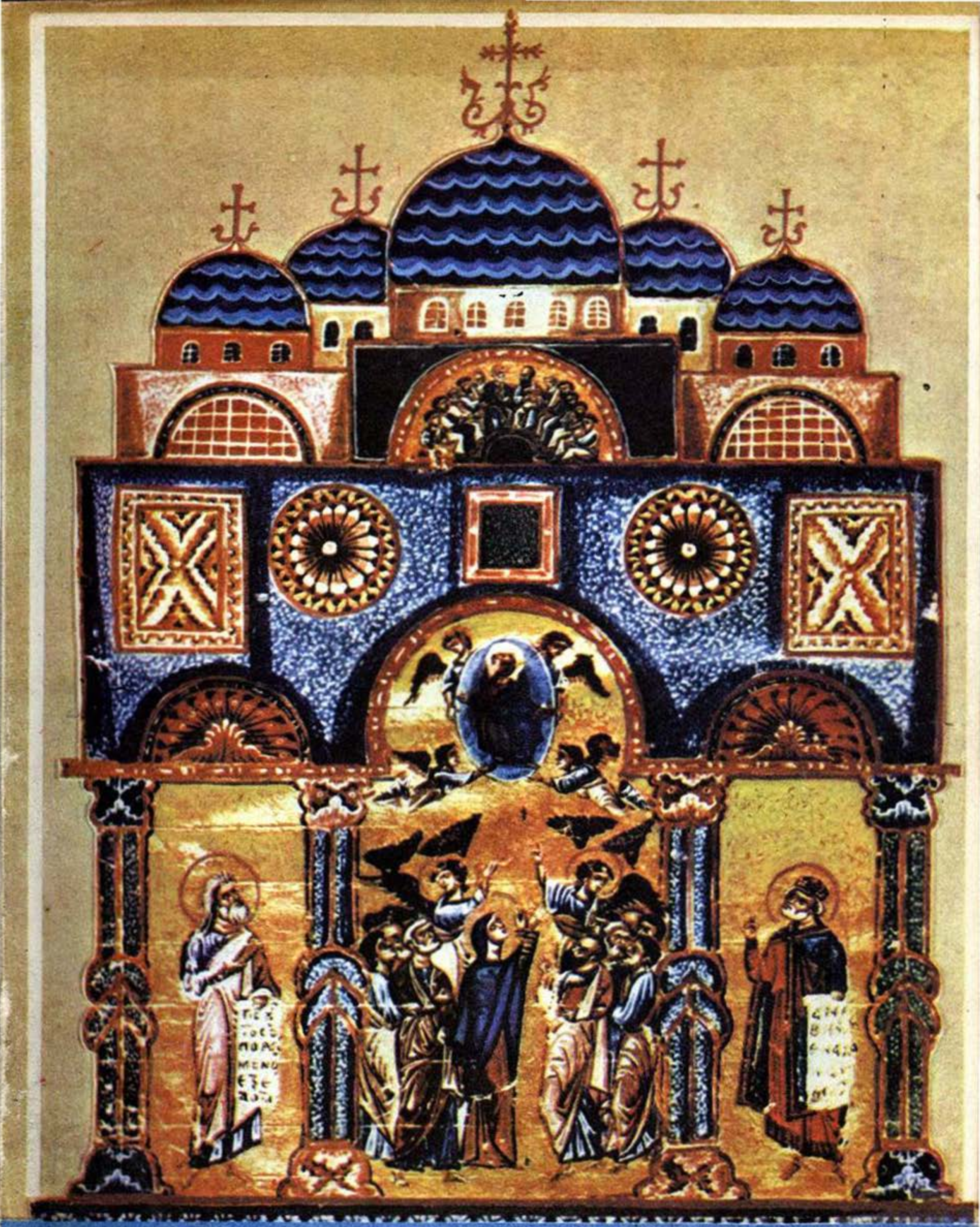

magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1991

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXV — nr. 10 (295)
octombrie 1991

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Gheorghe David, Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

C. Rădulescu-Motru. Menirea istoriei 2
Istoria în şcoală — o ecuaţie cu multe necunoscute 3
Amintiri din România: Arhiepiscopul Netzhammer 6
Războiul de reîntregire văzut de la Iaşi: G.G. Mârzescu 9
Al. Papiu-Ilarian — temelurile fericirii poporului: V. Curticăpeanu 15
Modelul cultural-artistic, un model istoric: Răzvan Theodorescu 19
La Moscova dosare desigilate: Cristian Popişteanu, Florentina Dolghin 23
Toscanini versus Mussolini: Eugen B. Marian 31
1944: Armistiţiul. Culise diplomatice: Ştefan Lache 33
România în al doilea război mondial: Alesandru Duţu, Marian Ştefan 37
În Bucureşti, acum 50 ani 40
„Pentru prestigiul viitor al naţiunii maghiare": Cristian Troncotă 44
Mariana Drăgescu. Pilot în „Escadrila Albă" 48
Întâlnire cu batalioanele vlasoviste: Mihail Florescu 51
Faţa văzută şi cea nevăzută a cenzurii: Ioan Lăcustă 55
1934. Terorism la Marsilia: Dumitru Hîncu 61
„Cazul" grupului Pătrăşcanu: Cristian Popişteanu 65
Din iadul închisorilor comuniste: Gh. D. Marinescu 70
Otto von Bismarck la ora Germaniei unite: Constantin Antip 72
La Paris, în „Chinatown": Charles Meyer 77
Călătorie în China: Şt. Ştefănescu 81
Visul copilăriei lui Roald Amundsen: Alain Dunoyer de Segonzac 83
Wilson, Stalin, Roosevelt, Brejnev, Eisenhower în lectură... medicală: Alexandra Mihail 87
• Cărţi sosite la redacţie... 32 • Rebus istoric... 82 • Dialog cu cititorii 94

C. RĂDULESCU-MOTRU:

Menirea istoriei — analiza trecutului

Deşi prin „istorie" se înţelege de regulă o narare a faptelor petrecute, istoria nu este nici o narare simplă, şi încă mai puţin o narare a tuturor faptelor petrecute: ci ea este o plămădire metalică „in abstracto" a amintirilor lăsate de o parte a faptelor petrecute şi anume a faptelor mai esenţiale. Astfel: nu tot ce s-a petrecut intră în istorie şi nici ordinea în care s-au petrecut faptele este ordinea istoriei. Istoricul nu adună, ci alege din materialul ce i se oferă aceea ce i se pare lui că explică realitatea.

Alegerea este făcută, de obicei, după un criteriu sentimental, impus de o dorinţă sau un ideal. Istoricul voieşte pentru contemporanii săi o stare mai bună, socială şi politică, şi în orişice caz voieşte să apere pe contemporanii săi de un viitor primejdios. În firea lui este să fie un apostol sau un profet. Nararea trecutului îi serveşte lui drept justificare a idealului întrevăzut pentru viitor. Chiar şi istoricul care pretinde că îşi alege materialul după un criteriu obiectiv ştiinţific, nu păstrează o atitudine de strictă indiferenţă faţă de contemporani. Fiecare, cu criteriu sentimental sau cu criteriu subiectiv, ţinteşte la influenţarea contemporanilor.

Este această influenţare aceea ce se numeşte: rolul istoriei în formarea conştiinţei popoarelor?

Pentru unii, desigur da. Este o veche iluzie, în care mai cred şi astăzi mulţi oameni, credinţa că un popor se poate sugestiona după voie, pentru a avea o conştiinţă sau alta. Pentru părtaşii acestei iluzii, menirea istoriei este să fie în veci o pledoarie avocăţească. Pledoaria de avocat conservator, pentru acela care vrea ca ordinea socială existentă să dureze şi mai departe; pledoarie de avocat revoluţionar, pentru acela care vrea ca această ordine să se schimbe... Conştiinţa poporului ar fi dar analoagă conştiinţei sărmanului judecător silit să audă depunerile ticluite de martorii falşi de ocazie. Istoria, o tristă îndeletnicire cerută de nevoia ca poporul să aibă o conştiinţă formată, pentru a-şi putea hotărî viitorul, aşa după cum judecătorul trebuie să dea o hotărîre chiar atunci cînd el n-a auzit decît depunerile martorilor falşi...

Din idealurile întrevăzute de istorici n-au ieşit şi nu vor ieşi transformări sociale şi politice, cum nici din speranţele alchimiştilor medievali n-au ieşit transformări în producţia economică a vremii lor. Conştiinţa poporului este o realitate care nu se ticluieşte după voie, prin sugestii meşteşugite. Căci, înainte de toate, ce este o conştiinţă de om, pînă să vorbim de o conştiinţă de popor? Conştiinţa individului este o rezultantă sclipitoare a unui mare număr de factori ce stau în întuneric, sub pragul luminos al vieţii sufleteşti. Conştiinţa fiind o rezultantă, nu se poate influenţa decît influenţîndu-se factorii din care ea rezultă. Pe aceşti factori adeseori însă istoria nici nu-i bănuieşte, necum să-i cunoască. Astfel, de existenţa factorilor economici în determinarea conştiinţei popoarelor istoricii vechi nu aveau nici o idee. Ei credeau în degetul providenţial. Şi astăzi, starea de lucruri este la fel. Istoricii contemporani ne vorbesc despre statul naţional, ca de un imperativ al evoluţiei politice, fără să bănuiască măcar factorii etnografici şi biologici care stau la baza vieţii popoarelor. Va veni un timp însă cînd aceşti factori vor fi cunoscuţi şi atunci o nouă concepţie istorică îşi va face apariţia şi cu ea o nouă explicaţie a evoluţiei popoarelor.

Pînă la cunoaşterea deplină a realităţii pe care o are conştiinţa unui popor, socotim, de aceea, că metoda cea mai bună pe care trebuie să o urmeze istoria, este stricta ei neutralitate faţă de idealul social şi politic. Menirea istoriei nu este să influenţeze, într-o direcţie sau alta, conştiinţa unui popor, ci menirea istoriei este să descrie şi să analizeze trecutul, pentru a-l face mai înţeles inteligenţei. Veleitatea de a fi profet strică istoricului. Istoricul va rămîne om de ştiinţă, iar nu un împărţitor de promisiuni: chimist, iar nu alchimist!

Păstrînd o strictă neutralitate faţă de aprecierile pe care idealistul şi moralistul le aruncă prezentului, istoricul va face o operă durabilă, care va avea continuitate în viitor, operă pe care nu o făcea istoricul vechi care avea pretenţia să indice drumul pe care au să-l ia contemporanii! Ce-au rămas din scrierile atîtor istorici care au voit să ne înveţe cum să fim mai naţionalişti, mai patrioţi, mai buni? N-au rămas decît urme vagi de retorică sentimentală, pe care istoricii noi se feresc să le repete. Dar, mi se va zice: au rămas faptele realizate de contemporani sub îndemnul lor! Suntem oare siguri de acestea? Istoricii să fi provocat războaiele, revoluţiile, ori măcar legile unui popor? Ne îndoim. Şi această îndoială o avem pentru viaţa orişicărui popor, fără excepţie. În special pentru viaţa poporului român.

(Fragmente din revista Ideea europeană, *an IX, nr. 207, 1928; text pus la dispoziţia redacţiei de dl. Petre Dan)*

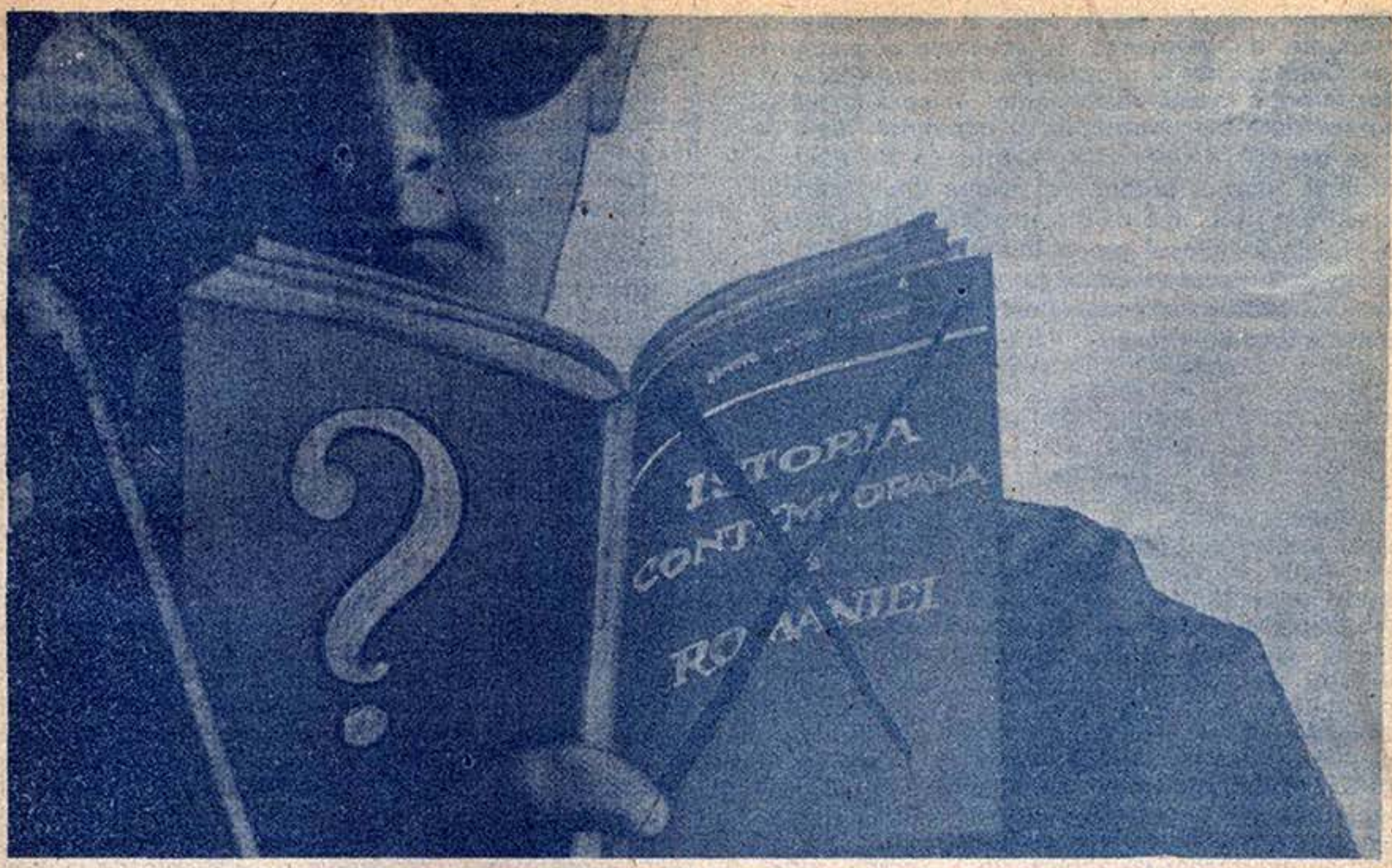

ISTORIA ÎN ŞCOALĂ —

O ECUAŢIE CU MULTE NECUNOSCUTE (II)

● Manuale şi profesori de altădată ● Prima lecţie — sub zidul Cetăţii Neamţ ● Suferinţă sau şansă? ● Uşor de gîndit, greu de spus! ● Istoria contemporană — piatra de încercare ● Condiţia concursului — deplina obiectivitate

„Primul meu dascăl de istorie a fost tata, care m-a luat de mînă, m-a urcat la Cetatea Neamţ şi, rezemat de ruina zidului bătrîn, mi-a povestit tot ce ştia el despre Ştefan cel Mare şi Sfînt. Apoi, învăţătorul Nicolae Dandu, care ne-a povestit istoria pornind de la tablourile voievozilor şi ctitoriilor lor, cu care era înzestrată modesta noastră şcoală sătească.

Aşa, întîia Unire de la 1600 avea chipul lui Mihai Viteazul; cea din 1859, chipul lui Cuza-Vodă; legea rurală ne-a explicat-o pornind de la tabloul Moş Ion Roată şi Vodă Cuza, **după cum revoluţia din 1848 din Transilvania se întruchipa în portretul lui Avram Iancu...**

Profesorul de istorie din liceu, „moş Filip", om mărunţel, cu vorba cam repezită, cu ochi pătrunzători, cu plăcerea povestirii iscusite, ne-a trezit interesul pentru istoria şi cultura egipteană, pornind şi el de la mitologie şi piramide; prin arhitectura şi arta specifică ne-a dezvoltat gustul pentru istoria Greciei antice, a Renaşterii, a Revoluţiei franceze. Ţinea mult la manualul lui Tafrali, foarte dezvoltat, prin care ne-a întreţinut interesul şi satisfăcut curiozitatea pentru amănuntele semnificative şi dorinţa de a cunoaşte sintezele şi generalizările ştiinţifice şi chiar filosofice, după care aleargă orice cuget tînăr... Dar cred că adevăratul meu profesor de istorie a fost N. Iorga, care ne-a învăţat istoria militantă, vie, activă, dinamică, în care ştiinţa se îmbină organic cu afectivitatea.

Am învăţat pe manualele lui O. Tafrali, I. Floru, D.D. Pătrăşcanu. Am predat cu ajutorul celor alcătuite de Andrei Oţetea, Scarlat Lambrino, Pamfil Georgian, P.P. Panaitescu, I. Lupaş, fiecare cu calităţile şi lipsurile lui. Pluralitatea manualelor constituie un stimul şi o satisfacţie, un succes al metodelor diverse de prezentare şi metodă".

Am citat opiniile unui distins dascăl, prof. univ.

Dumitru Almaș, **el însuși autor al multor ediții de manuale, de asemenea cu reușitele și scăderile lor. Datorate, după propria-i mărturisire, „condițiilor istorice înseși, răsturnărilor în societate, măsurilor dure ale controlului și neputinței mele de a le depăși". Le-am citat, pentru că ele aduc în discuție eternul binom (tot evocă titlul anchetei noastre o problemă de matematică!) profesor-manual, din judiciosul raport dintre ele rezultînd felul în care elevul va cunoaște și va îndrăgi istoria. Relației profesor-manual îi este rezervată această parte a anchetei noastre. Fără pretenția de a epuiza problemele pe care le implică ea, ci cu dorința de a releva cîteva aspecte caracteristice.**

O dezbatere în care publicația noastră, Magazin istoric, **s-a angajat cu toată fermitatea și responsabilitatea încă din primele luni de după Revoluția din decembrie 1989, dezbatere la care solicităm — în continuare — aportul cadrelor didactice de specialitate, al elevilor și studenților, deci al celor implicați nemijlocit în procesul instructiv-educativ, în dorința de a scoate această disciplină de învățămînt din stadiul de „cenușăreasă" și a-i reda prestigiul binemeritat în viața școlii.**

Nu există manual perfect

„După părerea mea — apreciază prof. *Radu Homer*, inspector școlar de specialitate în cadrul Inspectoratului școlar al municipiului București — problema comportă două aspecte: raportul manual-profesor și implicația manualului de istorie față de elev. Se vorbește mult în societatea noastră post-revoluționară de un pluralism al manualelor după ce decenii în șir am avut manuale unice, iar în ultimul an nici măcar pe acelea. Desigur, nu este un lucru rău, dar să nu uităm că fiecare variantă de manual va «fixa» un anumit moment al informației domeniului respectiv. Or, cercetarea istorică, asemeni celorlalte domenii științifice nu poate fi socotită definitiv încheiată; în același timp — oricît de mult ar respecta cadrul unei programe tip — orice autor de manual va imprima textului o notă și o interpretare personale. Profesorul trebuie, așadar, în cazul existenței mai multor manuale, să le cunoască pe toate, să-l aleagă pe cel pe care îl socotește mai indicat, dar să nu facă abstracție nici de celelalte. În același timp, să nu uităm că profesorul însuși nu este un «reproducător» de manuale în fața elevilor. Fiecare își elaborează propriul «manual», în sensul că fiecare lecție poartă pecetea personalității sale, a modului său de a concepe și interpreta istoria. Desigur, sub semnul originalității, aceasta nu ar însemna că fiecare profesor poate să emită idei năstrușnice, ci să se mențină în limitele rigorii științifice. Profesorul poate însă colabora cu manualul și, după părerea mea, nu se poate lipsi de acest auxiliar al lecției de istorie. Rolul esențial, creator, revine însă profesorului, acest adevăr găsindu-și expresia în faptul că, în fond, la același tip de manual, istoria este asimilată în chip atît de felurit de către elevi".

„Orice discuție asupra manualelor — arată, în aceeași ordine de idei, prof. *Norocica Maria Cojescu*, din Capitală — trebuie să admită ca evidentă imposibilitatea existenței unui manual perfect, situat în afara oricărei critici. Ar urma apoi, acceptarea ideii că manualul se adresează elevului și nu profesorului, cum lasă să se înțeleagă prin formă, dar mai ales prin conținutul lor, elaborările de pînă acum. Manualele noastre de istorie, dincolo de orientarea ideologică, flagrantă mai ales în lecțiile de cultură, în care aspecte ale spiritualității erau expuse din perspectiva unui determinism economic rigid, au fost realizate de profesori din universități, în maniera cea mai comodă, prin «decuparea» unor fragmente din cursurile universitare. Ideea valoroasă — a girului științific al informației — a fost compromisă prin ignorarea elevului, presupus superior dotat intelectual, dar și a rostului unui manual de a informa, a provoca interesul și de a facilita mobilitatea intelectuală. Consecința? Depersonalizarea elevului, obligat, prin sistemul de examene și îndepărtarea procesului de învățare de la rosturile lui firești, la reproducerea cît mai fidelă a lecției din manual.

De aceea, cred că elaborarea unor noi manuale de istorie ar trebui să fie, înainte de toate, un act de discernămînt, de responsabilitate, de putere de a ne depăși complexele, de informare și de reabilitare a muncii în echipă. Prin aceasta, înțeleg necesitatea efectuării unor studii serioase — sociologice, psiho-pedagogice — care să ofere o imagine reală a diferitelor categorii de elevi și de profesori, selectarea elementelor cu adevărat fundamentale ale unei discipline (eliberîndu-ne de teama de a nu fi spus totul), aprecierea lucidă a locului și rolului disciplinei istorice în sistemul celor studiate în școală, depășirii expunerii ca metodă de alcătuire a lecțiilor, colaborarea cu graficieni, pentru a asigura cărții de școală forma care i se cuvine. Rezultatul ar putea fi reabilitarea manualului ca mijloc de comunicare, inclusiv între profesor și elev. Dintr-o «suferință» a școlii, manualele ar putea deveni o șansă a ei!"

Autorul potrivit, la locul potrivit

„Pentru orice disciplină care se studiază în școală, dar îndeosebi pentru istorie, ale cărei valențe în cultivarea patriotismului nu sînt o găselniță a ultimelor decenii (ele au fost subliniate încă de cronicari), întocmirea și publicarea manualelor de istorie, în primul rînd de istoria patriei, constituie o problemă de interes general și de valoare națională — arată prof. emerit *Petru Demetru Popescu*, de la Liceul nr. 21 din București. Cum problema comportă multiple aspecte, voi reliefa doar cîteva observații. Mai întîi, cea privind pe subiecți, pe autorii unor virtuale manuale de istorie. În genere, sînt două poziții: ca manualele de istorie pentru învățămîntul preuniversitar să fie întocmite de cadre universitare. Se invocă, de regulă, capacitatea universitarilor, posibilitatea acestora de a trata problemele teoretice cu o mai bună documentare și cu o viziune mai largă asupra fenomenologiei istorice. Fără a nega capacitatea de adaptare la nivelul claselor liceale și gimnaziale a universitarilor, s-a putut constata în cele mai multe cazuri că, din dorința de a da cît mai mult și — de ce n-am spune-o? — de a-și proba erudiția, astfel de manuale se dovedeau ineficace. Profesorii care predau în învățămîntul preuniversitar au de-acum o experiență. Și, trebuie să o recunoaștem, avem în învățămîntul nostru, la ora actuală, o serie de dascăli cu har și cunoștințe, ce pot să treacă cu succes de un concurs pentru manualele de istorie. Același lucru mi s-ar părea necesar și la manualul de clasa a IV-a, unde autorii ar putea fi aleși dintr-un colectiv de redutabili învățători, dar și de talent literar.

Oricum, este momentul ca soarta manualelor de istorie sa fie luată în mîini de cei direct in-

teresați, care să le facă utile învățămîntului istoriei. Nu trebuie să uităm că manualele sînt pentru elevi și nu pentru profesori. Cu cît vor fi mai apropiate de cerințele elevilor, mai pe înțelesul lor, cu atît aceștia le vor consulta cu mai multă plăcere, ca auxiliare de preț la ceea ce află din expunerea profesorilor. Profesorul rămînînd totuși factorul fundamental al procesului instructiv al educării prin istorie, acel *nervum rerum gerendarum*, atît de eminescian și românesc. Cele două elemente școlare — profesor-manual — există ca o realitate obiectivă a școlii și ele trebuie să se întrepătrundă în mod organic".

Un laitmotiv

Dar care este punctul de vedere al unui tînăr despre cărțile cu care trebuie să lucreze și ce așteaptă el de la manuale în viitor?

„Pînă la 22 decembrie 1989 — ne răspunde *Olympia Năstase* — ușor de gîndit pentru unii, dar greu de spus! Aceste cărți folosite în perioada regimului comunist sînt valabile și în prezent. Astfel stînd lucrurile, mă întreb cum poate un tînăr *in anno Domini* 1991 să analizeze dintr-o perspectivă nouă, cît mai aproape de adevăr, faptele istorice? Introducîndu-se în școală studiul *Istoriei românilor* a profesorului universitar Petre P. Panaitescu în care se vorbește despre «industria» pe care a avut-o societatea geto-dacică? Nu este posibil ca nivelul de studiu să evolueze, printr-o întoarcere în timp, spre anii '40. Scrierea lui P.P. Panaitescu poate fi citită pentru a înțelege modul în care interpretau istoricii noștri la acea vreme faptele înaintașilor, dar nu ca o carte de căpătîi, cum se vor în fapt manualele noastre.

Cum am vrea să fie viitoarele manuale? Am vrea să aflăm din ele mai multe despre rolul unor personalități în istorie: Robespierre, Saint-Just, Marat, Danton — protagoniști ai Revoluției franceze din 1789, despre controversata personalitate a lui Napoleon Bonaparte, om politic, militar, excepțional strateg, reprezentativ pentru veacul al XIX-lea.

De ce nu apar rezultatele cercetării istoriografice mai vechi, paralel cu ipotezele validate ale descoperirilor recente, pentru ca elevii să-și formeze singuri o opinie completă asupra evenimentelor? Existînd mai multe puncte de vedere, ei vor putea aprecia și alege pe cel mai corect. Iată așadar, că expresia «de ce?» revine ca un laitmotiv în analiza manualelor de istorie.

Așa și nu altfel se prezintă cărțile de istorie în școală, în momentul de față. Nefiind adepta fatalismului, sper că se vor îndrepta măcar parțial neajunsurile prezentului. Și poate că acele manuale de care domnul director Constantin Floricel ne asigura că vor fi selecționate pe «bază de concurs» și «la care vor participa autori și colective de autori» nu sînt situate într-un viitor prea nebulos. Însă pînă la editarea unor astfel de manuale, realitatea pătrunde necruțător în viețile noastre și... istoria nu iartă".

Strădanie pentru adevăr

„E caracteristic faptul că după marile revoluții care înseamnă o rupere cu trecutul imediat, o negare a acestuia — consideră dr. *Gheorghe Sbârnă*, profesor la Liceul „George Enescu" din Capitală — istoriografia — după o perioadă de contestare vehementă a vechilor producții — își recapătă drepturile, studierea trecutului reîncepe, în forme chiar îmbogățite, adăugîndu-se noi puncte de vedere și direcții de cercetare și abordare.

Problema ce se pune în fața istoriei și a istoricilor în condițiile noastre constă, după părerea mea, în a căuta cu toată responsabilitatea căile cele mai potrivite pentru prezentarea adevărului, forțele progresului avînd nevoie de cunoașterea exactă și reală a cauzelor, împrejurărilor și direcției dezvoltării istorice. Fără strădania pentru adevăr, istoria ca știință ar fi sortită pieirii.

Din acest punct de vedere și manualele vor trebui să aibă ca deviză adevărul, adevărul explicat — singurul care dă credibilitate informației și care ar putea redeștepta, în rîndul elevilor, interesul pentru această disciplină prea adînc aservită minciunilor propagandistice. Aceasta nu înseamnă o aruncare la groapa de gunoi (a istoriei — adăuga un limbaj împămîntenit pînă nu demult) a tot ceea ce s-a înfăptuit pînă acum. Mai degrabă, ne-am pronunța ca, pînă la rescrierea unor noi manuale de istorie să se pornească de la tot ce a fost bun și folositor în manualele tipărite pînă acum de autori competenți, care, dincolo de opticile ideologice impuse sau izvorîte din caracterul orînduirii de stat, n-au abdicat de la rigoarea adevărului istoric. Desigur, partea cea mai dificilă revine istoriei contemporane românești și universale, unde o reeditare revăzută nu este posibilă. Aici, totul trebuie regîndit și reevaluat din temelii. Pînă la scrierea manualelor pentru această epocă, credem că publicarea unor lecții-consultații în revista de specialitate, sau chiar în *Magazin istoric*, care are atîta audiență la public — ar fi utilă și ar constitui, totodată, o bază pentru elaborarea viitoarelor manuale". „În noua sa condiție — apreciază prof. *Elisabeta Hurezeanu* din Capitală —, învățămîntul istoric din școală nu se poate mulțumi doar cu introducerea unor manuale noi pentru diferite clase sau cicluri de predare. Adevărata problemă cred că este diversificarea manualelor și posibilitatea de opțiune a profesorilor, ca și a elevilor.

Manualul unic însemna instrumentalizare și ideologie unică. Diversificarea manualelor înseamnă libertatea de opțiune și competiție loială în cursa pentru ridicarea nivelului valoric al manualelor. Bineînțeles, oricît de diversificate ar fi, ca manieră de înțelegere și de expunere a procesului istoric, ele trebuie să răspundă unor cerințe comune izvorîte din menirea lor și din obiectivele școlii. Promovarea manualelor ar urma, bineînțeles, să se facă prin concurs, cu aprobarea adecvată a Ministerului învățămîntului. Orice condiție a concursului presupune, ca punct de pornire, deplina lui obiectivitate și desăvîrșită corectitudine" ■

(Va urma)

Anchetă realizată de Gheorghe DAVID

CARTE DE VIZITĂ (7,8)

Aflați prin anagramare numele unui scriitor și istoric român

ALBU N. CIOC

Săcele

1916-1918. Războiul de reîntregire văzut de la Bucureşti

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

RAYMUND NETZHAMMER

Cel de al treilea grupaj de extrase din memoriile arhiepiscopului catolic R. Netzhammer, pe care îl publicăm în acest număr, a fost desprins din capitolul sugestiv intitulat de el însuşi Războiul românilor. **Să fi avut, oare, înaltul prelat intenţia ca prin acest titlu să sugereze faptul că, în cadrul conflagraţiei generale din anii 1914-1918, românii au avut obiective şi motivaţii proprii, demne de subliniat chiar şi prin titlu? Greu de răspuns la această întrebare. Ceea ce se poate afirma însă cu destulă siguranţă despre autorul memoriilor, înalt prelat catolic, de cultură şi formaţie germană, este strădania de a se păstra pe terenul obiectivităţii istorice, de a nu da curs primei porniri în judecarea şi interpretarea evenimentelor şi a oamenilor în mijlocul cărora a trăit. Atît din fragmentele de mai jos, cît şi din cele care le vor urma, se observă lesne capacitatea de a descifra, din aglomerarea faptelor cotidiene, direcţiile şi sensurile majore ale cursului istoriei. Obiectivitatea funcţionează nu doar atunci cînd vorbeşte despre români şi frămîntările lor, ci şi atunci cînd intră în contact cu adversarii lor, cărora nu ezită să le condamne acţiunile, spiritul şi politica de dominaţie şi asuprire. Tocmai de aceea, amintirile lui Netzhammer se detaşează ca unul din cele mai valoroase izvoare documentare ale acestei importante perioade din istoria României, rămas pînă azi necunoscut marelui public, dar şi specialiştilor.**

Aceste prime fragmente se referă la momentul intrării României în război şi la evenimentele ce i-au urmat. Înainte de a-i da cuvîntul, trebuie să precizăm că acele arestări şi internări de preoţi operate de autorităţile române se încadrau într-un plan dinainte stabilit şi care nu viza în mod special

Biserica Catolică, ci pe toţi cetăţenii aparţinînd Puterilor Centrale aflaţi pe teritoriul României în acel moment. Din motive de asigurare a securităţii interne, dar şi a secretului măsurilor de mobilizare, aceştia au fost preluaţi şi duşi în zone cît mai depărtate de frontieră şi puşi sub pază şi supraveghere. Numărul celor internaţi s-a ridicat la cîteva mii şi trebuie spus că unii dintre aceştia, inclusiv din rîndul prelaţilor catolici, nu erau numai simpli germanofili, ci erau urmăriţi şi identificaţi de către organele specializate româneşti, ca efectuînd acţiuni de informare şi spionaj în favoarea Puterilor Centrale. Aşa a fost cazul unora dintre cadrele didactice ale şcolilor confesionale cu limbă de predare germană din Capitală, dovediţi ca avînd legături cu serviciile de spionaj inamice. Aşadar, măsurile luate de autorităţile române erau consecinţa firească a decretării stării de război, cu efecte asupra întregului teritoriu şi asupra întregii populaţii.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

1916

Duminică, 27 august. De dimineaţă, în graba mare, vine maica superioară Candida şi mă informează că dl. Marghiloman i-a trimis pe un domn cu informaţia că ar trebui să ia măsuri, să nu fie luată total prin surprindere de război. Nu ştim ce avem de făcut, căci sîntem cu totul legaţi de această ţară — România.

În timpul mesei de prînz se povesteşte că la Catedrală [Sf. Iosif], în timpul liturghiei solemne, se stinsese lumina şi că telefonul din cancelaria parohială nu mai funcţiona. O verificare imediată confirmă aceeaşi situaţie şi pentru telefonul din cancelaria Arhiepiscopiei.

În legătură cu slujba de după-amiază, trimitem un mesager la biserica Bărăţiei. Acesta se întoarce într-un suflet, aducînd vestea că la Bărăţie s-ar afla poliţişti care se comportă ostil şi întreprind o percheziţie în camerele parohului. Îndată dau dispoziţie să se înhame caii la trăsură şi pornesc, la 3 şi jumătate, spre Bărăţie. Aici, vicarul parohiei este cu totul ieşit din fire şi-mi strigă: „L-au dus pe parohul meu şi au sigilat camera!" Apoi îmi şopteşte la ureche: „Poate că a predicat azi cam prea tăios!"...

Pa Calea Victoriei se agită o mulţime imensă de oameni, că abia se poate trece cu trăsura. La Catedrală, casa parohială este încuiată, iar de la şcoală mi se anunţă că la paroh au fost nişte comisari de poliţie, care i-au sigilat locuinţa şi l-au luat cu ei.

Cînd să cotesc cu trăsura în strada Esculap [unde se află reşedinţa Arhiepiscopiei], aproape să mi se facă rău. Pe stradă, în faţa palatului arhiepiscopal, se află vreo 10-12 sergenţi, iar sub poarta de intrare aşteaptă doi domni bine îmbrăcaţi şi trei indivizi ciudaţi şi voinici. Sînt întrebat cu aroganţă cum mă numesc. Unul dintre domni ţine în mînă o listă cu numele unor preoţi. Se crede că toţi aceştia locuiesc aici şi se arată neîncrezători faţă de informaţiile pe care le dau. Îi interesează în special prelatul Kuczka şi revin mereu asupra numelui acestuia; Kuczka însă, spre enervarea lor, este plecat în străinătate. Apoi îl caută pe românul transilvănean Vancai, care ajută ca preot la biserica unită [Sf. Vasile] şi este angajat ca profesor la şcoala noastră de băieţi; în prezent, acesta se află în vacanţă la o familie din Buştenari, lîngă Cîmpina. Dintre cei de pe listă, nu este acasă decît dr. Ioan Bălan, parohul bisericii noastre române unite Sf. Vasile. Comisia pătrunde în casă împreună cu mine. Părintele Bălan, un entuziast naţionalist român din Teiuş din Transilvania, primeşte comisia foarte bine dispus, deschide biroul, dulapul şi casetele şi predă cheile. Agenţii îi cer o servietă, împachetează corespondenţa şi alte manuscrise

Trupe române se îmbarcă în Gara de Nord din Bucureşti

ale sale în geantă, o iau cu ei, încuie ușa camerei, aplică sigiliile oficiale pe ea și pe bunul nostru domn Bălan îl invită să-i urmeze. Acesta își închipuie că va fi înapoi într-o jumătate de oră, ca să se mai poată pregăti îndeajuns pentru predica sa festivă de a doua zi, căci în biserica răsăriteană, a doua zi, se sărbătorește ziua Adormirii Maicii Domnului. Cu privirea îndurerată îl urmăresc pe zelosul preot, pînă ce dispare din strada Esculap, împreună cu comisia și numeroșii sergenți.

Apare din nou maica superioară Candida. A fost la dl. Maiorescu; și acesta, la fel ca și Marghiloman, a fost întotdeauna binevoitor; i-a dat sfatul să se adreseze direct Curții regale. De două ori fusese pînă la Palatul Cotroceni, unde locuiește regele, dar nu fusese lăsată să intre nici măcar pînă în curte. Biata femeie este foarte îngrijorată pentru numeroasele ei surori aflate în vacanță dincolo, la Timiș, în apropierea imediată a trecătoarei Predeal și a granitei, precum și pentru vîrstnicul și suferindul rector d'Ester, care și-a luat de asemenea reședința de vară la Timiș. În sfîrșit, se teme și pentru părintele iezuit Hörtnagel, a cărui venire în România o prilejuise ea și care acum era expus primejdiei internării. Spre seară, părintele Lucius, secretarul, reușise să pătrundă la Prefectura de poliție pînă la înaltul funcționar de poliție I. Rafael, pe care îl cunoștea; în cazul parohului de la Bărăție, primise însă simplul răspuns că trebuia să se aștepte rezultatul cercetării...

După cîte se spun, ministrul plenipotențiar român la Viena va transmite în seara asta, la orele 9, declarația de război a României împotriva monarhiei austro-ungare.

Luni, 28 august. Puțin înainte de ora 8, mă duc pe jos la Catedrală. Pe drum mă întîmpină servitorul nostru de la școală, care venea spre palatul episcopal cu știrea că tocmai adineauri directorul școlii, Fr. Julius Breyer, împreună cu încă doi frați de la școală, au fost duși la poliție. Mai are încă o veste proastă. Dintre cei doi preoți auxiliari de la parohia Catedralei, unul, care este cetățean român, a fost arestat aseară, iar celălalt azi-dimineață. Catedrala este acum lipsită de preot...

Cu rele presimțiri, am luat trăsura și m-am dus la Bărăție. Într-adevăr, cei doi vicari, dintre care unul s-a întors tocmai acum trei zile din Silezia, după îndelungate și repetate chemări, nu mai sînt aici! Dis-de-dimineață, la 4 și jumătate, au fost arestați în locuința lor și duși la poliție. Astfel rămîne și această parohie fără preot...

În strada Esculap vine tot timpul lume; mai ales toți profesorii și profesoarele și personalul de serviciu al școlilor maghiare, pe care trebuie să-i ajut sau cel puțin să fiu alături de ei cu sfatul. Ungurii regretă mai ales absența preotului Kuczka și a locțiitorului acestuia, deoarece de la ei au primit tot timpul subvenție și sprijin. Fiindcă nu sînt preoți la parohiile orașului, lumea se adresează pentru botezuri și înmormîntări la cancelaria arhiepiscopală. De la Sinaia, vin, cu trenul diplomaților, parohul nostru de acolo și fratele său. Ca să nu pericliteze casa noastră, cei doi sînt trimiși imediat să se prezinte, conform instrucțiunilor, la poliție. Ei speră ca, prin intermediul Curții regale, al unor miniștri influenți și al soției lui Take Ionescu, președinta Societății de protecția animalelor, să poată scăpa de internare...

Marți, 29 august. La miezul nopții sîntem treziți speriați de dangătele înfundate ale marelui clopot de pe Dealul Mitropoliei. Curînd se aud dangătele limpezi de la Schitu Măgureanu și cele plîngătoare de la alte biserici, iar polițiștii aleargă pe străzi și dau alarma cu fluierele lor pătrunzătoare. Apoi, se instalează din nou o liniște sinistră peste orașul complet întunecat. Totul prevestește primejdia unui atac aerian nocturn. Acum izbucnesc dintr-o dată conurile de lumină ale reflectoarelor și, în cele din urmă, se unesc asupra unui punct de pe cer, înspre sud, care se deplasează ca un norișor ușor. Dintr-o dată, din depărtare, se aude un troznet înfundat, înspăimîntător, apoi altele mai apropiate, la intervale regulate. De la zgomotul și explozia primei bombe aruncate de nava aeriană se aud de pretutindeni tragerile tunurilor și mitralierelor. Cîinii urlă și cocoșii cîntă. Un adevărat sabat al vrăjitoarelor. Totul pare să-și fi ieșit din făgașe! Două ore au durat tragerile. După aceea poți să te mai culci puțin. Noaptea la 11 ne vine în casă părintele ungur Ladislaus Surani, dar dimineață pleacă imediat înapoi la postul său din Galați, unde a îngrijit duhovnicește pînă acum colonia maghiară, cu biserica și școala ei de acolo.

La ora 6, pe stradă era deja multă lume și toți în mișcare grăbită. Ne-am dus cu trăsura la [călugării] asumpționiști și i-am rugat să preia slujbele la Mănăstirea Sion și la Biserica Bărăției, iar după-amiază să asigure înmormîntările la cimitir. Secretarul meu a predat o scrisoare la locuința președintelui Consiliului de Miniștri, Brătianu, în care anunț arestarea de neînțeles a tuturor preoților mei și solicit să se lase cîte un preot la fiecare biserică parohială și de asemenea pe canonicul onorar Wloczka, care, evident din eroare, ajunsese pe lista celor care trebuiau internați (să fie lăsat pentru Sfîntul Iosif, iar părintele iezuit Hörtnagel pentru mănăstirea Doamnelor engleze Pitar Moș)...

Scrisoarea către președintele Consiliului de Miniștri a avut ca rezultat că mi-a trimis chiar de dimineață pe aghiotantul său. Acesta venea

(Continuare în p. 14)

ÎN TOAMNA LUI 1917...

G.G. MÂRZESCU

Vom pătrunde, cu ajutorul însemnărilor memorialistice pe care vi le prezentăm în paginile următoare, în atmosfera politică românească a unei perioade extrem de grele pentru poporul nostru în primul război mondial — sfîrşitul anului 1917, cînd destinele ţării erau iarăşi în cumpănă, de data aceasta în urma unor lovituri primite chiar din partea unuia dintre aliaţii săi, Rusia.

În vara anului 1917, armata română obţinuse strălucitele victorii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, prin care stăvilise — cu grele pierderi materiale şi umane — înaintarea inamicului. Unităţile ruseşti, în urma evenimentelor din primăvara şi vara lui 1917[1], se aflau într-o accentuată degringoladă cu soldaţi care refuzau să mai lupte, cu numeroase acte de pactizare cu inamicul etc. La 13/26 iulie, în urma contraofensivei austro-ungaro-germane din sectorul Brzezany-Tarnopol, unde ruşii au fost înfrînţi, unităţile acestora de pe frontul românesc au început să se retragă.

Comentînd desfăşurarea luptelor de la Mărăşeşti, generalul Nikolai Monkeviţ, şeful de stat major al Armatei 4 ruse, nota: „În a doua jumătate a lunii august se stinse această serie de lupte, cele mai înverşunate din anul 1917 de pe frontul român şi care dădură românilor dreptul de a se socoti învingători. Pentru trupele ruse, în schimb, a fost cîntecul de lebădă. Chiar în cursul bătăliei, atitudinea unor unităţi a fost cu adevărat criminală. O divizie, aproape completă, a luat fuga la primul contact cu inamicul. Ea fusese şase luni înapoia frontului, ocupîndu-se exclusiv cu politica şi semănînd spaimă în populaţie prin insubordonările şi jafurile sale".

La Iaşi, unde, din toamna lui 1916, se aflau suveranul, guvernul, Parlamentul şi celelalte oficialităţi române, în octombrie 1917 — lună cu care debutează însemnările ce urmează— situaţia era extrem de încordată. Preluarea puterii în Rusia de către bolşevici, la 25 octombrie/7 noiembrie, a dus la răsturnarea situaţiei de pe front. „Rusia bolşevică — scrie Const. Kiriţescu în monografia sa închinată războiului de reîntregire a României — debutează prin călcarea cinică a tuturor tratatelor şi angajamentelor politice şi prin crimă. Legăturile şi convenţiile încheiate cu aliaţii sînt rupte imediat, foştii miniştri şi alte înalte personalităţi sînt arestate şi asasinate în închisori. La 21 noiembrie, o radiogramă adresată «către toţi», iscălită de Lenin, preşedintele Sovietului comisarilor poporului, şi de Trotzki, comisarul pentru afaceri străine, propune beligeranţilor încheierea armistiţiului general şi începerea tratativelor de pace".

Vom vedea, în episoadele din numerele viitoare, ce consecinţe au avut aceste măsuri asupra românilor. Deocamdată, ne aflăm la Iaşi în preziua evenimentelor de la 25 octombrie, care au dus la răsturnarea Guvernului provizoriu rus şi la instaurarea Puterii sovietice.

Autorul acestor însemnări inedite, **păstrate la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, este George G. Mârzescu (1876-1926), jurist şi om politic. Tatăl său, G. Mârzescu (1834-1911), fusese profesor universitar de drept civil la Iaşi, liberal, de două ori ministru al cultelor (1869-1870, 1896-1897). G.G. Mârzescu, după studii de drept la Iaşi, Bucureşti şi Paris, şi-a început cariera publică în 1896, cînd a fost numit şef de cabinet la ministerul condus de tatăl său. Liberal şi el, a ocupat diferite funcţii în Iaşi, între 1901-1916: director general al Casei spitalelor „Sf. Spiridon", profesor suplinitor de drept civil la Universitate, subprefect. La 11 decembrie 1916 a intrat în guvern, ca ministru al agriculturii şi domeniilor (1916-1918), primind apoi şi alte portofolii — interne (1918-1919), muncă şi ocrotiri sociale (1922-1923), justiţie (1923-1926). În 1916 a fost şi vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor. A condus, în 1904-1906, ziarul** Liberalul, **iar în 1909 a fondat ziarul** Mişcarea.

[1] La 27 februarie/12 martie 1917 a început revoluţia burghezo-democratică în Rusia, formîndu-se Comitetul provizoriu al Dumei de stat în frunte cu M.V. Rodzianko; la 15 martie s-a alcătuit un guvern provizoriu condus de prinţul G. E. Lvov, ţarul Nicolae II abdicînd; la 24 iulie/6 august, pe fondul unor acute frămîntări interne, s-a format un al doilea guvern de coaliţie, prezidat de A.F. Kerenski.

În 1924, ca ministru de justiție, a dat mai multe legi prin care se căuta interzicerea activității subversive a unor persoane și organizații, precum și o lege pentru reprimarea infracțiunilor contra liniștii publice, conform căreia delictele politice erau socotite infracțiuni de drept comun. A murit tînăr, în 1926, în urma unei grave boli de ficat.

Să-l urmărim, deci, în relatările sale din *Iași, din capitala* de atunci a statului român liber. Am transcris însemnările sale conform normelor ortografice actuale, păstrînd unele particularități ale autorului. Cele cîteva omisiuni din text nu le-am mai marcat prin trei puncte, pentru cursivitatea lecturii. Datele sînt „pe stil vechi" sau, în unele cazuri, pe ambele stiluri. Intervențiile explicative și notele de subsol ne aparțin.

Mulțumim doamnei Gabriela Dumitrescu, de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, pentru colaborarea în publicarea acestor însemnări.

Ioan LĂCUSTĂ

1917

3/16 octombrie. A 24-a aniversare a nașterii principelui moștenitor.

Te Deum à sec la Mitropolie. Oficiază Antim. Nu asistă nici regele, nici regina; nici măcar principele cu nașterea. Cu toate acestea clerul se roagă, corul cîntă, miniștrii plesnesc în redingote și Contescu în frac, încărcat de decorații, de la gît pînă la splină... În schimb, asistă aristocrația servilă și servii aristocrației. Grigușul curții, mandatarul puterilor regale private, marele cavelcadur, dascălul princiar, etc. etc.

Se sărută icoana, crucea de unii și... mîna lui Antim.

Totul e terminat pînă la anul.

La 12 ore la Palat.

Din 12 miniștri[1] sînt numai 6: doi sînt bolnavi, doi pe front și alții doi, în idilă la Odessa.

Griguș anunță solemn: M.S. regele!

Șirele spinărilor domnilor miniștri se încovoaie ca niște sălcii. D. Constantinescu[2], grav ca un Președinte de Consiliu, înaintează doi pași spre rege și cu un ton declamator, rezervat celor mai bune compoziții, citește, în numele guvernului, un omagiu fierbinte, ce se termină cu: *„să trăiască al doilea rege al României Mari"*, deși n-am ajuns încă la cel dintîi.

Regele îi strînge mîna, se lasă în genunchi, și rîzînd mulțumește pe de rost, asigurînd între altele: că fiul său va fi tot atît de bun român ca și dînsul. Mai strînge odată mîna lui P[orcu] și ne adresează fiecăruia cîteva cuvinte. Se interesează de ultima excursie făcută cu americanii și rîde de întoarcerea noastră pe ploaie. Ar fi rîs chiar dacă ar fi fost soare.

Regina lipsește, avînd o durere apendiculară.

Consiliul își schimbă aspectul; ia aspectul celui mai formidabil consiliu de administrație a celor mai vaste ateliere de croitorie și ciubotărie.

La ordinea zilei, comanda urgentă pentru America, pentru îmbrăcăminte, încălțăminte și conserve alimentare.

Miniștrii calculează cîți metri de stofă intră într-un palton sau rînd la haine, sau cîți metri de pînză intră într-o cămașă sau într-o pereche de ițari. La fuste se încurcă cu toții.

Lupta între partide începe: conservatorii cer și stofe mai fine; liberalii se opun pentru că ei se gîndesc să îmbrace numai poporul.

Titulescu cere compoturi americane și... mașini de scris.

Îi este imposibil să înțeleagă pentru ce compoturile și mașinile de scris nu pot intra în necesitățile urgente ale țării.

Umil, îmi exprim părerea că trebuie făcută o distincțiune între materia primă și articolele confecționate. Pentru acestea din urmă, cer cantități cît mai mari; pentru materie primă, cantități în raport cu puterile noastre de confecțiune. Mai atrag atenția, în fine, că nu trebuie să se uite accesoriile, mașinile de cusut și tot ce e necesar la confecție.

Se admite părerea mea și se comandă 500 000 perechi botine pentru bărbați, femei și copii,... milioane metri stofă pentru rochii,... milioane metri căptușeală,... milioane bobine ață,... milioane de ace,... sute mașini de cusut,... dar nimeni nu s-a gîndit unde și cu ce brațe vom confecționa. Mi-am rezervat chestiunea.

4/17 octombrie. Arthur Graham Glasgow, din misiunea Crucei Roșii americane, cu care am fost mai legat în timpul trecerii sale prin Iași, își ia rămas bun de la mine cu cuvintele: „La revedere, zile mai bune".

La Ipolit [fratele lui G. Mârzescu], partidă mare de maus [un joc de cărți] cu Poclewski-Koziell, ministrul Rusiei, Alfons Romalo și Boscov.

De la Eduard VII la Boscov! Nu e decît revoluțiunea care poate impune asemenea salturi mortale.

Din păcatele moravurilor noastre. Andersen, șeful misiunii americane, se plînge guvernului că domnii Maxim și Luciliu Operan, i-au surprins în Japonia buna credință, făcîndu-l să accepte sub pavilion american și să transporte în România, ca aparținînd statului român,

---

[1] În octombrie 1917, guvernul român avea următoarea componență: *Ion I.C. Brătianu*, președintele Consiliului și ministrul afacerilor străine; *Take Ionescu*, vicepreședintele Consiliului, fără portofoliu; *B. Șt. Delavrancea*, industrie și comerț; general *Const. Iancovescu*, război; *Vintilă I.C. Brătianu*, materialele de război; *Nicolae Titulescu*, finanțe; *Dim Greceanu*, lucrări publice; *Al. Constantinescu*, interne; *M.G. Cantacuzino*, justiție; *I.G. Duca*, culte și instrucțiune; *G. Mârzescu*, agricultura și domenii; *M. Pherekyde* și *Emil Costinescu* — miniștri fără portofoliu.

[2] Al. Constantinescu (1859-1926) avocat, om politic liberal, deputat și ministru în mai multe rînduri; în 1916-1918, a fost, succesiv, în fruntea ministerelor de domenii, interne, industrie și comerț (poreclit și „Porcu").

mai multe mărfuri ce în realitate le aparţineau personal. Aceste mărfuri, trimise pe adresa Ministerului de industrie, au fost desfăcute pe piaţa Iaşului cu preţuri de speculaţiune şi au adus vînzătorilor mari cîştiguri.

Andersen cere ca profitul realizat să fie vărsat Crucii Roşii române. Escrocii se justifică cu o autorizare obţinută de la fostul ministru de industrie, 'drul Istrati şi cu afirmaţiunea că lăzile, transportate de misiune, cuprindeau medicamente şi alte articole sanitare, care au fost desfăcute la serviciul sanitar al armatei şi la Crucea Roşie română.

Brătianu a însărcinat pe G. Balş cu cercetarea. Al. Constantinescu însă, cu Delavrancea, care a făcut prostia să elibereze lăzile ce purtau adresa Ministerului de industrie, şi chiar Costinescu, voiesc să mărginească lucrul la o simplă indelicateţă.

Toate delictele sînt indelicateţe, chestiunea e însă să ai simţul moral, să cunoşti hotarul de la care o indelicateţă ia calificativul de incorectitudine şi de delict.

Îmi plesneşte obrazul de ruşine de acest prim conflict între concepţiunea noastră morală şi aceea a americanilor.

Şi e curios: cum oameni cu experienţă nu ştiu că sînt indivizi ce nu merită să fie apăraţi, nici primiţi să calce pe bordura trotuarului care conduce la intrarea unui minister.

Afacerea dr. Isidor Tumin rămîne afacerea veselă a zilei.

Isidor Tumin, evreu de origine, născut în România, dar supus austriac, la declaraţia războiului a fost arestat ca spion austriac în contra ruşilor, plătit cu 7 000 lei de Ministerul de război austriac. După cererea ruşilor, sub vechiul regim, le-a fost cedat, pentru a fi judecat şi pedepsit.

Sub regimul revoluţionar [din Rusia], Isidor Tumin intră în România ca supus rus, cu paşaport rusesc pe viaţă, cu gradul de colonel şi cu calitatea de vice-president al Uniunii Sovietelor din sudul Rusiei.

Cerîndu-se arestarea lui, ministrului Rusiei şi comandamentului rus, se refuză pe motivul că e supus austriac.

Încercîndu-se a fi arestat de autorităţile noastre„ se constată, după acte în regulă, că e supus rus.

Chemat de Constantinescu, zice că e rus, dar că nu poate uita originea lui de român. Afirmă că e născut în Bucureşti şi că ţine în căsătorie pe fata unui rabin din Dorohoi.

Declară în primul loc că a venit în ţară pentru a servi România, în chestia evreiască, şi să obţină autorizarea guvernului de a tempera presa evreiască din Rusia, ceea ce poate face, în calitate de amic al României, şi fără autorizarea guvernului.

Declară, în al doilea loc, că a venit să-şi ia fata din Dorohoi, fiind crud încercat prin înnebunirea soţiei lui.

A cerut audienţă lui Brătianu, prezentîndu-se cu titlul de „colonel internaţional", exhibînd lui Plesea o jiletcă cu culorile diferitelor ţări.

În adevăr, după acte pare a fi delegatul Crucii Roşii daneze în Rusia.

Scriu generalului Tcerbatceff[1] următoarele:

„Concursul binevoitor pe care Corpul al 26-lea al armatei ruse îl dă cîtorva agricultori din judeţul Suceava, mai cu seamă la Drăguşeni şi Miroslăveşti, mă încurajează să vă rog să cercetaţi de aproape chestiunea generală a concursului pe care toate trupele ruse, în rezervă sau în odihnă, l-ar putea da agriculturii în regiunile unde se găsesc.

Cunoaşteţi, tot atît de bine ca şi mine, dificultăţile mari de care se izbeşte agricultura în dauna aprovizionării viitoare a armatelor şi a populaţiunii civile.

Din 13 judeţe din Moldova, 2/3 dintr-unul este ocupat de inamic iar alte 8 intră pe 1/2 în zona de operaţiuni militare, aşa că cultivarea pămînturilor în întregime nu se poate încerca decît în 5 judeţe.

În aceste 7 judeţe de front,

[1] Dimitri Grigorovici Scerbacev (în textul lui G. Mărzescu scris Tcerbatceff, Tşerbatscheff sau Cerbacef) general, comandantul trupelor ruse de pe frontul din Moldova (din 20 aprilie/3 mai 1917).

G G. Mărzescu şi fiul său

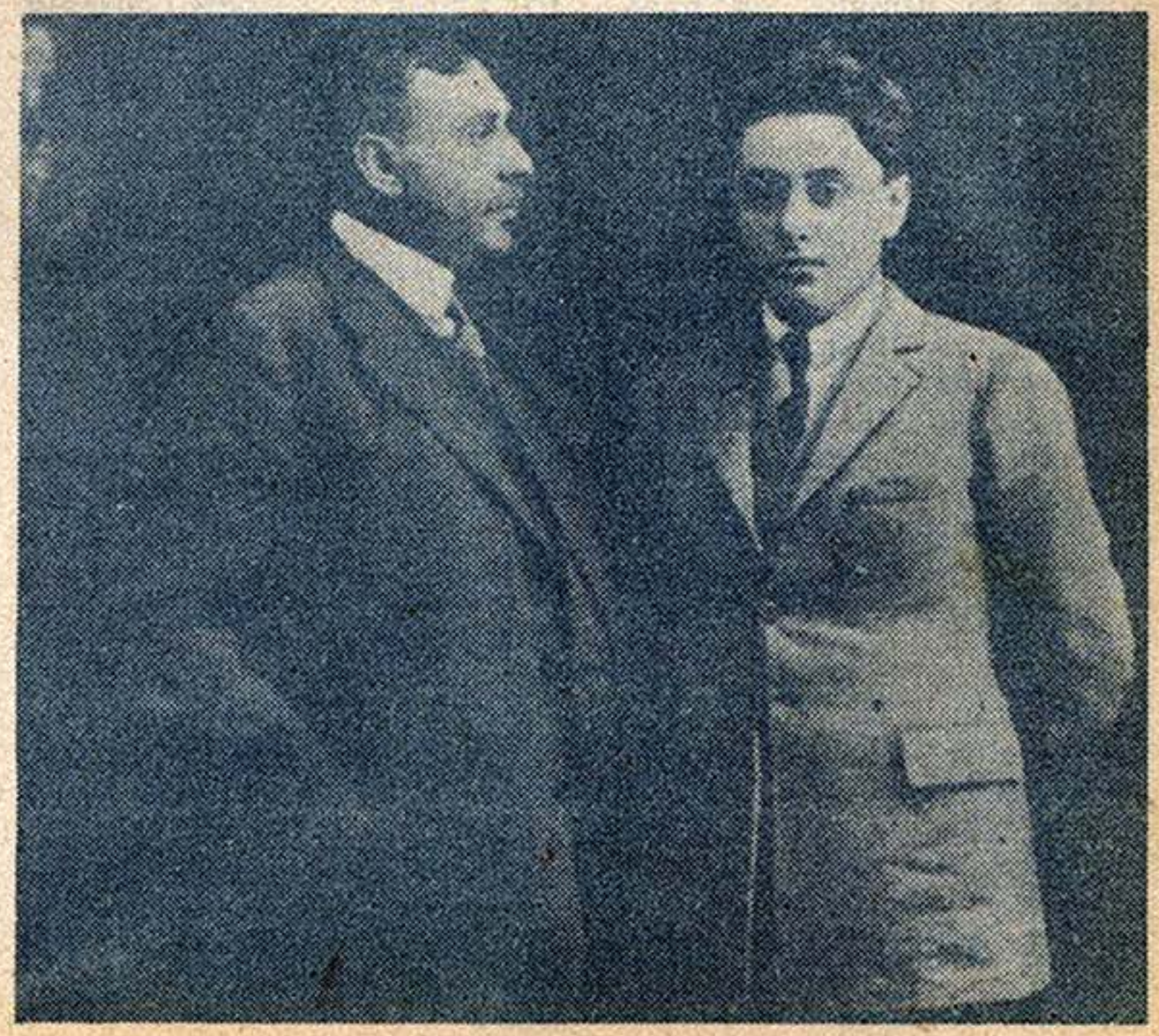

cultura nu se poate asigura decît numai cu concursul trupelor. Nu este, în adevăr, păcat ca să rămînă neproductive pămînturile bogate din daratul frontului în județele Dorohoi, Botoșani etc.?

Convins fiind că veți da acestei chestiuni întreaga importanță pe care o comportă, vă rog, domnule general, să-mi comunicați ora la care, mîine, joi, am putea discuta puțin chestiunea".

5/18 octombrie. Colegul Duca vine să mă roage să iau în gazdă pe Masaryk[1], șeful mișcării naționaliste cehe, care vine din Petrograd, chemat de noi, pentru organizarea Congresului naționalităților din Austro-Ungaria.

Stabilim să fie condus de dl. I. Pereț, profesor universitar, bun cunoscător al istoriei cehe și al limbilor slave.

Întrevederea cu generalul Cerbacef și Prezan, în chestia concursului ce trupele ruse și române e necesar să dea agriculturii, în regiunile unde se găsesc trupe de rezervă sau în repaus.

Se acceptă în principiu.

Cerbaceff preferă numai ca plata să fie în natură (furaje sau cereale), iar nu în bani, pentru a tenta soldații de pe front. Dă ordinul circular corpurilor de armată, pe baza căruia dau circulara către consilierii agricoli și comisarii guvernului.

Robert de Flers[2] a acordat interviuri admirabile pentru România la Stockholm și Londra. Cere lui Duca actele privitoare la luptele de la București și Mărășești.

Robert de Flers asigură că Painlevé[3], pe care l-a întîlnit la Londra, este cîștigat cauzei Românești.

Asquith[4], în ultimul discurs, vorbește de *„invincibila România"*.

Într-un articol dintr-un ziar englez, se învederează serviciul adus Aliaților de România, intrînd în război în august 1916, cînd se prepara de Mackensen și Falkenhein lovitura pe frontul rusesc în direcția Odessei.

La Consiliu, Constantinescu ridică chestiunea crizei alimentare. Ora fiind înaintată, se rezervă pe a doua zi, cînd speră să vină generalul Iancovescu.

Observ în treacăt că, generalul Caudolle scrie de la Petrograd că criza de transporturi va fi mare în Rusia, din cauza lipsei de cărbuni. De asemenea, că armatele fac aprovizionări neregulate și că ordinele superioare ale Ministerului de război și Marelui Cartier General nu sînt executate.

Duca, dejunînd la Brătianu, îi încredințez telegrama primită de la Consilierul agricol din Bîrlad, din care se constată că e inexactă informația că Crisoveloni și-ar fi vîndut recolta la ruși fără autorizare. N-a vîndut decît 2 vagoane orzoaică cu autorizarea prefectului, restul a păstrat pentru sămînță și pentru armata română.

La orfani, incidentul dintre doamna Olga Sturdza și Ella Negruți. Evident, aceasta din urmă de o mojicie țigănească, pentru că nu a făcut parte din comisia care a prezentat raportul la Palat.

După-amiază, comisia pentru lemne.

Constantinescu îmi vorbește de dizolvarea consiliului comunal și de instituirea unei comisiuni interimare cu Lascăr.

Combat pe Lascăr și-l rog să mai aștepte pentru ca să mă mai gîndesc la oameni.

6/19 octombrie. Glasgow plecînd, donează, prin Vopicka, 10 000 lei, „Ocrotirii Orfanilor".

Întrevederea cu Duca și doamna Olga Sturdza în chestia incidentului cu Ella Negruți. Se decide ca Duca să-i respingă demisia și pentru că nu și-a făcut datoria pînă acum, să rămînă în Comitet și să și-o facă de acum înainte, reluînd unele relațiuni cu prezidenta.

[A.C.] Cuza, în bune dispozițiuni.

Întrevederea cu Vintilă Brătianu în chestia lemnelor cerute de ruși pentru lucrările de fortificație pe frontul românesc, bucovinean și basarabean.

8-12 octombrie. După invitația guvernului nostru, Th. Masaryk, profesor universitar, șeful mișcării naționaliste cehe, sosește la Iași, pentru a discuta bazele organizării unui congres al naționaliștilor din Austro-Ungaria.

Îi găzduiesc la mine. Pereț îl șaperonează. Îi ofer prima masă, la care ia parte Take Ionescu, Vintilă Brătianu, Jean Duca, Atanasiu, rectorul Universității din București, Octavian Goga, Szeba, secretarul lui, și Zoe [soția lui G. Mârzescu] cu mine.

Masaryk este foarte închis. A vorbit foarte puțin și ai noștri au dovedit perfectă ignoranță a chestiunii cehe.

În definitiv, s-a pus în linii generale următoarele baze:

a. Congres la Londra

b. Congres cu caracter restrîns, 3-4 delegați de fiecare naționalitate.

Goga nu este de acord cu acest din urmă punct. Vrea congres larg mai cu seamă cu delegați ai voluntarilor din deosebite naționalități.

Duca cunoaște detaliile, pe care Masaryk le-a tratat direct cu Ionel Brătianu.

Masaryk, însoțit de generalul Lupescu și Charles Lahovary, vizitează frontul, dar nu comunică nici o impresie, doar atîta, că generalul Eremia Grigorescu are înrîurire și asupra trupelor ruse.

Duca, delegat de Brătianu (care e încă bolnav), oferă lui Masaryk un dejun la Cercul Militar, la care participă toți miniștrii, gl. Prezan, toți miniștrii străini, gl. Tscherbatscheff.

Berthelot lipsește.

---

[1] Thomas Garrigue Masaryk (1850-1937), om politic și filosof cehoslovac, în timpul primului război mondial a luptat pentru destrămarea Imperiului austro-ungar și pentru drepturile naționalităților din dubla monarhie; președinte al Republicii Cehoslovace (1918-1935).

[2] Robert Pellevé de la Motte-Ango, marchiz de Flers (1872-1927), scriitor și diplomat francez, susținător al cauzei unității naționale a românilor; în 1919 a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

[3] Paul Painlevé, matematician și om politic francez; ministru de instrucție, de război și președinte al Consiliului de Miniștri.

[4] Herbert-Henry Lord Asquith (1852-1928), om politic englez, ministru și prim-ministru, șef al Partidului liberal.

La reîntoarcerea de pe front ia masa la mine, la care participă N. Iorga, I. Simionescu și Jean Duca.

Poni[1] fiind bolnav n-a putut veni, Matei Cantacuzino[2] n-a răspuns nimic.

Iorga refuzase să vie la prima masă, din cauză că erau Take Ionescu și Goga, pe care de alt-mintrelea nu i-a cruțat în aprecieri față de Masaryk.

El n-are încredere nici în acesta din urmă, pe care nu-l prea stimează, pentru că n-a citit nimic din lucrările lui.

Iorga îi propune scoaterea unei reviste a tuturor naționalităților. Idee acceptată și de Brătianu, prin mine.

Dejun la plecare cu Porumbaru[3], Duca, Goga și Marincovici, ministrul Serbiei.

Marincovici, foarte în vervă, își varsă tot focul contra Puterilor Mari.

Istorisește următoarele cuvinte adresate de Czernin[4] lui Radeff, ministrul Bulgariei, cel din urmă la București: *„Mr. Radeff nous ne pourrons jamais, nous deux, devenir de grands diplomates. Pour être grand diplomate, il faut savoir mentir et en même temps dire la verité. Moi, je ne peux mentir, et vous, vous ne pouvez dire la verité"*[5].

18/1 noiembrie. Trecem prin cel mai greu ceas al războiului.

Situația din Rusia pare fără remediu, ceea ce răspunde convingerii mele intime.

Brătianu este din nou bolnav de congestie pulmonară. Ieri mi-a dat pentru Consiliu următoarele informațiuni:

1) Că a primit din Rusia două știri contrazicătoare:

a) Una de la Stafca [statul major al armatei] (generalul Coandă)[6], că germanii au acceptat în principiu propunerea de armistițiu a generalissimului rus (prapurgicul) Krilenco și că așteaptă delegații.

b) Alta de la Petrograd (Diamandy)[7] că germanii și-au rezervat termenul de 19 noiembrie pentru a se pronunța asupra propunerii de armistițiu.

c) În fine, că la *Stafca* se discută chestiunea armistițiului general — dacă ar fi acceptat de Aliați — și posibilitatea formării unui guvern cu Cernoff.

2) Pe frontul nostru, fraternizările la Armata 8-a (Botoșani-Dorohoi) continuă.

La Herța, ofițeri ruși au dejunat cu ofițeri germani și austrieci.

Astăzi știrile sînt și mai proaste:

1) Cancelarul german a declarat în Reichstag că va angaja tratativele de pace cu rușii.

2) Trei divizii de la Armata 8-a, de pe frontul nostru, au încheiat armistițiul, după cum cea mai mare parte din trupele ruse l-au încheiat pe restul frontului. Prin urmare se poate ca în scurt termen să ne găsim în fața unui ultimatum german.

3) Se semnalează spre Rîmnicul Sărat prezența de trupe germane aduse de pe frontul italian.

4) Indicii de mișcare revoluționară la noi: la Galați și Roman.

La Roman, ieri la 5 după-masă, a fost asasinat de ruși administratorul financiar și s-au luat din casă 900 000 lei. Bolșevicii intenționează a pune mîna pe Basarabia, pe care au proclamat-o independentă sub titlul „Moldova".

Ei ar voi detronarea regelui, arestarea guvernului și proclamarea republicei cu Racovski.

La 5 după masă Consiliu de Miniștri la Brătianu.

Infanteriști români pe străzile Iașilor

[1] Petru Poni (1841-1925), chimist, profesor universitar la Iași, membru al Academiei Române și președinte al ei; ministru în mai multe rînduri (*Magazin istoric*, nr. 8-10/1981).

[2] Matei Cantacuzino (1854-1925), avocat, profesor, decan al Facultății de drept din Iași și rector al Universității din acest oraș; ministru al cultelor și instrucțiunii publice în 1918.

[3] Emanoil Porumbaru (1845-1921), om politic, ministru în mai multe rînduri; între 4 ianuarie 1914 și 8 decembrie 1916 a fost ministru de externe.

[4] Ottokar Czernin, diplomat austriac, ministru plenipotențiar în România (1913-1916) și ministru de externe al Austro-Ungariei (1916-1918).

[5] „D-le Radeff noi nu vom putea deveni niciodată mari diplomați. Pentru a fi mare diplomat trebuie să știi să minți și, în același timp, să spui adevărul. Eu nu pot minți iar dv. nu puteți spune adevărul".

[6] Constantin Coandă (1857-1932), general și om politic, secretar general al Ministerului de război, apoi prim-ministru și ministru de externe (octombrie-noiembrie 1918).

[7] Constantin Diamandy, diplomat, ministrul României la Roma (1911-1913) și Petersburg (1913-1918).

Dimineaţa, la Palat, a fost consiliu cu regele, Brătianu, Prezan şi Berthelot.

Se poate ca mîine să avem Consiliu de Miniştri la Palat.

21-22 octombrie. Incidentul cu Ionel Brătianu. Chestia aprovizionării.

Al. Constantinescu, ministrul internelor şi aprovizionării, propune printr-un memoriu, depus numai lui Brătianu, prezidentul consiliului, înfiinţarea unei direcţii a alimentaţiei.

Brătianu, la consiliu, probabil fără a ceti memoriul, dar avînd încredere în Constantinescu, declară că împărtăşeşte propunerile lui şi propune ca direcţia să fie încredinţată lui Fotin Enescu şi generalului Leonte, de la subsistenţa Ministerului de război.

Atît Mişu Cantacuzino[1] cît şi Greceanu au cerut să se comunice miniştrilor textul memoriului pentru a-l putea cunoaşte şi discuta, iar eu am observat că, pe cît de bună este numirea lui Enescu, pe atît de nefericită este ideea serviciului mixt civilo-militar.

24-27 octombrie. Încep să curgă ştiri şi mai rele din Rusia — dacă aceasta mai e posibil.

Kerenski se clatină.

Maximaliştii [bolşevicii] domină situaţia la Petrograd fiind ajutaţi de reacţionarii care cred că pot profita de ei pentru a obţine un guvern mai cu autoritate.

Programul maximalist se bazează pe pacea imediată şi împărţirea pămînturilor, fără indemnizaţii. *Pace şi pămînt!* Ce înrîurire vor avea aceste cuvinte asupra soldaţilor ruşi de pe frontul nostru?

Brătianu este deprimat.

Situaţia se agravează. În dimineaţa de 25 octombrie, dată fixată de mai înainte, maximaliştii ajutaţi de majoritatea trupelor din Petrograd, ocupă ambele poduri de pe Neva, care conduc la Palatul de larnă, unde se află guvernul provizoriu.

Trupele atacă Palatul, în momentul în care un crucişător a început să-l bombardeze.

Trupele care nu s-au solidarizat cu maximaliştii rămîn totuşi pasive. Cadeţii încearcă o slabă apărare a Palatului, dar sînt învinşi.

Guvernul este făcut prizonier, afară de Kerenski, care s-a refugiat la Pscov, cu gîndul de a trimite trupe devotate asupra Petrogradului. Proiectul lui pare a nu reuşi însă, întrucît comandamentul armatei de acolo îl sfătuieşte să nu facă vărsare de sînge inutilă.

El opinează la izolarea Petrogradului.

Lenin, cunoscutul agent german, ia puterea la Petrograd, dar declară că: ■

(Va urma)

[1] Mihail Cantacuzino (1867-1918), om politic, primar al Capitalei (1904-1907) şi ministru de justiţie (1910-1914; 1916-1918).

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

(Urmare din p. 8)

să-mi spună că preoţii arestaţi sînt sigur austrieci sau unguri şi că de aceea nu pot fi eliberaţi, căci măsura este generală...

Spre seară, din dispoziţia lui Brătianu, a venit la mine chiar ministrul cultelor, [I.G.] Duca. El a declarat direct că nu se mai poate reveni asupra măsurii împotriva preoţilor catolici. El vrea ca eu să mă asigur cu preoţi de naţionalitate franceză sau italiană şi între timp să mă înţeleg cu administratorul apostolic al Moldovei care ar trebui să-mi trimită ajutoare. Dl. ministru a respins scurt observaţia mea că nici francezii, nici italienii nu vorbesc limba catolicilor mei, adică germana şi maghiara. Cînd m-am plîns de faptul că preoţii din dieceza mea, care locuiesc aici cu paşapoarte ale Puterilor Centrale, sînt internaţi, lucru ce mai poate fi înţeles, dar că împotriva lor s-au luat şi cele mai aspre măsuri, ceea ce s-a făcut chiar şi cu unii cetăţeni români, mi-a fost dat să aud [din partea ministrului] că preoţii mei catolici erau pur şi simplu cei mai mari propagandişti ai Puterilor Centrale împotriva României. Am respins acest reproş cu toată hotărîrea, ca neadevărat şi neîntemeiat, pentru fiecare din preoţii mei. Cînd mi-am exprimat speranţa că în oraşul Rîmnicu Vîlcea parohul Bonov, care este cetăţean român, va fi lăsat în pace, dl. Duca, cunoscînd foarte bine Rîmnicul, mi-a spus: „Fiţi sigur că acest «bulgar» a înfundat puşcăria de la bun început!"

Seara, Zeppelinul a cercetat Bucureştii cu bombele sale pustiitoare încă de la ora 10...

Joi, 12 octombrie. Sînt zvonuri că nemţii au înaintat foarte mult pînă acum şi că tezaurul Băncii Naţionale a şi fost dus la Iaşi. Doi dintre călugării asumpţionişti francezi s-au retras înspre Moldova, fără a-şi lua rămas bun.

Astăzi moare la Bucureşti, după o boală îndelungată, Nicu Filipescu, cel care trecuse drept cel mai mare adversar al Puterilor Centrale şi prim-aţiţător la război. Nu rare ori, în cele mai înalte cercuri, auzeai spunîndu-se „un nebun"; neîndoielnic, însă, era un om politic talentat şi un eminent român. Părintele [Vasile] Lucaciu se ţinea tot timpul de pulpana hainei sale.

Sîmbătă, 14 octombrie. Se spune că numai un sfert din persoanele care aşteaptă în gară şi vor să plece înspre Moldova vor putea fi transportate. Părintele Mantica spune că şi Legaţia italiană se pregăteşte de o eventuală călătorie; s-a vorbit chiar de evacuarea Spitalului militar italian. Un prieten, maior, ne informează că se transportă arhive. După comunicatul militar, s-a făcut retragerea la Rucăr. ■

(Va urma)

AL. PAPIU-ILARIAN: temeiurile dezvoltării și fericirii poporului

V. CURTICĂPEANU

„O națiie ce nu-și cunoaște istoria se aseamănă ființelor lipsite de memoria celor trecute; ea nu cunoaște legătura logică și necesară între trecutul, prezentul și viitorul țării, ea nu se cunoaște pe sine însăși; nu știe de unde și cum rezultă starea de față în care se află, nici s-o poată îndrepta; nu-i poate indivina [concepe] cea viitoare, nici a o prepara, ci orbecă fără îndreptariu și rătăcește în toate părțile, pînă ce în urmă cade în cursa inamicului".

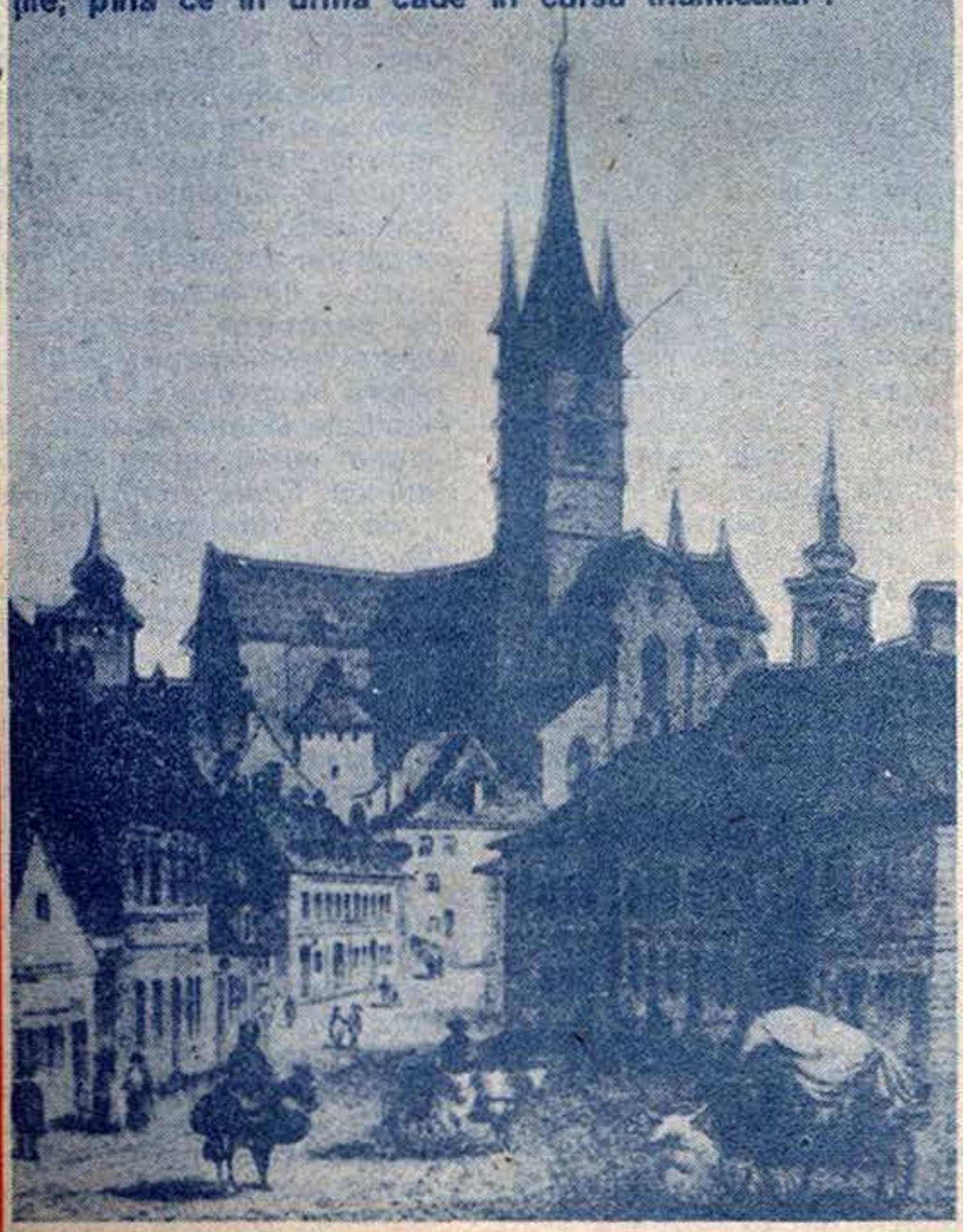

Sfetnic al lui Cuza Vodă

Această înflăcărată pledoarie pentru istorie în slujba cauzei naționale aparține unuia dintre istoricii și oamenii de cultură reprezentativi din secolul trecut, a cărui operă și activitate s-au aflat în slujba realizării idealurilor libertății și unității naționale, ale modernizării statului român — Alexandru Papiu-Ilarian.

Patriot înflăcărat și unul dintre organizatorii și conducătorii revoluției de la 1848-49 din Transilvania, Al. Papiu-Ilarian s-a impus ca una dintre cele mai cunoscute personalități ale istoriei și culturii românești, din cea de a doua jumătate a sec. XIX. S-a născut la 9 octombrie 1827 în Besdead (jud. Cluj de azi) și și-a făcut primele studii la Tg. Mureș, Blaj și Cluj. Timpul petrecut la Liceul episcopal de veche tradiție din Blaj a lăsat o puternică amprentă asupra formației sale spirituale, căci la Blaj a avut drept mentor pe Simion Bărnuțiu, care propaga cu înflăcărare ideile filosofice ale liberalismului kantian, ce condamnau fără cruțare feudalismul, iobăgia și asuprirea națională. În jurul ideilor moderne răspîndite la școala din Blaj de S. Bărnuțiu, s-a format o veritabilă pleiadă de tineri patrioți și intelectuali, printre care Al. Papiu-Ilarian s-a remarcat cu totul deosebit. În anii 1845-1847, ca „student" la Liceul academic juridic din Cluj, desfășoară o activitate literar-patriotică în coloanele revistei *Aurora sau zorile pentru minte și inimă*, împreună cu Avram Iancu, N. Popeea, V. Pop, I. Buteanu ș.a. Aici și apoi la Tg. Mureș s-a închegat gruparea tinerilor studioși români, care au pus bazele pregătirii ideologice a viitorilor tribuni ai revoluției de la 1848. La adunarea de la Blaj din 3-15 mai a fost ales membru al Comitetului Na-

În imagine: Sibiu, în prima jumătate a veacului XIX.

ţional, unde s-a afirmat printre cei mai de seamă reprezentanţi ai aripii radicale a revoluţiei. S-a identificat cu principiile naţionale ale *Discursului* rostit de S. Bărnuţiu şi cu hotărîrile Marii Adunări Naţionale de pe Cîmpul Libertăţii.

După înăbuşirea revoluţiei, a urmat studii juridice la universităţile din Viena (1851-1852) şi Padova (1852-1854), obţinînd titlul de doctor în drept. Întors în patrie este chemat în Moldova, unde devine profesor de drept penal, statistică şi drept roman, la Facultatea de drept din Iaşi (1855-1859). În această perioadă s-a afirmat printre cei mai ardenţi luptători pentru unirea Principatelor, iar după 1859 a devenit unul dintre colaboratorii apropiaţi ai lui Al. I. Cuza, contribuind la marile reforme ale acestuia, ca jurisconsult (avocat al statului) al Moldovei şi ministru al justiţiei. S-a aflat în mijlocul marilor iniţiative de modernizare a României sub Al. I. Cuza, printre care şi aceea privind întemeierea Societăţii Academice Române, ca unul dintre membrii fondatori. Cu ocazia primirii sale ca membru al Academiei Române, a rostit discursul consacrat lui G. Şincai, intitulat *Viaţa, operele şi ideile lui Georgiu Şincai din Şinca* (1869). De asemenea, s-a numărat printre întemeietorii Societăţii Transilvania din Bucureşti (1867), al cărui prim preşedinte a fost. Aceasta urmărea „strîngerea legămintelor de frăţie între junimea studioasă din toate părţile României, venind în ajutorul studenţilor români din Transilvania".

După unirea Principatelor Române, Al. Papiu-Ilarian a exercitat o influenţă stăruitoare asupra principelui Cuza în ceea ce priveşte soarta Transilvaniei, rămasă şi după revoluţia de la 1848 în componenţa Imperiului austriac. În această direcţie, a întocmit cunoscutul *Memorand făcut în luna ianuarie 1860 pentru Pr. (incipe)*, în care înfăţişa soluţiile politice pe care ţinea să i le sugereze domnitorului român în vederea dezrobirii Transilvaniei şi „unirii tuturor românilor într-un singur corp politic, adică Daco-România", ideal pe care „Mihai Viteazul îl puse în lucrare" în 1599-1600. Omul politic cu experienţa de la 1848 îi atrăgea atenţia lui Cuza că „fără Transilvania, Principatele nu au viitor, duc o existenţă precară şi dubie. Numai unirea Transilvaniei va pune fundamentul vieţii perpetue a României".

Pentru a atinge acest ţel politic, schiţează principalele direcţii pe care domnitorul trebuia să le urmeze. Astfel, în politica internă recomanda organizarea şi sporirea armatei, cîştigarea încrederii naţiunii într-o bună administraţiune a dreptăţii, prin împroprietărirea ţăranilor, luminarea şi creşterea naţiunii în adevăratul patriotism, sporirea finanţelor statului prin secularizarea averilor mănăstireşti ş.a. În politica externă, sugera domnitorului strîngerea relaţiilor cu ţările latine, Franţa şi Italia, pe care să le convingă pe toate căile că „Transilvania e ţară românească". Autorul memorandului lăsa la chibzuinţa principelui modalităţile pe care acesta ar urma să le utilizeze pentru atingerea scopului; atrăgea însă luarea aminte ca domnul român să procedeze în mod înţelept, pentru a nu periclita existenţa Principatelor Unite. Îi oferea lui Cuza mai întîi soluţii, pentru ca acesta să poată ajunge în Transilvania „...în centrul românilor". Al. Papiu-Ilarian era convins că, în acest caz, „toţi românii transilvăneni ar fi gata de a muri pentru domnul Cuza".

Invocînd argumente de ordin istoric, cu deosebire unirea înfăptuită de Mihai Viteazul, eruditul cărturar îşi încheie memoriul cu un îndemn profetic: „O, Principe şi Doamne al românilor! fie ca să vă steie întru ajutor geniul naţiunii române, ca să răzbunaţi cu înţelepciune moartea şi să fiţi executorul fericit al planului celui mai mare domn şi român ce a avut vreodată Dacia lui Traian".

Faptele memorabile ale naţiunii

Paralel cu activitatea publică, Al. Papiu-Ilarian a dovedit o mare pasiune pentru cercetarea trecutului poporului român. Studiul vechimii şi suferinţelor neamului a constituit pentru tînărul cărturar temelia de la care trebuia să pornească, în lupta pentru eliberarea socială şi politică a românilor din Transilvania, subjugată de secole. Laboratorul cercetărilor sale îşi avea începuturile încă din anii de şcoală, de cînd se găsea împreună cu alţi tineri români în fruntea revistei *Aurora...* din Cluj, publicaţie ce îşi consacra paginile valorificării tezaurului popular, folclorului şi literaturii române. Adevărata sa vocaţie de istoric s-a afirmat din anii 1848-1849, cînd a adunat, ca martor ocular, o cantitate impresionantă de informaţii despre evenimentele revoluţiei, pe care le-a completat cu documente şi date, în timpul exilului şi studiilor urmate în străinătate, precum şi prin cercetările făcute în biblioteci şi arhive din numeroase centre europene. Rezultatele acestor investigaţii şi reflecţii asupra trecutului au fost comunicate în anii de după revoluţie, într-o serie de publicaţii ca: *Foaie pentru minte, inimă şi literatură, Gazeta Transilvaniei, Federaţiunea, Românul, Revista Carpaţilor, Tribuna Română, Steaua Dunării, Instrucţiunea Publică* ş.a. Dar adevărata măsură a vocaţiei sale de reprezentant al istoriografiei noastre romantice o va dovedi în lucrările tipărite între anii 1851 şi 1873, perioada cea mai fertilă a vieţii sale. În fruntea acestora se situează *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, editată la Viena în două volume (1851-1852), al treilea rămas postum; colecţia de documente şi texte istorice, culese din arhivele europene: *Tezaur de monumente istorice pentru România*, Bucureşti, 3 vol. (1862-1864); *Viaţa, operele şi*

ideile lui Georgiu Şincai din Şinca (1869); *Independenţa constituţională a Transilvaniei* (1861), lucrare menită a servi luptei românilor din Transilvania pentru afirmarea lor ca ramură independentă a naţiunii române în spaţiul carpato-dunărean, într-o epocă în care se prefigura răpirea independenţei lor de către dualismul austro-ungar, care se va încheia în 1867. La acestea se adaugă contribuţia sa de editor al operei lui D. Cantemir *Descriptio Moldaviae*, fiind cel dintîi care a pus în circulaţie, în 1872, versiunea latină a scrierii cărturarului moldovean.

S-a stins din viaţă la 23 octombrie 1877, la Sibiu.

Privită în ansamblu, personalitatea lui Al. Papiu-Ilarian se impune în cultura noastră prin activitatea sa revoluţionară şi publică, printr-o operă istorică bazată pe o concepţie modernă, abordînd o problematică socială şi naţională la nivelul gîndirii istorice europene. El face parte din familia de spirite romantice ale generaţiei de la 1848, influenţat şi de ideile şcolii juridice ale filosofului german W.T. Krug, care acorda prioritate instituţiilor şi suprastructurilor juridice, ca forţe istorice de sine stătătoare. Latura savantă a operei sale este reflectată în cele trei volume de texte istorice ale *Tezaurului de monumente istorice pentru România*, operă scrisă în viziunea şcolii critice inaugurată de G. Şincai şi continuată de M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, T. Cipariu şi B.P. Hasdeu. El a adus contribuţii importante la îmbogăţirea ştiinţei istorice cu concepte noi privind definirea structurilor feudalismului, a claselor şi raporturilor sociale, a formelor de exploatare şi ridicare a maselor din Transilvania în tot cursul evului mediu, pînă în 1848. Totodată, opera sa realizează paşi importanţi pe linia analizei problematicii naţionale, cu noi deschideri spre o înţelegere ştiinţifică a evoluţiei societăţii moderne.

Aceste contribuţii sînt strîns legate de înţelegerea adîncă a ştiinţei istorice, a rolului pe care aceasta îl îndeplineşte în viaţa societăţii. Al. Papiu-Ilarian defineşte istoria în spiritul istoriografiei romantice, în prefaţa primului volum al operei sale *Istoria românilor din Dacia Superioară*, astfel: „Istoria peste tot, şi îndeosebi istoria naţională, n-are de a fi un registru de regi şi războie, o grămăditurâ de nume şi ani, un agregat de fapte... ci, o astfel de descriere filosofică a faptelor, a cauzelor şi a urmărilor ace-

lor fapte memorabile ale naţiunii, care să servească de cheie pentru prezent, de spectru pentru viitor".

„De popor tremurau toţi tiranii"

Prezentarea contribuţiei lui Al. Papiu-Ilarian la dezvoltarea istoriografiei româneşti porneşte de la însăşi concepţia cărturarului transilvănean asupra istoriei, reflectată, cu deosebire, în opera sa de bază *Istoria românilor din Dacia Superioară*. Proiectată în şase tomuri, lucrarea avea menirea de a înfăţişa desfăşurarea istoriei românilor din Transilvania, de la colonizarea romană pînă la înfrîngerea revoluţiei de la 1848. Deşi Papiu-Ilarian s-a afirmat, în primul rînd, ca istoric al Transilvaniei, întîiele doua capitole ale primului volum al operei sale le-a consacrat istoriei întregului popor român simţind — cum afirma el — nevoia unei „istorii generale a toată România". A început cu războaiele daco-romane şi stăpînirea de către romani a Daciei, a continuat cu năvălirile barbare, întemeierea Munteniei şi Moldovei, ca după aceea să circumscrie expunerea la istoria Daciei Superioare. Începe cu epoca pătrunderii treptate a triburilor maghiare în Transilvania, făcînd o analiză amănunţită şi penetrantă asupra realităţilor sociale şi politice din această provincie străbătută de la început de conflicte între autohtoni şi invadatori. Astfel, considera el, introducerea iobăgiei s-ar fi făcut pe calea cuceririi, întrucît noii veniţi i-ar fi găsit pe români liberi, „constituiţi separat sub voievozii lor". Rezistenţa în faţa invadatorilor e explicată de istoric prin „dreptul primar al românilor la ereditatea ţării", prin numărul lor preponderent, prin religia distinctă etc. Cauzele răscoalelor le găseşte în răpirile de proprietate care au dus la şerbie şi iobăgie. Face un aspru rechizitoriu regimului feudal şi legiuirilor acestuia. „Tripartitul Werboczi-on", „Approbatae" şi „Compilatae constitionaes". În baza acestora, românii care formau majoritatea zdrobitoare a populaţiei Transilvaniei, pătura cea mai săracă a contribuabililor („misera plebe contribuens"), erau condamnaţi la servitute perpetuă, consideraţi toleraţi în propria lor ţară, neadmişi ca naţiune şi scoşi din legislaţia şi administraţia ţării; ei purtau sarcinile iobăgeşti cele mai grele şi erau supuşi tuturor corvezilor, în favoarea nobilimii maghiare, deţinătoarea monopolului pămîntului şi al puterii politice. Ca şi Bălcescu, înţelege profund esenţa feudalismului precum şi raportul dintre social şi naţional. Consideră că adevărata cauză a răscoalei lui Horea o constituie „grămada apăsărilor de secoli ce nu mai era de suportat", căci „Horea se lupta pentru libertate şi încă pentru libertate socială, dar şi naţionala". Aceste realităţi au făcut ca lupta socială dintre ţa-

rănimea iobagă, în mare majoritate românească, și nobilimea feudală, în întregime maghiară, să se transforme treptat în luptă politică națională.

Revoluției de la 1848 îi consacră ultimele două volume ale operei sale, bogate în informații și analize, pe care le face în calitate de participant și conducător al evenimentelor. Tabloul adunării de la Blaj din 3/15 mai este înfățișat într-o manieră dinamică și plină de avînt: „De cînd e țara Ardealului, agitațiune ca aceasta nu s-a făcut, nici mai potinte [puternică], nici mai cutezătoare, nici în spirit mai de pace și libertate". Entuziasmul ce-l cuprinde în fața acesteia îl face să exclame că „De popor tremurau acum toți tiranii". După eșecul revoluției, observă cu amărăciune că „omul care a împiedicat colaborarea dintre români, maghiari și slavi" a fost conducătorul revoluției maghiare, Ludovic Kossuth.

Referindu-se la învățămintele revoluției subliniază că „în acest război cetățean" românii au cîștigat „virtuți alese", căci „românul cel mai de pe urmă învață a-și vărsa sîngele pentru națiune; iar dacă românii n-au cîștigat naționalitatea (recunoașterea ei prin constituție — *n.n.*) cîștigară drepturile naționale, și acesta este cîștigul cel dintîi, cel mai mare pentru o națiune care se luptă pentru libertate".

Naționalitate și libertate

Ideea de bază care se degajă din analiza revoluției de la 1848 o constituie problema națională în general și conceptul de națiune, care se găseau în preocupările celor mai de seamă istorici și gînditori ai epocii. Al. Papiu-Ilarian invocă împrejurările istorice în care ramura nord-carpatică a națiunii române s-a afirmat în 1848 în viața politică a imperiului austriac, întocmai ca slovacii și cehii sîrbii și croații, polonezii și maghiarii. Ajunge la concluzia că idealul care a ridicat la luptă popoarele asuprite din monarhia habsburgică a fost *principiul național*. Face distincție netă între felul cum înțelegeau popoarele asuprite rosturile acestui principiu în viața politică și cum aplicau aristocrația și conducătorii revoluției maghiare (L. Kossuth, St. Széchenyi și N. Wesselényi) principiul național cînd era vorba de celelalte popoare. Dacă popoarele asuprite găseau în principiul național temeiul tuturor drepturilor și libertăților pentru emanciparea lor politică, ideologii revoluției maghiare urmăreau mai întîi ruperea Ungariei de monarhia habsburgică, iar în al doilea rînd distrugerea personalității naționale a slavilor și românilor prin maghiarizare. Conform acestei politici, deșteptarea maghiarilor trebuia să pună stavilă germanismului de tip austriac în Ungaria și provinciile slave și românești; în același timp, se urmărea supremația maghiară peste popoarele supuse. Al. Papiu-Ilarian îl citează pe istoricul francez H. Desprez care aprecia fenomenul în următorii termeni: „ungurismul era eliberare și cucerire totodată. Ungurii se eliberau de sub supremația germanismului și totodată cuceream, sorbind pe slavi, pe slovaci, pe croați și pe români. Cel puțin ungurismul, mai mult semeț decît înțelept, își propusese acest scop dublu".

Cum mijloacele de deznaționalizare se înmulțiseră la mijlocul sec. XIX, aceasta devenind o politică de stat, Al. Papiu-Ilarian înțelegea să-și îndrepte ascuțișul criticii sale împotriva unor astfel de tendințe. De aceea a insistat cu atîta stăruință asupra importanței teoretice a conceptului de națiune, modalitate de fortificare a conștiinței și forță de mobilizare a energiilor naționale. În această direcție, urmărește rînd pe rînd treptele pe care le-a parcurs ramura transilvană a trunchiului națiunii române în evoluția sa; de la acțiunea politică a episcopului unit Ioan Inochentie Micu (mijlocul sec. XVIII), pînă la 1848; de la stadiul de națiune țărănească medievală, ori „genetică" cum o numea el, la aceea de națiune modernă specifică (sec. XIX). Supplexul din 1791 este considerat de istoricul nostru „acel faimos și pururea neuitat act al națiunii române prin care (aceasta) pretindea restabilirea românilor... în uzul tuturor drepturilor naționale, deopotrivă cu celelalte națiuni ale țării, invocînd ei singuri în răsăritul Europei drepturile omului și ale cetățeanului"; revoluția de la 1848 este considerată de el treapta superioară a formării națiunii române moderne.

Pentru Al. Papiu-Ilarian națiunea este condiția existenței politice și sociale a românilor, căci, observă el, „un popor numai pe temeiul naționalității se poate dezvolta și ferici. Fără naționalitate nu e libertate; libertatea pierdută, totdeauna este în stare a cîștiga o națiune vie și unită". Prin națiune vie și unită, istoricul nostru înțelege națiune modernă, care are conștiința existenței sale politice. El stabilește un raport între condițiile de existență ale „persoanei fizice și ale celei colective", între „indivizii naționali" sau „națiunile colective", definind națiunea în următorii termeni: „aceea ce este individualitatea pentru un singuratic, aceea este naționalitatea pentru un popor". Jurist de formație și cunoscător profund al principiului dreptului natural, Al. Papiu-Ilarian s-a manifestat deschis pentru apărarea dreptului națiunii la independență.

Termenii utilizați de Al.Papiu-Ilarian în ceea ce privește raporturile dintre națiuni frapează prin modernitatea și conținutul lor democratic. „Națiunile — subliniază el — să fie egale între sine, o națiune să nu domnească peste cealaltă; egalitatea aceasta numai atunci va fi egalitate adevărată, cînd fiecare națiune se va considera... persoană de sine stătătoare, liberă și egală celorlalte".■

MODELUL CULTURAL-ARTISTIC,

UN MODEL ISTORIC

RĂZVAN THEODORESCU

Într-o incitantă carte despre Modele, imagini, privelişti **(Cluj-Napoca, 1979), Alexandru Duţu sugera mecanismul fin al reconstituirii modelului cultural „în momentul în care a fost identificată schema mentală ce a dominat într-o anume epocă; această schemă a fost inspirată de viaţa cotidiană şi de fondul de idei existent la acea dată, pentru ca apoi să dirijeze activitatea cotidiană şi explorarea intelectuală". Modelul cultural ca reflector al unei moşteniri spirituale, elaborat de clase şi de grupuri sociale în funcţie de tradiţiile şi aspiraţiile lor, preschimbat de la epocă la epocă, dar, alteori, traversînd aproape neschimbat secolele, oglindă a unor mentalităţi, psihoze, speranţe; modelul cultural ca punct de reper al unei secţiuni dintr-o civilizaţie ce încearcă să găsească în ei coordonate cardinale demne de preluat şi adaptat într-un spirit nou, cu finalităţi altele decît cele ce au fost proprii epocii cînd modelul s-a zămislit — face parte din orice încercare de schiţare a unei istorii a civilizaţiei omeneşti pornind de la o nouă lectură a textelor, de la o interpretare nouă a imaginilor, de la o laborioasă adunare de date variate din sfera literaturii şi artelor, citite sub lupa măritoare a istoriei mentalităţilor, orientare dintre cele mai rodnice şi mai generoase ale istoriografiei veacului nostru, pornită o dată cu şcoala franceză de la „Annales", dar regăsită şi în operă, în atîtea privinţe deschizătoare de drumuri, a unui Iorga.**

În cele cîteva pagini ce urmează şi „schema mentală", şi „fondul de idei", şi „explorarea intelectuală" vor fi căutate în cîteva exemple culese din evul mediu, vast teritoriu şi răstimp ale unor geneze de mentalităţi moderne, de închegare a unor atitudini spirituale, a unor stiluri artistice cu vădită vocaţie ecumenică, mai mult, a unor norme morale şi estetice ce au dominat veacuri de-a rîndul istoria oficială — a curţilor imperiale, regale, princiare, voievodale —, dar şi pe aceea neştiută a tîrgurilor şi a satelor, a celor umili, a anonimilor.

Modelul pe care Occidentul carolingian şi l-a găsit în Roma imperială şi în Bizanţul timpuriu — în vreme ce, simptomatic, Italia primei Renaşteri avea să se îndrepte la un

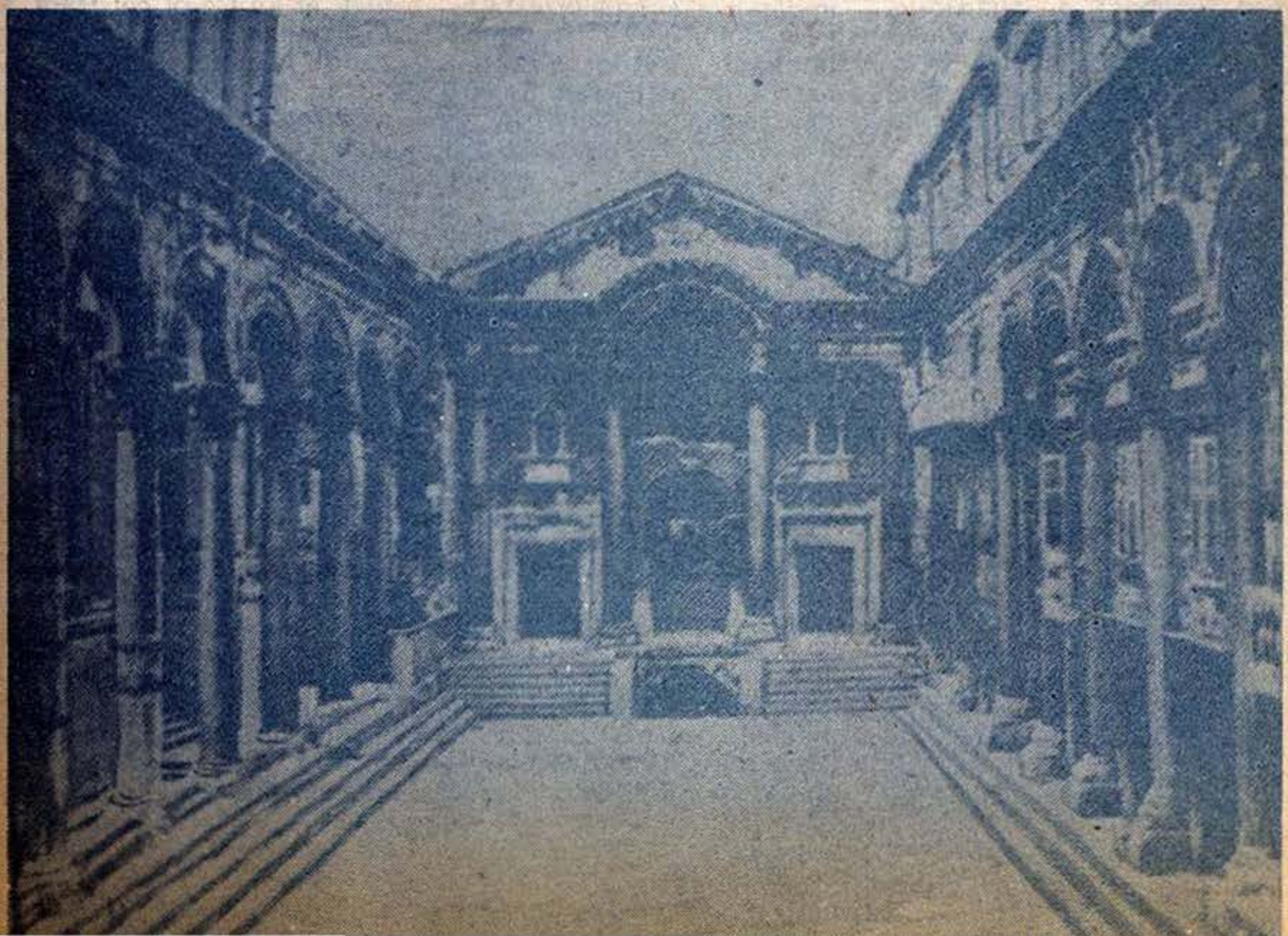

moment dat, tot în căutare de model, spre Roma Republicii finale; cel pe care Europa răsăriteană l-a avut prin imperiul bazileilor de pe Bosfor sau cel pe care secolele tîrzii ale evului mediu românesc şi ale primei epoci moderne (1600-1800) şi-l descopereau în epoca de început a statului şi a culturii noastre artistice şi literare din veacurile XIV-XVI (exemplele s-ar putea, desigur, înmulţi cu altele luate din aceeaşi epocă, chiar şi pentru zone mai îndepărtate, de la cazul istoriei irlandeze aşa cum este el vădit în „modelul celtic", din epoca monarhismului faimoasei „insula sanctorum" pînă în vremea Stuarţilor, sau în „modelul aztec" al istoriografiei mexicane de după cucerirea spaniolă!); în fine, cel de coloratură medievală, dar uneori chiar şi mai veche, deci şi mai ilustră, antică sau protoistorică, ce a stat, sub formă de „revival", uneori livresc şi mai mult superficial, dar răspunzînd unor căutări, cu reverberaţie mai profundă, ale intelectualităţii din unele state naţionale mai mici din Europa ultimelor două veacuri, mărturisesc toate nevoia adîncă a recursului la forme ce păreau exemplare, luate din cultura trecutului, la idei, la morfologii artistice care erau socotite drept structural corespondente unor situaţii culturale noi, cărora le vor fi putut da sugestii şi mai ales un „suflet nou", înţelesuri simbolice şi exterioare învelişuri.

De-a lungul primului mileniu al erei noastre, în Apusul Europei seducţia clasicismului greco-roman a fost vădită deopotrivă de opere literare, filosofice, istoriografice dacă judecăm după producţia unor Boetius şi Cassiodor, Isidor din Sevilla şi Grigore din Tours, după persistenţa neobişnuită a unor tipuri de arhitecturi tradiţionale — este cazul bazilicii pentru care Roma papilor a arătat o mare predilecţie (exemplele cele mai notabile erau Santa Maria Maggiore, Lateranul, Vaticanul), cel al mausoleului (adaptat la Ravenna pentru locul de veci al regelui ostrogot Teodoric), al baptistorului (Poitiers), al hipogeului —, unele, des întîlnite şi în epocile carolingiană şi ottoniană, reapărînd înfloritoare în Occidentul romanic şi gotic.

În reşedinţa de la Aachen, acolo unde în ultimii ani ai veacului al VIII-lea se consuma, în jurul lui Carol cel Mare, o autentică şi programatică „renovatio Romanorum Imperii", suveranul ce întemeiase cel dintîi imperiu al Europei medievale şi ce se voia un „Novus Constantinus" — după modelul primului împărat creştin — într-o „Nova Roma", nutrit cu învăţătura unui autor al Romei tîrzii, Augustinus, şi cu aceea a contemporanilor săi hrăniţi de asemenea cu cultură romană — un Alcuin, un Paul Diaconul —, s-a înălţat între 792 şi 805 monumentul de arhitectură ce avea să ilustreze pînă astăzi, în modul cel mai frapant, fenomenul de civilizaţie ce se numeşte „renaşterea carolingiană".

„Basilica Sanctae Dei Genitricis Aquisgrani", „operă minunată" („opus mirabilis"), după cuvîntul biografului imperial Eginhard, era împodobită cu aur şi argint, cu balustrade şi porţi de bronz masive, cu coloane aduse de la Roma şi Ravenna, jucînd de-a lungul veacurilor rolul unui lăcaş investit cu sensuri ideologice precise ce l-au transformat într-un prototip urmat de importante edificii ale romanicului european. Spoliile aduse la porunca lui Carol cel Mare, din oraşul împăraţilor şi papilor care fusese şi era Roma, sau din cetatea dregătorilor bizantini, exarhii ravenaţi erau, pe tărîmul realităţilor materiale, un element de legătură între momentul medieval şi antichitate.

La fel cum din Italia timpurilor clasice Carol cel Mare luase titlul de „imperator" sau planul unor monumente romane ale lui Constantin cel Mare, coloanele antice ale capelei din Aachen aduse din Ravenna lui Justinian adăugau, parcă, legitimităţii moştenirii politice romane şi îndreptăţirea scoborîrii spirituale şi ideologice din cei doi, cîrmuitori ce dăduseră pînă atunci cea mai mare strălucire celei de „a doua Rome". Şi subliniind o atare filiaţie, însuşi planul octogonal al monumentului palatin de la Aachen construit de Odo de Metz relua, la trei secole distanţă, pe cel al ctitoriei justinianee San Vitale din Ravenna, legîndu-se astfel de tradiţia monumentelor de plan central, care în epoca romană tîrzie şi romano-bizantină, mai apoi în evul mediu de început au ilustrat o anume, precisă, ideologie a puterii imperiale, de la Pantheonul din Roma la mormîntul lui Diocletian din Spalato, la numeroase lăcaşuri din Orient, de la Constantinopol, din spaţiul regatelor barbare germanice (Köln, Toulouse, Benevent, Pavia). La rîndu-i, capela carolingiană din Aachen, monument cu simbolică imperială pentru moştenitorii politici sau doar spirituali ai lui Carol cel Mare, a fost menit a deveni model pentru numeroase alte monumente pe plan central, mai ales rotonde din Europa occidentală şi de mijloc, în secolele X şi XV, din părţile renane pînă în cele boeme şi polone, ungare şi transilvane.

Pe alte coordonate istorice un fenomen similar se petrecea, în aceeaşi vreme, în părţile răsăritene ale continentului unde imperiul bizantin se înfăţişa şi el, tot mai mult, ca un moştenitor îndreptăţit al statului şi al ecumenismului roman. În planul civilizaţiei împrejurarea s-a exprimat într-o prelungire carturareasca a tradiţiei greco-romane, regasita din secolele IV-VI pînă în secolele IX-XI atunci cînd un Fotios patriarhul şi un Constantin Porfirogenetul patronau importante „scriptoria" şi şcoli unde erau copiate şi citite manuscrise romano-bizantine, tratate ele-

nistice și romane, texte ale tragicilor greci, scrieri îmbibate de referințe mitologice întîlnite în tot enciclopedismul livresc al bizantinilor, sau unele șantiere de arhitectura și de arta a mozaicului care prelungeau și ele moștenirea greco-romana și orientala, amestecînd „clasicul" și „neclasicul", elemente ale viziunii neoplatonice de tip plotinian, ale iluzionismului elenistic, cu hieratismul, frontalismul și simbolismul cromatic, cu gustul arhitecturii pentru spații centrale, venite din repertoriul și din ideologia microasiatica sau iraniana.

Aceasta lume bizantina avea sa pastreze în Sud-Estul Europei —. ca, de altfel, în alte forme, pe spații mult mai largi de la Veneția la Novgorod —, dincolo de primul mileniu, pîna tîrziu, catre sfîrșitul ei definitiv, o anume preeminența de natura ideologica asupra tuturor statelor din aceasta parte a continentului (fenomen pe care rigidul sistem de vasalitați și suveranități medievale vest-europene nu-l cunoștea), „cesaropapismul" bizantin, unirea permanenta, la nivel doctrinar, a lui „regnum" cu „sacerdotium" — din nou absenta, practic, în Apusul cu mult mai antrenat în luptele politice, seculare — oferind temeiurile unității de acțiune politica și culturala a Imperiului și a bisericii din Constantinopol în ceea ce a fost denumit „Commonwealth"-ul bizantin.

Credința ca „imperium romanum" („romaiké basileia") este o imagine rasfrînta a „imperiului ceresc" — de fapt o ilustrare a teoriei monarhiei divine elenistice regasite, în vremea lui Constantin cel Mare, la Eusebiu din Cesareea ca și, mai tîrziu, în epoca bizantina — a justificat propensiunea spre universalism a Bizanțului și a îndemnat statul bizantin sa-și asigure la toate hotarele aliați legați de Constantinopol prin forme politice ce derivau din antica „foederatio" romana. Și chiar atunci cînd, dupa începutul secolului XIII și victoria celei de-a IV-a cruciade, noua realitate a unei pluralități de imperii și de patriarhate în Rasaritul european va înlocui vechea „oikouméne" — stapînita singura, teoretic macar, de împaratul și de patriarhul de la Constantinopol —, credința bizantinilor în misiunea universala a imperiului lor va constitui o realitate ideologica semnificativa.

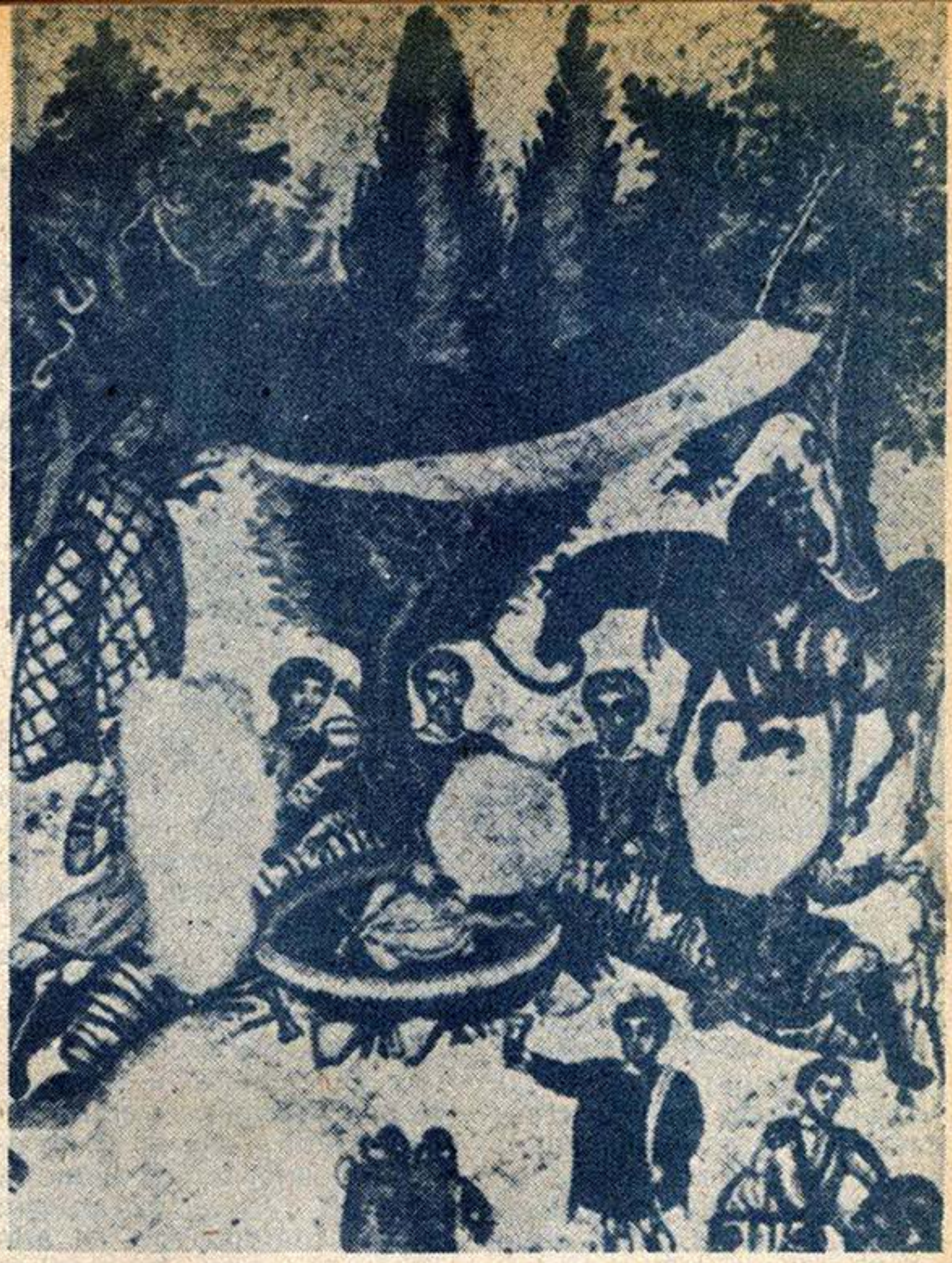

În arta feudală, mozaicul - aici reprezentat prin unul din ultimele vestigii ale artei romane - a cedat locul vitraliilor și miniaturilor

În p. 19: *palatul lui Diocletian de la Split - ca și alte construcții imperiale de epocă tîrzie - a influențat puternic arhitectura medievală timpurie*

Într-o asemenea perspectiva de conturare a unui model major în Europa medievala — anume modelul bizantin, dainuind peste secole — trebuie situat și înțeles fenomenul, de vaste dimensiuni și adînci consecințe al misionarismului bizantin din secolele IX-X în Europa est-centrala și rasariteana, traducere ideologica și culturala a tendințelor de expansiune politica ale imperiului a doua zi dupa încheierea definitiva a crizei iconoclaste. Speculînd slabiciunea temporara a Occidentului carolingian, imperiul bizantin a inițiat o acțiune ferma de propagare a doctrinei și autoritații sale în acele ținuturi mai apropiate sau mai îndepartate către care conduceau interesele politice ale statului bizantin și unde structurile sociale, economice și culturale locale reclamau trecerea la o noua etapa a vieții istorice, pe baze creștine și sedentare.

Cu excepția teritoriului carpato-dunarean, cel locuit de românii de veche credința creștină — moștenitorii direcți ai creștinismului latin provincial de epocă romana pe care migrațiile de dupa secolul IV nu l-au putut nici altera, nici înlătura —, zonele sud-est europene, ca și cele rusești, au cunoscut acum

acțiunea misionară a Bizanțului. Era o acțiune întovărășită de răspîndirea unor modele artistice și ideologice pline de fast și de pompă. Reluate în fiecare arie misionară în chiar anii convertirii creștine, în cîte un monument de excepție, un „*monumentum princeps*" cum l-am denumit mai demult, durat la vaste dimensiuni și în materiale nobile (bazilica mare de la Pliska, biserica rotundă și „aurită" de la Preslav, cea a Sf. Sofia din Kiev, cea a mănăstirii sîrbești Studenica), devenit necropolă a primei dinastii a țării, loc de încoronare, prototip stilistic pentru posteritate, evocat în scrierile și în cronicile timpului; toate aceste monumente, trebuie adăugat, erau incomparabil mai strălucitoare decît cele ale misionarismului occidental contemporan din Panonia și Moravia, din Polonia și Boemia. Într-o concurență permanentă cu acesta, misionarismul bizantin va reuși, cu unele rezultate politice, creștinarea izolată a unor membri ai păturii conducătoare ruseşti și maghiare în secolele IX și X după ce, într-a doua jumătate a secolului al IX-lea, reușise aducerea definitivă în aria civilizației bizantine a ținuturilor balcanice unde se crea, pentru supușii banului Boris, o diocezã ce trebuia să prelungească tradițiile romano-bizantinei Justiniana Prima și pe cele ale culturii romane tîrzii locale în capitalele de la Pliska și Preslav.

În acest fel, amintitul misionarism își pregătea momentul de culme al istoriei sale cu consecințe de multiplă natură, anume convertirea în masă spre sfîrșitul secolului X a rușilor, convertire continuată de o puternică bizantinizare la nivel aulic în timpul unor Vladimir și Iaroslav, tradusă în înălțarea unor monumente de tip cruciform, bogat împodobite în manieră constantinopolitană sau grecească provincială, dar și cu unele „corecții" aparținînd spiritului slav, la Kiev, la Cernigov și în alte părți ale Rusiei secolului XI. Prelungind acest moment din jurul anului 1000 *misionarismul est*-european va juca un rol de prim ordin în vehicularea unor valori și prototipuri culturale — de la planuri arhitectonice specifice pînă la stiluri ale picturii murale, de la anume norme iconografice la manuscrise — dinspre Bizanț spre Balcani, spre țările române și spre Rusia în prima jumătate a mileniului nostru.

În acest sens trebuie înțelese diferitele momente și etape ale nașterii monahismului de la Ohrida și Athos, de la Paroreea, Tismana și Zagorsk sau cele ale pendulării spirituale între Est și Vest a noilor state și civilizații născute în Europa orientală la cumpăna celor două milenii. Dacă înclinarea spre Bizanț va fi în cele din urmă hotărîtoare, pe planul civilizației, în cu mult cea mai mare parte a creației medievale din aceste părți de lume, celelalte tendințe politico-culturale — efemere, e drept — spre Occident, nu trebuie neglijate (intră aici și apropierile Bulgariei de papalitate în secolul IX, și notabilele ecouri preromanice în arta Rusiei de vest în secolele XII-XIII, și prezențele occidentale — filtrate prin Italia și Dalmația, pe drumul cruciadelor, — în Serbia, în arhitectură și sculptură, dar și în literatura ce înregistra aici romanele cavalerești ale lui „Tristan" și „Lancelot", în obiceiurile curtene, în titulatură).

În cele din urma victoria „modelului bizantin" avea să fie definitivă, prestigiul Constantinopolului fiind imens pentru întreaga Europă răsăriteană, pentru popoarele slave ce-l socoteau, prin excelență, „orașul împărătesc", „Țarigrad". Semnificativ, găsim urmele acestei victorii în titulatura și în simbolica puterii unor conducători din această parte a continentului.

Dacă în secolul IX, încă păginul șef bulgar — „qan" — este echivalent cu „árhon", la începutul secolului X creștinul și grecizatul Simeon se proclamă „basileús" al bulgarilor și „romeilor"; în secolul *XI regii maghiari arpadieni*, Andrei I și Geza I, primeau simbolic de la Constantinopol diademe cu imagini smălțate ale unor suverani bizantini, iar cneazul rus Iaroslav era amintit ca „țar" într-un grafit din acea Sf. Sofie kieviană ce prelua, iarăși simbolic, dîndu-i replica, hramul celui mai important și mai venerabil monument al Bizanțului; în fine, în secolul XIII — Nemanizii sîrbi, considerîndu-se egali cu împărații bizantini, se proclamă, ca și aceștia, „autocrați", la mijlocul secolului al XIV-lea Ștefan Dușan este „țar" al sîrbilor și grecilor, la sfîrșitul aceluiași veac domnul Țării Românești, Mircea cel Bătrîn, ca și mulți alți voievozi români, „domn singur stăpînitor" își va lua titlul bizantin de „despot", în timp ce la începutul secolului XV în Moldova, Alexandru cel Bun se va intitula și el „autocrator" într-unul din ultimele „momente bizantine" autentice din civilizația medievală a Europei răsăritene.

„Modelul bizantin" va fi o bine știută realitate în poezia imnică, în muzica liturgică, în hagiografie, în literatura polemică și omiletică din Europa orientală, prestigiul uncialei grecești se va răsfrînge asupra scrierii slave chirilice, portretistica aulică și, în general, acel simbol al ortodoxiei care a fost tot timpul aici pictura murală — fie ea la Studenica sîrbă în secolul XIII, fie la Ivanovo în Bulgaria sau la Curtea de Argeș, în Țara Românească în secolul XIV — au fost replici ale artei de nivel imperial din Bizanț; dreptul bizantin, întemeiat pe codificarea justinianee a dreptului roman, va fi receptat în întreaga Europă de est, unde a fost foarte răspîndită acea compilație a lui Matei Vlastares din Salonic (*Syntagma* din 1365) ce sintetiza tradiția nomocanonică și dreptul civil bizantin și pe care, de pildă, românii o vor cunoaște în traduceri slavone copiate în Moldova într-a

(Continuare în p. 30)

Ce projet prévoit le remplacement du régime actuel par un gouvernement qui assumera la tâche de réaliser la sortie de la Roumanie de la guerre, ainsi que la conclusion d'un armistice avec les trois principales puissances alliées. Les troupes roumaines stationnées au front recevront les ordres nécessaires de laisser passer les troupes soviétiques, pour continuer ensuite ensemble la lutte aux côtés des armées alliées jusqu'à l'élibération complète du pays occupé par les allemands, y compris la partie de la Transylvanie cedée par suite de l'arbitrage de Vienne.

Pentru prima oară în arhivele diplomatice sovietice

O variantă la 23 august 1944

DOSARE DESIGILATE (III)

CRISTIAN POPIȘTEANU, FLORENTINA DOLGHIN

Am ajuns la ultima piesă a Dosarului Su-Ro din arhivele Ministerului de externe sovietic. Trebuie să recunoaştem că este o piesă de rezistenţă şi reinnoim mulţumirile noastre adresate conducerii arhivelor M.A.E. de la Moscova, precum şi ambasadorilor U.R.S.S. la Bucureşti, Excelenţa sa domnul Felix Bogdanov, şi României în capitala sovietică, domnul Vasile Şandru. Cu adăugirea că dorim să credem că acesta a fost doar începutul şi că vom putea avea în continuare acces la dosare privind România în secolul XX şi relaţiile dintre cele două ţări, dosare dintre care foarte, foarte multe se găsesc la diferite instituţii de stat militare şi civile sovietice, la P.C.U.S. şi la Arhiva istorică a U.R.S.S.

Spuneam că este o piesă de rezistenţă acest ultim document din dosarul început la 21 decembrie 1943 şi încheiat la 20 octombrie 1944, de Ambasada sovietică din Stockholm (ambasadoare fiind Aleksandra Kollontai şi consilier Semionov), dosar trimis apoi la Moscova şi înregistrat la Arhiva de politică externă a U.R.S.S., f.6, inv.6, p.57, d.789 (toate documentele publicate de Cristian Popişteanu şi Florentina Dolghin se raportează la acest fond şi la această arhivă).

Este singurul text scris **privind un plan al loviturii de stat a partidelor din opoziţie din**

România (şi menţionat ca atare de către consilierul sovietic Semionov în scrisoarea din 20 octombrie 1944 către V.M. Molotov, comisarul poporului pentru afaceri externe, într-un document emanînd de la Misiunea U.R.S.S. din Suedia, ce poartă sigla „Strict secret, exemplar unic, n. 239"), pe care l-am găsit pînă acum într-o arhivă străină. Este scris de mînă în limba franceză, pe hîrtie de format mare 40 cm/25 cm (comercial) şi este extrem de bine sistematizat. Au existat desigur şi în tatonările de pace de la Cairo o serie de comunicări în acest sens, adresate reprezentanţilor celor trei mari puteri (U.R.S.S., Anglia, S.U.A.), dar nu aveam pînă acum originalul unui text olograf, scris de un român şi predat unui guvern străin, privind un proiect al opoziţiei unite de ieşire a României din alianţa cu Germania şi trecerea de partea coaliţiei Naţiunilor Unite[1].

Prezentăm în continuare acest document de la Stockholm, în speranţa de a recupera în viitor un text analog prezentat probabil şi la Cairo sau în alte tatonări de pace.

„1. Constatîndu-se voinţa unanimă a ţării, reafirmată prin actul de constituire a opoziţiei patriotice democratice, tocmai s-a elaborat sub direcţia M.S. regelui, proiectul următor privind ieşirea din război a României.

2. Acest proiect prevede înlocuirea regimului actual printr-un guvern care îşi va asuma sarcina de a organiza ieşirea României din război, cît şi încheierea unui armistiţiu cu cele trei puteri aliate principale. Trupele române aflate pe front vor primi ordinele necesare cu scopul de a lăsa să treacă trupele sovietice, pentru a continua apoi împreună lupta alături de armatele aliate, pînă la eliberarea completă a ţării, ocupată de germani, inclusiv partea din Transilvania cedată în urma arbitrajului de la Viena.

3. Toate măsurile de ordine interioară au fost stabilite deja şi se bazează pe toate mijloacele de care putem noi dispune avînd în vedere circumstanţele actuale.

Cu toate acestea, aceste mijloace nu sînt suficiente pentru a putea asigura succesul acţiunii noastre numai prin intermediul lor. Într-adevăr, mareşalul Antonescu a trimis pe front cea mai mare parte a trupelor sale, tocmai cu scopul de a lăsa descoperit interiorul ţării şi a preîntîmpina astfel o acţiune din partea M.S. regelui şi a opoziţiei unite.

În consecinţă, echilibrul între forţele române şi germane în interiorul României este precar, cu atît mai mult că mareşalul Antonescu, trimiţînd trupele pe front, a permis în acelaşi timp unui număr atît de mare de unităţi germane să treacă frontiera ţării. Un ajutor aliat este, în consecinţă, o condiţie esenţială pentru reuşita proiectului nostru şi va trebui să se traducă în felul următor:

a) o ofensivă rusă masivă pe frontul român, care va trebui să fie declanşată cel mai tîrziu la 24 ore după schimbarea guvernului. Această ofensivă, sprijinită de atitudinea trupelor române, este un element absolut indispensabil atît pentru a pune capăt definitiv alianţei României cu Germania, cît şi pentru a atrage trupele germane care se află în rezervă în Moldova şi în Basarabia şi care ar putea să se întoarcă împotriva noului guvern, pentru a opri mişcarea.

b) Trimiterea a trei brigăzi «aeropurtate», cărora noi le garantăm securitatea de aterizare la puncte şi etape ce vor fi indicate la timp. Aceste brigăzi ne sînt la fel de indispensabile în interior — avînd în vedere raportul de forţe menţionat româno-german — pe cît ne este ofensiva rusă pe front. (De altfel, ele vor avea de asemenea o importanţă psihologică faţă de elementele şovăielnice, a căror loialitate ar putea fi pusă la îndoială. Aceste brigăzi vor trebui să aducă armament suplimentar format din arme automate etc., pentru 2 500 oameni. Acest armament va servi la înzestrarea formaţiunilor patriotice ce vor ajuta trupele române regulate în misiunea lor din interiorul ţării.

În plus faţă de cele trei brigăzi menţionate ar fi de cea mai mare importanţă de a putea conta pe 2 000 paraşutişti care ar fi lansaţi în puncte ce vor fi indicate în timp util.

Brigăzile şi paraşutiştii trebuie să fie trimise simultan cu schimbarea regimului şi noi nu putem decît să subliniem importanţa extremă pentru noi a faptului că declanşarea cît şi reuşita acţiunii noastre depind de sosirea din prima clipă a acestor trei brigăzi.

Lăsăm la latitudinea comandamentului suprem aliat dacă aceste trei brigăzi «aeropurtate» sînt formate din trupe sovietice sau din unităţi anglo-saxone şi ruse. Dar revenim asupra faptului că este esenţial ca aceste trupe să fie prezente chiar în momentul schimbării guvernului, care va coincide cu proclamarea ieşirii din război a României.

c) Simultan cu schimbarea regimului, Aliaţii trebuie să bombardeze rutele care duc din Ungaria şi Bulgaria către

---

[1] În nr. 4/1984, sub semnătura dr. Eugen Preda, *Magazin istoric* a publicat o notă revelatoare, datată 2 martie 1944, întocmită de Controlling Officer of deception, la cererea Şefilor de state majore britanice, şi aprobată de ei, în legătură cu elementele de înşelare şi inducere în eroare pe care trebuiau să le aibă în vedere negociatorii britanici în discuţiile lor cu Barbu Ştirbey la Cairo. Despre ce este vorba? Conform planului Bodyguard, plan elaborat iniţial de britanici în 1943, pentru a distrage atenţia germanilor de la Europa occidentală, unul dintre obiectivele contactelor prin canalele diplomatice sau ale serviciilor secrete cu reprezentanţii antonescieni sau ai lui Maniu în diferite capitale ale ţărilor neutre şi, mai ales, ale începerii, în martie 1944, a convorbirilor de la Cairo cu prinţul Ştirbey era sugerarea unui interes deosebit faţă de România, care să mărească preocuparea germanilor în Balcani şi chiar să forţeze ocuparea ţării, pentru a dispersa şi mai mult forţele Wehrmachtului şi pentru a le mări dificultăţile în ajunul invaziei.

România cu scopul de a împiedica trecerea trupelor germane către țara noastră.

Noi vom indica de asemenea ulterior alte noduri de comunicații importante care vor trebui bombardate în mod eficace.

Toate aceste bombardamente vor trebui efectuate cu cea mai mare precizie, evitîndu-se pe cît posibil să fie atinse orașele pentru a nu provoca victime în rîndurile populației civile, ceea ce ar putea crea o stare de spirit contrară acțiunii noastre. Se înțelege de la sine că artileria antiaeriană română nu va intra în acțiune și se va face tot posibilul pentru ca tunurile germane să fie reduse la tăcere.

4. Sîntem pe deplin conștienți de marile probleme militare pe care cele trei puteri aliate le au astăzi de rezolvat, de faptul că cererile noastre de ajutor nu sînt decît un minimum indispensabil pentru reușita acțiunii noastre în situația dificilă în care se află țara noastră. Dacă această acțiune ar eșua, consecințele ar fi catastrofale pentru România și dintre cele mai grave pentru Aliați; dacă regimul mareșalului Antonescu ar continua să se mențină sau ar fi înlocuit printr-un alt guvern impus de germani, orice speranță pentru o acțiune ulterioară ar dispărea, armata s-ar dovedi lipsită de credit și ar fi organizate represiuni sîngeroase împotriva tuturor membrilor opoziției unite.

5. Punerea în aplicare a acestui proiect depinde de confirmarea din partea Aliaților că au luat măsurile necesare cu scopul de a ne asigura ajutorul cerut. Odată primită această confirmare, coordonarea operațiilor va putea fi stabilită în cel mai scurt termen.

Dar timpul presează, căci situația României se agravează de la zi la zi sub controlul german, care se strînge din ce în ce mai tare, și sub amenințarea că mareșalul Antonescu trimite pe front trupele aflate încă în interiorul țării. În ceea ce ne privește, poiectul de acțiune este bine stabilit și momentul de intervenție va fi hotărît imediat ce Aliații vor termina pregătirile care le incumbă.

Noi considerăm în același timp de datoria noastră să subliniem că ar fi o iluzie pentru Aliați posibilitatea unei înțelegeri eventuale cu mareșalul Antonescu, căci noi avem convingerea profundă că fie nu va semna armistițiul, fie nu o va face la timp pentru a-i ajuta în mod real pe Aliați și cauza românească. Toți factorii favorabili Aliaților sînt profund convinși de aceasta.

De altfel, nu trebuie să uităm că măsurile care creează situația prezentă a țării, rămasă fără nici o apărare, au fost luate de mareșalul Antonescu, după ce a luat cunoștință de propunerile de armistițiu aliat, pentru a paraliza, cum s-a spus deja, orice tentativă de acțiune din partea M.S. regelui și a opoziției unite.

6. Armistițiul va fi semnat cu reprezentanții diplomatici ai celor trei puteri aliate, înaintea schimbării guvernului și de către delegații aflați actualmente la Cairo. Ei se vor reuni în momentul schimbării guvernului și al proclamației în virtutea căreia România va rupe alianța sa cu Germania.

Întrucît condițiile de armistițiu au fost acceptate deja de opoziție, care a prezentat recent un plan exact de acțiune, în orice caz armistițiul nu va intra în vigoare decît după ce o indicație va fi dată. Din partea noastră, *am dori să cunoaștem ameliorările imediate ale condițiilor de armistițiu pe care Aliații sînt dispuși să le accepte.*

Căci nici unul dintre factorii favorabili Aliaților nu-și poate asuma greaua responsabilitate de a accepta condiții mai puțin favorabile decît cele consimțite cu mareșalul Antonescu. Or, guvernul sovietic a consimțit să facă acestuia din urmă unele modificări la condițiile de armistițiu (ceea ce reiese din comunicările primite din partea Legației noastre la Stockholm).

Aceste condiții sînt un minim acordat factorilor care își asumă responsabilitatea unei asemenea acțiuni.

Acest punct fiind de o importanță extremă, noi cerem ca guvernul sovietic să transmită delegatului său la Cairo instrucțiunile necesare cu scopul de a putea introduce aceste modificări în textul propunerilor de armistițiu.

7. Este inutil să insistăm asupra necesității unei discreții absolute ce trebuie păstrată vizavi de reprezentanții noștri oficiali la Stockholm, căci și cel mai mic pas greșit ar putea reduce la zero acest proiect atît de periculos întocmit.

Ținem de altfel să repetăm o dată mai mult că dacă factorii menționați își asumă responsabilitatea acestei schimbări, înseamnă că ei au ajuns la concluzia definitivă că orice colaborare cu mareșalul Antonescu este astăzi în afara posibilului".

O primă analiză a acestui document ne arată că el reprezintă:

a) o variantă inițială la actul înfăptuit la 23 august 1944;

b) o motivație politică a crizei politice interne și externe a României;

c) constatarea imposibilității unei concertări a acțiunilor opoziției cu cele ale guvernului mareșalului Ion Antonescu;

d) o prezentare a situației militare a țării și a perspectivelor ei sumbre;

e) o proiecție politico-militară asupra loviturii de stat;

f) solicitarea concursului militar concret dat sub forma trimiterii a trei brigăzi aeropurtate, plus 2 000 de parașutiști, „formate fie din trupe sovietice, fie din unități anglo-saxone și ruse". De asemenea, cele trei brigăzi urmau „să aducă armament suplimentar format din arme automate etc. pentru 2 500 oameni. Acest armament va servi la înzestrarea formațiunilor patriotice ce vor ajuta trupele române regulate în misiunea lor din interiorul ță-

rii";

g) constatarea că, în condiţiile de armistiţiu oferite mareşalului Antonescu, partea sovietică a oferit unele modificări şi accentuarea că opoziţia nu poate primi condiţii mai puţin favorabile.

Acest text a fost transmis de consilierul român George Duca doamnei Kollontai la 1 iulie 1944.

După ce am semnalat acest exemplar unic, a cărui traducere în franceză s-a datorat desigur unui specialist din M.A.E. al României, punîndu-l acum pentru prima oară în pagină şi în circuitul istoriografiei române şi mondiale, rămîne ca analize comparative ulterioare să-l evalueze la exacta lui valoare, în tabloul istoriei atît de grele a ţării noastre în deceniul V al veacului XX.

Nu putem să nu-l corelăm însă cu o informaţie dată de fostul lider comunist (şi agent secret sovietic) Emil Bodnaraş, într-o discuţie de acum 32 de ani despre 23 august 1944. În acea discuţie, Bodnaraş insistă în cîteva rînduri asupra faptului că s-a transmis Legaţiei române prin Grigore Niculescu-Buzeşti, directorul cifrului în M.A.E., la Stockholm, textul unui proiect de lovitură de stat, pentru a fi remis ambasadorului sovietic, A. Kollontai.

În stenograma acestei discuţii, Bodnaraş afirmă: *„Ceea ce noi ştiam, că s-a transmis lui Kollontai actul nostru... Şi materialul de la 13 iunie, şi materialul de la 15 iunie au format obiectul unor comunicări prin Stockholm la Moscova. Acolo erau cereri de bombardamente, în ce puncte să aibă loc bombardamente atunci cînd declanşăm acţiunea, ca să paralizeze acţiunea de trupe. Acolo este şi acest punct cu privire la front. Pe noi ne-a informat Niculescu-Buzeşti că le-a transmis, eu însă nu-mi aduc aminte să fi primit vreo comunicare că s-a înţeles ceea ce vrem noi. Noi cum vedeam? Vedeam declanşarea ofensivei pe front în z+1. Adică noi să dăm drumul şi imediat ce ei [germanii] vor încerca cu forţele de pe front să se mişte împotriva noastră, să intervină sovieticii ca să nu păţim ce au păţit polonezii la Varşovia. Prevederea aceasta există şi în acele documente şi acolo sînt şi bombardamentele, unde să se facă, şi acolo este şi punctul care l-am făcut cu regele, cu desantul aerian.*

Noi ştiam de ce cere regele aceasta, dar ştiam că treaba asta nu este uşoară, ca dovadă că generalul Wilson a comunicat că nu se poate face nimic. Noi nu am primit o comunicare de la sovietici că au înţeles ce vrem să facem, dar bombardamente au venit din partea anglo-americanilor. Se vede că undeva s-a discutat treaba asta. Ne-a ajutat foarte mult bombardamentul din pădurea Băneasa, pentru că aici era o masă periculoasă de germani cu mijloace multe. Ne-a costat şi pe noi acest bombardament" (Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, fond 3, dosar 25, vol. I-II).

Sîntem înclinaţi să credem că documentul găsit de noi la Moscova este cel transmis de Duca lui Kollontai din partea lui Grigore Niculescu-Buzeşti şi provine din sursa la care se referea Bodnaraş, ca fiind elaborat de opoziţia unită. Ne îndeamnă la această opinie atît coincidenţa cu cererea ofensivei sovietice şi a bombardamentelor, cît mai ales menţionarea „formaţiunilor patriotice", menţiune ce pare mai apropiată de viziunea comunistă decît de cea a celorlalţi opozanţi ai mareşalului.

Folosim investigaţia noastră la Moscova corelînd-o cu mărturiile despre mult disputatele condiţii de armistiţiu îmbunătăţite, obţinute de mareşalul Ion Antonescu din partea sovieticilor prin canalul Kollontai-Stockholm. Mai întîi vom cita un pasaj din telegrama ministrului român F. Nanu către M. Antonescu, la 6 august 1944: *„Părerea mea v-o mărturisesc foarte deschis: sînt convins că cea mai mare greşeală pe care am putea s-o facem ar fi să fim surprinşi de sfîrşitul războiului şi imediat ce ei [germanii] vor încerca cu forţele de pe front să se mişte împotriva noastră, să intervină sovieticii ca să nu păţim ce au păţit polonezii la Varşovia. Prevederea aceasta există şi în acele documente şi acolo sînt şi bombardamentele, unde să se facă, şi acolo este şi punctul care l-am făcut cu regele, cu desantul aerian.*

Noi ştiam de ce cere regele aceasta, dar ştiam că treaba asta nu este uşoară, ca dovadă că generalul Wilson a comunicat că nu se poate face nimic. Noi nu am primit o comunicare de la sovietici că au înţeles ce vrem să facem, dar bombardamente au venit din partea anglo-americanilor. Se vede că undeva s-a discutat treaba asta. Ne-a ajutat foarte mult bombardamentul din pădurea Băneasa, pentru că aici era o masă periculoasă de germani cu mijloace multe. Ne-a costat şi pe noi acest bombardament" (Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, fond 3, dosar 25, vol. I-II).

Sîntem înclinaţi să credem că documentul găsit de noi la Moscova este cel transmis de Duca lui Kollontai din partea lui Grigore Niculescu-Buzeşti şi provine din sursa la care se referea Bodnaraş, ca fiind elaborat de opoziţia unită. Ne îndeamnă la această opinie atît coincidenţa cu cererea ofensivei sovietice şi a bombardamentelor, cît mai ales menţionarea „formaţiunilor patriotice", menţiune ce pare mai apropiată de viziunea comunistă decît de cea a celorlalţi opozanţi ai mareşalului.

Folosim investigaţia noastră la Moscova corelînd-o cu mărturiile despre mult disputatele condiţii de armistiţiu îmbunătăţite, obţinute de mareşalul Ion Antonescu din partea sovieticilor prin canalul Kollontai-Stockholm. Mai întîi vom cita un pasaj din telegrama ministrului român F. Nanu către M. Antonescu, la 6 august 1944: *„Părerea mea v-o mărturisesc foarte deschis: sînt convins că cea mai mare greşeală pe care am putea s-o facem ar fi să fim surprinşi de sfîrşitul războiului în situaţia de azi, în care sîntem învinuiţi de a căuta numai să cîştigăm timp şi de a induce în eroare pe Aliaţi, numai fiindcă ţinem de fapt cu germanii, chiar pînă a ne jertfi pe noi înşine. Ni se poate ierta poate să fi luptat pentru interesele noastre, dar nu pentru acelea ale Germaniei. Or, interesul nostru este să ieşim din război, o dată ce el este pierdut, chiar dacă se grăbeşte astfel înfrîngerea germană, şi poate cu atît mai mult. Am aduce chiar un mare serviciu Germaniei, sau cel puţin poporului german. N-am nevoie să amintesc primejdia ca Transilvania de Nord să fie lăsată Ungariei, dacă aceasta iese din război înaintea noastră".*

Urmează panica şi deruta totală de la Bucureşti, datorate declanşării ofensivei sovietice pe linia Iaşi-Chişinău la 19-20 august 1944, care se dezvolta cu repeziciune. Ion şi Mihai Antonescu transmit la Ankara, Istanbul, Berna şi Stockholm semnale disperate: *„Situaţia frontului foarte serioasă. Ruşii au atacat nu numai regiunea Iaşi-Tg. Frumos, cu blindate care ne lipsesc, dar au lovit central din Basarabia, astfel că în cîteva zile Basarabia poate fi ocupată integral".* Şi opoziţia afirmase acelaşi lucru: *„Pentru informarea ta — îi scria Grigore Niculescu-Buzeşti lui George Duca — îţi comunic că situaţiunea este foarte gravă, deoarece ruşii au început pe frontul nostru o ofensivă şi sînt toate semnele că ea se va dezvolta. Riscăm, deci, ca ocupaţia rusească să ne surprindă fără a ne fi aranjat raporturile cu ei. Este, deci, capital ca chestiunea să fie rezolvată cu cît mai mare urgenţă. În aceste condiţiuni, sîntem dispuşi chiar să renunţăm la ajutorul cerut (trupe aerotransportate). Fără a o declara oficial, poţi lăsa să se înţeleagă acest fapt, arătînd deci că totul nu depinde decît de coordonarea acţiunii militare cu Sovietele. Îţi poţi arăta mirarea că armata sovietică renunţă la concursul asigurat dinainte al armatei noastre*

[de a lupta] împotriva trupelor germane din România".

Iată acum raportul lui Neagu Djuvara (bine cunoscut opiniei publice românești prin apariţiile sale la Televiziunea Română după Revoluţia din decembrie 1989), secretar de legaţie, însărcinat a se deplasa la Stockholm, pentru a explica poziţia guvernului Antonescu într-un eventual armistiţiu româno-sovietic.

„Stockholm, 25 august 1944

Desemnat să plec curier diplomatic la Stockholm, în dimineaţa zilei de douăzeci şi trei august 1944, am fost primit de dl. profesor Mihai Antonescu tîrziu în seara zilei de 22, pentru a lua de la d-sa instrucţiuni verbale.

De trei zile începuse marea ofensivă sovietică pe frontul românesc.

Am stat în biroul d-lui vicepreşedinte vreo 20 de minute. Rezum în cîteva cuvinte instrucţiunile pe care le-am primit.

A început prin a-mi spune să comunic d-lui ministru Nanu că este cu totul de acord cu domnia-sa. (Se referea la scrisoarea d-lui ministru Nanu din 6 august, trimisă prin curierul precedent, în care respingea toate argumentele care se puteau opune unei ieşiri imediate a României din război.) Dacă însă, spunea dl. vicepreşedinte al Consiliului, nu a putut trece la fapte, a fost din următoarele motive:

1) Era informat că contacte permanente aveau loc între Germania şi Rusia (avea o informaţie recentă de la Vichy în acest sens). În eventualitatea unei păci ruso-germane, România era cu totul sacrificată, fără nici o garanţie de independenţă politică sau de integritate teritorială.

Un acord intervenit la începutul lunii iulie între mareşalul Tito şi comandamentul suprem german din Iugoslavia, care nu putea fi făcut fără consimţămîntul sau îndemnul Moscovei, părea d-lui vicepreşedinte o altă manifestare a acestor contacte.

În fine, în aceeaşi ordine de idei, dl. Mihai Antonescu mi-a spus că în ultima întrevedere cu cancelarul Hitler, acesta a vorbit mareşalului Antonescu în termeni foarte elogioşi de Stalin şi de Tito.

Trăgea din toate aceste simptome şi din rudenia adîncă dintre regimurile sovietic şi naţional-socialist concluzia că un acord ruso-german era probabil şi chiar iminent. (Personal mi se părea că argumentele d-sale ar fi trebuit tocmai să grăbească hotărîrea noastră, iar nu să o întîrzie.) Am obiectat de altfel că putea fi vorba din nou de un «bluff», ori din partea Rusiei faţă de anglo-americani, ori din partea Germaniei faţă de aliaţii ei, şi că chiar în ipoteza seriozităţii acestor tatonări ruso-germane momentul pentru noi era prea critic, presiunea militară prea imediată, pentru a nu ne hotărî la o acţiune separată.

2) Alt argument îl constituie importanţa forţelor germane din România. Dl. vicepreşedinte era însă informat că, din necesităţile strategice, germanii retrăseseră de pe frontul românesc, în ultimele săptămîni, opt divizii blindate şi cinci divizii de in-

MARTORUL

Din însemnările zilnice ale fostului consilier al legaţiei române la Stockholm, George Duca, rezultă o serie de detalii lămuritoare asupra acţiunii româneşti dusă în Suedia. Astfel, în lucrarea sa memorialistică apărută la München în 1985, George Duca scrie că la 16 iunie 1944 a primit un mesaj de la Bucureşti în care regele comunica că „pînă în ziua de 20 iunie va sosi la Cairo un plan de acţiune în vederea ieşirii României din război" (vol. 3, p. 89). La 3 iulie 1944, acelaşi diplomat român consemnează sosirea, prin curier, în 30 iunie a planului găsit de noi în arhivele sovietice, pe care l-a descifrat pe loc într-o noapte împreună cu un coleg şi pe care l-a prezentat la 1 iulie 1944 ambasadoarei sovietice: „Alaltăieri, prin urmare, m-am întîlnit la 11 dimineaţa cu D-na Kollontay la Semenov. A fost o memorabilă şedinţă de o oră şi jumătate, în care – la notele exasperante şi neîntrerupte ale aparatului de radio – am tradus pe franţuzeşte textul românesc*, pe care dînsa îl schimbă apoi pe rusește, pentru ca grijuliul ei consilier să poată lua note într-un carneţel negru. Singurele adaosuri pe care le-am făcut de la mine au fost a cere să se trimită – cel puţin simbolic – unităţi anglo-americane, şi să mai ating odată delicatul subiect al propagandei carliste.

Bătrîna cucoană era plină de agerime, verdictul ei fiind că planul este «foarte interesant, clar şi temeinic studiat». Cele cîteva observaţiuni, în plus pe care le-a făcut le-am transmis în ţară, dînsa exprimîndu-şi convingerea «că condiţiunile făcute guvernului vor fi acordate şi opoziţiei».

27 iulie. Nu mi-a plăcut ultima telegramă primită acum o săptămînă de la Bucureşti. «Sînteţi însărcinat a face un demers foarte insistent pe lîngă D-na Kollontay, rugînd-o să intervină din nou pe lîngă guvernul sovietic, pentru ca să se dea instrucţiuni la Cairo, în sensul că ameliorările condiţiunilor armistiţiului consimţite faţă de guvernul Antonescu, cu prilejul discuţiunilor de la Stockholm, să fie acordate şi reprezentanţilor ce negociază în numele opoziţiei la Cairo. Factorii favorabili aliaţilor... nu pot lua răspunderea de a accepta condiţiuni mai puţin favorabile decît cele acordate guvernului Antonescu... Chestiunea fiind de cea mai mare urgenţă, vă rog să obţineţi un răspuns cît mai curînd...».

Reiese deci limpede că ruşii doresc a colabora mai degrabă cu guvernul decît cu opoziţia unită... Socot că concesiunile de care este vorba, asupra unor puncte ale armistiţiului sînt atît de puţin precise şi lipsite de adevărata substanţă, încît nu merită a se insista prea mult asupra lor".

Găsesc extrem de util să reproducem alte cîteva însemnări ale fiului lui I. Gh. Duca, spre a contura atît dificilul drum al tatonărilor de pace (duse la Stockholm, de guvernul Antonescu, respectiv Mihai Antonescu prin in-

* Rezultă de aici că traducerea franceză a textului venit de la Bucureşti aflat în arhivele diplomatice sovietice, îi aparţine lui George Duca.

fanterie. Situația noastră în caz de pace separată era deci ușurată.

L-am întrebat dacă guvernul dispunea de forțe suficiente pentru a împiedica, în această eventualitate, o reacție germană pornită din interior. Mi-a răspuns, evaziv, că da, dar că dl. ministru Nanu ar trebui să pună anglo-americanilor întrebarea dacă aceștia ar avea posibilitatea de a ne susține grabnic prin aviație și trupe aeropurtate.

3) Ultimul argument era un rest din vechea nădejde a unor disensiuni între Soviete și puterile anglo-saxone. Dovadă faptul că la Stockholm, în aprilie, rușii ne-ar fi cerut discrețiune față de anglo-americani (în care caz riscăm să cădem într-o capcană rusească și să pierdem în același timp și protecția posibilă a anglo-americanilor) — iar că aceștia din urmă, în numeroasele contacte avute la Ankara și Cairo, nu ne-ar fi spus niciodată în mod precis și imediat «duceți-vă acum la Moscova!». Dl. Vișoianu, fiind la Cairo, de ce nu i s-a pus în vedere să plece imediat la Moscova?

În același sens interpreta dl. Mihai Antonescu și fraza d-lui Churchill din ultimul său discurs: «... se apropie momentul cînd. România...» etc. Se vorbea la viitor și la condițional, iar nu la prezent.

Acum însă, mi-a spus mai departe dl. vicepreședinte, situația militară ne silea să trecem peste toate aceste considerente și să cerem armistițiul.

Domnul ministru Nanu trebuia, în consecință, să reia contactul cu reprezentanții sovietici la Stockholm și să întrebe:

1) Dacă Rusia este dispusă să reia negocierile. (A revenit apoi cu drept cuvînt asupra acestei chestiuni, zicînd că este preferabil să nu se mai pună această întrebare de teamă ca rușii să nu răspundă negativ.)

2) Dacă condițiunile sînt aceleași ca în aprilie trecut. Guvernul nostru spera ca rușii să fie înțelegători pentru situația României, prinsă cum era în cleștele german și ca o dovadă de bunăvoință din partea noastră era faptul (trist în sine, dar adevărat) că la acest ultim șoc al armatelor sovietice trupele noastre nu mai luptaseră bine!

I-am atras atenția că acest argument era o armă cu două tăișuri: neputîndu-se dovedi că această slabă rezistență era vrută sau ordonată, rămînea faptul în sine, constatarea aceasta oficială a neputinței noastre militare, care devenea pentru ruși o invitație de a împinge înainte și de a nu-și lega mîinile printr-un armistițiu din momentul cînd capitularea armatei noastre nu mai prezenta nici un interes strategic.

A recunoscut și domnia sa că argumentul trebuia folosit cu băgare de seamă.

3) Trebuia întrebat unde și cum să se ducă negocierile.

4) De asemenea, dacă guvernul sovietic vrea să discute cu un reprezentant al opoziției sau dacă cere și un reprezentant al actualului guvern. (Personal am avut impresia, împărtășită și de colegul meu, Ciurea, care pleca la Ankara și fusese primit imediat înaintea mea, că

termediul ministrului Frederic Nănu și de opoziție prin George Duca, ceea ce este o altă ilustrare a complicatei politici românești), cît și finalul unui exercițiu diplomatic devenit contraproductiv deoarece în marile ore ale istoriei, fie în timp de război, fie în timp de pace, cei care nu acționează *la momentul potrivit* ies din cursă.

Ce se întîmpla deci la 23 august la Legația română din Stockholm după ce consilierul român făcuse cîteva demersuri în iulie și august pe lîngă doamna Kollontai și consilierul Semenov pentru un răspuns de la Moscova și primirea generalului Aldea în liniile sovietice spre a discuta condițiile armistițiului.

„23 August. Am fost îngrijorat primind ieri ultima telegramă a lui Buzești, prin care cerea un răspuns cît mai neîntîrziat în chestiunea misiunii Aldea, fiindcă înseamnă că situațiunea era așa de gravă încît Regele cît și opoziția se gîndesc la o dramatică acțiune.

Găseam umilitor pentru mine de a mă duce la ruși să mă milogesc pentru un răspuns, în plină ofensivă victorioasă la noi. Cînd am sosit însă la șase seara la Semenov, D-na Kollontay m-a primit cu o veselie pe care nu mi-o arătase niciodată. Cu toate că mi-a spus numaidecît că primise un răspuns, a insistat să-i transmit întîi comunicarea mea. Presimțind, deci, o veste favorabilă, nu i-am repetat decît acele puncte din mesagiu ce s-ar fi potrivit cu această nouă stare de lucruri. Atunci abia mi-a declarat că guvernul sovietic primește misiunea generalului Aldea, după care, toți trei am studiat toate posibilitățile pentru ușurarea trecerii avionului peste granița rusească. Am hotărît la urmă cîteva ore fixe în cursul zilei următoare, în care să rămînem în contact dacă răspunsul Bucureștilor era să sosească în limita cerută.

Plecînd, eram profund dezgustat de felul în care rușii s-au purtat, căci era prea limpede că nu au vrut să-și dea consimțămîntul decît după începerea ofensivei, spre a iniția negocierile sub presiunea situațiunii militare.

Acuma, la ora nouă seara, am sfîrșit să cifrez cu ajutorul lui Sandu telegrama pentru băieți, prin care cerem să ne comunice urgent pînă cel tîrziu în ziua de sîmbătă: 1) data, ora și o eventuală sugestie pentru locul de trecere; 2) lungimea undelor aparatului de radio de bord, pentru emitere și recepțiune; 3) parola aparatului; 4) în plus, generalul este rugat să vină cu depline puteri și să comunice numele eventualilor însoțitori. La rîndul lor, rușii vor comunica imediat numele aerodromului și, mai tîrziu, vor transmite buletinul meteorologic.

Ora 10 seara. Acuma mi se telefonează de la secțiunea noastră de presă, spre a mi se comunica că regele ar fi dat adineaori o proclamație către țară, prin care aduce la cunoștință că România primește condițiunile armistițiului rusesc și că se alătură puterilor aliate... Un nou cabinet s-ar fi format cu Brătianu și Maniu...

În sfîrșit, dar totuși nu mă pot încă bucura, fiindcă prea multe vor fi greutățile, dezamăgirile și sacrificiile de acuma încolo, pînă în ziua îndepărtată în care România va putea, oarecum, ieși la liman, statornicindu-și viitoarea ființă... Pe cînd scriu, sînt necontenit întrerupt de telefon: jurnaliștii vreau să vorbească cu Nanu, Radio Londra anunță că de la ora 9 seara ne socotește în rîndul aliaților, emisiunea engleză despre România se termină cu «Trăiască Regele», Ministerul de externe Suedez confirmă veștile etc...

domnul Mihai Antonescu, care primise o cerere de la domnul Cretzianu de a se trimite imediat un delegat la Cairo, ar fi fost gata să plece în persoană să semneze armistițiul la Cairo, dar că nu i-ar fi fost pe plac să meargă la Moscova.)

Am mai rugat pe domnul vicepreședinte să-mi expuie în două cuvinte situația militară, eu fiind informat din cercurile Marelui Stat Major că linia Focșani-Nămoloasa-Galați, în care mulți români își puneau încă nădejdile, nu avea un dispozitiv de trupe proaspete, instalate de pe acum pe poziții, ci era prevăzută să fie .ocupată de aceleași trupe care luptau în Basarabia și în Nordul Moldovei, încleștate în lupte grele, dezorganizate, adesea depășite în retragere de un inamic motorizat. La acest punct a evitat să-mi răspundă, spunîndu-mi doar că «situațiunea este extrem de gravă» și că rușii puteau fi la Galați în 2 zile.

Acestea fiind, l-am întrebat dacă mai era vreme de negocieri prin Stockholm sau Ankara. Mi-a răspuns textual: «... mai este linia Focșani-Galați, mai este toată Muntenia, mai sînt Carpații».

A adăugat însă că dacă invazia rusească ia un ritm prea precipitat, domnul Nanu va primi o telegramă care mă va putea chiar preceda la Stockholm, pentru grăbirea cu orice preț a negocierilor.

Înainte de a părăsi Cabinetul domniei sale l-am rugat să-mi dea și cîteva amănunte asupra situației politice interne; de pildă, atitudinea mareșalului și a partidelor de opoziție.

Mi-a răspuns că mareșalul este gata să se dea la o parte de îndată ce va fi nevoie și că i-a dat mînă liberă pentru semnarea armistițiului.

Despre opoziție mi-a spus că era regretabil că nu a putut constitui un front unic (se referă la grupul Tătărăscu); că principalii membri ai opoziției, cît și domnia sa personal, primiseră mesagii de la domnul Beneș și de la oamenii noștri politici refugiați în Elveția, invitîndu-i să ia imediat contact cu Moscova; că lăsase opoziției toată libertatea de acțiune, în nădejdea că ea ar avea mai multe șanse decît guvernul, dar că constata cu părere de rău că «nu făcuse nimic».

Adaug că în tot cursul convorbirii dl. Mihai Antonescu mi-a făcut impresia unui om foarte obosit, dar nu abătut".

Și, în sfîrșit, o telegramă a lui Grigore Niculescu-Buzești, în care se afirmă că se acceptă condițiile oferite de guvernul sovietic prin doamna Kollontai cu cîtva timp în urmă (menționate într-o telegramă care nu i-ar mai fi parvenit mareșalului Ion Antonescu, fiind reținută de cei ce pregăteau lovitura de stat, *telegramă care nu s-a găsit însă nicăieri pînă în prezent* și în a cărei aflare istoriografia română este vital interesată).

Telegrama nr. 1 296 din 24 august 1944, semnată de Grigore Niculescu-Buzești și adresată Consulatului român de la Istanbul, avea următorul conținut:

„Istanbul. Primită: 24 august 1944, orele 11.30. Strict secret. Rog comunicați imediat emisarilor la Cairo: Gu-

Iată deci cum adineaori a început un nou capitol din istoria contemporană a Țării Românești... O mare zi, desigur, pentru noi toți, dar numai superficialii și emotivii pot dănțui.

Ora 11 și jumătate. Ultima oră: guvernul s-a format în frunte cu generalul Sănătescu, avînd la Externe pe - Buzești! O ascensiune prea bruscă, căreia - în ciuda excepționalelor sale calități - nu știu zău dacă va putea rezista. Mă amuză însă faptul că din august 1943, cînd dînsul m-a însărcinat - în treacăt fiind la Stockholm - să reprezint pe rege și opoziția unită, peste capul guvernului și al lui Nanu, stabilind, în același timp, un cifru secret între noi, din anul trecut, zic, mi-a dovedit o prietenie aproape afectuoasă, ce m-a mirat. Fosta mea antipatie pentru dînsul a dispărut, în bună parte, față de neprețuitele servicii pe care le-a adus cauzei...

O altă veste, în această zi de precumpănitoare evenimente, este că cei trei aliați principali au recunoscut, după asigurarea integrității teritoriale și a independenței noastre, nedreptatea arbitrajului de la Viena, regele anunțînd începerea luptei pentru reintregirea Ardealului. Pentru aceasta mă bucur și eu, dar în liniște și singur. Gălăgioșii mei compatrioți au și deschis sticlele de șampanie, poftindu-mă să chefuiesc cu ei... Sînt însă prea obosit spre a-mi părăsi patul și prea îngîndurat spre a-mi da - încă - drumul!

24 august. O zi agitată. Ieri, pînă la unu noaptea, a sunat telefonul, spre a mi se comunica ultimele vești primite prin Radio București, dimpreună cu emoționantele acorduri ale lui «Trăiască Regele», auzite în receptor.

Azi, toată legațiunea este în picioare, dar mai puțin înfrigurată decît ați fi putut crede. Nu am dat nici un semn de viață noilor aliați, rugînd pe toți ceilalți ai misiunii noastre să se ție liniștiți, fiindcă cunosc disprețul anglo-americanilor pentru asemenea manifestațiuni imediat oportuniste. Mai cu seamă față de ruși nu voi manifesta în nici un fel, cîtă vreme nu primesc instrucțiuni - dacă cumva aș mai primi - ori - ori nu îmi dau dînșii de veste.

Ceea ce ne-a uluit a fost aparițiunea miraculoasă a lui Neagu Djuvara, azi dimineață, în chip de curier. Plecat ieri în zori din București, a putut părăsi azi Berlinul, unde nici legațiunea noastră, nici autoritățile germane nu știau încă nimic despre cele întîmplate în România! Vameșii la Tempelhof l-au ajutat a găsi un ultim loc în avionul ce pleca în Suedia, unde este silit a rămîne acuma un timp indefinit... Dînsul avea însărcinarea din partea lui Mihai Antonescu de-a da mînă liberă lui Nanu să reînceapă negocierile cu rușii pentru încheierea unui armistițiu".

Iată așadar un final nefinalizat, și care după cum se poate vedea din articolele publicate de revista noastră (nr. 9 și 10/1991) despre severitatea excesivă și duritatea armistițiului, nu a putut da șansă poporului român, acea șansă cu care să înfrunte noua configurație europeană ce se anunță.

La 5 septembrie, George Duca era autorizat să informeze pe superiorul său, ministrul Nanu, despre contactele de pace stabilite cu U.R.S.S. la Stockholm din partea opoziției și a Regelui.

C.P.

vernul Majestății Sale regelui dă d-lor Știrbey și Vișoianu depline puteri spre a semna imediat armistițiul cu Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii în condițiunile ce ne-au fost comunicate la Cairo. Menționez că d-na Kollontai a comunicat acum cîtva timp oficial în numele guvernului sovietic ministrului nostru la Stockholm că Uniunea Sovietică consimte ca în condițiunile inițiale de armistițiu să fie introduse următoarele completări: 1. Guvernul român va acorda armatei germane un termen de 15 zile pentru a părăsi țara. Numai în caz de refuz, armata română ar urma să lupte alături de armata sovietică și de celelalte armate aliate pentru expulzarea germanilor din România. 2. În stabilirea reparațiunilor, se va ține seamă de situațiunea economică grea a României. 3. Se va lăsa guvernului român o regiune liberă prin care nu, repet nu, vor trece trupe sovietice în ipoteza în care operațiuni militare ar fi necesare pentru expulzarea germanilor din România. Emisarii sunt rugați a depune toate eforturile pentru a obține inserarea acestor dispoziții în textul convenției de armistițiu. Armata română a primit ordin de a înceta lupta, iar țara a fost îndemnată să întîmpine pe soldații Națiunilor Unite ca pe reprezentanții unor puteri amice. Niculescu-Buzești 2". (AMAE, dosar 71/1939, E 9 XX, f. 33).

Dacă telegrama Kollontai pentru Antonescu nu se poate afla în nici o arhivă de stat sau personală românească, este cu atît mai necesară consultarea materialului sovietic de arhivă unde ar trebui să se găsească în mod sigur chiar originalele condițiilor comunicate de doamna Kollontai. Dacă ele au existat cu adevărat.

Încheiem aici lectura dosarului desigilat de la Moscova și a celorlalte documente citate; cu invitația ca istoricii români să le integreze analizelor lor. Și cu speranța unor noi descoperiri care să lămurească și mai multe dintre necunoscutele acelei pagini imposibil de uitat din istoria românească și universală, care a fost actul de la 23 august 1944. ■

Nou!... Nou!... Nou!

Camera Comunelor din Marea Britanie s-a prevalat de o procedură constituțională de excepție pentru a impune, contrar voinței Camerei Lorzilor, Legea privind crimele de război. În urma celei mai aprinse controverse iscate între cele două Camere ale Parlamentului britanic în ultimii 42 ani, de acum încolo vor putea fi urmăriți și judecați criminalii de război care și-au găsit adăpost pe teritoriul britanic după cel de al doilea război mondial. După cum ne informează revista *Time*, doar cei ce erau cetățeni britanici în momentul comiterii crimelor puteau fi judecați de către un tribunal englez. Unul dintre opozanții cei mai înverșunați ai noii legi a fost Lord Shawcross, acuzatorul principal al Marii Britanii în procesul de la Nürnberg.

Primele semne de întrebare privind prezența naziștilor în Anglia au apărut în 1986, cînd Centrul Simon Wiesenthal din Los Angeles a expediat o scrisoare doamnei Margaret Thatcher, pe atunci prim-ministru, afirmînd că se găseau în țară 17 criminali de război, proveniți din statele baltice, Bielorusia și Ucraina. O comisie guvernamentală a stabilit ulterior că numărul lor era mai mare, putînd ajunge pînă la 75. Deja, Scotland Yard-ul a înființat o echipă de nouă oameni, care să înceapă investigațiile.

UN MODEL ISTORIC

(Urmare din p. 22)

doua parte a secolului al XV-lea, lor datorîndu-li-se și răspîndirea ei, în veacul următor, în Rusia lui Ivan al IV-lea.

Dar vigoarea și specificul noilor culturi apărute în Europa de răsărit — ținînd adesea de moșteniri străvechi în sfera instituțională sau estetică — aveau să se constituie în replici locale pline de interes în fața înrîuririi prestigioase a Bizanțului, alcătuind unul dintre capitolele de istorie a civilizației, de aculturație, pe care istoricul trebuie să le sublinieze.

Suprastructurile de lemn ale palatelor de piatră de la Pliska, precum și preferința arătată aici — cu motivații ideologice, se presupune — pentru vechiul plan arhitectonic bazilical din Bizanț, devenit anacronic în epocă (împrejurare ce amintește, la alt nivel cultural, răspîndirea în Europa estică, pînă în secolul XV, a „Eclogei" isauriene din secolul VIII, culegere de drept civil bizantin condamnată în chiar Bizanțul posticonoclast!) sînt exemple de asemenea replici. Le regăsim în Rusia, în tendința piramidală, de loc bizantină, a numeroaselor cupole de la Sf. Sofia din Kiev, în așa-numitul „bizantinism nordic" al Novgorodului cu logica sa severă sau, dimpotrivă, în decorativismul exuberant al sculpturii parietale în „méplat" orientalizat de pe lăcașurile Vladimirului și Suzdalului, în fildeșurile mai rudimentare, lucrate în materiale mai ieftine, în Crimeea, după modelul bizantin, ca și în caracterul nebizantin al codului kievean, *Russkaia pravda*, într-o epocă de rezistență a cutumei în fața pravilei grecești (ecouri ale aceleiași cutume vor fi sesizate, în secolul XIV, într-un alt cod juridic al Europei răsăritene, de data aceasta foarte tributar Bizanțului, *Zakonikul* sîrbesc din 1349). ■

(Va urma)

Toscanini versus Mussolini

Dirijorul italian Arturo Toscanini (1867-1957) a devenit cu timpul o legendă vie *(Magazin istoric*, nr. 2/1987). Forța sa creatoare inepuizabilă, interpretările de referință — unele contestate — au fost întregite de o mare onestitate morală. Ceea ce a făcut, în mod inevitabil ca el să ajungă un adversar neînduplecat al dictatorilor. „Dacă aș fi în stare să ucid un om, acela ar fi Benito Mussolini", afirma răspicat Toscanini în anul 1921.

Această poziție fermă l-a adus curînd la primul conflict public cu fascismul, instalat de puțin timp la putere, în Italia. La deschiderea unui concert dirijat de Toscanini la „Scala" din Milano, i s-a cerut să-l încheie cu imnul „Giovinezza". Drept răspuns, Toscanini și-a rupt bagheta și și-a încrucișat brațele pe piept. După inutile pertractări și rugăminți, directorul celebrei opere a ieșit timorat la rampă, anunțînd că imnul va fi cîntat la final. Toscanini, care între timp se dusese în cabina lui, a revenit la pupitru și, după terminarea întregului program, imperturbabil, a trimis acasă soliștii și orchestra. S-a așezat apoi la pian și a atacat, foarte anemic și neconvins, imnul atît de solicitat de oficiali.

În birourile lui Toscanini nu a existat niciodată o fotografie a regelui sau a lui Mussolini — fetișuri strict obligatorii, ca în orice dictatură. În același spirit, Toscanini nu ezita să declare ziariștilor că „detestă mulțimile urlătoare, circul — fie el și roman —, precum și cenzura și poliția secretă".

Dictatorul l-a „curtat" mai departe pe dirijor. A trimis un

emisar, ce i-a propus o fotografie alături de Duce. Toscanini a răspuns că „nu este destul de fotogenic pentru a fabrica istorie". La fel de categoric a refuzat și invitația presantă de a veni cu întregul ansamblu de la „Scala", pentru un spectacol special la Roma. A căzut brusc la pat, cu cea mai urgentă boală diplomatică. Gesturile sale de „protocronist" în materie de dizidență au devenit apoi și mai spectaculoase. În 1925, a renunțat în mod expres și irevocabil la calitatea de senator, spunîndu-le prietenilor că nu îi place să fie figurant.

Cînd Mussolini a decis în toamna lui 1929 să viziteze cu toată pompa Milano, Toscanini a fost convocat la prefectura locală. I s-au ținut predici, i s-au sugerat șantaje, în sensul că poziția lui se va repercuta, prin represalii, asupra „Scalei". Drept răspuns, dirijorul a plecat în aceeași seară la New York, unde i s-a programat un ciclu de 15 concerte cu Filarmonica din Milano.

La 14 mai 1931, la finalul unui concert simfonic, Toscanini a refuzat din nou să fie intonat oricare dintre imnurile fasciste. Ca urmare, a fost scos din teatru sub paza devotaților săi prieteni și admiratori, ceea ce nu i-a împiedicat pe huliganii fasciști să îl atace și să îl molesteze lîngă Teatro Communale din Bologna. Se afla într-un automobil. L-au salvat doar promptitudinea și curajul șoferului. Noaptea la ora 1.20, a plecat pe furiș la Milano. Acolo însă i s-a confiscat pașaportul, iar casa i-a fost pusă sub supraveghere 24 de ore din 24. În cele din urmă, valul protestelor internaționale, culminînd cu anularea de către Serghei Kussevitsky a unor concerte programate la „Scala", și-a spus cuvîntul. Toscanini a fost lăsat să plece din țară, pe care a părăsit-o peste două săptămîni.

Hitler a încercat și el, în diferite ocazii, să-și asigure colaborarea dirijorului. Toscanini nu a făcut însă nici o deosebire între „bufonul grotesc care se crede imperator" și caporalul închipuit Napoleon. Deși se afla în relații cu nepotul lui Richard Wagner, Winfred, a întrerupt orice corespondență cu acesta din anul 1933, în momentul cînd Hitler și-a asumat puteri dictatoriale. A participat apoi la acțiuni pentru salvarea din Germania a muzicienilor evrei persecutați și a protestat împotriva neutralizării autenticelor valori, pe motive politice.

În anii următori, a refuzat orice fel de angajament în Germania, rămînînd indiferent la tatonările hitleriste. „Sînt un bătrîn artist, care a fost printre primii în acțiunea de demascare a fascismului în fața lumii întregi", declara mai tîrziu Toscanini unui ziarist de la *Life.*

Eugen B. MARIAN

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• **Tudor Drăganu — ÎNCEPUTURILE ŞI DEZVOLTAREA REGIMULUI PARLAMENTAR ÎN ROMÂNIA PÎNĂ ÎN 1916.**

Editura Dacia, Cluj, 1991, 378 pp., 123 lei: pagini de istorie politică românească, de la mijlocul veacului trecut şi pînă la intrarea ţării noastre în primul război mondial.

• **PACTUL MOLOTOV-RIBBENTROP ŞI CONSECINŢELE LUI PENTRU BASARABIA** (selecţie de **Ion Sişcanu** şi **Vitalie Văratec**; prefaţă de **Valeriu Matei).**

Editura Universitas, Chişinău, 1991, 124 pp.: 42 de documente dintre 23 august 1939 şi 23 iunie 1990, publicate cu ocazia conferinţei internaţionale pe această temă, desfăşurată la Chişinău între 26 şi 28 iunie 1991; lucrarea apare şi în limbile rusă, franceză şi engleză.

• **Mihai Antonescu — „DACĂ VREI SĂ CÎŞTIGI RĂZBOIUL, TREBUIE SĂ PREGĂTEŞTI PACEA"** (sub egida Muzeului etnografic al Transilvaniei şi a Inspectoratului pentru cultură al judeţului Cluj; cuvînt înainte de **Ion Ardeleanu).**

Cluj, 1991, 55 pp., 40 lei: discursul rostit de fostul vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru al afacerilor străine la 16 iunie 1942 cu prilejul constituirii Biroului păcii.

• **N. Iorga — POLITICA EXTERNĂ A REGELUI CAROL I** (introducerea, nota asupra ediţiei şi reperele istorice de **Vicenţiu Rădulescu;** text adaptat şi prelucrat de **Marilena Rădulescu).**

Editura Gliykon, Bucureşti, 1991, 326 pp., 125 lei: prima tipărire a lucrării apărute în ediţie princeps, la cîteva zile înaintea Războiului de reîntregire, în 1916, lucrare consacrată desfăşurării acţiunii diplomatice a României sub orientarea primului rege, în cei 48 ani ai domniei sale.

• **Ion Nistor — ISTORIA BASARABIEI.**

Editura Cartea moldovenească, Chişinău, 1991, 296 pp.: reeditare (după ediţia a III-a, Cernăuţi, 1923) a primei sinteze istorice asupra trecutului românilor de peste Prut şi luptei lor pentru unirea cu România, realizată în martie 1918.

• **Ion Dumitriu-Snagov — ROMÂNIA ÎN DIPLOMAŢIA VATICANULUI. 1939-1944** (Proemio **- Ioan Robu,** arhiepiscop catolic de Bucureşti).

Editura Garamond, Bucureşti, 1991, 238 pp., 105 lei: ediţia în limba română a studiului apărut în 1987 (Editrice Pontificia Universitá Gregoriana, Roma) şi care valorifică o bogată documentaţie inedită din arhivele Sfîntului Scaun.

• **Nicolae Iorga — OAMENI CARI AU FOST** (ediţie îngrijită, prefaţată şi comentată de Iurie Colesnic).

Editura Cartea moldovenească, Chişinău, 1990, 346 pp.: selecţie din cele patru volume publicate în 1934-1939 şi în care marele istoric evoca o luminoasă galerie de personalităţi istorice, politice, ştiinţifice şi culturale româneşti, luptători pentru idealurile libertăţii şi unităţii naţionale, pentru progres şi civilizaţie.

• **Constantin Bălăceanu-Stolnici — CELE TREI SĂGEŢI.**

Editura Eminescu, Bucureşti, 1990, 380 pp., 39 lei: destine la confluenţa cu istoria - saga familiei Bălăcenilor.

• **Marius Popescu — UN ROMÂN PENTRU ROMÂNIA...**

Editura Militară, Bucureşti, 1991, 176 pp., 65 lei: confesiunile prinţului Dimitrie Sturdza, născut la 11 octombrie 1938 la Iaşi, iniţiatorul unor importante acţiuni de ajutorare a României.

• **REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI. AN II, NR. 2/1991.**

Editura „Ştiinţa", Chişinău, 80 pp.: publicaţia Academiei de ştiinţe a Republicii Moldova, cu studii în limbile română şi rusă.

COPERTELE

①④ Imaginea uneia din primele biserici creştine din Constantinopol, aceea cu hramul la Sfinţii Apostoli, aşa cum ne-a fost transmisă de o miniatură, dintr-un manuscris bizantin de sec. IX (coperta 1); Realizări ale artei popoarelor migratoare, sugestive prin asocierile şi influenţele pe care le evidenţiază. **Jos:** cloşcă cu pui, ciugulind boabe de aur de pe o tipsie, podoabă din tezaurul reginei longobarde Theudelinda; **stinga sus:** diademă bătută cu pietre scumpe aparţinînd aceleiaşi regine, şi **dreapta:** candelabru dăruit episcopiei din Toledo de regele vizigot Chindasvint **(Modelul cultural-artistic, un model istoric,** p. 19)

② Imagini transilvănene de la mijlocul veacului trecut: Alba Iulia **(sus)** şi Arded, jud. Satu Mare **(jos);** gravuri păstrate la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române **(Al.Papiu-Ilarian — temeiurile fericirii poporului,** p. 15)

③ Încă din 1498, navigatorii englezi de origine genoveză John şi Sebastian Cabot (tată şi fiu) au pornit într-o expediţie ce urmărea descoperirea Pasajului de Nord-Vest, dintre Groenlanda şi Alaska. Tablou de Ernest Board, reprezentînd îmbarcarea celor doi **(Visul copilăriei lui Roald Amundsen,** p. 83)

PLANSELE

Imagini bucureştene din epoca evocată de Raymund Netzhammer în serialul pe care îl publicăm sub titlul **Amintiri din România,** p. 6:

① Bulevardul Academiei (Universitatea) şi Bulevardul Colţei

② Bulevardul Elisabeta şi Piaţa Sf. Antor.

③ Calea Victoriei în porţiunea Pieţei Sărindar şi Palatul Regal din Calea Victoriei

④ Vechiul Palat al Consiliului de Miniştri, unde se afla şi sediul Ministerului de interne şi o imagine a Căii Victoriei într-o zi de mare animaţie

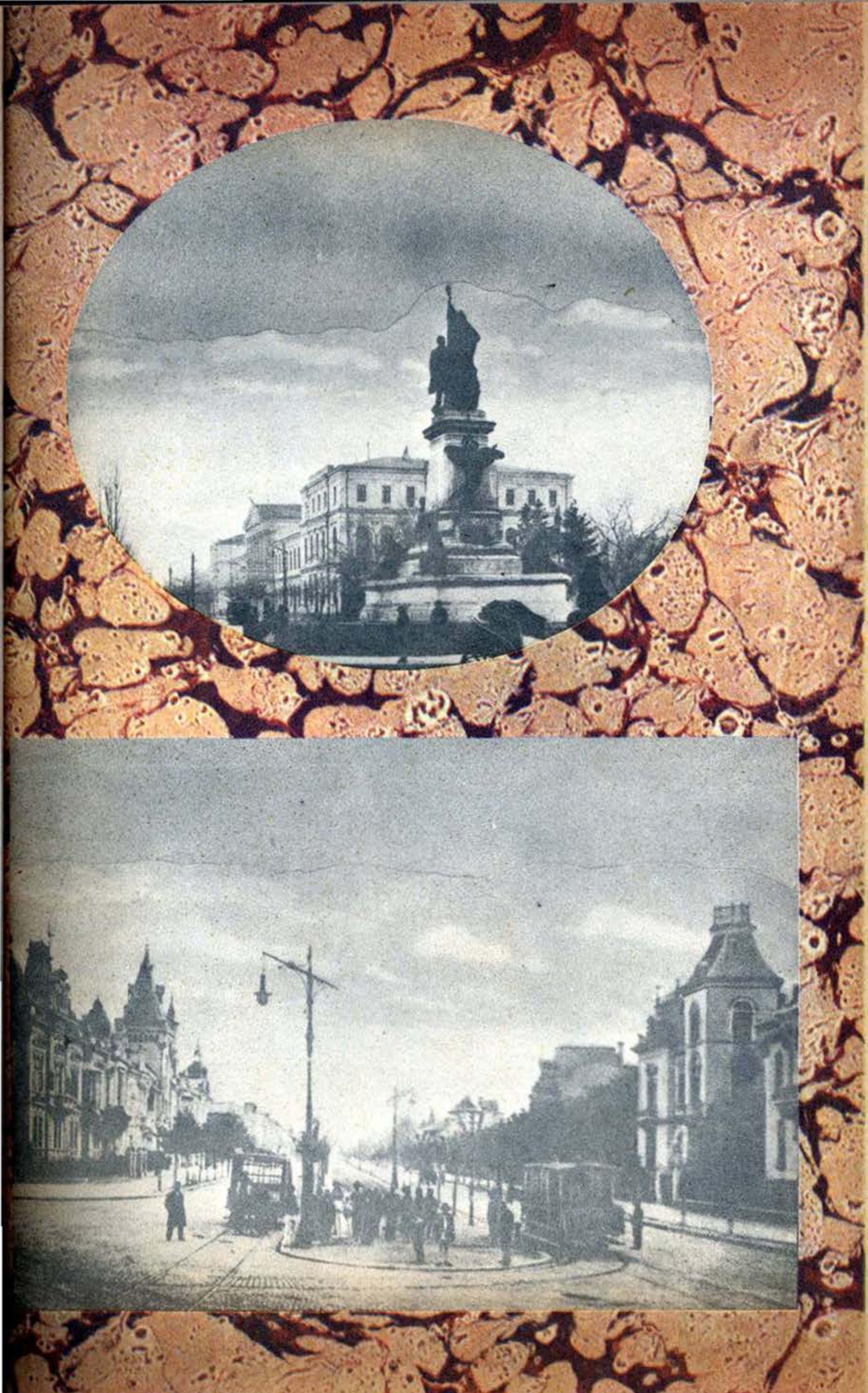

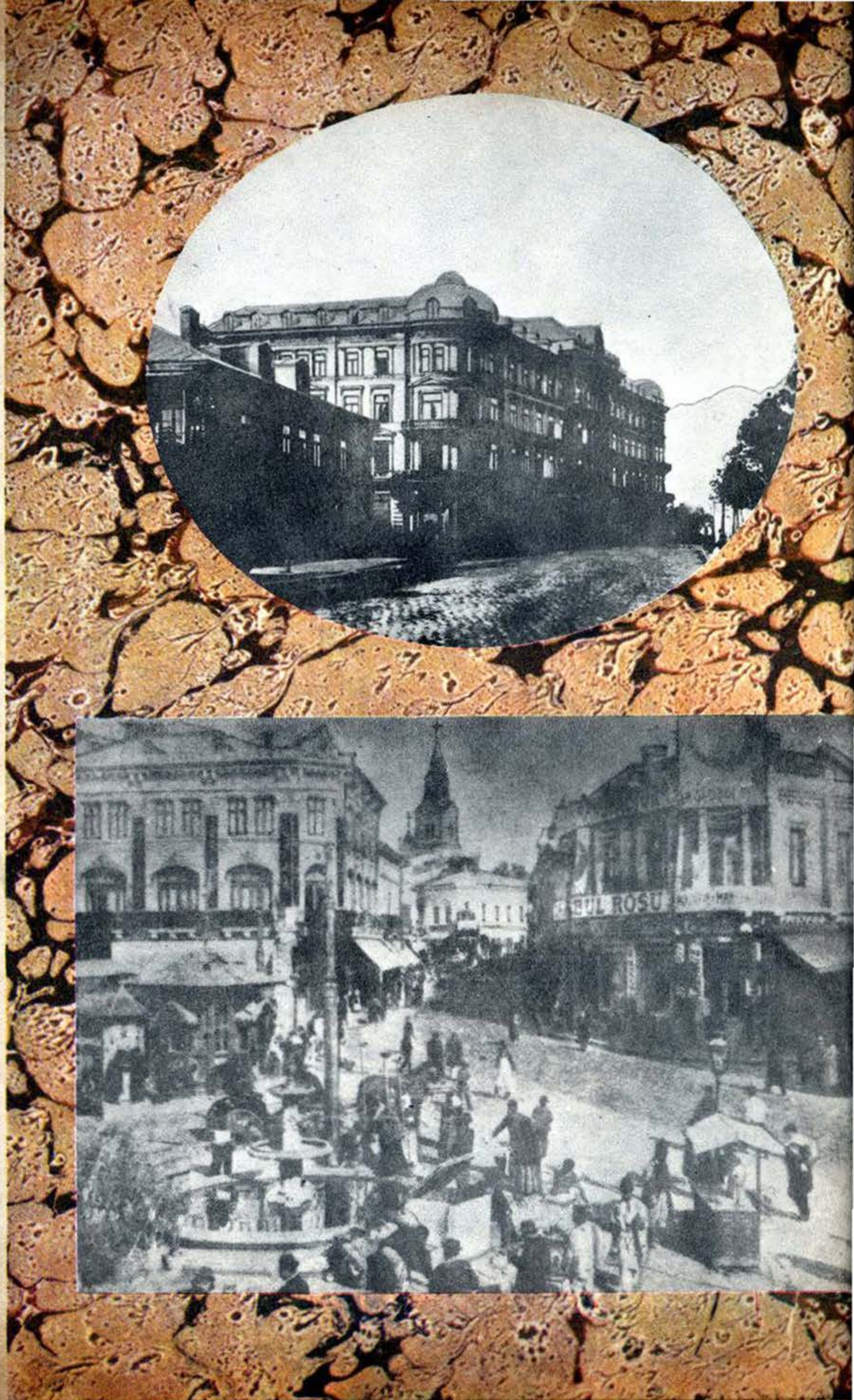
BUL ROSU

În vederea reglementării echitabile a ansamblului raporturilor dintre România și Națiunile Unite (vezi prima parte a articolului în nr. 9/1991), delegația română a propus două articole. Primul avea următoarea formulare: „Trupele aliate vor părăsi teritoriul României în momentul încetării ostilităților contra Germaniei și Ungariei. În același timp, vor lua sfîrșit toate dispozițiile articolelor 3, 7, 10, 14, 17, 18 și 19 relativ la prezența trupelor aliate în România și la conducerea operațiilor militare". Arătînd că este prematur să se discute o asemenea problemă, V.M. Molotov a afirmat că „rezultă din spiritul acordului că staționarea trupelor sovietice nu va impieta asupra independenței și suveranității României", la care delegații american și britanic au declarat că reprezentantul sovietic „a exprimat corect punctul de vedere al Aliaților"; în plus, ambasadorul britanic a observat că „România este îngrijorată fără motiv", deoarece el vedea situația României similară cu aceea a Franței, plină de trupe aliate și fără existența unui acord special. La insistența delegației române de a se include în convenție un angajament concret privind retragerea trupelor aliate din România în momentul încetării războiului, Molotov a precizat că „românii trebuie să se mulțumească cu declarația lui privitoare la plecarea trupelor aliate îndată ce situația militară o va permite".

Cel de-al doilea articol sugerat de delegația română avea următorul conținut: „În urma colaborării cu Puterile aliate, România dobîndește calitatea de putere aliată sau cel puțin de putere cobeligerantă". Cobeligeranța României era, încă la acea dată, un fapt istoric, ea fiind implicată de însăși Convenția de armistițiu prin articolele 1, 3, 11 și 19.

ARMISTIȚIUL

CULISE DIPLOMATICE (II)

ȘTEFAN LACHE

- Argumente zadarnice
- Românii discută — cei trei mari decid
- Molotov reamintește de Stalingrad

- Guvernul român are dreptul, dar... numai cu aprobare
- România — o țară potrivită pentru jaf

Lucrețiu Patrașcanu pe aeroportul Băneasa, la întoarcerea delegației române care semnase Convenția de armistițiu la Moscova

„Amprenta voinței sovietice"

În după-amiaza zilei de 12 septembrie, înaintea ultimei runde de discuții cu delegația română, a avut loc o întîlnire separată a reprezentanților celor trei mari puteri. Cu acest prilej, luîndu-se în dezbatere problema cobeligeranței, s-a stabilit că ar fi prematur să se facă această concesie românilor, dar că li se putea îngădui să spere ,că ar putea s-o obțină. În acest spirit, în cadrul ultimei întîlniri în plen, V.M. Molotov a și dat asigurări că „într-un anumit timp, guvernele aliate vor fi de acord să acorde României cobeligeranța. În acest scop, guvernele aliate au făcut cuvenitele schimburi de vederi". Afirmațiile lui Molotov au fost susținute și de către ambasadorii american și britanic, ceea ce a creat în rîndul delegației române impresia că, în principiu, recunoașterea cobeligeranței era acceptată, urmînd doar o anumită întîrziere în declararea ei publică. Speranța s-a dovedit, cum se știe, deșartă.

În realitate, România a fost privită și tratată ca stat învins, această concepție dominînd toate articolele Convenției de armistițiu. Articolul 7 obliga statul român să remită „ca trofee, în mîinile Înaltului Comandament Aliat (sovietic) orice material de război al Germaniei sau sateliților ei, aflat pe teritoriul român, inclusiv vasele flotei germane și ale sateliților ei aflate în apele românești". Acelorași exigențe li se supuneau și capturile făcute de trupele române în timpul luptelor împotriva trupelor germane și ungare. Cît privește articolul 10, acesta prevedea obligația statului român de a face în mod regulat plățile curente cerute de Înaltul Comandament Aliat (sovietic) pentru îndeplinirea funcțiilor sale, plățile făcîndu-se în monedă românească; anexa la acest articol cuprindea obligația guvernului român de a retrage și răscumpăra toate monedele deținute și emise pe teritoriul românesc de Comandamentul sovietic și de a-i înmîna monedele astfel retrase, fără plată. Consecințele acestor reglementări au fost pe larg prezentate într-un articol de curînd publicat în *Magazin istoric*, nr. 4/1991.

Articolul 11 prevedea că România trebuia să plătească U.R.S.S. ca despăgubiri de război suma de 300 000 000 dolari, achitată eșalonat în termen de 6 ani, în mărfuri (produse petrolifere, cereale, materiale lemnoase, vase maritime și fluviale, diverse mașini etc.). Discuțiile asupra acestui articol au durat o oră și jumătate numai în ședința din 11 septembrie, fiind reluate în ziua următoare. Zadarnice au fost argumentele furnizate de I. Cristu în sprijinul ideii reducerii acestei sume. Molotov și Maiski au susținut că suma era mică în raport cu posibilitățile României și cu venitul ei național și că, deci, ea putea fi plătită.

Cu prilejul discutării problemelor economice, delegația română a solicitat revizuirea clauzei reparațiilor și redactarea ei „în mod mai flexibil, astfel ca România să poată face față unei eventuale incapacități de plată".

Avînd în vedere efortul de război al României, era firească o reducere sau ușurare a unor obligații, în special cele referitoare la întreținerea trupelor aliate, reparații, restituiri etc.; toate acestea, s-a răspuns, depind de „mersul cooperării militare". Cît privește propunerea de a se include în Convenție un articol prin care România își rezerva dreptul de a cere, la sfîrșitul războiului, despăgubiri din partea Germaniei și Ungariei, ea a căpătat același gen de răspuns evaziv. În cadrul discuției dintre reprezentanții celor trei mari puteri, desfășurată în după-amiaza zilei de 12 septembrie, ambasadorul britanic a subliniat că „românii pot, cînd va sosi momentul, să ridice o asemenea pretenție, dacă doresc, dar nu există nici un motiv ca guvernele aliate să se angajeze într-un fel în această problemă acum".

Articolul 4 stabilea granița româno-sovietică. Ea a rămas pe linia impusă în vara anului 1940, respingîndu-se observațiile delegației române privind unele mici rectificări, motivîndu-se că frontiera din 1940 nu se discută, acceptarea ei fiind „o condiție preliminară a armistițiului".

Articolul 19 considera „nule și inexistente" hotărîrile dictatului de la Viena din 30 august 1940, guvernele aliate fiind de acord ca „Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României, sub condiția confirmării acestei decizii prin Tratatul de pace". Este totuși interesant să arătăm că la 29 august 1944, secretarul Departamentului de stat, Cordell Hull, dăduse instrucțiuni ambasadorului A.W. Harriman ca, în cadrul discuțiilor privind frontierele României, el să readucă în atenție „cunoscuta dorință a americanilor de a se amîna hotărîrea definitivă asupra problemelor teritoriale pînă la reglementarea generală de pace", precizînd că Departamentul de stat „ar fi dorit să vadă același principiu, și anume amînarea disputelor teritoriale pînă la sfîrșitul războiului în Europa, aplicat și la Basarabia și Bucovina de Nord. Dar — se preciza în instrucțiuni — guvernul sovietic a adoptat o poziție fermă că aceste provincii se află în cadrul «frontierei de stat sovietice, stabilite în 1940 printr-un tratat [sic!] între Uniunea Sovietică și România», iar din partea românilor se manifestă o dispoziție de a privi pierderea acestor provincii ca inevitabilă".

În consecință, după ce reamintea că cei trei mari aliați căzuseră de acord să accepte punctul de vedere al condițiilor de armistițiu din aprilie privitoare la frontiera româno-sovietică, se atrăgea atenția ambasadorului Harriman că „Departamentul de stat nu dorește să introduceți acest element în actualele discuții asupra armistițiului". Cu toate acestea, într-o declara-

ție făcută presei la Washington, în ziua de 22 septembrie 1944, C. Hull, comentînd negocierile de armistițiu de la Moscova, a menționat că guvernul S.U.A. „susține că problemele teritoriale trebuie să fie obiect de discuție și de decizie generală după încheierea ostilităților".

Alte articole ale Convenției de armistițiu conțineau clauze ce puneau sub controlul Înaltului Comandament Aliat (sovietic) tipărirea, importul și difuzarea în România a tipăriturilor, spectacolele de teatru și filmele, funcționarea poștei, telefonului și telegrafului. În același regim se încadrau și corespondența telegrafică, poștală și cifrată, comunicațiile telefonice cu țările străine ale oficiilor diplomatice din România. Guvernul român avea dreptul să instituie administrația sa pe întreg teritoriul țării, cu excepția unui sector de 50-100 km de linia frontului, organele de administrație fiind însă obligate să execute ordinele date de Înaltul Comandament Aliat (sovietic), în scopul executării Convenției de armistițiu.

Pentru urmărirea modului în care se aplicau prevederile Convenției de armistițiu, pînă la semnarea Tratatului de pace, se instituia o comisie aliată de control, cu sediul la București, activitatea acesteia urmînd a se desfășura sub directivele și ordinele generale ale Înaltului Comandament Aliat (sovietic), în numele Puterilor aliate. Președinte al acestei comisii a fost numit mareșalul sovietic Rodion I. Malinovski.

Membrii delegației române au remarcat din primele momente consensul celor trei mari puteri și decizia lor de a se trece la semnarea Convenției fără nici un fel de modificări, așa cum fusese prezentată din startul negocierilor. Este un fapt confirmat și de raportul înaintat de A. Harriman la Casa Albă, la 15 septembrie 1944, în care se arăta: „Deși delegațiile mixte sovieto-anglo-americane s-au întîlnit, în total, timp de peste șapte ore cu românii, discuții serioase asupra vreunui punct al condițiilor de armistițiu au fost puține. Molotov, care avea funcția de președinte al delegațiilor aliate, nu a analizat în detaliu nici un argument și nici o propunere avansată de români. Deși le-a îngăduit să vorbească timp îndelung, el nu a ținut seama de nici un considerent și nici nu a discutat problemele ridicate de aceștia, trecînd peste ele cu bruschețe ori de cîte ori el considera că fusese afectat suficient timp pentru un anumit punct. El a reamintit în nenumărate rînduri că ei [românii] au mers pînă la Stalingrad alături de germani și că acțiunea lor de a fi părăsit tabăra germană s-a produs în momentul în care ea a fost dictată de considerente militare zdrobitoare și incontestabile. Acest fel de a proceda, oricît de justificat ar fi fost în acele împrejurări, a lăsat un oarecare sentiment de amărăciune românilor, întrucît ei nu au rămas cu impresia că putuseră stabili o bază reală pentru un schimb de idei cu rușii...

În timpul negocierilor, obiecțiile lor au fost în principal îndreptate asupra prevederilor economice și asupra dimensiunii în care Comandamentului Aliat (sovietic) i-a fost dat controlul asupra vieții economice și a aparatului guvernamental al României. În ce privește măsurile economice, ei erau îngrijorați în legătură cu capacitatea lor de a plăti, pe lîngă despăgubirea stabilită, costul pentru România al menținerii trupelor sovietice și compensațiile pentru distrugerile de la rafinării".

Adevărul că U.R.S.S. a jucat rolul principal în reglementarea raporturilor dintre România și Națiunile Unite a fost evidențiat nu doar prin faptul că documentul a fost semnat — în numele guvernelor celor trei mari puteri — de mareșalul sovietic Rodion Malinovski, ci și prin aceea că, în text, de cîte ori apărea menționat Comandamentul Aliat, în paranteză se specifica „sovietic". Un astfel de curs al evenimentelor fusese de altfel intuit cu precizie surprinzătoare într-un comentariu al postului de radio Ankara din 6 septembrie 1944: „Se află de la Moscova că vizita lui Pătrășcanu la ambasadele Angliei și Americii are un caracter simplu protocolar. Este adevărat că Anglia și America au și ele un cuvînt de spus la semnarea armistițiului cu România, dar nu pot schimba cu nimic textul acestui armistițiu. Condițiile de pace vor fi impuse României numai de U.R.S.S.".

În discursul rostit în Camera Comunelor la 28 septembrie, premierul W. Churchill afirma, de altfel, fără ezitare, că „termenii armistițiului acceptat de Finlanda și România poartă, natural, amprenta voinței sovietice".

O moștenire a „noii ordini" naziste

Atît în perioada premergătoare semnării Convenției, cît și după aceea, diplomații sovietici au răspuns colegilor lor anglo-americani, cînd aceștia au adus unele obiecții cu privire la concepția generală sovietică despre armistițiul cu România că totul fusese gîndit „prin analogie cu ceea ce se petrecuse în Italia", că în problemele românești U.R.S.S. avea dreptul la „preponderență asupra aliaților occidentali".

Anglo-americanii erau nemulțumiți de ponderea și rolul ce le fuseseră rezervate în cadrul Comisiei aliate de control; în urma insistenței celor doi ambasadori, Kerr și Harriman, la 11 septembrie Molotov a încuviințat ca în respectiva comisie să fie incluși și reprezentanții celor două puteri occidentale, dar fără ca ei să aibă vreo putere, contactul lor cu guvernul român putîndu-se stabili numai prin intermediul sovieticilor. Iată pentru ce perspectiva unei colaborări și înțelegeri tripartite privind problemele viitorului României i se părea destul de neclară ambasadorului american: „Este încă

greu de prevăzut rolul pe care reprezentanții noștri îl vor juca în România în timpul perioadei de armistițiu — scria Harriman. Concepția inițială rusească pare a fi fost că funcțiile reprezentanților noștri în Comisia de control ar fi strict limitate la acela de intermediari între guvernul nostru și Comandamentul sovietic. În acest caz, informațiile privind activitatea de control a Comandamentului sovietic ar fi furnizate reprezentanților noștri dacă și cînd autoritățile sovietice competente vor considera necesar și vor aproba ca ele să fie furnizate, și nu trebuie să se considere ca de la sine înțeles că reprezentanții noștri ar putea să trateze direct cu oficialitățile guvernului român".

Totodată, el arăta că, acum, „britanicii contestă energic această concepție și cer ca reprezentanții lor în Comisia de control să aibă o legătură directă cu guvernul român. În caz contrar, ei cer să fie reprezentați în viitor de o misiune politică, așa cum se căzuse de acord cu Molotov, atunci cînd condițiile [de armistițiu] din aprilie se aflau încă în discuție".

Astfel de comentarii nu mai puteau schimba nimic, ele exprimau cel mult unele stări de insatisfacții și regrete tîrzii. Și mai trebuie spus că în formularea textului Convenției de armistițiu, exigențe deosebite față de România exprimaseră nu numai delegații sovietici, ci și colegii lor anglo-americani, lor datorîndu-li-se, spre exemplu, introducerea în Convenția de armistițiu a articolului 13, care stipula: „Guvernul român se obligă să restabilească toate drepturile legale și interesele Națiunilor Unite și ale naționalilor lor pe teritoriul român, așa cum erau înainte de război, și să le restituie în perfectă stare". Ca să se înțeleagă mai bine ce însemna acest lucru, reproducem părerea unuia dintre delegații români, care declarase ambasadorului american că numai cheltuielile pentru reconstrucția rafinăriilor „se vor ridica la o sumă egală cu despagubirile către Uniunea Sovietică și că în orice caz România nu dispune de instalații pentru astfel de reconstrucții".

În încheiere, vom reproduce cîteva pasaje dintr-un raport al vicemareșalului aerului D.F. Stevenson, reprezentantul Marii Britanii în Comisia aliată de control din România, document înaintat la War Office în ziua de 22 iunie 1945 și care surprinde în mod succint cam ceea ce au putut deveni prevederile Convenției de armistițiu pentru România, în condițiile deplinului arbitru practicat de partea sovietică în aplicarea lor: „La început am fost foarte dispus să le acord [sovieticilor] privilegiul îndoielii și să atribui comportarea lor ignoranței, grabei exagerate, proastei administrații, supraestimării resurselor acestei țări și hotărîrii ferme de a-și păstra reputația cu orice preț, neadmițînd nici un fel de erori. Mi-ar fi fost greu, într-adevăr, să gîndesc astfel despre o politică economică și o interpretare a Convenției de armistițiu care era, în mod frecvent, în eventual dezavantaj al efortului de război și al propriilor interese economice în viitor.

Însă cu trecerea timpului, a devenit necesară o reconsiderare a părerilor noastre și acum ne vedem obligați să admitem că grija rușilor pentru aplicarea termenilor armistițiului se limitează numai la propriile beneficii — economice, politice și militare — ce s-ar putea extrage din Convenție, pentru a îmbunătăți propria stare deplorabilă. În urmărirea acestui țel nu au luat în seamă nici un fel de considerente pentru dreptate și fair-play și au încercat să-și legalizeze jaful prin interpretarea termenilor acceptați într-un mod pe care nu l-am avut niciodată în vedere și care ar păta negreșit reputația oricui ar încerca să folosească o asemenea interpretare într-un tribunal.

Mai mult decît atît, departe de ameliorarea atitudinii lor, la care speram pe măsura organizării și cunoașterii terito-

riului, acțiunile lor par să intre acum într-o a doua fază, care promite să devină o moștenire a «noii ordini» naziste. Cu alte cuvinte, după ce au confiscat toate bunurile transportabile disponibile, acum sînt în căutarea de alte căi și mijloace, folosind ocupația militară, să profite pe scară largă de economia acestei țări...

Fără îndoială că acest raport va fi considerat neplăcut și destul de deprimant, dar nu trebuie pierdut din vedere faptul că România a fost cea mai estică dintre fostele state satelite inamice aflate sub dominația germană, prima invadată de armata roșie, cea mai apropiată de Rusia și cea mai îndepărtată de influența britanică. În consecință, poziția noastră față de Rusia era mai slabă decît în alte țări (aflate în situație asemănătoare). În plus, România este o țară bogată, foarte potrivită pentru jaf. Atîta timp cît a fost posibilă exercitarea unei anumite presiuni în România, din motive politice și datorită faptului participării pe bază tripartită cu misiunea rusească din Comisia aliată de control, în mod logic capacitatea noastră de a opri jaful economic rusesc era infimă. Impunerea unui guvern comunist în România sub tutela sovietică a avut ca urmare mari pagube economice..."

Tragedia armistițiului izvora pentru România, desigur, dintr-un anume context istoric intern și internațional, dar armistițiul era singura ieșire realistă și realizabilă din războiul hitlerist, înainte ca țara și oamenii ei să fie pulverizați de bombardamentele anglo-americane și de ofensivele sovietice cu toate consecințele politice, juridice și militare ce se anunțau. Dar mai mult ca în orice altă împrejurare, s-a putut constata că în timp de război — în ciuda tuturor declarațiilor de intenții — nu prevalează decît forța militară, iar politica devine ea însăși o expresie a raportului de forțe militar-strategice, de pe front și din spatele frontului ■

Campania din Vest

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (V)

Prin eliberarea oraşelor Carei şi Satu Mare, ziua de miercuri 25 octombrie 1944 a marcat nu doar readucerea întregului pămînt transilvan la patria mamă, ci şi o nouă etapă în cadrul campaniei armatei române pe frontul de vest. Începînd cu această dată, respectîndu-şi cu stricteţe obligaţiile asumate prin Convenţia de armistiţiu semnată cu Naţiunile Unite la 12 septembrie 1944, armata română va continua operaţiile împotriva trupelor germane şi ungare dincolo de frontiere, pe teritoriile Ungariei, Austriei şi Cehoslovaciei, aducîndu-şi o contribuţie însemnată la înfrîngerea militară a celui de al III-lea Reich şi încheierea mult mai grabnică a războiului în Europa.

În acest număr, cronologia noastră documentară va aborda evenimente politico-militare desfăşurate pe durata a 82 zile, de la 26 octombrie 1944 pînă la 15 ianuarie 1945, această din urmă dată indicînd momentul în care, din dispoziţia înaltului comandament sovietic, unităţile române care acţionau în Ungaria au fost scoase din dispozitiv şi au primit noi misiuni de luptă în Cehoslovacia. Pe cît posibil, vom încerca să prezentăm aspecte mai puţin cunoscute sau necunoscute cititorilor, folosind surse care, ani în şir, ridicau mari dificultăţi pentru consultarea lor sau la care au avut acces un număr mult prea restrîns de specialişti.

1944

26 octombrie: se semneaza *„protocolul pentru aplicarea art. 1 din Convenţia de armistiţiu, încheiat între Naţiunile Unite (S.U.A., U.R.S.S. şi Anglia) şi România, la 12.IX. 1944. Textul protocolului este cel redactat de Comisia aliată de control (sovietică), prezentat M.St.M. în şedinţa de la 25 octombrie 1944 şi cuprinde următoarele:* [enumerarea marilor unitaţi şi a unitaţilor române aflate la acea data pe front şi modul în care acestea urmau a fi completate cu efective şi asigurate tehnico-material]...

Restul unităţilor vor fi:

a. Desfiinţate: Comandamentul Armatei 3, Comandamentul corpurilor 1 şi 3, Comandamentul Corpului de Cavalerie, Comandamentul trupelor moto-mecanizate, 10 divizii de infanterie şi munte, 1 divizie moto-mecanizată, 3 divizii de cavalerie.

b. Demobilizate la efective de pace: Comandamentul corpului 5 armată, Comandamentul trupelor de munte, trei divizii de infanterie sau munte.

Desfiinţarea sau demobilizarea vor fi terminate la 01.12.1944".

Documentul fusese semnat de general-locotenent Vinogradov, locţiitorul preşedintelui Comisiei aliate de control, iar din partea româna de catre general adjutant Nicolae Radescu, şeful Marelui Stat Major, cu urmatoarea specificare: *„Semnez cu rezerva din nota adiţională şi adresa nr. 2748 a Comisiei române pentru aplicarea armistiţiului, aici alăturată".* Iata şi conţinutul celor doua documente:

„Nota adiţională

Ca împuternicit al guvernului şi ca reprezentant al Înaltului Comandament Român, declar că consider fixarea de către Comisia aliată (sov.) de control a numărului de M[ari] U[nităţi] române ce pot rămîne în fiinţă în interiorul ţării ca nederivînd din obligaţiile impuse României prin convenţia de armistiţiu din 12 sept. 1944 (art. 1, art. 18, anexa la art. 18), condiţiuni ce nu pot fi modificate prin acest protocol.

Protocolul îl semnez ca fiindu-ne impus de Comisia aliată (sov.) de control şi în scopul de a evita consecinţele dăunătoare operaţiilor comune contra Germaniei şi Ungariei.

Se anexează copie de pe avizul nr. 2748 al comisiei române pentru aplicarea armistiţiului".

„Nr. 2748

Domnule general şef,

Răspunzînd adresei dv. nr. 681 866 din 25 oct. 1944, am onoare a vă comunica cele ce urmează:

Textul din Convenţia de armistiţiu de la 12 sept. 1944 are legătură cu chestiunea pusă de dv., este art. 1.

Acest articol prevede că trebuie să participăm la războiul comun cu 12 divizii de infanterie.

Această comisie este de părere că textul citat nu poate fi interpretat în sensul că se impune desfiinţarea şi demobilizarea diviziilor române rămase în interiorul ţării.

Preşedintele comisiei române pentru aplicarea armistiţiului,

Christu".

Descifrînd scopul urmărit de sovietici printr-o astfel de masură, generalul Gh. Mihail, cel care fusese şef al M.St.M. pînă în ziua de 15 octombrie 1944, afirma: *„Motivul pe care bănuiesc că îl avea Malinovski era, şi cu drept cuvînt, ca în spatele frontului să nu existe nici o divizie românească, de teamă ca nu cumva la un moment dat, cînd nu le-ar fi convenit românilor ceva, să reacţioneze cu aceste divizii pe care le aveau în interior, în rezervă. Îi era teamă... Voia ca în spatele lui să nu fie nici o rezervă, nici o trupă românească. Nu avea siguranţa, nu avea încredere în armata română..."*

30 octombrie: Corpul 7 armată (diviziile 2 şi 19 infanterie şi 9 cavalerie) comandat de generalul de corp de armată Nicolae Şova, în cooperare cu Armata 7 de gardă sovietică, căreia îi era subordonat, se angajează în Operaţia Budapesta. Timp de 19 zile, cele trei divizii româneşti desfăşoară lupte grele pe căile de acces spre Budapesta atingînd prima centură de fortificaţii a marelui oraş, după care, de-a lungul altor 44 zile, străpung zona celor trei centuri de fortificaţii cu o adîncime de circa 22 km şi, la 1 ianuarie 1945, pătrund prin luptă în interiorul capitalei ungare. Pînă la 15 ianuarie 1945.

pe o adîncime de 10 km, ostaşii români poartă lupte extrem de grele în interiorul oraşului, cucerind clădire cu clădire şi respingînd rezistenţele inamice pînă la doi kilometri de Dunăre.

4 noiembrie: prin formarea celui de al doilea guvern Sănătescu, comuniştii şi celelalte forţe politice de stînga sau aflate sub influenţa lor cuceresc noi poziţii în viaţa politică, preluînd vicepreşedinţia guvernului (dr. Petru Groza), 6 ministere şi 3 subsecretariate de stat (între acestea şi pe cel de la Ministerul de interne).

6 noiembrie: în legătură cu poziţia Marii Britanii faţă de România, premierul W. Churchill declara că *„atîta timp cît ruşii ne lasă mînă liberă în Grecia, nu putem face mai mult decît să fim spectatori la cele ce se întîmplă în România. Aceasta este în concordanţă cu înţelegerea noastră".*

9 noiembrie: generalul M.S. Şumilov, comandantul Armatei 7 de garda sovietice, mulţumeşte generalului Nicolae Şova, comandantul Corpului 7 armată român, pentru *„lupta dusă în ultimele zile pentru respingerea atacurilor ocupanţilor germano-unguri".*

13 noiembrie: informînd guvernul despre alungarea brutală a autorităţilor române restaurate în teritoriile de curînd eliberate, generalul C. Sanatescu declară: *„Întorcîndu-mă sîmbătă de la Sinaia, chiar sîmbătă seara, am fost pus în cunoştinţă, întîi de domnul ministru al Departamentului afacerilor interne, apoi de Marele Stat Major, asupra unei chestiuni foarte grave, şi anume că autorităţile noastre din cele 4 judeţe unde au intrat — Trei Scaune, Ciuc, Mureş şi Odorhei — au primit ordin să evacueze imediat toată regiunea; adică toată administraţia noastră şi Banca Naţională, şi administraţiile financiare, şi tot ce am dus acolo, să evacueze în termen de 48 ore, cu sancţiunea pusă de unele organe de acolo, ungare, că cei care nu se vor conforma vor fi executaţi.*

Faţă de această situaţie destul de grea..., chiar în seara şi noaptea aceea, am luat legătură şi telefonică şi personală mai întîi cu Comisiunea [aliată de control], *fiindcă am crezut că ordinul acesta pleacă de acolo.*

Acolo, generalul Vasiliev, şeful de stat major al generalului Vinogradov, mi-a comunicat: domnule general, noi n-am dat un astfel de ordin. Probabil că el vine de la Înaltul comandament militar.

Cum era noapte tîrziu, n-am avut posibilitatea să iau legătura şi cu acest Înalt comandament, mai ales că postul de comandă se găseşte pe front. În lipsa mareşalului Malinovski, am vorbit cu generalul Vorobiev, care este reprezentantul mareşalului aici la Bucureşti. Am luat înţelegere să ne vedem a doua zi, dimineaţă. A doua zi fiind de faţă şi domnii miniştri Penescu şi Dămăceanu am discutat această chestiune, natural, pe bază de documente şi mai ales pe temeiul art. 19 din Convenţia de armistiţiu, care anulează dictatul de la Viena. Şi atunci, odată ce acest dictat este anulat, însemnează că România intră de drept în posesiunea Ardealului de Nord... Generalul Vorobiev a înţeles chestiunea, însă mi-a răspuns că el este aici numai un executant al ordinelor Comandamentului; că el cel mult poate da o telegramă, ca să vadă care este situaţia şi mai cu seamă poate să intervină să se suspende evacuarea aceasta, pînă se lămureşte chestiunea. Am cerut însă că, dacă totuşi se insistă asupra acestei evacuări, să ni se dea voie s-o facem în 10 sau 12 zile... Imediat am cerut o audienţă la domnul vice-comisar Vîşinski, audienţă care a început seara la şase jumătate... Domnul vice-comisar nu ştia nimic de acest ordin... A luat telefonul şi a chemat pe domnul mareşal Malinovski. Interpret a fost colonelul Siminel... Malinovski a răspuns că n-a dat nici el acest ordin de evacuare... Am constatat atunci că acest ordin a fost dat şi această măsură a fost luată de formaţiunile de spate ruseşti locale... Domnul vice-comisar mi-a spus că va tranşa această chestiune, iar azi noapte la ora unu şi un sfert mi-a comunicat că se suspendă evacuarea pentru două zile..."

16 noiembrie: dintr-o scrisoare adresată de Iuliu Maniu lui Vîşinski, în legătură cu problema administraţiei româneşti din Moldova şi Transilvania eliberată: *„Deşi au trecut două luni de la semnarea armistiţiului şi deşi armistiţiul prevede ca administraţia românească să fie reinstalată pe întreg teritoriul românesc, cu excepţia unei zone de 50-100 km în spatele frontului, autorităţile române au putut să se instaleze doar parţial în Moldova. Există cazuri cînd funcţionarii trimişi în Moldova au fost obligaţi să se întoarcă înainte de a ajunge la destinaţie, fie au fost împiedicaţi de autorităţile militare sovietice să-şi intre în atribuţii. În acelaşi timp, s-au primit informaţii că în diferite regiun din această provincie au fos operate unele deportări".*

17 noiembrie: Burton Berry reprezentantul S.U.A. în România, după o convorbire cu regele Mihai I, consemnează: *„E a spus că comuniştii din ţară nu numără mai mult de 100 000 ş ar fi o problemă simplă să d scoţi la capăt cu o minoritate aşa de redusă dacă nu ar exista doi factori: primul, probabilitatea ca autorităţile locale sovietice să-şi manifeste violent nemulţumirea şi, al doilea, posibilitatea ca comuniştii să opună forţa armelor".*

23 noiembrie: Armata 4 română (8 divizii, totalizînd 82 243 militari) începe ofensiva pe valea Hernadului, înfrîngînd forţele germano-ungare din zonă şi înaintînd spre frontiera ungaro-cehoslovacă spre a stabili legătura cu flancul stîng al Frontului 4 ucrainean în zona Seńa (16 km sud de Košice). Concomitent, Corpul 4 armată (diviziile 2 şi 3 munte) asaltează masivul muntos Bükk, înfrîngînd, pînă la 16 decembrie, rezistenţele inamice din această porţiune a frontului şi înlăturînd posibilitatea unei intervenţii a trupelor germano-ungare în flancul forţelor româno-sovietice care atacau pe direcţia Budapesta; prin acţiunea Corpului 4 român sînt deschise căile de acces spre frontiera ungaro-cehoslovacă în zona rîului Ipoly; pierderile înregistrate de trupele române în această zonă se ridică la 172 ofiţeri, 140 subofiţeri şi 4 960 soldaţi (morţi, răniţi şi dispăruţi).

1 decembrie: subliniind semnificaţiile zilei de 1 decembrie — *„zi de sărbătoare a neamului românesc, în care mîndra Transilvanie s-a alipit la ţara mamă"*, generalul Nicolae Stoenescu, comandantul Corpului 4 armată, vedea în ea *„un îndemn nou la luptele ce vor să vină. Ostaşii diviziilor 2 şi 3 munte vor sărbători această zi printr-o victorie pe care le-o cer să o smulgă duşmanului din faţă, pentru ca prin voinţa lor de a lupta să dovedească voinţa neamului de a trăi liber şi reîntregit".*

6 decembrie: se formează un nou guvern sub conducerea generalului Nicolae Rădescu; în funcţia de şef al Marelui Stat Major, deţinută pînă la această dată de proaspătul prim-ministru, este numit generalul Constantin Sănătescu.

14 decembrie: exprimînd nemulţumirea sa faţă de tratamentul la care erau supuse unităţile Armatei 4 române de către comandantul Armatei 40 sovietice,

căreia îi era subordonată, generalul Gheorghe Avramescu raportează Marelui Stat Major: *„Demoralizarea nu vine numai din sentimentul pe care ostaşii îl încearcă faţă de neluarea în seamă a sacrificiilor lor, dar şi din îngrijorarea pe care o stîrneşte faptul că în modul acesta se minimalizează însuşi efortul de război pe care România îl face astăzi alături de Aliaţi. La aceasta trebuie să raportăm că comandamentele primesc în general expresiuni de nemulţumire, adesea ameninţătoare, chiar atunci cînd realizările operative sînt importante".*

18 decembrie: cele 8 divizii din compunerea Armatei 4 române încep operaţiile militare pe teritoriul cehoslovac, într-o primă etapă în cadrul operaţiei defensive Seňa-Turna, împiedicînd inamicul să pătrundă pe valea Hernadului, în spatele Frontului 2 ucrainean sau să intervină asupra flancului stîng al Frontului 4 ucrainean ce înainta spre Košice.

După ce Comisia aliată (sovietică) de control reuşeşte să impună desfiinţarea marii majorităţi a marilor unităţi române aflate în ţară, în cursul lunii decembrie, în România sînt aduse trei divizii sovietice cu efective de război.

1945

1 ianuarie: din Ordinul de zi al comandantului Corpului 7 armată român, cu prilejul Anului Nou: *„Din Banat, peste Tisa şi acum pînă în poarta Budapestei, aţi luptat cu hotărîre şi aţi învins pe inamic. Ţara întreagă vă este recunoscătoare pentru sacrificiul vostru, iar eu vă adresez cuvîntul meu cald de mulţumire pentru ascultarea pe care mi-aţi dat-o. Încă un pas înainte cu hotărîre şi victoria va fi a noastră!"*

Fără întrerupere, militarii Corpului 7 armată desfăşoară lupte grele în interiorul capitalei ungare, Budapesta, constituind o adevărată placă turnantă a dispozitivului strategic german pe teritoriul Ungariei. Lupte extraordinar de îndîrjite au loc de-a lungul marilor bulevarde Hungaria şi Rákóczi, în cimitirul Kerepes şi la Poşta Centrală, în zona Hipodromului şi în numeroase alte locuri, fiind cucerite peste 1 000 clădiri din partea de est a oraşului.

7 ianuarie: din comentariul

(Continuare în p. 47)

Artilerie română în acţiune (sus)

Trupe române înaintează spre Budapesta

Lupte crîncene în apropierea capitalei ungare (jos)

OCTOMBRIE 1941

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• C Daicoviciu **comentează în revista** Transilvania **cercetarea închinată de „un tînăr arheolog, fost elev al Universității românești din Cluj și actualmente colaborator științific la Institutul de studii clasice al aceleiași universități", Kurt Horedt, inscripției religioase cu caractere latine descoperite la Biertan, „Ego Zenovius votum posui".**

• Tudor Vianu **publică** Arta prozatorilor români, **lucrare prin care se afirmă, după cum notează Șerban Cioculescu, „unul dintre cei mai talentați scriitori de astăzi, din sectorul prozei eseistice, inaugurată de Maiorescu și al cărui timbru de sensibilitate, atît de personală, constituie ea însăși un obiect de cercetare".**

• Pentru **a nu se trece la măsuri restrictive, Societatea de telefoane roagă pe abonații săi să reducă pe cît posibil convorbirile loco. Această reducere trebuie aplicată în mod special între orele 10-13. În actualele împrejurări este necesar, în special pentru autorități, ca tonul să vină imediat și aceasta nu se poate obține decît dacă se evită orice convorbiri inutile.**

• Se împlinesc **25 ani de la moartea chimistului N. Teclu (1839-1916), inventator al lămpii de laborator ce-i poartă numele, precum și al altor aparate utilizate de cercetători în laboratoare.**

• Ziarul Viața **reproduce o scrisoare din 2 noiembrie 1796, trimisă unui prieten de către boierul Barbu Știrbei (tatăl adoptiv al viitorului domn Știrbei Vodă) de la Karlsbad (Karlovy Vary) unde se afla la tratament. „Aici sînt mai mult de opt sute de prinți și prințese; am făcut prieteșug mai cu toți. Mine m-a și poftit la masă un amsbasador de la Ispania și multă dragoste îmi arată omul acesta, încît unde voi fi trebuie să vie la mine. Și cum zic, petrec**

Prima pagină a ziarelor[1], și în această lună, este ocupată de relatările, știrile și comentariile privind desfășurarea războiului pe frontul din est. Unități ale armatei române, după cum se știe, luptă acum departe în teritoriile de dincolo de Nistru și Nipru, alături de trupele germane.

Este un greu tribut de vieți pe care armata îl plătește hotărîrii luate de mareșalul I. Antonescu, fără nici o altă consultare, de a continua războiul împreună cu cel de-al 3-lea Reich. Zilnic, paginile ziarelor cuprind lungi coloane cu numele celor căzuți la datorie, atît din rîndul ofițerilor, cît și al trupei. Pentru jertfa lor, au loc ceremonii comemorative, sînt înălțate rugi și se organizează acțiuni de ajutorare a familiilor îndoliate.

Făcîndu-și datoria conform jurămîntului dat, ostașii români luptă cu abnegație, înscriind nenumărate acte de eroism în cronica războiului. Astfel, după cum precizează *Universul* din 17 octombrie, pentru faptele de arme deosebite primesc ordinul militar „Mihai Viteazul" mai mulți generali și ofițeri, printre care generalii Nicolae Ciupercă, Petre I. Dumitrescu, Vasile Atanasiu, Gheorghe Avramescu, Constantin Racoviță, Ion Dumitrache, Mihail Lascăr, Gheorghe V. Manoliu, Leonard Mociulschi.

Principalul eveniment militar al acestei luni este căderea orașului Odessa, la 16 octombrie 1941. *Un capitol de istorie încheiat*, titrează *Curentul* din 18 octombrie, anunțînd această victorie scump plătită a trupelor române. În aceeași zi, *Timpul* scoate o ediție specială. Subliniind rezistența opusă de trupele sovietice în apărarea Odessei *Universul* din 19 octombrie relevă „tenacitatea și voința lor neclintită de a sfărîma cercul din jurul lor. Odessa însă a căzut, cu toate fortificațiile sale formidabile, cu toată rezistența prelungită și îndîrjită a garnizoanei sale și cu toate legăturile ce le-a avut pe mare cu Crimeea și cu Caucazul, pentru împrospătarea trupelor și aprovizionarea sa".

La 17 octombrie, regele Mihai îi trimite mareșalului Antonescu, conducătorul statului și comandantul de căpetenie al armatei, următoarea telegramă: „În ziua cînd bravele noastre trupe străpungînd apărarea Odessei au dărîmat ultimele rezistențe bolșevice în acel ținut, gîndul meu de recunoștință se îndreaptă către Domnia-Voastră, domnule mareșal, și către toți comandanții de mari

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Prof. dr. V. Gomoiu și elevele sale de la Așezămintele „Sf. Elena" pe care le conduce

Car de luptă românesc

unități, ofițeri, subofițeri și trupă, care prin sîngele și străduințele lor au înscris în Cartea Neamului noi pagini de glorie nepieritoare. Tuturora le trimet salutul meu și iau parte cu tot sufletul la bucuria victoriei".

Tot la 17 octombrie, în București au loc manifestații prilejuite de victoria ostașilor români la Odessa. Astfel, începînd cu ora 10.30, în Piața Palatului regal se adună o mare mulțime de oameni, cu muzicile militare ale Regimentului de jandarmi pedeștri, gărzii Palatului, Batalionului „Mareșal Ion Antonescu", Regimentului 9 „Mihai Viteazul". La ora 12.00, încolonați, participanții pornesc spre președinția Consiliului de Miniștri; în frunte sînt generalii Radu, prefectul poliției Capitalei, Nicolaescu, comandantul militar al Capitalei, și Niculescu-Cociu, comandantul Pieței București.

În fața legației germane de pe Calea Victoriei, manifestanții se opresc, iar în balcon apare baronul Manfred von Killinger, ministrul Germaniei în România, însoțit de toți funcționarii superiori ai legației. O parte dintre manifestanți se îndreaptă și spre Legația Italiei, din str. Benito Mussolini. De aici coloanele ajung în Piața Victoriei unde, la ora 13.00 în balconul Palatului președinției Consiliului de Miniștri apare mareșalul Ion Antonescu, impreună cu membrii guvernului. Orchestrele intonează Imnul regal român, Imnul național german, Imnul național-socialist și Imnul regal italian. „Cînd muzica intonează Imnul sacru pentru scumpii viteji care și-au dat viața pe cîmpul de onoare — scrie *Curentul* din 19 octombrie —, mareșalul Antonescu, membrii guvernului și toată lumea îngenunchiază".

Manifestația se încheie la ora 14.30, în Piața Universității, unde se cîntă și se joacă *Hora Unirii*.

Reținem atenția cititorilor presei de acum cinci decenii și știrile venite din tabăra Aliaților, publicate cu toate că regimul de cenzură militară era foarte drastic, iar țara aliată cu puterile Axei. Între acestea, se detașează ca deosebit de semnificative cele privind conferința de la Moscova a reprezentanților U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii. Discuțiile desfășurate în zilele de 29 septembrie-1 octombrie 1941, la care au participat delegațiile conduse de V.M. Molotov (U.R.S.S.), A. Harriman (S.U.A.) și Lordul Beaverbrook (Marea Britanie), au avut drept principal scop stabilirea modalităților concrete de ajutor economic pe care Aliații îl pot furniza Uniunii Sovietice, în lupta comună împotriva nazismului.

„Conferința de la Moscova — scrie *Universul* din 5 octombrie — a dat prilejul d-lui Molotov, comisarul sovietic pentru afacerile

Cronică măruntă

foarte bine, nelipsit sint de la comedii și de la baluri cu dinșii, pentru că mă poftesc. Cărți nu joc, te ascult, măcar că nimeni nu joacă pe aici cărți. Cu toate că mă cam discolipsesc [am greutate pentru limbă]. Că nu știu, dar știu citevași talienește și cu tălmaciu îmi este destul. La dumnealui doftorul Molnar [Ioan Molnar] să-i spui, mă rog, că mă închin cu frățească dragoste și foarte îi mulțumesc de recomandația ce mi-a făcut la Madama [sora lui] că foarte am rămas mulțămit, în vreme ce am cunoscut mare evghenie [nobilime], că nu este săptămină a nu mă cerceta cu scrisori aici de la Praga, aici la Carălspat, și la doamna unde am șezut mă rog să-i spui că mă închin cu sănătate, precum și la domnișoara".

• Din **rubrica** Acum cincizeci de ani, **din ziarul** Universul, **cu** știri preluate din colecția sa din 1891: „Diviziunea aerostatică de geniu așteaptă sosirea unui balon comandat la Paris, cu care va face experiențe pe platoul de la Cotroceni. Acest balon este cel mai mare de pînă acum al Diviziei aerostatice. El va putea ridica trei persoane și instrumentele necesarii pentru observație și comunicație • Direcția poștelor a luat măsura să nu primească ziarele decît cu două ceasuri înainte de pornirea trenurilor • Adunarea generală a membrilor Clubului militar a însărcinat o comisiune care să aleagă terenul pe care se va construi noul său local".

• Pentru **anul universitar** 1941-1942 sînt stabilite următoarel taxe pentru studenți: Medicină — 6 000 lei; Farmacie — 5 000; Drept — 4 400; Medicină veterinară — 4 000; Litere — 3 500; Teologie — 3 000; Științe (fizică, chimie și naturale) — 6 000; Științe matematice și Geografie — 3 500.

• În Consiliul **de administrație**

OCTOMBRIE 1941

Președintele F.D. Roosevelt și primul ministru W. Churchill în timpul întîlnirii lor din Atlantic (fotografie din Realitatea ilustrată)

externe, să rostească un discurs pe care reprezentanții burgheziei capitaliste și ai democrației anglo-americane au trebuit să-l asculte fără să roșească și fără să protesteze. Într-adevăr — continuă ziarul citat — d. Molotov a declarat că Uniunea Sovietică luptă pentru cauza «tuturor popoarelor iubitoare de pace»".

„A fost, poate, cel mai avîntat și intransigent dintre animatorii acțiunii istorice pentru reînmănuncherea tuturor mădularelor românești", scrie *Vremea* despre unul dintre fruntașii luptei românilor pentru unitate națională — Nicolae Filipescu (1862-1916), de la a cărui moarte se împlinesc 25 de ani. Născut într-o familie boierească cu vechi tradiții, s-a avîntat de tînăr în activitatea politică „pentru a lupta pentru înălțarea națiunii și a țării. Era curajos, leal, inteligent, hotărît să nu dea înapoi pentru apărarea cauzelor drepte. În încleștarea politică de acum mai bine de o jumătate de veac, el aducea o înaltă ținută morală, o cultură aleasă, o dezinteresare și o probitate totală, precum și o voință neclintită de a contribui la stîrpirea unor năravuri penibile care degradau viața publică și împiedicau fireasca dezvoltare a statului". Sînt evocate, apoi, cîteva principale momente din activitatea sa, ca fruntaș conservator. În 1885, a întemeiat ziarul *Epoca;* în 1887, a intrat în Parlament, fiind ales pînă la sfîrșitul vieții deputat sau senator; în 1893-1895, a fost primar general al Capitalei, iar apoi s-a aflat în fruntea mai multor ministere. Pe cînd era ministru de război (1910-1912), a înființat Liceul militar de la mănăstirea Dealu și „a ridicat monumentala clădire a Cercului Militar, pe locul dăruit tot de el, pe cînd era primar al Capitalei".

S-a stins din viață „înainte de a-și vedea realizat visul — visul milenar al românismului".

În publicațiile acestei luni întîlnim și semnificative pagini de istorie închinate înaintașilor din vechime. Astfel, prof. I.I. Rusu scrie în revista *Transilvania* despre Decebal, regele-erou al dacilor liberi. „Covîrșitoarea personalitate a lui Decebal e desigur cea mai puternică din cîte a dat marele neam al tracilor în istoria sa proprie. El purta un nume care în limba dacilor exprima ideea de onoare și măreție, predestinat să rămînă simbolul eroismului dacic.

Pentru noi Decebal, continuă autorul, nu e un simplu nume și un episod oarecare sau un capitol de studiu, ci întruchiparea eroismului legendar și al martiriului strămoșilor: trebuie deci să vedem și simțim în adevăratele lor proporții personalitatea lui și marea luptă dusă de el, pe care ni le înfățișează concrete și vii numai faptele văzute în măsura realității lor controlabile pe cale

Cronică măruntă

al Casei Scriitorilor Români sînt numiți: prof. I.U. Soricu, din partea Ministerului muncii, sănătății și ocrotirilor sociale, prof. Mihai Ralea, din partea Facultății de litere din București și Corneliu Moldovanu din partea Societății Scriitorilor Români.

• La împlinirea vîrstei de 60 de ani, Societatea Compozitorilor Români îl sărbătorește pe George Enescu printr-un concert festiv la Ateneul Român, la care își dau concursul Dinu Lipatti, Gabriel Naruja, Virgil Pop, Const. Silvestri, Const. Stroescu; concertul este deschis prin cuvîntul omagial rostit de Mihail Jora, vicepreședinte al Societății.

• O nouă vedetă a ecranului — Ingrid Bergman. La „Aro" rulează Intermezzo, în care se lansează noua stea, avîndu-l partener pe Leslie Howard. „După Garbo, scriu ziarele, Suedia a dăruit ecranului pe Ingrid Bergman, o actriță de mare clasă, frumoasă, tînără, înzestrată cu un adînc simț artistic, care cucerește prin jocul ei sobru și plin de naturalețe".

• Apare primul număr al revistei Geopolitica și Geoistoria, condusă de un comitet alcătuit din Gh.I. Brătianu, Sabin Manuilă, Mircea Vulcănescu, Ion Conea, Anton Golopenția.

• Cînd Benjamin Franklin (1706-1790), inventatorul paratrăznetului, a dezvoltat în fața Societății Regale din Londra observațiile sale despre proprietățile unei bare de fier de a abate electricitatea din aer și a arătat principiile construirii paratrăznetului, singurul răspuns ce a căpătat a fost un hohot de rîs.

• Premieră la Teatrul Național: Hamlet de W. Shakespeare, cu G. Vraca în rolul titular, după creațiile de neuitat ale lui Ion Manolescu și Aristide Demetriad. Din distribuție: Agepsina Macri, N. Bălțățeanu, I. Finteșteanu, Fl.

Cupa României 1941 la fotbal revine echipei Rapid

George Vraca în rolul titular din Hamlet

documentară și nu meșteșugitele fraze convenționale și locurile comune".

O altă personalitate strălucită din istoria străveche a dacilor, Deceneu, este prezentată într-un amplu studiu publicat de prof. Ioan Coman în *Gîndirea*. „Una din cele mai frumoase figuri ale panteonului marilor spirite ale strămoșilor noștri daci a fost vestitul Decaeneu. Decaeneu profetul, marele preot, reformatorul, zeul. Înțelepciunea, îndrăzneala și măreția faptelor sale îl ridică cu atît mai mult în ochii noștri, cu cît, la două mii de ani distanță, planurile și realizările sale sînt de mare actualitate".

După ce analizează pe larg fiecare dintre laturile personalității lui Deceneu (preot, profet, sfetnic și reformator), în finalul studiului — publicat în trei numere ale revistei, 10-12/1941 —, autorul subliniază: „Deceneu a încercat să familiarizeze poporul get cu cuceririle științifice ale lumii greco-latine. El a reușit în bună măsură. Rezultatele ar fi fost poate mai întinse și mai durabile, dacă țara ar fi continuat să-și păstreze unitatea și ritmul imprimat de el. Patriotismul lui Decaeneu — continuă autorul — nu e de vorbe și de profit personal, ci de muncă încordată, unită, cu renunțare și cu năzuința continuă spre progres. Acest patriotism are la bază principiile neclintite ale luminoasei credințe zamolxeene. El stă ca pildă vrednică de urmat mai ales în vremurile de azi".

În *Revista română* (director Zaharia Stancu), K.H. Zambaccian scrie despre Ștefan Luchian (1868-1916), pictorul în care „s-au împletit și s-au dospit cele mai frumoase însușiri ale poporului român". Fecior de boier moldovean, Luchian „a dus o viață de dandy, a fost elegant și de o ținută impecabilă, om de viață și de societate". Abia după vîrsta de 40 ani, „țintuit pe patul suferinței din cauza unei boli necruțătoare, s-a consacrat în totul picturii și a meditat plastic".

În continuare, este prezentată evoluția artistului care, „încă din primii ani de Belle Arte (1885), manifestă însușiri excepționale și e refractar rutinei academice". După întîlnirea cu Grigorescu, a urmat perioada studiilor la München și Paris, unde a luat contact cu arta clasică și modernă. „Cînd îl copiam pe Rembrandt, simțeam că mă înalț", avea să noteze el.

Analizînd principalele momente ale creației lui Luchian și cîteva dintre capodoperele sale, Zambaccian conchide: „În arta română, Luchian a fost acela care a eliberat viziunea picturală de preocupările unui realism direct, ridicînd plastica autohtonă la un nivel de intelectualitate ce nu fusese atins de nimeni pînă atunci". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

Scărlătescu; regia — Soare Z. Soare.

● Revista istorică română **(director C.C. Giurescu), publicație a Institutului de istorie națională de pe lîngă Universitatea din București, împlinește 10 ani de apariție. „Cine răsfoiește cele aproape 5 000 de pagini, cît conțin cele 10 numere anuale ale revistei — scrie** Convorbiri literare **— își poate da seama de ce a reușit să realizeze aceasta în domeniul istoriografic în special, cît și în cîmpul culturii românești în general".**

● Scrisoarea **de demisie a lui Ioan Al. Brătescu-Voinești din Comitetul de direcție al** Revistei Fundațiilor Regale: **„Am onoarea a vă ruga să binevoiți a-mi primi demisia irevocabilă din Comitetul de direcție al** Revistei Fundațiilor Regale. **Această demnitate impune acelui care o deține să aibă darul de a-și putea schimba criteriile de apreciere a valorilor operelor de artă literară, spre a le pune în concordanță cu cerințele vremii și cu gustul cetitorilor; iar vîrsta mea înaintată mă împiedică de a dobîndi de aci încolo această indispensabilă și foarte prețioasă însușire".**

● Sezonul **literar se va deschide cu romanul original** Meșterul Manole **al tînărului scriitor Dumitru Almaș.**

● Potrivit **datelor furnizate de oficiul comerțului nord-american, la începutul anului 1941 în lume circulau 45,38 milioane automobile, față de 43,08 la începutul lui 1936 și 35,81 la începutul lui 1931.**

● La 20 octombrie **se pune în circulație o nouă monedă, de 2 lei, din zinc, cu diametrul de 20 mm și greutatea de 3,2 g. Pe avers, moneda are coroana regală, o ramură de aur și inscripția „1941. Regatul României". Pe revers, se află inscripția „2 lei", încadrată de o cunună formată din doi știuleți, două spice de grîu și două spice de ovăz.**

„PENTRU PRESTIGIUL VIITOR AL NAŢIUNII MAGHIARE“

CRISTIAN TRONCOTĂ

Prin evocarea tragicelor evenimente petrecute în regiunile Bacica şi Voivodina, din Iugoslavia, în iarna anilor 1941-1942, nu intenţionăm să deschidem răni deja cicatrizate sau să aruncăm anatema asupra unei categorii etnice. O facem cu convingerea că istoria cea adevărată, bazată pe veridicitatea documentelor de epocă şi nu pe interpretările ideologizante, e singura în măsură să sădească în conştiinţele oamenilor ideea că repetarea faptelor reprobabile — petrecute în vremuri mai îndepărtate sau mai apropiate — poate fi prevenită numai prin cumpătare şi chibzuinţă. Cu o singură condiţie însă: ca ele, faptele, să fie cunoscute.

La 4 februarie 1942, parlamentarul ungur Bajczy-Zsilinszky Endre, publicist, editorul gazetei Függetelen Magyarorszag **(Ungaria independentă), membru al Camerei deputaţilor din partea partidului micilor proprietari, a înmînat Regentului Horthy un** Memoriu. **Bajczy-Zsilinszky — cunoscut cititorului român ca autor al lucrării publicate în 1944, la Geneva, cu titlul** Transilvania, Past and Future **(Transilvania, trecut şi viitor), tradusă recent în maghiară de actualul preşedinte al Ungariei, domnul Göncz Arpád — a fost un personaj controversat. În tinereţe a înfiinţat o organizaţie iredentistă, apoi, împreună cu Gömbös Gyula, a pus bazele primului partid fascist din Ungaria. Ulterior, a intrat în conflict cu mişcarea fascistă, fiind executat, în decembrie 1944.**

Ziarul Cuvîntul, **din 21 ianuarie 1940, îl prezenta ca un bun cunoscător al limbii române, apropiat de intelectualii români şi reproducea răspunsul pe care Bajczy-Zsilinszky îl dăduse la o anchetă organizată în 1936 privind necesitatea unei mai bune cooperări între popoarele dunărene: „Popoarele dunărene sînt: românii, ungurii, slovacii, croaţii, sîrbii şi bulgarii... Cum viaţa tinde, incontestabil, spre unităţile mari, este de dorit să se înţeleagă, să se realizeze şi să se amplifice înrudirea spirituală şi culturală a**

Soldaţi germani intră într-un orăşel iugoslav

acestor popoare. O colaborare spirituală și culturală între ele este cu atît mai de dorit, cu cît ele se vor convinge, mai curînd decît s-ar crede, că trebuie să se apere (cu puteri unite) contra unor primejdii mult mai mari decît pretinsele lor conflicte de interese..." În acest sens, potrivit părerii deputatului ungur, primul pas ar fi fost refacerea legăturilor culturale și spirituale, ceea ce ar fi dus, neapărat, la o cooperare economică și politică. Popoarele dunărene, vrînd-nevrînd, „vor trebui să realizeze această cooperare pe care le-o impune însuși destinul".

În Memoriul din 4 februarie 1942, Bajczy-Zsilinszky Endre descria pe 25 pagini masacrele săvîrșite de armata ungară de ocupație în regiunea Bacica și cerea să se ia grabnice măsuri pentru oprirea lor și tragerea la răspundere a vinovaților. Documentul a fost sustras din Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri ungar de un patriot sîrb, originar din Banatul sîrbesc, care avea întinse relații în lumea politică ungară. Un exemplar a fost trimis în secret guvernului iugoslav, aflat în exil la Londra, încă din toamna anului 1942. O copie a parvenit și Serviciului Special de Informații, care a prezentat-o, în ziua de 30 septembrie 1943, mareșalului Ion Antonescu, ca material informativ[1].

Un plan strategic bine gîndit

În primavara anului 1941 armata ungară, împreuna cu contingente militare italiene și bulgare, au participat, alături de Wehrmachtul hitlerist, la invadarea Iugoslaviei. Dupa un atac fulger, care a durat doar 11 zile (6-17 aprilie), agresorii au silit armata regala iugoslava sa capituleze fara condiții. A urmat una dintre cele mai cumplite perioade din istoria popoarelor iugoslave.

Germania a anexat Banatul sîrbesc și o parte a Sloveniei, în timp ce Serbia, sub ocupație militara germana, era condusa de la Belgrad de un guvern colaborationist prezidat de generalul Milan Nedici.

Croația, fara Dalmația și insule, împreună cu Bosnia, Herțegovina și regiunea Srem, au format un regat independent cu capitala la Zagreb, pe tronul caruia s-a instalat ducele de Spoletto, italian de origine, din dinastia Savoia. Treburile publice erau însa administrate de un guvern de orientare fascista, condus de Ante Pavelici.

Italia a anexat Muntenegru, cea mai mare parte a Dalmației și majoritatea insulelor din Marea Adriatica, unele teritorii din Serbia, vestul Macedoniei și jumatate din Slovenia.

Ungaria a anexat Bacica și Voivodina, iar Bulgariei i s-a atribuit cea mai mare parte a Macedoniei sîrbești și unele porțiuni din estul zonei Kossovo.

Atît ocuparea cît și împarțirea Iugoslaviei s-au petrecut cu mare rapiditate, ceea ce inseamna ca planul fusese gîndit cu mult timp în urma de cei ce se considerau la acea data atotputernici în Europa. Au urmat pogromuri, deportari pe criterii etnice, internari în lagare de concentrare, deznationalizarea populațiilor bastinașe; pe deasupra lor era afișata sus și tare ideologia „noii ordini", pe atunci la moda.

Demn de retinut, dupa cum se știe, este ca guvernul român nu a acceptat sa ocupe teritoriile unei țari vecine și prietene, chiar daca la acea vreme cele doua state se aflau în tabere diferite. În schimb, autoritațile de la București urmareau cu atenție aceste scenarii, întrucît semanau cu cele din partea de nord a Transilvaniei cedata prin dictatul de la Viena. Așa se explica de ce *Memoriul* a fost adus și la cunoștința mareșalului Ion Antonescu.

Cu excepția italienilor, care s-au străduit să se comporte mai blînd și să cîștige simpatia localnicilor, ceilalți ocupanți au practicat de la început o politică teroristă, de cumplite represalii, de deznationalizare, folosindu-se, ca și în alte țari, de contradicțiile naționale și religioase existente. În unele localități din regiunea Bacica, militarii horthyști au săvîrșit crime care au revoltat chiar și populația maghiară.

Ecoul barbariilor l-a determinat pe deputatul ungur Zsilinszky să facă o călătorie în localitățile respective. Cu multă răbdare și tenacitate, animat de dorința sincera de a afla adevărul, parlamentarul ungur a adunat numeroase probe, declarații scrise și verbale de la martorii oculari, atît din rîndul autorităților militare, cît și al populației civile.

Memoriul, ce a fost prezentat mai întîi la 19 ianuarie 1942 primului-ministru László Bardossy, iar la 4 februarie Regentului Miklos Horthy, avea la bază fapte și documente. Din conținutul *Memoriului* aflăm lucruri pe care autorul le consideră „ilegalități, încălcări flagrante ale legii și șiruri sîngeroase de fapte neomenești, care s-au comis de la data de 11 aprilie 1941 pe teritoriul Ungariei de Sud recîștigat... Autoritățile maghiare au săvîrșit asasinate în masă contra elementului sîrbesc din Bacica, ce nu erau cu nimic justificate, deoarece atitudinea populației localnice era pașnică, în marea majoritate, față de ocupanții maghiari, pe care îi preferau celor germani". În continuare, autorul arată: „Masacrele au fost făcute cu scopul de a jefui și extermina populația sîrbească și s-au produs cu știința și acordul guvernului maghiar". Parlamentarul ungur urmărea să-l informeze pe șeful statului că „trupele maghiare de ocupație au comis în unele locuri vărsări inutile de sînge" și că „în decursul ocupației din Bacica, după calculele unor factori

[1] Arhiva M.I., F.D., dosar nr. 8 209, vol. 9, filele 256-281.

serioși, circa 350 de oameni din rîndul slavilor au căzut jertfă nevinovați".

Tribunale marțiale volante

Primele ilegalități s-au produs o dată cu preluarea administrației de către autoritățile militare. Generalul ungur Bayer și-a început activitatea prin afișarea unor pancarte care somau în termeni ultimativi pe sîrbi, evrei și țigani — ce se stabiliseră în acele locuri după 1918 — să părăsească țara în timp de 3 zile.

După estimările făcute de parlamentarul ungur, numărul acestora se ridica la 24 000 de suflete, „care nu au putut duce nimic din averea lor, ci numai cîte 30 de pengö de cap, cu copii cu tot. Aceștia au fost adunați, suiți în camioane și aruncați pe malul celălalt al Dunării în anarhia ce domnea în Croația și Serbia". Dar vexațiunile au continuat și în contra celor rămași la casele lor.

Pentru reprimarea tulburărilor, sabotajelor și mișcărilor comuniste sau naționaliste, guvernul maghiar a instituit „Tribunale marțiale volante" ce urmau să judece după procedură de urgență orice infracțiuni comise împotriva noilor autorități. „Aceste tribunale și-au desfășurat activitatea timp de cîteva luni spînzurînd sîrbi, sloveni, evrei și chiar maghiari, cifra execuțiilor ridicîndu-se la cîteva sute".

Interesantă este și următoarea confesiune strecurată de autor în *Memoriu:* „încă din primele zile ale lunii noiembrie 1941 am fost rugat de prietenii mei sîrbi să fac ceva pentru încetarea acestor execuții, căci prin acest procedeu răul nu se înlătura, ci creștea și mai mult".

În cadrul acelor „Tribunale marțiale volante" inculpații aveau dreptul, după lege, la avocați numiți din oficiu. Aceștia nu scăpau ocazia de a-și rotunji veniturile. Iată un exemplu elocvent prezentat în *Memoriu:* „avocatul Georg Cruber din Budapesta, angajat ca apărător din oficiu, după informații ce dețin din sursă bună, a negociat eliberări de acuzați cu sume între 10 000 și 20 000 de pengö". Nemaisuportînd aceste ilegalități, populația locală a început să se revolte tot mai des împotriva noilor autorități, ceea ce a dus la represiuni și mai sîngeroase. Astfel de evenimente s-au produs în noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1942 în localitățile Sajkaskemulet, Zsablya, Csurogh și Titel. În *Memoriu* sînt prezentate în felul următor: „Deja în ziua de 4 ianuarie s-au format, cu sprijin militar, așa-zisele formațiuni de gardă națională, compuse din elementele cele mai ordinare și fără scrupule, în frunte cu anchetatori jandarmi, și s-a pornit pogromul. În timpul nopții au fost aduși în comuna Zsablya circa 1 000 pînă la 1 400 de oameni, cei mai mulți sîrbi, o parte mai mică evrei, familii întregi cu femei, fete, copii și sugari. Au fost apoi transportați cu camioanele militare pe malul Tisei, în fața malului dinspre Bandog, în așteptarea baculului. Aici au fost împușcați cu pistoalele automate de jandarmi. Au făcut o gaură în gheața Tisei și au azvîrlit toate cadavrele înăuntru. Operațiunea s-a repetat de mai multe ori. Se spune că în comuna Csurogh, numărul morților a fost și mai mare, cam 3 000. În alte cîteva comune din districtul Titel, numărul victimelor ar fi fost mai redus. Este posibil ca cifrele indicate să fie exagerate, și să dea Dumnezeu să fie așa, însă aceasta nu schimbă cu nimic esențialul, adică în Ungaria de Sud au avut loc masacre fără sentință judecătorească, pe responsabilitatea jandarmilor și militarilor. Nici o circumstanță atenuantă nu poate scuza această ticăloșie. Nu a fost un interes militar de apărat. Nici o revoltă, oarecum justificată, nu poate explica cele întîmplate, deoarece totul s-a petrecut după lichidarea răscoalei din punct de vedere militar și nu pe teritoriul inamic, ci pe teritoriul maghiar. A tolera timp de 2 săptămîni aceste masacre barbare este o rătăcire îngrozitoare, o zguduire a întregii rînduieli de drept maghiar, un simptom al prăpădului războiului civil în contra căruia orice maghiar cinstit trebuie să se revolte".

Au simplificat munca

Un alt pogrom a fost săvîrșit în zilele de 21-23 ianuarie 1942 în orașul Novi-Sad. Cu acordul guvernului, comandantul militar al orașului a anunțat, printr-o ordonanță, că preia pentru 3 zile administrația orașului, timp în care se vor efectua razii și percheziții în scopul depistării locurilor în care „rebelii" (partizanii) ascundeau muniția și armamentul.

Felul în care s-a pus în aplicare această ordonanță este prezentat în *Memoriu* astfel: „Autoritatea militară a blocat toată lumea în locuințe și a trebuit să se lase obloanele și perdelele pentru ca nimeni să nu poată privi în stradă. Apoi a început percheziția prin cartierele mai bogate ale orașului. Ziarele n-au mai apărut, deoarece și tipografii au fost sechestrați în locuințele lor. În prima zi, 21 ianuarie 1942, soldații conduși de subofițeri au început să cutreiere casele și, pe baza unei liste, să legitimeze pe sîrbi și evrei. După aceasta, grupuri întregi au fost încărcate în camioane militare și tansportate pe malul Dunării. Acolo, în serii, au debarcat în pielea goală pe bărbați, femei și copii la un loc, i-au împușcat și aruncat pe gheața Dunării. În timpul nopții au tras cu tunurile și au spart gheața ca apa să ia cadavrele. Numărul oamenilor împușcați se poate cifra la mai multe sute. În ziua a doua au simplificat «munca».

Au omorît oameni chiar în locuințele lor, familii întregi cu copii. Au spart casele de bani, au jefuit locuințele, iar cadavrele le-au transportat apoi cu camioanele și le-au aruncat în Dunăre".

În acest loc textul *Memoriului* face trimitere la o listă anexă cu numele celor împuşcaţi şi adresele lor şi se face menţiunea că nu reprezintă decît o parte din marele număr de victime, iar în final conchide: „aceasta nu schimbă cu nimic ruşinea nemărginită, că, cu bună ştiinţă a unei autorităţi militare superioare şi pe răspunderea acesteia, s-a comis această masacrare neomenească, scîrboasă şi jalnică în numele statului, honvezimii şi guvernului maghiar".

În ultimul capitol al *Memoriului*, autorul cere să se oprească alunecarea ţării pe marginea prăpastiei, să se stabilească răspunderile politice, să se sancţioneze cei vinovaţi şi să se restabilească ordinea de drept. Îşi exprimă opinia că „pentru prestigiul viitor al naţiunii maghiare... ar trebui să se procedeze de urgenţă la ajutorarea şi refacerea familiilor distruse şi să li se dea cuvenitele reparaţii". Mai mult, în termeni foarte clari, cere „trimiterea la faţa locului a unui comisar special, pus sub ordinele directe ale Regentului Horthy, învestit cu puteri depline, pentru a întreprinde toate cercetările necesare şi a lua măsuri în toate direcţiile ce va crede de cuviinţă".

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

(Urmare din p. 39)

postului de radio Londra: *„Dintre naţiunile care luptă împotriva Germaniei hitleriste, România se situează azi în al patrulea rînd în ceea ce priveşte numărul de soldaţi care participă la bătălia de distrugere a nazismului".*

8 ianuarie: „Către orele 9, în dimineaţa de 8 ianuarie, ridicîndu-se ceaţa, divizia atacă de-a lungul străzii Rona cu detaşamentul colonelului Constantin Vasilescu, comandantul Brigăzii 19 infanterie, în compunerea căreia intrau Regimentul 94 infanterie şi Batalionul 1 din Regimentul 95 infanterie, întărit, concomitent cu un atac pe la nord, prin sectorul Diviziei 2 infanterie, executat de detaşamentul colonelului Ştefan Mihăilescu, compus din Batalionul 2 din Regimentul 95 infanterie, Compania 19 pionieri şi un divizion din Regimentul 114 artilerie antitanc sovietic.

Detaşamentul colonelului Vasilescu — relatează fostul şef al Biroului operaţii din statul major al Diviziei 19 infanterie — *întîmpină rezistenţe foarte puternice, din care cauză înaintează destul de lent, cucerind, prin lupte grele de stradă şi de interior, doar cîteva clădiri. În schimb, detaşamentul colonelului Mihăilescu, manevrînd cu dibăcie, reuşeşte să pună stăpînire pe un grup de clădiri, peste 50 la număr, atingînd marginea de sud a cartierului în care se găsea şi Poşta Centrală. Către orele 17, fasciştii paraşutează muniţie şi alimente pentru trupele lor încercuite. 11 paraşute cad în liniile noastre. Aceasta era însă o dovadă că nu prea se cunoştea nici de către inamicul din afara Budapestei linia exactă a frontului propriilor trupe încercuite.*

În seara zilei, inamicul contraatacă în flancul drept al detaşamentului Mihăilescu, dar este respins cu pierderi. În sectorul Batalionului 2 din Regimentul 94 infanterie inamicul reacţionează, de asemenea, ofensiv, însă batalionul execută o manevră de întoarcere cu Compania 5 şi astfel grupurile sale de asalt pătrund în clădirile care barau strada Forgaszi.

La 9 ianuarie, detaşamentul colonelului Mihăilescu continuă înaintarea cu succes, realizînd legătura directă, de vedere cu Divizia 9 cavalerie.

Pentru a-şi menţine poziţiile, inamicul reacţionează prin repetate contraatacuri. La ora 13.30, o subunitate de tancuri, însoţită de transportoare blindate germane, a contraatacat detaşamentul colonelului Mihăilescu. La ora 15, un nou contraatac, de astă dată în sectorul Regimentului 94 infanterie, care, fiind destrămat de focul grupelor de asalt, se repetă în acelaşi sector după numai o oră. Toate contraatacurile din această zi au fost respinse, cu pierderi însemnate pentru duşman...

Între timp, vremea se înrăutăţeşte. Peste Budapesta ninge din abundenţă. În după-amiaza zilei, pe cînd conducea unităţile la asalt, de la punctul său de comandă înaintat, colonelul Constantin Vasilescu este lovit de o schijă de aruncător care-i perforează toracele. În decurs de nici o săptămînă, la Brigada 19 infanterie cad, succesiv, în luptă doi comandanţi. Este un lucru puţin obişnuit, care spune însă destul de multe despre curajul şi dăruirea cu care înţelegeau să-şi facă datoria comandanţii noştri, inclusiv cei de la eşaloanele mari.

În tot cursul nopţii de 9 spre 10 ianuarie, după lupte de stradă şi în interiorul blocurilor, grupurile de asalt reuşesc să lichideze ultimele rezistenţe din partea de nord-vest a cartierului Rakosfalva, ieşind cu eşalonul de atac pe linia ferată de la nord-vest de acest cartier".

12 ianuarie: Armata 4 română declanşează Operaţia Rožňava, în urma căreia forţele germane şi ungare sînt respinse spre cursul superior al Hronului şi pe pantele Munţilor Tatra Mică.

15 ianuarie: după 78 zile de lupte neîntrerupte, Corpul 7 armată român străpunge apărarea inamică din interiorul oraşului Budapesta pînă la o distanţă mai mică de 2 km de Dunăre. După ce pierduse 29% din efectivele angajate în luptă (10 708 morţi, răniţi sau dispăruţi), Corpul 7 român, din ordinul comandamentului sovietic, este scos din sectorul *„în care vărsase sînge din abundenţă"*, luîndu-i-se, aşa cum sublinia generalul Nicolae Macici, comandantul Armatei 1, prilejul *„din plin meritat"*, de a termina lupta începută, de a implînta *„pentru a doua oară drapelul român pe edificiul Parlamentului sau Palatului Administrativ din capitala maghiară"*. Luată fără consultarea comandamentului român, această decizie provoacă o firească indignare şi dezamăgire în rîndul militarilor români, care *„interpretează acest fapt* — după cum consemnează generalul Nicolae Şova — *ca o îndepărtare nemeritată a lor de la onoarea de a lupta pînă la lichidarea completă a operaţiunilor din Budapesta, considerînd că au fost utilizaţi de Aliaţi numai în momentele grele ale luptei, cînd ei au dat ajutorul lor neprecupeţit marcat prin şirul de morminte ale camarazilor lor căzuţi în aceste lupte şi sînt îndepărtaţi atunci cînd momentul victoriei, al recompensei şi al onoarei se apropie".* ■

(Va urma)

Cronologie întocmită de:
Alesandru DUŢU,
Marian ŞTEFAN

Mariana Drăgescu:

PILOT ÎN „ESCADRILA ALBĂ“ (II)

Continuăm prezentarea amintirilor aviatoarei Mariana Drăgescu, membră a vestitei „Escadrile Albe“, compusă numai din aviatoare, care în anii celui de-al doilea război mondial a desfășurat o susținută activitate de salvare a celor răniți pe front. Activitățile pline de abnegație ale tinerelor aviatoare române (unica unitate de acest fel de pe front din anii războiului mondial) au însemnat sute și sute de vieți salvate, au evidențiat totodată deosebitele calități umane ale armatei române.

În mai 1943, Nadia Russo, la 42 de ani, părăsește definitiv aviația, evident, împreună cu Moț (cățelul mascotă al escadrilei), pe motiv de sănătate. A trăit la București pînă acum trei ani, cînd s-a stins din viață la 87 de ani.

Escadrila noastră, comandată de căpitan-aviator C. Afenduli, a plecat la 8 iulie 1943, cu trei avioane cu targă și trei avioane cu scaune, către baza Simferopol, din centrul Crimeei. În afară de mine și de Virginia Thomas, de-acum veterane, unitatea a fost completată cu trei femei pilot voluntar: Stela Huțanu, Maria Nicolae și Victoria Pocol.

De data aceasta aveam un aerodrom adevărat, păzit de santinele, eram cazate într-un oraș frumos. Crimeea este minunat de frumoasă. În plus, nici nu am știut ce înseamnă un bombardament aerian. Viața a fost mult mai comodă.

Bătălia se dădea pentru capul de pod de pe Kuban. Rușii voiau să-i scoată pe nemți din Caucaz. Zborurile erau pe ruta Simferopol-Kerci. Avioanele mari încărcau răniți la Kerci, dar cazurile foarte grave și urgențele le duceam noi, la Simferopol.

Am fost vizitați de generalul Avramescu. Era adorat de populația din Crimeea. Organizase cantine gratuite la Crucea Roșie din Simferopol pentru toți locuitorii. Veneau către prînz, cu gamelele si primeau mîncare gratuit. În oraș, piața era foarte bogată, plină de fructe și legume, dar era rezervată exclusiv populației. Armata nu avea voie să cumpere nimic, aveam magazine separate. Noi mîncam la popotă și ni se dădea zilnic chefal, care este un pește delicios.

În Crimeea trăia în special populație tătară, care trecuse de partea germanilor, pentru că voia autonomia Crimeei. Pentru paza aerodromului exista armată auxiliară tătară. După război, au fost deportați de Stalin în Siberia pentru colaboraționism.

Tătarii erau mari negustori, deschiseseră mici magazine, gen consignația, cu tot felul de mărfuri, cu covoare uzbece. Erau și mari artiști. În Simferopol era un teatru superb, o operă cu scenă turnantă, unde am văzut două spectacole: *Leagănul de aur* și *Haremul din Bakcisaray* — opere cu costume exotice superbe și actori foarte buni. Tătarii aveau, de asemenea, plantații de lavandă și vindeau esență. Lucrau aurul, făceau manual inele cu harta Crimeei în relief, cu palmierii din Ialta pe o parte și chiparoșii de la Burzuf, pe alta. Primeam alocație în monedă locală, care trebuia cheltuită, așa că ne comandam inele. Unii localnici pictau și deschideau mici expoziții, alții sculptau în lut. Am luat și eu două acuarele cu peisaje locale.

În perioada de după revoluție, multă lume bună se refugiase în Crimeea, de teama comunistă. Cînd am plecat în campanie, două prietene ale mamei, d-rele Ghiacioiu, care voiajaseră mult în tinerețile lor, mi-au dat o scrisoare pentru o veche prietenă, d-na Dostoievski și sora ei, contesa de Falz-Fein. Imobilul fusese rechiziționat de către nemți, lor le rămăsese doar o cameră în care aveau și plită, deci era și bucătărie, și dormitor, și living, cu fotografii (și ale lui Dostoievski) pe pereți. Dar pe ușa lor era montată o plăcuță, pe care scria: „Aici locuiește nora marelui scriitor Dostoievski. Vă rugăm să o respectați“.

Erau două doamne de peste 80 de ani, încîntătoare. Fiind poliglote, erau folosite ca interprete de către germani. Ultimul descendent al familiei Dostoievski, Andrei, era dus de ruși în Ural, el fiind inginer, și i se pierduse urma

Doamnele și-au amintit foarte emoționate de viața de dinaintea primului război mondial, cînd mergeau la Baden-Baden și la Nisa, unde Dostoievski urmărea reacțiile jucătorilor la Cazino, pentru a le reda în romanele sale.

Am stat în Crimeea, la Simferopol, circa două luni (8 iulie-22 septembrie 1943), timp

Pe aerodromul din Tecuci, într-un moment de răgaz. De la stînga la dreapta, Mariana Drăgescu, Virginia Thomas și Nadia Russo; în picioare, o infirmieră din trupele auxiliare

în care le-am vizitat mereu și le-am dus din rațiile mele. În plus, i-am scris mamei că le-am găsit și i-am cerut o cutie mare de ciocolată de la Capșa, pentru ele. Le-am dus și cărți de citit, *Pe aripile vîntului*, în franceză și multe altele. Dispuneam de mașina fabricantului de pîine Otto Gagel (rechiziționată cu șofer cu tot), astfel că mergeam la ele cu limuzina încărcată.

Mi-au povestit, mi-au arătat manuscrise de-ale lui Dostoievski. După revoluție — am aflat de la ele —, soțul d-nei Dostoievski murise de foame. Ea a rămas cu fiul, Andrei, iar sora ei, contesa de Falz-Fein, cu copiii Sașa și Olga, fugiseră în Franța sau Germania și de care nu mai știau nimic de 25 de ani. Mi-au arătat albume de fotografii, cu cele două imense moșii Falz-Fein din stepa Nogai. Era moșia Skadovsk, unde locuiau, și Askaniova, unde contele, mare iubitor de animale sălbatice necarnivore, amenajase un fel de parc zoologic în libertate, cu canguri, struți, zebre și tot felul de animale exotice. Cînd animalele mureau, le împăia. Și țarul Nicolae II a vizitat grădina zoologică și muzeul de la Askaniova. Cînd contele a constatat că ibisii își pierd culoarea roșie a penelor din cauză că le lipseau din alimentație niște infuzori din mîlul Nilului, a adus două vagoane cu mîl de Nil pentru ibișii. Erau de o bogăție inimaginabilă. Călătorind la Londra, contele de Falz-Fein a cunoscut un australian, care i-a zis: „Eu am 3 000 de capete de oi. Dv. cîte aveți?" La care, contele a răspuns: „Nu știu. Știu doar că eu am 3 000 de cîini care îmi păzesc oile".

Cînd ne pregăteam de plecare, de retragere d-na Dostoievski a venit la mine și m-a întrebat: „Ce facem? Vom fi deportate pentru că am colaborat cu voi și cu germanii". I-am răspuns: „Luați legătura cu comandamentul german. Eu vorbesc cu generalul Petrescu, șeful de stat major, care va încerca să vorbească cu generalul von Kleist". De fapt, nu prea aveam speranțe, nu aveam însă nici o putere să le ajut.

După cîtva timp, în țară, la 10 martie 1944, am primit o scrisoare din Odessa. Contesa luase legătura cu fiica ei, Olga, care era angajată la un renumit circ german, și se pregătiseră de plecare. Între timp însă, d-na Dostoievski își rupsese piciorul și era internată la spitalul din Odessa.

În 1972 am fost pentru prima oară în Franța și am căutat în cartea de telefon adresa Olgăi de Falz-Fein, fiica contesei. Locuia într-un cartier de elită. Cînd am ajuns acolo, am aflat că murise, nu de mult, dar am vorbit cu fiul ei, Feder. El mi-a povestit că cele două bătrîne au ajuns cu bine în Vest, cu ajutorul germanilor, care nu le-au părăsit, și că au trăit mult timp, la Biaritz, unde mama lui, Olga, se ocupa cu protecția animalelor (morse, foci) și că au murit la Nisa, unde sînt și înmormîntate, în cimitirul maritim. Durerea mare, cu care au plecat în mormînt, era aceea că nu au mai avut niciodată vreo știre de la fiul și nepotul lor, Andrei, ultimul purtător al numelui Dostoievski.

Revenind la campania din Crimeea, o parte a armatei noastre începuse evacuarea. Ofensiva sovietică era din ce în ce mai puternică. Kotelnikovo era deja ocupat, capul de pod de pe Kuban era gata să cadă, frontul se apropia de linia Odessei. Tătarii ne întrebau îngrijorați dacă au loc în România.

Avioanele sanitare au rămas, dar noi, fetele am plecat în țară și am fost înlocuite cu

Secția II a Escadrilei de transport ușor, avioane cu scaune, comandată de căpitan-aviator Traian Demetrescu.

În total, în cele trei campanii de pe frontul de Est au fost transportați circa 1 300 de răniți foarte grav. După părerea medicilor, mulți au putut fi salvați datorită transportului rapid.

După 23 august 1944, aviația sanitară a fost neglijată, ca urmare a pretenției U.R.S.S. de reducere a trupelor române. S-a format o altă escadrilă — Escadrila 113 de Legătură — cu destinația Cehoslovacia.

Am primit ordinul de chemare la 21 decembrie 1944, dar iarna ne-a prins la Sibiu, unde am iernat. Eu, ca pilot angajat, am primit ordin de plecare în primăvara lui '45, cînd m-am întîlnit la Trencin, în Slovacia, cu aviatoarea voluntară Eliza Vuleu. Am intrat cu corpul aerian pînă la Viena. Am primit misiuni de legătură, ordine urgente de dus, curier militar etc.

După retragerea Escadrilei de Legătură, eu am rămas ca pilot de legătură în Grupa II de Observație.

În Cehoslovacia, fiind trimiși să depanăm un avion care aterizase forțat, maistrului mecanic Dumitrache i-a scăpat din mînă o cheie, peste un fragment de focos. A fost o explozie care l-a rănit la mînă și la față. Noroc că purta ochelari de aviație, care i-au protejat ochii. Tot cu el am aterizat pe aerodromul sovietic din Brno. Cînd să plecăm, am fost reținuți, ca un fel de ostateci, pe motiv că nu fusesem anunțați. Ședeam amîndoi și nu știam ce să facem. Rușii ne înconjuraseră și se uitau la noi ca la niște animale rare. Ne-au dat drumul după mai multe ore. Odată, am primit la aerodrom vizita de curtoazie a doi maiori sovietici. Locotenentul-comandor Hulea l-a invitat pe unul dintre ei la un zbor de agrement pe avionul meu, în zona Trencin. Acolo, în general, localitățile se găsesc la poalele unor coline împădurite, pe vîrful cărora se află cetăți medievale. Pe una dintre coline se vedea un monument foarte frumos, alb, al generalului-aviator Stefanik, erou național al Slovaciei din primul război mondial. Cei doi ofițeri ne-au invitat, în schimb, la popota lor. M-am speriat cîți ruși am văzut acolo. La un moment dat, s-au ridicat de la masă, lăsîndu-ne singuri. Am realizat că în sală intrase un general și că s-au temut să fie văzuți la masă cu noi. Așa că am plecat, cît am putut de repede.

Teoretic eram aliați, dar în realitate, în numeroase cazuri, relațiile erau cu totul altele. Am avut incidente cu soldați ruși, care furau mașini și veneau la noi după benzină. Aveam ordin să nu le dăm și să îi reclamăm, dar ne amenințau cu armele și ne luau benzina...

După război, am activat la o aerobază. Pe vremea aceea funcționau Ajutorul Suedez, Ajutorul Danez. Am ținut legătura cu ei. Am făcut campania tifosului din Moldova, în 1948, unde am transportat medicamente. Din 1950, am fost numită instructor de zbor la Ghimbav, unde am activat trei ani. După aceea, a venit o nouă șefă de cadre, care a dat afară toate cadrele vechi. Pentru că nu împlinisem încă vîrsta de pensionare, am lucrat încă 10 ani la o policlinică a Ministerului Transporturilor, la secretariat. Din această cauză, nu am pensie de aviație.

Mă bucur, în schimb, de faptul că anii petrecuți la bordul aparatului de zbor, în anii atît de grei ai războiului al doilea mondial, au căpătat o recunoaștere internațională. În anul 1981, din inițiativa d-nei Marie-Joseph de Beauregard, s-a înființat Federația Femeilor Pilot din Europa. Fiecare țară are o asociație și o președintă și organizează anual o întrunire. Pentru România, eu sînt unica reprezentantă în această federație. ■

Prezentare
și text consemnat de
Anca FILOTEANU

MOZART — 200 ANI

Cînta la pian la patru ani, compunea muzică simfonică la cinci și colinda curțile Europei la șapte. A cucerit Viena, apoi lumea, pentru ca la sfîrșitul vieții să fie treptat ignorat. Totuși, contrar tradiției romantice, Mozart nu a murit sărac lipit; salariul pe care îl mai primea de la curtea imperială era mai mare decît cel al medicului împăratului.

Despre puțini oameni s-au păstrat atît de multe documente. Dar nici o altă personalitate a istoriei culturii din epoca modernă nu ridică încă atîtea semne de întrebare, la care cele 10 000 volume și nenumăratele articole apărute pînă acum nu au putut răspunde.

Evident, principala întrebare privește în continuare cauza morții lui Mozart. Potrivit certificatului de deces, febra mare a fost de vină. Febră reumatică, au precizat medicii contemporani, cauza directă a decesului fiind practica obișnuită a luării de sînge, de care cei doi medici curanți au abuzat. Din 1980, cînd Peter Shaffer a lansat piesa *Amadeus*, iar apoi Miloș Forman filmul cu același nume, milioane de amatori au început să caute dovezi care să ateste că Antonio Salieri, compozitorul rival, l-a omorît. Istoricii au dovedit că Salieri a complotat, într-adevăr, contra lui Mozart, dar nu că l-a omorît. Există însă și alți candidați: Franz Xaver Sussmayr, ultimul elev și prieten apropiat al lui Mozart, acuzat de unii că ar fi avut o poveste de dragoste cu Constanze, soția compozitorului. Franz Hofdemel, care ar fi aflat că tînăra sa soție, Magdalena, care lua lecții de pian cu Mozart, era și amanta lui. Sau baronul Gottfried von Swieten, bibliotecarul curții, coleg de lojă masonică cu Mozart, care s-ar fi simțit ultragiat de faptul că ultima mare operă, *Flautul fermecat*, dezvăluia secrete ale ritualului masonic.

D.M.

Debarcarea din Provence

ÎNTÎLNIRE CU BATALIOANELE VLASOVISTE

MIHAIL FLORESCU

În Magazin istoric **numărul 4 (aprilie) din 1991 s-a publicat articolul** Încă o enigmă — armata lui Vlasov **de Nikolai Koreniuk, reprodus după revista** Ogoniok, **numărul 46 (noiembrie) din 1990. Tema mi-a trezit amintiri.**

Am fost locotenent-colonel în Forţele Franceze din Interior (F.F.I.), membru al comandamentului din regiunea Provence, în sudul Franţei, şi în gruparea militară Francs-Tireurs et Partisans — Main d'Oeuvre Immigrée (FTP-MOI). În strînsă colaborare cu gruparea militară Francs-Tireurs et Partisans Français (F.T.P.F.), am avut şi sarcina de a atrage în rezistenţa împotriva armatei hitleriste unităţi militare vlasoviste şi prizonieri sovietici, cantonaţi în lagărele din Alpi.

Pe litoralul Mediteranei, între Toulon şi Nisa, comandamentul german instalase în prima linie, pe plaja, unităţi din armata lui Vlasov, puse însă sub comanda germana, nu a lui Vlasov. La inspecţia din luna mai a anului 1944, generalul von Blaskowitz, comandant al grupului de armate germane din sudul Franţei, a vizitat şi plaja de la

În imagine: prizonieri sovietici purtînd uniforme capturate dintr-un depozit german (bascurile sînt franceze).

Hyères, a cărei apărare era asigurată de armata lui Vlasov: de fapt, de Batalionul 4 armeni sovietici, din Regimentul german de gardă 918. Generalul Bässler, comandantul trupelor germane de pe coastă Mediteranei, din provincia Provence, a raportat că a primit trei batalioane formate în Polonia, și anume: I/198 și II/9, compuse din prizonieri armeni, instalate la Hyères și Bormes, în timp ce Batalionul 807 al legiunii azerbaidjene fusese stabilit la Saint-Tropez. Aceste trei unități erau integrate în regimentele de grenadieri, care formau Batalionul 4.

Bässler a raportat că Armata 242, pe care o comanda, „este clasată «divizie statică» și trebuie socotită cu folosință limitată. Materialul său este incomplet, cea mai mare parte dintre unități sînt sub efective, ele nu dispun de grupuri de recunoaștere și nici de un batalion de manutanță, prevăzut pentru acest tip de mare unitate".

Și totuși, ele fuseseră amplasate în prima linie, direct pe plajă. Era evident că erau destinate să servească, în caz de debarcare, drept carne de tun. În spatele liniei ocupate de batalioanele vlasoviste se aflau unități germane formate din rezerviști.

De la instalarea unităților vlasoviste pe plajele mediteraneene, comandamentul FTP-MOI din Marsilia, prin organizația armenilor din Rezistență, a reușit să realizeze un contact direct cu ofițerii armeni care comandau unitățile instalate la Lavandou, Cap Nègre și Cogolin. Întîlnirea a avut loc în casa unui armean din Marsilia. S-a pus la punct un sistem de transmitere de arme automate și grenade pentru unitățile FTP-MOI din Marsilia. Transportul urma să fie realizat de femei și fete armene. La asemenea întîlniri, unde se discutau acțiunile militare, participa și Bazil Șerban, comandantul militar FTP-MOI din Provence. De asemenea, se primeau informații cu privire la dispozitivele militare de pe litoral, transmise apoi comandamentului F.F.I.

Comitetul militar de prizonieri sovietici ce activa ilegal, în lagărul stabilit la Mende, în departamentul Lozère, a hotărît ca la 5 iulie 1944 să declanșeze acolo o revoltă. Dispozițiile s-au transmis în toate lagărele de prizonieri și în unitățile vlasoviste. La Marsilia, un plan complet al revoltei — scrie Gaston Laroche, colonel F.T.P.F., care în acea perioadă purta numele conspirativ Boris Matlinett, a fost întocmit de un comitet armean, însărcinat exclusiv cu propaganda între trupele armene, în acord cu soldații și conducerea FTP-MOI din Marsilia.

Comandamentul F.T.P.F. din Marsilia, comandantul regional Granville și comandantul portului Callas, de comun acord cu comandanții FTP-MOI Gaston (german antifascist) și George (Mihail Florescu), au hotărît ca această acțiune să se desfășoare în cadrul unor manifestări politice și militare ce urmau să fie organizate la 14 iulie 1944, ziua națională a Franței. Statul major m-a însărcinat să preiau comanda detașamentelor și maquis-urilor din zona Brignole Draguignan, pentru a sprijini retragerea celor două batalioane de armeni spre maquis-urile din departamentul Alpii Maritimi. Azian Sarkis, din rezistența armeană, a fost trimis să ia contact cu comandanții celor două batalioane și să le expună planul de acțiune, în vederea revoltei. Din nefericire, această acțiune a „transpirat" și comandamentul german a luat măsuri dure pentru a împiedica revolta. Cele două batalioane n-au fost retrase totuși de pe front, din lipsa altor efective.

Întors la Marsilia, sînt avertizat că debarcarea americană[1] este iminentă. Ni se cereau urgent informații cu privire la dispozitivele armatei germane de pe litoral. Le-am obținut de la comandanții batalioanelor de armeni și le-am transmis la Alger, cu propunerea ca debarcarea sa se realizeze pe plajele unde staționau cele două batalioane, urmînd ca ele să primească dispoziții corespunzătoare. De asemenea, s-a indicat ca parașutiștii să fie lansați în zona Draguignan, cunoscută la Alger, pentru că acolo fuseseră parașutați militari și materiale pentru Rezistență.

Mesajele cifrate destinate unităților militare F.F.I. din zonă au fost transmise de B.B.C. și Radio Alger. Istoricul francez Jacques Robichon scrie că la 15 august 1944, la orele 8, „pe o ceață matinală să o tai cu cuțitul", au fost debarcate primele unități aliate pe plajele unde erau staționate cele două batalioane de armeni de la Hyères — Lavandou — Saint-Tropez și, mai departe, pînă la Cannes, unde se afla batalionul azerbaidjan. În interior au fost parașutate trupe în zona Draguignan, așa cum se indicase, care trebuiau ca, împreună cu unitățile de maquis, să atace linia a doua, apărată de trupe de rezerviști germani.

Jacques Robichon, jurnalist și eseist, biograf și istoric, participant la campaniile din Italia, Franța și Germania, a publicat un studiu amplu al operației din Provence. El arăta acolo că primul val, un grup de asalt al Regimentului 7 american infanterie, comandat de colonelul Wiley H.O. Mahundro, debarcase la 15 august 1944, pe plaja de la Cavalaire, între Lavandou și Saint-Tropez, în zona unde se aflau batalioanele de armeni sovietici. „Nici o ripostă inamică n-au întîmpinat acei oameni, tîrîndu-se sau mergînd încovoiați, angajați în asaltul țărmului: nici tunuri, nici gloanțe de mitraliere, nici un obuz de mortier sau de 88 nu s-au abătut asupra

[1] Este vorba despre operația Anvil-Dragoon, organizată și executată de Armata 7 americană (general Mc Carrel Patch), sprijinită de puternice forțe maritime și aeriene. Operația avea drept obiectiv debarcarea Corpului 6 american (gen. Truscott) și a Corpului expediționar francez (gen. Lattre de Tassigny) în zona Saint-Raphael — Saint-Tropez — Lavandou

Pe străzile din Praga

Presa sovietică abordează recent una dintre cele mai „grele" pagini din istoria U.R.S.S.: participarea armatei generalului Vlasov la eliberarea Pragăi. Sub titlurile Praga a fost eliberata de doua ori. Primii au fost vlasoviștii, *săptămînalul* Moskovskie novosti *(nr. 18, din 5 mai 1991) menționează că, pînă și în vremurile „nedezghețate", din presă se putea afla că pentru înăbușirea „insurecției anifasciste" din Praga, „Hitler a aruncat armata trădătorului Vlasov". Mai tîrziu, cercetători occidentali au prezentat această grupare exclusiv ca pe o victimă a totalitarismului, încercîndu-se eludarea faptului că vlasoviștii au purtat totuși (chiar dacă cu unele diferențe) uniformă hitleristă. Dacă ne vom impune „un pluralism interior" în abordarea evenimentelor istorice, fără stereotipii, studierea acestui subiect tragic, incomod al istoriei sovietice ni se relevă sub fațete noi, scrie* Moskovskie novosti. *Despre ce este vorba?*

După cum se știe, pînă la începutul anului 1945, armata lui Vlasov practic nu a existat. Comandamentul hitlerist a manifestat multă suspiciune față de ideea creării ei. Abia cînd fasciștii și-au întrevăzut sfîrșitul iminent, conducătorii militari ai Germaniei au aprobat formarea ROA - Armata rusă de eliberare. Și, de fapt, singura unitate ce a acționat efectiv a fost Divizia 1 rusă a colonelului (apoi general-maior) Serghei Buniacenko. Destinul acestei divizii a marcat întreaga mișcare vlasovistă.

Pe 2 mai 1945, oamenii lui Buniacenko se aflau la 50 km sud-vest de Praga, unde au primit vizita unor ofițeri cehoslovaci, care informîndu-i despre pregătirea insurecției, le-au solicitat ajutorul. Circulă versiunea că, în acele zile, Vlasov a trimis o telegramă comandamentului sovietic cu următorul conținut: „Pot lovi spatele frontului grupării pragheze a nemților. Condiția: iertare pentru mine și oamenii mei". Dar telegrama a rămas fără răspuns. S-a mai zvonit că Stalin a promis că acordă amnistie participanților la mișcarea lui Vlasov, dacă ei vor lupta în insurecție contra trupelor germane. Cert este că, după cîteva ezitări, vlasoviștii au început dezarmarea garnizoanei germane din împrejurimile Pragăi. Era 3 mai 1945.

Situația pe fronturi nu decurgea conform înțelegerilor aliate de la Ialta. Armata sovietică nu reușise să ajungă la Praga în jurul datei de 20 aprilie, conform planului. Mai aproape de oraș erau trupele americane. Așa că, la 4 mai, Eisenhower a ordonat ofensiva în zonă, informîndu-l pe Stalin că, la nevoie, unitățile sale nu se vor opri pe aliniamentul Karlovy Vary-Plsen, ci pot atinge rîurile Labe și Vltava. Partea sovietica a raspuns că, în acest caz, se vor înregistra pierderi inutile de vieți omenești.

Pe 5 mai la Praga s-a declanșat insurecția antifascistă, insurgenții cerînd sprijin prin radio armatei sovietice: „Forțele patrioților insurgenți sînt slăbite. Acordați urgent ajutor. Trimiteți desant aerian în sud-estul orașului". Dar Stalin nu a răspuns nici acestui mesaj. Se temea de mișcări populare de amploare. Atunci, ofițerul sovietic V. Sokolov-Radolinski, un apropiat al conducerii insurecției pragheze, a fost însărcinat să se adreseze vlasoviștilor, cu cerere de sprijin. Radioul a transmis un nou comunicat: armata lui Vlasov a pornit în ajutorul insurgenților.

Două zile mai tîrziu, Divizia 1 rusă a lui Buniacenko intra în oraș, încercuia unitățile germane, care se predau vlasoviștilor și detașamentelor insurecționale cehe. Dar, în aceeași zi, în ședința Consiliului național ceh - ce acționa ca un guvern provizoriu - s-au auzit voci care respingeau alianța cu vlasoviștii, calificați drept trădători și dezertori. Informat, Buniacenko a început retragerea diviziei sale din Praga, a doua zi, 8 mai, ceea ce a permis fasciștilor să reintre în oraș și să-l ocupe aproape în întregime. În aceeași zi, la radio se anunța capitularea Germaniei, dar luptele continuau. Abia pe 9 mai, au intrat în Praga tancurile generalilor sovietici Leliușenko și Rîbalko.

17 mai 1945 a fost ultima zi a Diviziei 1 ruse. Americanii au creat unităților sovietice posibilitatea să-i înconjure pe vlasoviști, iar un general a explicat lui Buniacenko - care și-a smuls ostentativ epoleții - că regretă, dar între Aliați se convenise ca unitățile inamice capturate să aparțină armatelor victorioase în zona cărora se află. Răfuiala ce a urmat a fost cumplită, declară martorii cehi.

F.D.

lor. Nici un proiectil nu a sfîșiat aerul; din nici un adapost, din nici o singură cazemată, de unde ar fi trebuit sa se respingă cohortele invadatorilor, nu s-a deschis focul asupra soldaților din avangarda Regimentului 7 al colonelului O'Mahundro. Transeele, flancînd plaja pe mai mulți kilometri, la umbra tufișurilor de tamaix și a pinilor, erau goale de ocupanții lor, morți, fugiți sau neutralizați de tornada de oțel, ce se prăvălise asupra lor. Recruții americani, care au pus piciorul pe plajă la ora H, s-au trezit în mijlocul unui *no man's land*, fumegînd, cu arbori trăsniți de o impasibilitate siderală".

În continuare, Robichon arată că au întîlnit cîmpuri de mine, obstacole de sîrmă ghimpată, dar nici un soldat. Într-un tîrziu, după două ore, artileria germană a început să tragă în trupele debarcate. „Însă de acum era prea tîrziu", scrie Robichon.

Debarcarea trupelor aliate în zona descrisă, fără să se tragă un singur foc de arma împotriva lor, s-a făcut conform ordinelor militare transmise celor două batalioane de armeni. Lovite din față de armenii în retragere și din spatele frontului de detașamentele de maquis și de parașutiști, unitățile germane din linia a doua a frontului s-au retras în dezordine.

În după-amiaza zilei debarcării, primul cap de pod pe coasta mediteraneană a devenit o realitate. Pe șoseaua care leagă Lavandou de Cavalaire s-a făcut joncțiunea între Divizia 3 tancuri americană, comandată de generalul O'Daniel, și trupele franceze debarcate, de sub comanda generalului de Lattre de Tassigny. La 21 august, Aliații erau la Toulon, iar la 23 august la Marsilia. Joncțiunea trupelor din Provence cu cele din Normandia, debarcate la 6 iunie, s-a realizat la 12 septembrie, pe drumul național 71, între Dijon și Troyes.

În ajunul operației, au spo-

rit mesajele radiocifrate, iar desanturile au devenit tot mai frecvente. În aceeași perioadă s-au înmulțit evadările din lagăre ale prizonierilor sovietici. Riscînd enorm, înfometați, îmbrăcați sumar, ei își ofereau serviciile insurecției eliberatoare din Marsilia, începută la 21 august 1944. A fost organizată o campanie avînd greaua misiune de a bloca șoseaua națională dintre Toulon și Marsilia, cu scopul de a opri orice pătrundere din exterior spre Marsilia a trupelor germane, aflate în zonă, ce se retrăgeau din fața ofensivei forțelor aliate.

Un act de mare bravură a fost cel al unui locotenent sovietic, institutor leningrădean, care s-a prezentat la Statul major FTP-MOI, în prima zi a insurecției. Evadase puțin timp înainte dintr-un lagăr. I s-a încredințat comanda unui detașament special, care, în cea de a doua zi a insurecției, a primit misiunea de a bloca înaintarea unei coloane motorizate germane, ce intenționa să se infiltreze spre prefectură, unde funcționa Comitetul de eliberare al Marsiliei. Eram la Statul major din apropierea prefecturii, cînd am fost înștiințat de un biciclist de apropierea coloanei. Am ordonat locotenentului sovietic ca detașamentul său să ia poziție în zona bulevardului Baille-Castellane, unde era deja ridicată o puternică baricadă. Coloana germană, formată din șase camioane cu trupe și trei tunuri antitanc, a fost atacată în fața baricadei cu arme automate și grenade. Imobilizat, primul camion a oprit avansarea celorlalte camioane și a tunurilor. De pe acoperișurile caselor, partizanii au tras în militarii germani, care au sărit din camioane și au fugit. S-a înlăturat astfel cel mai mare pericol ce amenința orașul eliberat și, în special, portul, de importanță strategică. În comunicatul Statului major F.F.I. din Marsilia a fost evidențiat curajul combatanților din FTP-MOI și, printre aceștia, al ostașilor sovietici, foști prizonieri.

Numeroase au fost bătăliile date în interiorul orașului, precum și pentru salvarea portului, minat de trupele germane de geniu. La sosirea trupelor franceze, comandate de generalul Monsabert, orașul era practic eliberat de Forțele Franceze din Interior. La 27 august trupele germane din forturile care înconjurau Marsilia s-au predat și s-a iscălit capitularea.

Pentru participanții la lupte recunoașterea meritelor prizonierilor armeni, azerbaidjeni și ruși la eliberarea Marsiliei, Toulonului și Nisei este cel puțin o datorie, iar pentru istorici o cerință de a reda evenimentele așa cum au fost. ■

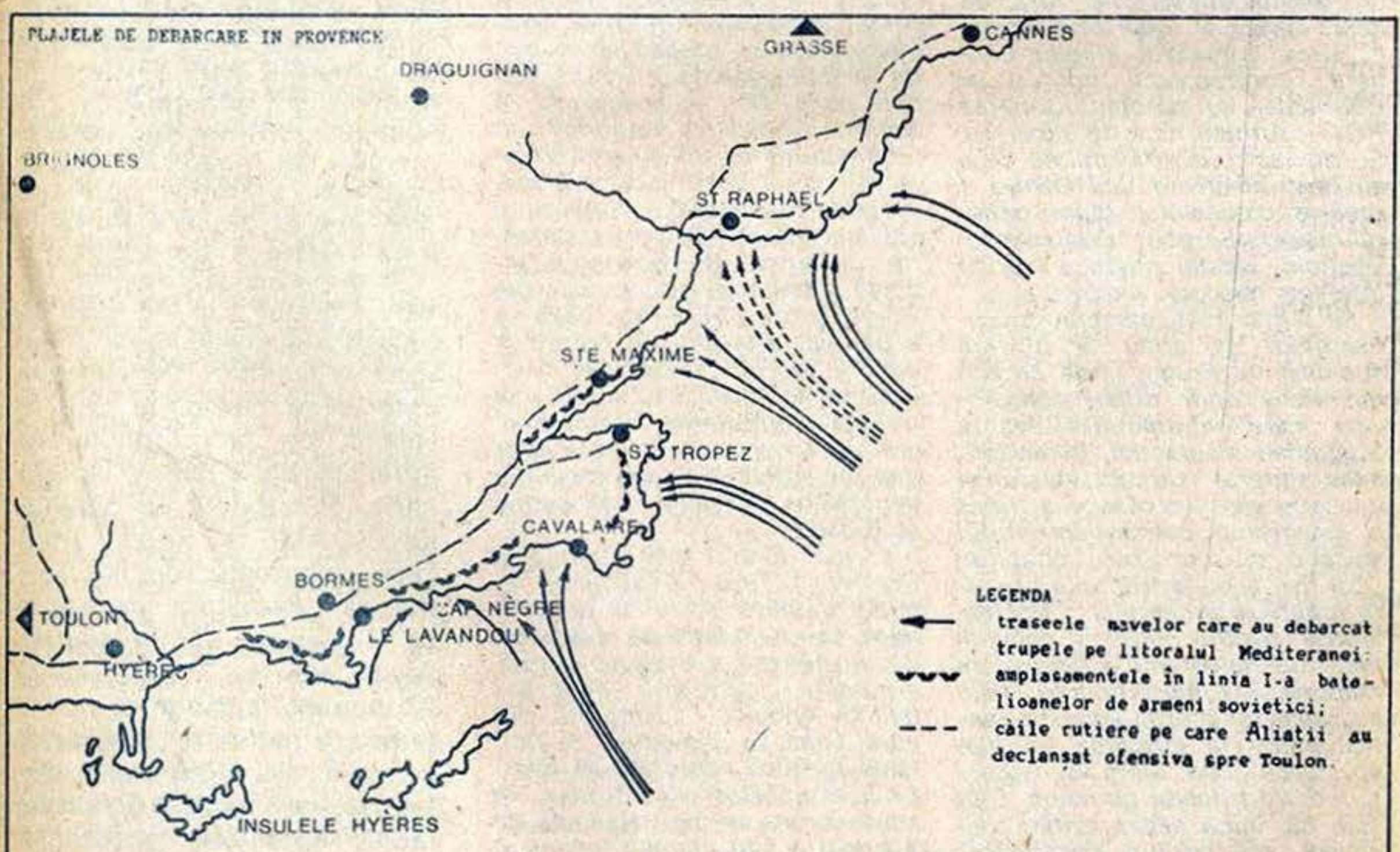

Harta a fost realizată după Jacques Robichon - "Le debarquement de Provence", Pierre Guiral "Liberation de Marseille" și cpt.S.W. Roskill "The war at sea"

AȘA NU NE PLACE ISTORIA!

Noi pagini dintr-un document istoric mai puțin obișnuit: Registrul cenzurii, din anii 1939-1940, document inedit, **păstrat la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.**

Însemnările pe care le reproducem acum sînt din perioada cînd România — odată cu întreg continentul — trecea prin momente deosebit de dramatice. La 1 septembrie 1939, Germania hitleristă a atacat Polonia, declanșînd calvarul conflagrației care avea curînd să capete proporții mondiale.

Septembrie 1939 și lunile ce i-au urmat au reprezentat pentru România și o zbuciumată perioadă în viața politică internă. Asasinarea lui Armand Călinescu a avut drept consecință instaurarea unui climat de nesiguranță a puterii: trei guverne (general Gh. Argeșanu, Constantin Argetoianu și Gh. Tătărescu) au fost constituite în intervalul 21 septembrie-24 noiembrie 1939. Cum despre toate acestea revista noastră a scris pe larg, nu vom insista asupra lor. Vom sublinia doar faptul că, parcurgînd acum registrul de însemnări ale cenzurii presei din acea vreme, avem prilejul să trecem dincolo de ecranul paginii de ziar, pe care se proiectau evenimentele zilei, și să pătrundem în labirintul mecanismului care direcționa informațiile către cititori. Așa cum am văzut și din episoadele anterioare, în multe cazuri modul de a acționa al cenzurii poate apărea arbitrar, adeseori hilar. Dincolo de acestea însă se descifrează și o motivație mai profundă: aceea de a sugera publicului cititor faptul că, în pofida tuturor frămîntărilor, agitațiilor și tensiunilor care dominau scena atît pe plan extern cît și intern, regimul personal al regelui Carol II se bucura de o mare popularitate, atît în țară cît și peste hotare, asigurînd prosperitatea, echilibrul și bunăstarea supușilor săi. O imagine construită și cu ajutorul cenzurii — ca instrument al propagandei — și întreținută cu instrumentele specifice regimurilor dictatoriale: oprimarea liberei expresii, continua agresare a libertăților și prezentarea trunchiată sau deformată a realităților. Practici reluate, cu sporuri de nefastă ingeniozitate, și de dictatura legionară, de cea antonesciană sau de cea comunistă, în ultima jumătate de veac.

Oferind în continuare noi pagini din Registrul cenzurii din anii 1939-1940, precizăm, ca și la episoadele anterioare, că am făcut transcrierea selectiv — dat fiind numărul mare de pagini ale documentului — păstrînd unele particularități ale originalului, conform normelor ortografice actuale. Intervențiile explicative din text și notele de subsol ne aparțin. Nu am mai marcat, pentru cursivitatea lecturii, întreruperile din text.

1939

1 septembrie. Astazi *Porunca vremii* a apărut sub o formă curat scandaloasă. Rog pe d-nii cenzori a vedea nr. 1 442 din 2-IX-1939[1] în care prima pagină este închinată exclusiv Germaniei. Aceasta nu mai este obiectivitate!!! Am avut mari nemulțumiri pe această chestiune. Am dispus ca, de azi înainte, atît ziarul *Porunca vremii* cît și *Semnalul* să fie trimise la cenzură cu paginile trase întregi la mașină.

3 septembrie. Ediții speciale nu apar. Evenimentele pot fi relatate numai în ediții obișnuite, pentru ca opinia publică să nu se alarmeze.

Ziarele de astă-noapte vor publica o informație-comunicat emanînd de la consulatul polonez prin care se înștiințează cetățenii polonezi de la noi ca să se prezinte pentru mobilizare; această informație-comunicat se va lăsa să apară.

5 septembrie. Din ordinul domnului prim-ministru, toți d-nii cenzori sînt rugați să supravegheze cu strictețe ca nici un ziar să nu depășească linia de conduită a țării — stricta neutralitate — în articolele pe care le publică. Aceste articole trebuie să fie strict obiective, fără nici un fel de părtinire față de nici unul dintre beligeranți.

6 septembrie. Cu privire la *Cronica femeii* ce apare în diferite ziare: nu se va mai

[1] Conform uzanțelor vremii, ziarele apareau antedatate, respectiv aici este vorba despre numarul publicat pe 1 septembrie 1939.

permite să apară cronici cu privire la fard, mode, plajă etc. etc. E timpul să se dea alte sfaturi femeilor pe aceste timpuri de grele încercări pentru fiecare din noi.

13 septembrie. Nu va mai apare în ziare nici o știre despre eventualii refugiați poloni în România. De altfel, guvernul va da un comunicat lămuritor în această privință.

D-nii cenzori vor avea mare atenție să nu apară în ziare:

1) Venirea d-lui Clodius, director general al departamentului economic din Ministerul economiei naționale al Reichului, în România.

2) Vizita la Berlin și audiența pe care d-l Gigurtu, fost ministru, a avut-o la dl. mareșal Göring[1].

22 septembrie. Nu apare nimic în legătură cu împușcarea unor membri ai fostei Gărzi de fier în diferite orașe din țară. Domnii cenzori sînt rugați să fie atenți ca nu cumva asemenea știri să se publice în edițiile de provincie.

24 septembrie. În dările de seamă ce vor apare în ziare asupra desfășurării tristei ceremonii ce a avut loc astăzi la Curtea de Argeș cu ocazia înmormîntării fostului prim-ministru Călinescu[2], ziarele au fost rugate să menționeze îndeosebi cuvîntările reprezentanților minorităților maghiare și germane prin reproducerea lor textuală și caracterul literelor diferit. Fără excepție, în toare ziarele.

În afară de aceasta, ziarele au fost rugate să publice cîte un articol separat din care să reiasă solidarizarea completă a minorităților la marea durere ce a fost simțită de întreaga suflare românească față de cea mai mișelească crimă comisă împotriva statului și neamului românesc.

26 septembrie. Constat cu regret că d-nii cenzori neglijează serviciul. De cîteva zile unii cenzori de serviciu nu vin deloc sau vin cu mari întîrzieri la serviciu. Ora de program nu mai există. Se fac înlocuiri zilnice de care eu nu am cunoștință și în așa fel încît pe unii cenzori nu-i văd decît la 1 ale lunii sau cînd vin să ceară aconturi. De asemenea, plecările de la serviciu se fac cu mult înainte de ora programului. Socotesc că acest mod de a se purta în serviciu denotă o indiferență totală față de serviciu și o mică lipsă de deferență față de mine, care n-am avut o zi concediu și n-am lipsit niciodată de la serviciu.

3 octombrie. Nu există articole sau știri privitoare la război care să apară pe mai mult de două coloane. Să dispară titlurile disproporționate. Se vor reduce în general toate titlurile, mai ales la ziarele de 1 și 2 lei. Nu se mai permit articole care să critice Polonia; s-a terminat cu ea, deci s-o lăsăm în pace.

5 octombrie. D-nii cenzori sînt rugați să fie atenți la ziarul *Semnalul* care face politică francofilă, întrucît legația germană s-a plîns d-lui ministru.

7 octombrie. Serviciul cenzurii presei face parte administrativă cu începere de azi din Ministerul Ordinei Publice. Legătura în toate chestiunile de serviciu va fi păstrată prin mine numai cu d-l ministru general Gavrilă [Gabriel] Marinescu. Pentru chestiunile de politică externă se va lua avizul ca și pînă acum de la Direcția presei Ministerului propagandei sau Ministerului de externe.

Articolele d-lui prof. Iorga vor fi citite cu cea mai mare atențiune și semnalate atunci cînd conțin idei sau expresii care ar ieși din cadrul de strictă neutralitate pe care trebuie să o păstrăm. De exemplu, articolul de astăzi, daca mi se semnala, îl opream.

Rog a nu se mai face politica nici în localul Cenzurii, nici în societate. Sa nu se uite ca sîntem cei mai expuși funcționari ai statului.

8 octombrie. Azi noapte s-a dat drumul unei telegrame foarte importante relativ la vizita ministrului României la dl. Molotov. Aceasta telegrama venita prin Londra și transmisa prin „Rompres", „Radioexpres" și altele trebuia controlata prin „Rador" sau reținuta în cel mai rau caz, cînd la sfîrșitul ei se dadeau asigurari atît de importante pentru țara noastra.

Nu s-a gîndit nici un domn cenzor ce efect va avea daca nu este adevarata?! Dl. ministru de externe este foarte afectat și suparat de aceasta indiscrețiune și m-a însarcinat sa cercetez cine *nu* a cenzurat-o.

În chestiunea forței armatei polone, date statistici, comentarii favorabile sau defavorabile precum și orice articol care privește Polonia, d-nii cenzori nu vor mai lasa sa se scrie nimic. De acum încolo un asemenea subiect trebuie evitat.

Din ordinul d-lui colonel-șef al cenzurii nu se mai publica de la oricine ar veni — chiar de la Calea Ferata — suprimari de trenuri.

10 octombrie. Din ordinul d-lui colonel Pascu. Dl. cenzor Pantazescu se pedepsește cu o amenda de lei 1 000 pentru motivul ca a lasat în ziarul *Universul* sa apara (pg. 9). „Trenuri de calatori suspendate". Aceasta neglijența în serviciu se datorește faptului ca nu se citesc cu atențiune ordinele destul de clare ce se dau în aceasta condica. Suma de mai sus se va împarți gradelor inferioare din acest serviciu. Nu se admit titluri sau subtitluri cu semn de întrebare.

13 octombrie. În ziarul *Jurnalul* de astăzi a apărut o cronica teatrală semnată de Victor Eftimiu. În aceasta cronică, autorul își varsă focul împotriva legii teatrelor, împotriva pensionărilor etc. Nu se va mai permite de

---

[1] În urma izbucnirii razboiului la 1 septembrie 1939, România își proclama neutralitatea. Guvernul român îl trimite pe I. Gigurtu la Berlin sa remita feldmareșalului Goring declarația oficiala de neutralitate a României.

[2] La 21 septembrie 1939, Armand Calinescu a fost asasinat de o banda de legionari, aflați în solda naziștilor. I s-au facut funeralii naționale, fiind inmormintat în cavoul familiei de la Curtea de Arges. Criminalii au fost executați chiar pe locul crimei și lasați în strada sub o mare pancarda: „Aceasta va fi de aici inainte soarta asasinilor tradatori de țara". (*Magazin istoric*, nr. 7/1967, 7/1975, 2/1984, 3-5, 9/1989).

Funeraliile primului ministru român Armand Călinescu

acum înainte să se scrie nimic în legătură cu teatrul, decît cronicile obişnuite teatrale care vor discuta piesa ce s-a jucat — bună sau rea —, montarea, jocul artiştilor, fie că este sau nu favorabilă critica.

16 octombrie. Agenţia „Rompres" nu mai există. Deci nici un fel de telegramă nu mai poate exista sub această egidă.

17 octombrie. Orice chestiuni care privesc organizarea Frontului Renaşterii Naţionale vor fi supuse mai înainte de a apare în presă d-lui ministru C. Giurescu[1].

20 octombrie. Porunca vremii va fi puţin stăvilită în acţiunea ei filogermană şi antisemită. Nu se va publica nimic, deocamdată, nici o informaţie privitoare la dl. Titulescu, ori de unde ar veni.

27 octombrie. Articolele cu privire la sărbătoarea naţională a Turciei, în partea lor politică, vor trebui să arate, în ce priveşte relaţiile de amiciţie cu România, că aceste relaţii sînt bazate numai pe politica de pace pe care o duc în comun în sud-estul Europei atît Turcia cît şi România şi la care ambele state lucrează în armonie.

28 octombrie. Adunarea unui partid democrat independent din Iugoslavia, indiferent prin ce agenţie vine, se cenzurează. Atenţie deosebită, deoarece faptul e de-o gravitate extraordinară.

30 octombrie. Din ordinul d-lui colonel Pascu, nu mai apare în ziare clişeul nici unui ministru dacă nu-i îmbrăcat în uniforma F.R.N. Azi noapte, 29 octombrie, d-nii cenzori au lăsat să apară clişeul d-lui Gabriel Marinescu în civil. De ce?

31 octombrie, ora 0,30. Comentarii asupra discursului d-lui Molotov se pot face. Numai în ce priveşte însă următoarele puncte: dorinţa de pace a Rusiei Sovietice; neutralitatea ei; asigurarea securităţii. În legătură cu ţara noastră, se poate face doar comentariul că întrucît România urmăreşte aceleaşi ţeluri, interesele noastre se pot coalia cu cele ale Rusiei. Articolele trebuie să elimine orice fel de îngrijorare, care nu există.

7 noiembrie. Domnii cenzori sînt rugaţi să fie atenţi în comentariile pe care le fac ziarele în legătură cu aniversarea U.R.S.S. Aceste comentarii trebuie să fie perfect obiective. Să se citească articolul apărut azi în *Semnalul* pe această temă, că e în sprijinul dispoziţiilor legale.

Ora 17.25. Domnul procuror general comunică: Astăzi, la această oră, s-a lansat mandat de arestare — după ce tribunalul a confirmat — contra lui Max Auşnit. Se va permite ziarelor ca în această chestiune să publice orice reportagii în cadrul motivelor care au dus la arestarea numitului.

9 noiembrie. Dl. Dragu, directorul presei interne, a comunicat că ziarele au fost autorizate să comenteze telegrama trimisă de suveranul nostru M.S. Regelui Angliei[2] şi atentatul în contra d-lui Hitler; săvîrşit la München.

În ceea ce priveşte telegrama M.S. Regelui Carol II — pe care d-nii cenzori trebuie să o citească în dosarul comunicatelor — presa poate să-şi ţese articolele cu referire la ea, subliniind că exprimă dorinţa constantă şi permanentă de pace a României, precum şi sentimentele de prietenie şi simpatie ce există între dinastia şi poporul nostru, cu dinastiile şi popoarele Belgiei şi Olandei.

Telegrama aceasta, trebuie

---

[1] În guvernul format la 28 septembrie 1939 (prezidat de C. Argetoianu), C.C. Giurescu era ministru secretar de stat, însărcinat cu organizarea Frontului Renaşterii Naţionale, funcţie pe care şi-a păstrat-o şi în guvernul condus de Gh. Tătărescu (24 noiembrie 1939-10 mai 1940).

[2] Între 10 şi 16 noiembrie 1939, Carol II s-a alăturat iniţiativelor de pace ale suveranilor Belgiei şi Olandei, întreprinzînd demersuri pe lîngă guvernele Marii Britanii, Franţei şi Germaniei în vederea încheierii păcii, demersuri fără nici un rezultat.

să insiste ziarele, n-a fost determinată decît numai de ecoul inițiativei celor doi suverani.

În ceea ce privește atentatul de la München, presa poate scrie că România, încă subt impresia dureroasă a asasinării fostului prim-ministru Armand Călinescu și hotărît ostilă, prin tradiție, oricăror manifestări prin violență, înfierează cele petrecute în Germania. Comentariile vor fi, însă, de-o perfectă obiectivitate.

Relatînd împrejurările în care s-a produs atentatul în contra d-lui Adolf Hitler, ziarele n-au voie să favorizeze vreo agenție de presă pentru ca în felul acesta să reiasă că s-ar înclina către vreo parte. Domnii cenzori să bage de seamă că telegramele să fie date în aceeași proporție, de la toate sursele, și să fie intercalate, dîndu-se posibilitate cititorului să aibă, una după alta, versiunile diferite asupra celor petrecute la München.

10 noiembrie. „Ziarul *Neamul Românesc*, respectînd atitudinea care i-a fost impusă statului român, n-a înțeles niciodată a jigni Anglia și Franța, cărora le datorăm așa de mult. Reproducerea unor telegrame în cari, sub influența unor presiuni explicabile față de un atentat terorist, deplorabil ca oricare altul, se insultă Anglia îl regret adînc directorul politic al *Neamului Românesc*, profesorul și consilierul regal N. Iorga". Această notă a apărut în ziarul *Neamul Românesc* azi după-amiază, cu „bun de imprimat" dat de d. cenzor Virgil Carianopol. Cum această notă nu trebuia să apară — și dacă ar fi fost întrebat d. colonel Pascu nu apărea — domnii cenzori să observe ca ziarele de mîine să n-o reproducă.

15 noiembrie. Orice articol intitulat *Împotriva zvonurilor* se lasă liber. Marele Stat Major al armatei a inspirat o serie de asemenea articole în vederea potolirii tuturor știrilor tendențioase.

17 noiembrie. În chestiunea sinuciderii basului Folescu[1]. Nu merge nici un reportaj care ar anunța că Folescu s-a sinucis din cauza unei dragoste sau din cauză că soția sa a divorțat etc.;merge numai ce a apărut în ziarele de azi 17 noiembrie, adică sinuciderea este consecința boalei de nervi.

18 noiembrie. Dl. director Bălan comunică din partea d-lui ministru [Mitiță] Constantinescu [ministru de finanțe]: În sala de gimnastică (de educație fizică) a Băncii Naționale a avut loc o manifestație sportivă sub auspiciile ANEF în onoarea Führerului sportului german, dl. Tchamen und Osten; la această solemnitate a participat d-l ministru Mitiță Constantinescu și mai mulți funcționari superiori ai Băncii Naționale.

În ziare să apară cu caracter mai puțin vizibil ca să nu se dea impresia că Banca Națională a organizat această festivitate, iar clișeele să fie lipsite de prezența prea numeroasă a funcționarilor Băncii Naționale.

20 noiembrie. S-a cenzurat, cu avizul d-lui ministru Ralea, o corespondență din Oradea în care se relatează că funcționarii particulari cer sporirea salariilor. D. Ministru Ralea spune că asemenea chestiuni să fie cenzurate, pentru că fac atmosferă rea și duc la rezultate rele.

În chestia incinerării generalului Moruzi, nu merg clișee în care se văd d-nii Maniu, Mihai Popovici, Lupu, Madgearu și nici reportagii cu aceștia. Celelalte clișee merg.

Se cenzurează că d. ministru Gabriel Marinescu a dat fiecărui jucător din matchul de ieri cu Germania cîte 5-10 000 lei.

21 noiembrie. Orice articol de critică obiectivă și decentă a administrațiilor publice: prefecturi, primării etc., orice articole în chestiunea speculei sînt libere să apară. Bineînțeles în măsura în care nu sînt atinse actele de guvernămînt.

22 noiembrie, ora 21.40. Nu mai are voie să apară în gazete nici un articol comentar cu referire la declarațiile ministrului de externe ungur, contele Czaki. Totuși în articolul d-lui Pamfil Șeicaru din această noapte va veni, printre alte probleme care vor fi puse, și un pasagiu referitor la declarațiile contelui Czaki, care în cadrul acestui articol (dar numai acestui articol și printre alte probleme puse) va putea să apară. Dacă d-nii cenzori vor găsi în acest articol unele lucruri deosebite, va fi întrebat d-l director Dragu, oriunde s-ar găsi.

23 noiembrie, ora 10.40. D. Munteanu-Rîmnic, din partea d. C. Giurescu: În programul de radio de mîine, vineri 24 noiembrie, vorbește d. C. Giurescu. Dacă este trecut ca ministru al F.R.N. se va scoate aceasta; va rămîne doar numele simplu.

26 noiembrie. D. director Dragu comunică la ora 12 noaptea: Agenția „Rador" a dat din eroare ziarelor o telegramă care vorbește despre un incident la frontiera finlando-sovietică. Această telegramă, pînă la noi dispoziții, se cenzurează. De asemenea, orice știre similară venită prin oricare altă agenție telegrafica.

La orele 1 noaptea, Agenția „Rador", primind o confirmare a incidentelor din partea agenției oficiale sovietice „Tass", d. director Dragu a comunicat că se lasă liber publicarea telegramelor „Rador" asupra acestor incidente. *Nu însă și a celorlalte agenții telegrafice.*

28 noiembrie. D-nii cenzori vor verifica ca de cîte ori apare în ziare numele d-lui ministru al palatului să apară dl. Ernest Urdăreanu.

Ministerul economiei naționale comunică: dl. ministru Const. Anghelescu [ministrul economiei naționale] a primit astăzi, marți, în audiență pe d-nii Hoare, ministrul Marii Britanii la București, și pe d-nul Clodius, șeful delegației economice germane.

---

[1] George Folescu (1884-1939), cîntăreț de operă român, cu roluri de neuitat în *Faust*, de Gounod, *Boris Godunov*, de Musorgski, *Aida*, de Verdi, *Năpasta*, de Sabin Drăgoi etc.

Aceste audienţe nu apar.

29 noiembrie. În urma instrucţiunilor primite de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, se dispune ca, cu începere de astăzi, să se aibă în vedere următoarele norme [de] lucru:

1) În materie de politică externă se va păstra aceeaşi perfectă obiectivitate ca şi pînă în prezent, dat fiind menţinerea politicii de neutralitate faţă de toate statele beligerante. Această obiectivitate va fi observată atît în fond, cît şi în formă şi se va cere ziarelor această dispoziţie mai ales în ceea ce priveşte aranjamentul materiei — articole, telegrame, fotografii, caricaturi — în paginaţie. Controlul telegramelor externe, particulare sau agenţii neserioase, se va face cu aceeaşi atenţiune şi nu se vor da drumul la acelea cu aspect fantezist sau producătoare de panică. Articolele de fond şi comentarea chestiunilor externe se vor permite numai în măsura în care sînt concepute într-o perfectă obiectivitate faţă de statele aflate în conflict.

2) În ceea ce priveşte presa internă: se menţine în întregime — faţă de chestiunile interzise — directivele date pînă în prezent, nefiind liber a se scrie în legătură cu aceştea decît în cazul unor dispoziţiuni exprese.

Se vor lăsa liber toate criticile obiective — ale hotărîrilor guvernului —, ale actelor sau măsurilor administrative, ale chestiunilor ce privesc un interes general sau numai o clasă de locuitori, plîngerile colective sau personale cînd ele fac obiectul unor fapte cu aparenţă de realitate, şi în general orice critică cinstită şi neinteresată; de asemenea, discutarea nepărtinitoare a oricărei chestiuni de interes general.

Se va observa ca forma şi stilul a tot ce se scrie să fie de o perfectă decenţă, înlăturîndu-se expresiunile triviale sau imorale (exemplu: articolul *Jigodia* de Mircea Damian a fost cenzurat a doua oară de însuşi dl. prim-ministru).

Nu se va permite sub nici o forma polemici personale sau atacuri la viaţa particulară şi de familie a funcţionarilor de stat.

1 decembrie, ora 16.35. Cu privire la serbările de la Alba Iulia:

1) Se suprimă discursul d-lui profesor [Ştefan] Ciobanu, lăsîndu-se numai că a luat cuvîntul şi a preamărit actul Unirii.

2) În discursul d-lui ministru Giurescu, la pagina 3, aliniatul 4, cuvîntul „program" se înlocuieşte cu cuvîntul „progresul".

3) În telegrama trimisă M.S. Regelui se înlocuieşte cuvîntul „încredere" prin acela de „devotament".

4) Nu se publică nimic în legătură cu banchetul. Nici nu se face aluzie că a avut loc o masă. Adică serbarea s-a terminat prin defilarea care a avut loc.

Domnii cenzori vor observa ca ziarele să nu mai comenteze discursul d-lui Gafencu în partea referitoare la Italia, nici în bine, nici în rău, ci s-o ignore în întregime, ca şi cum nici nu s-ar fi ocupat cineva de ea.

4 decembrie. Toate telegramele cu privire la război vor avea titluri numai pe cîte două coloane.

Se cenzurează conferinţa care a avut loc la Ministerul de finanţe în legătură cu bonurile de înzestrare.

5 decembrie. Începînd de azi, din ordinul d-lui colonel Pascu, nu mai apare nici un interviu cu vreo personalitate din străinătate, fără avizul ministrului propagandei.

Ora 23.30. Din ordinul d-lui colonel şef al Cenzurei. Nu va apare în ziare masa de astă seară dată de către dl. ministru [Al.] Radian [ministrul propagandei naţionale] unor ziarişti străini. Să se dea o deosebită atenţiune ca să nu apară cumva în vreun ziar. Asemenea atenţiune ca să nu se strecoare în vreun articol acest lucru, indiferent de cine ar fi semnat acel articol. Discursul M.S. Regelui la inaugurarea Şcolii Superioare de Război se rectifică la aliniatul 3 de jos în sus în ultima filă astfel: Cuvîntul „conduse" va fi rectificat „condusă". Restul bun.

[6 decembrie] Dl. subşef de serviciu va cerceta de urgenţă cine a făcut cenzura ziarelor: *Curentul* de provincie şi capitală, *Evenimentul* provincie şi capitală; *Semnalul* provincie şi capitală şi *Ordinea*, toate din 7.XII.1939.

D-nii cenzori respectivi se amendează cu 1 000 lei pentru neexecutarea ordinului meu din această condică şi neglijenţă dăunătoare serviciului. Dacă nici dispoziţii date ca la copiii de clasele primare nu se execută, atunci ori este rea-voinţă, ori este oboseală şi atunci mai bine este ca fiecare să dispună singur de ce are de făcut.

Mîine la ora 9 vor fi prezenţi d-nii cenzori Opriş şi Carianopol.

Rog toată atenţiunea la felul cum apare solemnitatea de la Şcoala de Război[1].

1) Nu se dă asistenţii nominal, ci pe categorii.

2) Se publică, *în întregime*, textele discursurilor ţinute şi tot textul transmis prin Direcţia Presei.

3) Se lasă liber impresiile şi aspectele fiecărui ziar.

Rog să fiu întrebat dacă există vreo nedumerire (lt. col. Pascu).

7 decembrie. Ziarele sportive vor fi supraveghiate pentru a nu se începe din nou campanii interesate şi false. Dl. col. Nanu [?], prefectul judeţului şi preşedinte al „Sportului studenţesc", mă informează că se pune la cale o campanie de şantaj împotriva sa pentru a-l face să demisioneze. Se va urmări acest caz.

9 decembrie, ora 1.30. D. secretar general Dragu comunică: se cenzurează o pretinsă dezminţire dată de posturile de radio ruseşti articolului cu privire la România apărut în revista *Internazionale Comunista.*

Ora 1.50. Se lasă dezminţirea, dar numai prin „Rador".

11 decembrie [o telegramă de presă, cu ştampila „cenzu-

[1] Este vorba de inaugurarea Şcolii superioare de război, ridicate pe platoul Cotrocenilor, după planurile arhitectului Duiliu Marcu.

rat" aplicată de 6 ori]. „Londra, 11 (Rador). Trimisul special la Geneva al ziarului *Daily Express* afirmă că germanii au început o nouă ofensivă a păcii.

Un grup de 35 ziariști germani, din cari 11 sînt admiși la reuniunile Societății Națiunilor, desfășoară o activitate considerabilă în cercurile delegațiilor neutre, încercînd să convingă pe delegații și ziariștii neutri că Germania dorește pacea în Apus, spre a se consacra pe de-a-ntregul împotriva Rusiei, inamicul nr. 1 al Europei.

Ei afirmă că Germania a fost nevoită să facă o politică alături de Rusia din cauza opoziției franco-britanice la planurile germane de expansiune în răsărit.

Trimisul lui *Daily Express* dă următoarele amănunte asupra planului german de pace:

„Reconstituirea Cehoslovaciei ca stat independent, fără teritoriile sudete, plebiscit în Austria spre a hotărî dacă această țară va rămîne alipită la Germania, reconstituirea unei Polonii independente, fără Danzig, coridor și regiunile contestate din Silezia superioară, și a unei părți din provincia Posen".

12 decembrie. Domnii cenzori vor fi foarte atenți asupra cenzurii care se face. Nu se va tăia nimic inutil. Se știe că actualul guvern are ca directivă o mai mare libertate în ce privește criticile obiective și faptele care nu aduc un prejudiciu grav ordinei de stat interne și externe.

Toate decupările sînt citite și verificate de guvern și fiecare domn cenzor poartă răspunderea celor cenzurate. Mai multă atenție.

[un „spalt" pe 2 cuadrați]: „d. N. Titulescu a trimis un certificat medical de la Montreux, anunțînd totodată că stă la dispoziția Maturului Corp pentru depunerea jurămîntului imediat după însănătoșire, iar d. Mihai Popovici a trimis o scrisoare că dorește a depune jurămîntul, nu însă în uniforma F.R.N. Biroul i-a răspuns că legea electorală consideră portul uniformei obligator și că nu se poate depune altfel jurămîntul". [Acest text este urmat de nota cenzorului de serviciu]: „Cu privire la această chestiune, d-nii cenzori vor observa, cu mare atenție, ca să se dea sub forma următoare: Senatul a acordat d-lui N. Titulescu un concediu de un an pentru caz de boală.

Despre d. Mihai Popovici nu merge absolut nimic. Nu merge nici un titlu, nici subtitlu".

13 decembrie ora 22.20. Dl. Munteanu-Rîmnic de la Ministerul F.R.N. comunică următoarele: mîine are loc o consfătuire pentru ocupații intelectuale la Ploiești, la care va lua parte și dl. ministru Giurescu. Roagă să se permită publicarea acestei consfătuiri.

14 decembrie, ora 5.20 dimineața. Din partea d-lui ministru de interne Ghelmegeanu. În catastrofa [feroviară] de la Zărnești nu este voie de a se da numele morților sau răniților.

[după ora 20]. În chestiunea Zărnești, M. de interne a dat un comunicat ce va apare în toate ziarele. Se pot lăsa reportajuri, fără exagerațiuni (nici în titluri), fără scene de groază, fără alarmă inutilă; se pot da numele cîtorva morți din cei mai importanți (directori, ingineri). Nu se va scrie nimic că este opera vreunor agenți străini, sau sabotaj. Fără fotografii.

D. secretar general I. Dragu a comunicat la orele 11 1/2 (noaptea) următoarele: În ce privește hotărîrea Ligii Națiunilor de a exclude Rusia Sovietică, nu se vor lăsa nici titluri, nici comentarii care să exprime vreo bucurie. Nici un fel de atitudine. În comentarii *se poate spune* că întrucît Iugoslavia și Grecia, care s-au abținut de la vot, fac parte din Înțelegerea Balcanică, se presupune că votul lor l-au dat după o prealabilă înțelegere cu celelalte două țări din această Înțelegere — România și Turcia. ■

(Va urma)

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

INCREDIBIL DAR FOARTE ADEVĂRAT

Difuzarea în 1942

Rasfoim jurnalul unui medic academician, care în timpul celui de al doilea război mondial s-a aflat la datorie, ca medic de campanie, departe de țară, ca și ostașii pe care îi avea în supraveghere, și alături de care a suportat tragediile războiului. Ce ne-a izbit însă mai mult ca orice n-a fost cortegiul de suferințe și dureri al soldatului, ci un fapt pe care ne-a fost greu să-l înțelegem acum. Vrem să spunem, acum, în contextul atît de derutant al zilelor noastre. Dar să lăsăm de-o parte considerațiile și să citim. Să citim cu toții, în speranța că cei care ar trebui să înțeleagă vor medita cu toată seriozitatea: *„24 septembrie 1942.* În Vanitovskaia avem o zi de odihnă. Așa cum am mai spus, jumătate din bagajul meu de front constă din cărți (medicale, filosofice, literare) cu care timpul — cînd nu erau lupte — mi-a trecut mai ușor. Dar eu eram abonat în țară la revista *Deutsche med. Wochenschrift*, cu apariție săptămînală. Am solicitat să mi se trimită abonamentul pe front. *Și revista mi-a venit regulat!...*"

(din jurnalul de front al academicianului *Marin Voiculescu* — 1913-1991).

Sublinierea ultimei propoziții din citat ne aparține și ar fi voit să țină locul oricărui comentariu posibil.

Nu putem să nu ne mărturisim stupoarea gîndindu-ne că în acest an, 1991, peste 1 000 abonați ai *Magazinului istoric* ne-au reclamat cu imensă amărăciune neprimirea abonamentului contractat; mii de oameni ne-au reclamat că nu pot face abonamente, fiind refuzați de diferite oficii poștale, iar zeci de mii de oameni au rămas fără *Magazin istoric* deoarece într-o serie de județe sacii în care se afla și revista noastră au rămas uitați, cu sau fără voie, prin cine știe ce locuri...

O întrebare chinuitoare ni se pune: era, oare, mai ușor ca, în plin război, o revistă de medicină germană la care era abonat un medic român să ajungă regulat pe front, decît ca, într-o țară liberă și în plină pace, o revista mult rîvnită să poată fi citită?

M. ȘT.

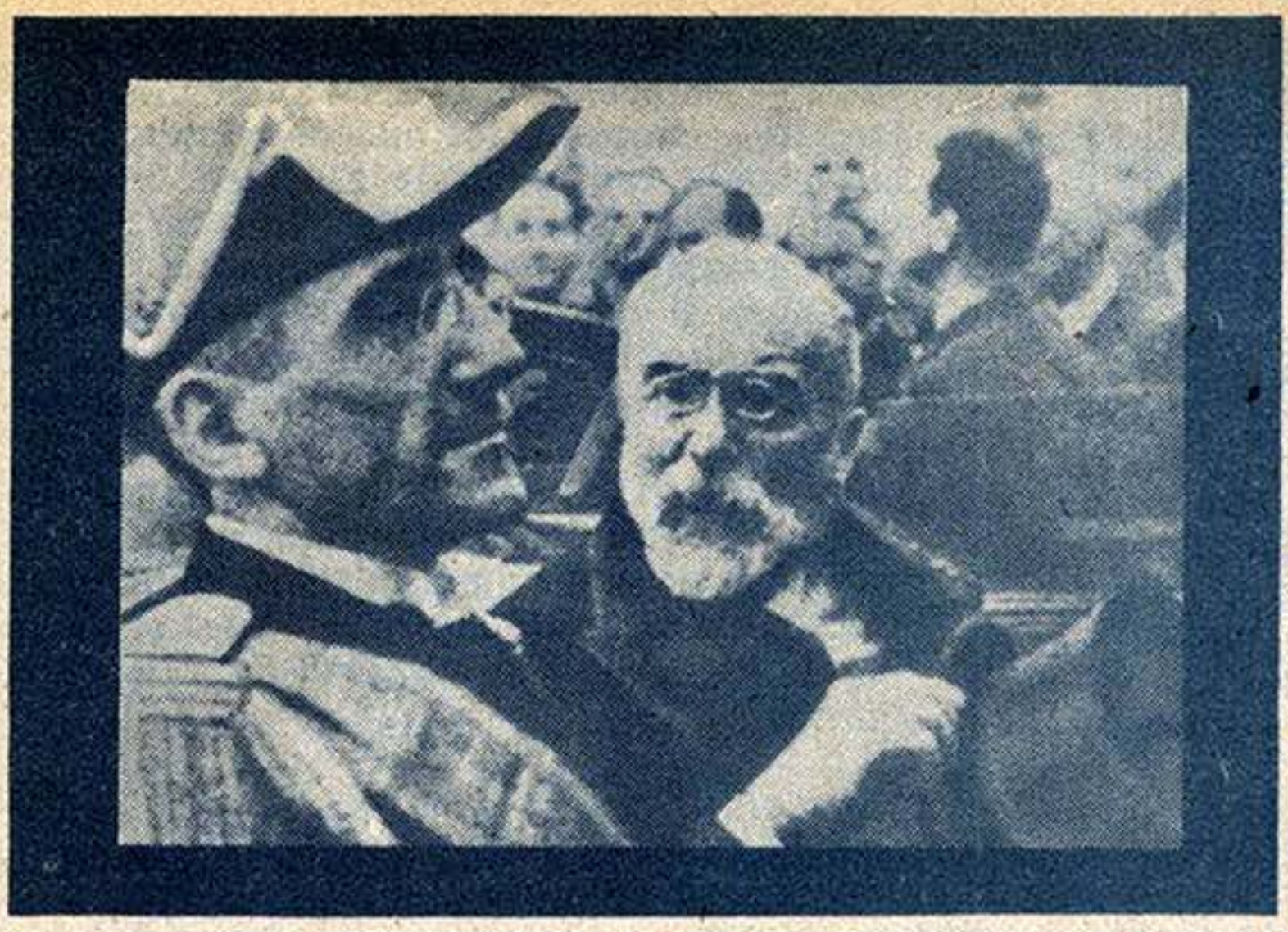

1934

TERORISM LA MARSILIA

DUMITRU HÎNCU

Ceea ce avea să fie cea mai gravă criză internațională de la sfîrșitul primei conflagrații mondiale, încheiată abia cu 16 ani în urmă, a început în după-amiaza zilei de 9 octombrie 1934, puțin după ora 4.

Cu vreo jumătate de oră înainte, ancorase în portul Marsiliei yachtul „Dubrovnik", care îl adusese pe regele Alexandru I al Iugoslaviei într-o vizită oficială în Franța. Apoi, regele luase loc la bordul unei șalupe ce acostase la cheiul, sărbătorește pavoazat, unde era așteptat de Joseph Louis Barthou, ministrul de externe al Franței, de François Pietri, ministrul marinei, de prefectul Marsiliei, de generalul Georges, comandantul respectivei regiuni militare, și de alte notabilități.

După prezentările și saluturile de rigoare, suveranul iugoslav și ministrul de externe s-au urcat într-un automobil care, escortat de o gardă de onoare, s-a îndreptat, încet, spre centrul orașului. Toate străzile erau flancate de mari mulțimi care voiau să asiste la ineditul spectacol.

În Piața Bursei, aflată la numai cîteva sute de metri de port, un ins s-a smuls din exuberantul public meridional, a țîșnit pe lîngă unul din polițiștii care păzeau bordura trotuarului și a fugit spre automobilul oficial.

Pînă să se dezmeticească escorta, individul s-a și cățărat pe scara mașinii și, printr-unul din geamurile ei, a descărcat mai multe gloanțe în ocupanții acesteia.

După prima clipă de stupoare, locotenent-colonelul Pichet, comandantul escortei călare, a sărit să-l oprească pe atentator, dar era prea tîrziu. N-a izbutit decît să-i aplice două puternice lovituri de sabie, care l-au culcat la pămînt; șoferul automobilului a tras în el, dar individul a continuat și el să tragă de pe caldarîmul pe care se prăbușise. Apoi, intuind că nu avea nici o șansă să scape, a încercat să-și tragă un glonte în gură. A fost însă împiedicat de polițiști care l-au înconjurat și l-au tîrît pînă la un chioșc din piață. După cîteva minute, și-a dat duhul ținînd încă strîns în fiecare mînă cîte un pistol de ultimul model, adevărată pușcă mitralieră în miniatură, cu 60 gloanțe și 3 focuri pe secundă.

Cînd primii polițiști au deschis portierele mașinii, l-au găsit pe rege leșinat, iar pe Barthou plin de sînge, dar încă respirînd. Monarhul iugoslav fusese lovit de două ori; un glonte pătrunsese în regiunea inimii, iar celălalt în abdomen, provocîndu-i moartea aproape instantaneu. Deși rănit, ministrul de externe francez avusese prezența de spirit să se aplece asupra regelui și să-i desfacă uniforma la piept... Mai fuseseră răniți generalul Georges, generalul Dimitrievici, aghiotant regal, și generalul Berthelot.

Alexandru I a fost întins pe o canapea dintr-un salon al prefecturii și vegheat de doamna Jouhanneau, soția prefectului. Louis Barthou a fost transportat la spitalul central al orașului, unde s-a constatat că avea brațul drept fracturat. A fost supus unei operații urgente, dar în timp ce se afla sub acțiunea cloroformului s-a produs o hemoragie puternică. Alarmați, medicii și-au dat seama că, deși rana nu era prea gravă, starea de anemie și vîrsta pacientului, 72 ani, puteau duce la complicații și au procedat la o transfuzie de sînge. Pentru cîteva minute, Barthou a părut că-și revine, apoi puterile au început să-l părăsească și, la ora 17.40, s-a stins din viață.

Evident, vestea crimei de la Marsilia[1] a făcut numaidecît înconjurul globului, pricinu-

In imagine: cîteva minute înaintea atentatului.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1975

ind consternare și un sentiment de acută aprehensiune, sporită din oră în oră de telegramele care anunțau stabilirea primelor conexiuni, goana după descoperirea de complici și primejdiile care se desemnau la orizont. Căci cu numai douăzeci de ani înainte, un atentat similar, comis de un sîrb împotriva prințului moștenitor al Austro-Ungariei, fusese folosit de guvernul de la Viena drept pretext pentru a se erija imediat nu numai în parte vătămată, ci și în judecător, nu numai în acuzator, ci și în executor. Și, fără a lăsa micii Serbii timpul de a stabili răspunderile, o declarase numaidecît vinovată și împinsese lucrurile către un conflict militar ce avea să se transforme în cel mai pustiitor măcel cunoscut pînă atunci în istorie.

Pe măsură ce firele investigațiilor polițienești — extinse asupra teritoriilor mai multor țări — duceau, tot mai neîndoios, către organizația croată „Ustașa" (care urmărea destrămarea statului unitar iugoslav, creat prin tratatele consecutive primului război mondial) și către centrele ei de instrucție din Ungaria, cancelariile guvernamentale se întrebau îngrijorate: cum va reacționa Iugoslavia?; ce va întreprinde Franța?; și ce trebuie făcut, în genere, pentru a stăvili terorismul politic căruia, în mai puțin de un an, îi căzuseră victime primul ministru român I.G. Duca[1], cancelarul austriac Dolfuss[2] și acum regele Iugoslaviei și ministrul de externe al Franței.

Dezbatere urmărită cu răsuflarea tăiată

Deși nu i-a fost ușor, din cauza opiniei publice interne, guvernul de la Belgrad a adoptat o atitudine moderată. Într-o scrisoare adresată Secretariatului general al Societății Națiunilor, datată 22 noiembrie 1934 și cerînd înscrierea pe ordinea de zi a Consiliului Societății Națiunilor a problemei atentatului și condamnarea celor care l-au favorizat, el arăta că încă într-o comunicare făcută Consiliului Societății Națiunilor la 4 iunie 1933, *„atrăsese atenția asupra uneltirilor criminale ale unor elemente teroriste stabilite în Ungaria și asupra complicităților pe care aceste elemente le-au aflat din partea unor autorități ungare"*. Drept urmare, între Ungaria și Iugoslavia s-au angajat negocieri, în urma cărora s-a și ajuns la un acord, semnat la 21 iulie 1934. Cu toate acestea — continua comunicarea — rezultatele anchetei asupra asasinării regelui Alexandru și a lui Louis Barthou *„au dovedit că acest act criminal a fost organizat și executat cu participarea acelorași elemente teroriste refugiate în Ungaria, ce au continuat să beneficieze în această țară de complicitățile de mai înainte"*.

Avînd în vedere această situație — se spunea în încheiere — guvernul iugoslav *„se vede obligat să se adreseze Consiliului Societății Națiunilor pentru ca acesta să restabilească încrederea în justiția și morala internațională, pe care tragicele evenimente de la Marsilia au zdruncinat-o grav. Este absolut necesar ca responsabilitățile să fie denunțate în fața celui mai înalt organ al comunității internaționale"* (Societatea Națiunilor, *Jurnalul Oficial*, Anul IV, Partea a doua, decembrie 1934, pp. 1 765-1 766).

După două zile, la 24 noiembrie 1934, guvernul maghiar a adresat și el o comunicare Secretariatului general, în care denunța *„afirmațiile cele mai fanteziste"* la adresa Ungariei. Și declara că, dacă această situație va continua, *„iar Ungaria, guvernul și autoritățile ei vor rămîne mai departe supuse diverselor incitări și acuze calomnioase, al căror obiect sînt de mai multe săptămîni, ar putea rezulta grave urmări pentru pacea a cărei salvare este misiunea esențială a Societății Națiunilor"* (*Ibid.*, p. 1 768).

Cele de mai sus au constituit totuși numai prologul, introducerea în dezbaterea a cărei desfășurare avea să fie urmărită cu răsuflarea tăiată de întreaga opinie publică mondială. Cum era firesc, Iugoslavia trebuia să-și argumenteze plîngerea înaintată forului internațional. Și a făcut-o printr-un lung memorandum, cu data de 28 noiembrie, pe care, din rațiuni de spațiu, ne vedem siliți a-l rezuma.

Documentul cuprindea, mai întîi, o analiză a începuturilor acțiunii teroriste pe teritoriul ungar. El sublinia că această acțiune n-a fost determinată exclusiv de emigrația iugoslavă prezentă în Ungaria. Încă înainte de sosirea membrilor organizației teroriste croate „Ustașa", ea fusese organizată de anumiți ofițeri unguri. O seamă de organizații ungare (ca, de pildă, asociația „Nemzeti Munkavedelni Tardelek" și „Arpad Fiai", cu ramura ei teroristă „Ifiu Garda") se ocupau de mai multă vreme cu acțiuni ilegale îndreptate împotriva statelor limitrofe, cu scopul de a obține o răsturnare a stărilor de lucruri existente. Raporturile dintre diversele organizații „acoperite" și organismele oficiale maghiare care acționau în vederea revizuirii frontierelor au ieșit la iveală cît se poate de limpede în cursul procesului intentat de autoritățile cehoslovace teroristului slovac P. Lindevin Koren și colaboratorilor săi, judecat la Bratislava (materialele procesului erau furnizate în anexa nr. 6 a comunicării iugoslave).

În fața Ligii Națiunilor

În momentul cînd capii teroriștilor croați emigrați au început să caute centre propice pentru organizarea ac-

1-2 *Magazin istoric*, nr. 3/1967, 8/1976.

ţiunilor lor, ei au fost primiţi în Ungaria. Principalul centru se afla la Ianka Puszta, de unde teroriştii întreţineau legături peste hotare, răspîndeau publicaţii incitatoare şi proferau ameninţări la adresa conducătorilor statului iugoslav. Ei aveau uniforme şi se antrenau în mînuirea armelor, dar guvernul ungar pretindea că ar fi vorba doar de nişte *„ţărani croaţi"*, care, beneficiind de *„dreptul la azil"* trudeau din greu pentru *„o existenţă mizeră"*. Mai mult, teroriştii aveau chiar propria lor monedă, care purta pe avers inscripţia *„Pentru statul independent croat"*, iar pe revers emblema organizaţiei „Ustaşa", avînd la mijlocul ei o grenadă în mînă. Împrejurimile taberei erau supravegheate de jandarmi unguri, care interziceau apropierea persoanelor indezirabile.

Pentru a se putea deplasa şi a-şi desfăşura acţiunile teroriste, „ţăranii" de la Ianka Puszta aveau paşapoarte ungureşti, cu nume false. În decembrie 1933, un membru al „Ustaşei", Peter Oreb, fusese trimis să-l asasineze pe regele Alexandru, dar nu izbutise. El acţionase sub numele de Emil Benedikt.

În vederea pregătirii crimei de la Marsilia, 15 terorişti de la Ianka Puszta au fost transferaţi la Nagy Kanyisza unde, în prezenţa colonelului Percevici, s-a procedat la tragerea la sorţi a executorilor atentatului. Cei trei criminali aleşi, Mijo Krali, Zvónimir Pospisil şi Ivan Rajic, vechi rezidenţi ai centrului de la Ianka Puszta, erau cunoscuţi sub numele conspirative de „Silny", „Györgi" şi „Grga". De la Nagy Kanyisza au plecat însă, cu paşapoarte ungare eliberate pe numele Sever Joseph, Iugor Istvan şi Bombay Ianos, cum a constatat poliţia din Lausanne şi au confirmat chiar cei trei în faţa autorităţilor franceze.

Ordinul de plecare în Franţa, paşapoartele, biletele de drum şi banii de care urmau să aibă nevoie le-au fost aduşi de la Budapesta de croatul Mijo Brzik.

Deşi prezenţa pe teritoriul ungar a teroristului Mijo Brzik fusese semnalată autorităţilor ungare atît de autorităţile iugoslave cît şi de poliţia franceză, de la Budapesta se răspunsese că *„adresa este necunoscută"*.

„Această atitudine – concluda memoriul iugoslav — *arată limpede oricărui observator nepărtinitor că Ungaria n-a avut nici interesul, nici dorinţa ca faptele care au precedat şi urmat această crimă să fie elucidate. În timp ce toate poliţiile străine, fie din proprie iniţiativă, fie la cererea poliţiilor franceză şi iugoslavă, au întreprins cercetări minuţioase şi au culese date precise despre trecerea sau şederea criminalilor pe teritoriile respective, poliţia ungară s-a angajat într-un mutism absolut, a cărui semnificaţie reală nu poate scăpa nimănui"* (*Ibid.* pp. 1 772-1 799).

Consiliul Societăţii Naţiunilor s-a întrunit la 7 decembrie 1934, prezidat de Vasconcellos (delegatul Portugaliei). Jeftici, ministrul de externe al Iugoslaviei, a declarat, o dată mai mult: *„Acţiunea teroristă denunţată de Iugoslavia a îmbrăcat o formă precisă şi concretă. Ea a fost expresia unei conspiraţii organizate şi sprijinite de Ungaria, împotriva integrităţii şi securităţii statului iugoslav"*.

Eduard Beneş, ministrul de externe cehoslovac, şi Nicolae Titulescu s-au asociat la concluziile colegului iugoslav.

Luînd cuvîntul în replică, delegatul ungar la Societatea Naţiunilor, Eckhardt, a ţinut să afirme că *„acuzaţiile nefondate"* nu-l puteau împiedica să-şi *„păstreze sîngele rece"*, dar *„provocările sistematice şi nejustificate împotriva naţiunii ungare"* îi cereau totuşi să *„apere onoarea"* acestei naţiuni, *„cavalerească prin natura ei"*. Cu atît mai mult, cu cît tabăra de la Ianka Puszta era doar *„o modestă fermă locuită de 30-40 imigranţi croaţi"*, ce trăiau acolo în virtutea unui *„contract de drept privat"* şi al *„dreptului de azil"*. De altfel, atentatul de la Marsilia nu fusese decît expresia *„amărăciunii revoluţionare născute de regimul iugoslav"*.

Dimpotrivă, ministrul de externe turc Rüstü Aras, vorbind în numele Înţelegerii Balcanice, a cerut Societăţii Naţiunilor să *„clarifice pînă la capăt"* împrejurările aflate în discuţie, în aşa fel ca toate guvernele *„să ia măsurile cuvenite împotriva autorităţilor şi persoanelor a căror responsabilitate va fi dovedită"*. De asemenea, *„să fie elaborate cele mai bune metode de colaborare internaţională*

Arma crimei

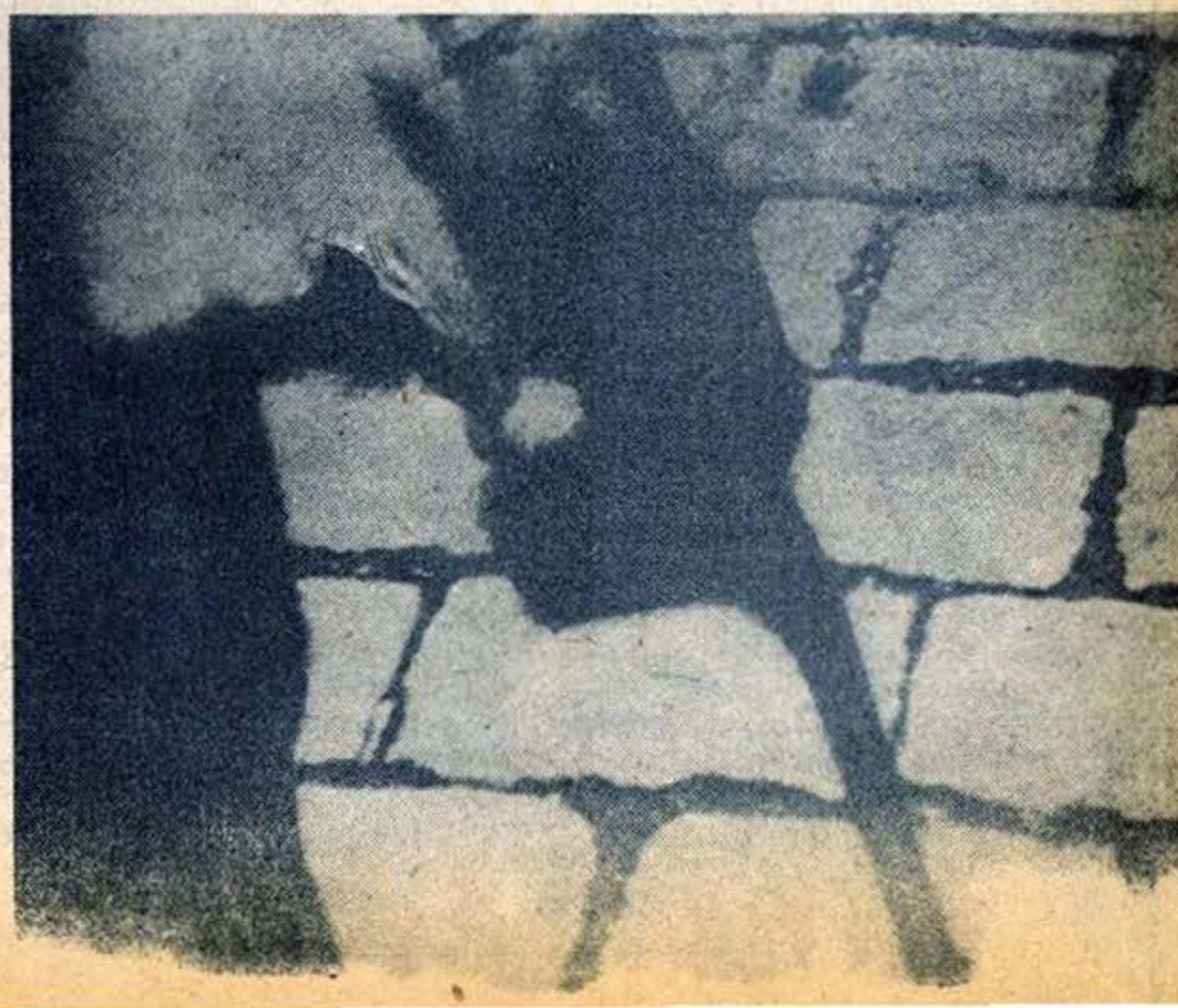

în vederea adoptării de măsuri destinate a preveni repetarea actelor teroriste și a restabili încrederea între națiuni".

După mai mulți alți vorbitori, s-a suit la tribună Nicolae Titulescu, declarînd, între altele: *„Miniștrii pot fi asasinați sau amenințați ca atare, dar atîta timp cît sîntem în viață avem datoria de a nu lăsa înăbușit dreptul nostru la apărare. De aceea, îl rog foarte respectuos pe președintele nostru să nu închidă aceste dezbateri mîine dacă, în mod extraordinar, numărul vorbitorilor înscriși nu va fi suficient pentru acoperirea ședinței".*

La care, președintele sesiunii i-a răspuns: *„Pot să dau deplină satisfacție reprezentantului României și să-i declar că nu avem nicidecum intenția de a închide dezbaterea mîine" (Ibid.,* p. 1 723).

„Am venit ca apostoli ai păcii"

Ședința din 8 decembrie 1934 a fost relevantă prin declarația lui Pierre Laval, atunci ministrul de externe al Franței, care a cerut Consiliului *„să dea Iugoslaviei satisfacția pe care are dreptul s-o pretindă și să tragă din atentatul de la Marsilia lecția ce se impune pentru ca solidaritatea internațională, efectiv practicată, să facă imposibile în viitor repetarea celor întîmplate".* După care, referindu-se la reluarea de către delegatul ungar a tezelor revizioniste, a adăugat: *„Țin să repet, cu toată puterea, în fața Consiliului Societății Națiunilor, declarația pe care am făcut-o, acum cîteva zile, în Camera franceză: «Oricine vrea să deplaseze o bornă de frontieră tulbură pacea în Europa»" (Ibid.,* p. 1 731).

În seara zilei de 9 decembrie, era o duminică, Pierre Laval nu-și ascundea totuși îngrijorarea și neliniștea pricinuite de posibilul insucces al dezbaterilor de la Geneva. Și, tot în aceeași noapte, Anthony Eden, ministrul de externe al Marii Britanii, care fusese destul de reținut în intervențiile sale de pînă atunci, a dovedit și el că era perfect conștient de această primejdie. Mai mult, a doua zi dimineața l-a convins pe baronul Aloisi, reprezentantul Italiei, că era neapărat necesar ca aceasta să exercite presiuni asupra Ungariei, pe care pînă atunci o încurajase în pretențiile ei revizioniste.

A urmat ședința Consiliului, în cursul căreia Nicolae Titulescu a ținut unul din cele mai stralucite discursuri din cariera lui diplomatica, un discurs care a și contribuit decisiv la aplanarea gravului diferend dintre Iugoslavia și Ungaria, *„spre satisfacția rezonabilelor și justificatelor așteptări ale celei dintîi și fără a aduce celei de a doua mai multe apăsări decît era neapărat necesar pentru acest scop"* — cum s-a exprimat un cunoscut comentator politic al vremii. Într-adevar, în finalul discursului său, marele diplomat a avut accente atît de scînteietoare și, deopotrivă, atît de convingătoare, încît n-a mai lăsat loc nici unei replici. *„Ungaria crede* — a declarat astfel atunci Titulescu — *că am venit aici cu scopul de a o umili? Nu, am venit numai ca apostoli ai păcii, pentru a o convinge de aceasta, a-i întinde mîna și a-i spune: «Voim să uităm cuvintele ce ați rostit la adresa noastră. Lăsați și voi la o parte falsele susceptibilități. Cooperați cu noi pentru a da națiunii iugoslave satisfacția rezonabilă pe care ea o reclamă. Prin aceasta veți fi ajutat cauza păcii, pe noi toți și pe voi înșivă»".*

Și, cu adevărat, imediat după discursul lui Nicolae Titulescu, reprezentanții Franței, Angliei și Italiei au socotit, de comun acord, că se crease climatul necesar pentru a-l chema în fața lor pe reprezentantul Ungariei și a-i obține adeziunea la proiectul de rezoluție aflat în pregătire.

Ministrul de externe al Ungariei, Kanya, sosit între timp la Geneva, a înțeles gravitatea situației în care se afla țara sa și și-a dat aprobarea personală la rezoluția propusă. A cerut totuși un răgaz spre a-și consulta guvernul pentru o aprobare definitivă. Aprobare care n-a întîrziat de altfel, și, în ședința de noapte, rezoluția sprijinită de marile puteri și de Mica Înțelegere și prezentată de reprezentantul Marii Britanii a putut fi votată în unanimitate.

Ea stipula că: *„fiecare stat are îndatorirea de a nu încuraja și tolera pe teritoriul său activități teroriste în scopuri politice.*

Nici un stat nu trebuie să neglijeze nimic pentru a preveni și reprima actele de acest fel și a-și da concursul guvernelor care îl cer".

Venind la obiect și constatînd că *„unele autorități ungare și-au asumat, măcar prin neglijență, responsabilități cu ocazia actelor legate de pregătirea atentatului de la Marsilia",* rezoluția invita guvernul de la Budapesta *„să comunice Consiliului măsurile pe care le va lua în acest scop".*

În fine, prin aceeași rezoluție, Consiliul Societății Națiunilor hotăra constituirea unui comitet de experți *„pentru a elabora un anteproiect de convenție internațională care să asigure reprimarea uneltirilor întreprinse sau a crimelor comise în scopuri de terorism politic".*

Era desigur o idee cît se poate de bună..., dar care, din păcate, își mai așteaptă și astăzi împlinirea. ■

Punctul de difuzare Magazin istoric, **deschis la sediul redacției,** București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2-4, parter, **vă stă la dispoziție pentru procurarea unor numere ale revistei apărute în acest an.**

Vă oferim, astfel, exemplare din nr.: 2, 7, 8, 9, și 10/1991.

Cititorii din provincie vor achita, la primirea coletului, și cheltuielile de expediție.

„CAZUL" GRUPULUI PĂTRĂŞCANU (IV)

CRISTIAN POPIŞTEANU

De la prima mărturie completă a distrugerii unui lider comunist de către Stalin, zguduitoarea carte a lui Alfred Koestler *Zero şi infinitul* şi pînă la *Mărturia* lui Arthur London, de la ultima scrisoare a lui Buharin şi pînă la cea mai recentă apariţie din România *Monarhia de drept dialectic* de Andrei Şerbulescu, istoria secolului XX cuprinde un vast capitol al represiunilor de tot felul *în interiorul partidelor comuniste din lumea întreagă*. Inspirate de concepţiile şi practica introduse de I.V. Stalin, autorepresiunile comuniste au avut un caracter organizat pe o scară vastă, incomparabilă cu răfuielile sîngeroase din partidele fasciste din Europa, cele două feţe ale totalitarismului pe vechiul continent.

Totodată, aceste represiuni intermitente — din cadrul partidelor comuniste — reprezintă o continuare (e drept paradoxală) a campaniilor permanente de distrugere *fizică*, nu numai politică şi economică, a celor consideraţi a fi clasele vrăjmaşe. Tezele staliniste ale înteţirii continue a luptei de clasă pe măsura „consolidării socialismului" au creat acea situaţie unică între 1930-1953 în care, în Uniunea Sovietică, au fost exterminaţi (nu datorită războiului) o cifră între 20 şi 60 milioane de oameni, socotiţi duşmani ai poporului, cifră devenită în prezent subiect de serioase discuţii între istorici. Dintre aceştia, aproape 3 000 000 sînt considerate, după cele mai noi date ale K.G.B., *victime cu carnet roşu*.

Seria proceselor comuniste din U.R.S.S. începe cu cele din 1936, 1937, 1938, 1939, continuă cu cele intentate conducătorilor de partid de la Leningrad imediat după război şi sfîrşeşte în timpul lui Stalin cu cel al medicilor „asasini" din 1952.

După chipul şi asemănarea proceselor staliniste *pentru comunişti*, s-au desfăşurat în ţările est-europene intrate sub dominaţia sovietică la sfîrşitul războiului asemenea procese contra unor conducători comunişti declaraţi trădători şi spioni imperialişti: în Ungaria (Laszlo Rajk), în Cehoslovacia (Rudolf Slansky), în Bulgaria (Traicio Kostov), în Polonia (Wladislaw Gomulka), în Albania (Koçi Xoze). Toate aceste procese urmau rupturii grave şi conflictului politic şi ideologic dintre Moscova şi Belgrad, respectiv dintre Stalin şi Tito, toţi liderii politici din ţările din Est incriminaţi fiind declaraţi aprioric şi titoişti.

În România, acest tip de proces stalinist odios îl reprezenta procesul grupului Pătrăşcanu (cu circumstanţă foarte agravantă: a fost ucis *după* moartea lui Stalin). Cazul Pătrăşcanu avea loc în România paralel cu o represiune de masă împotriva aproape tuturor fruntaşilor politici ai partidelor burgheze, asupra multor reprezentanţi de frunte ai intelectualităţii, ai clerului ortodox, catolic şi greco-catolic, ai armatei, asupra a zeci şi sute de mii de oameni. Exact această perioadă 1946-1954 este în România perioada marilor represiuni, urmată de o alta în 1956-1958 şi trecută la alte forme de reprimare în „epoca de aur".

În serialul acestor documente unicat din procesul Pătrăşcanu, ne interesează nu atît latura întîmplărilor şi modul torturilor fizice şi intelectuale, cît mecanismul de concepţie şi execuţie al

terorii comuniste. Documentele inedite pe care le-am citat şi le vom continua (un foarte mic crîmpei dintr-un total de peste 60 000 de pagini după cum afirmă Andrei Şerbulescu şi Adrian Raţiu, victime din aceste procese care şi-au publicat zguduitoare amintiri — acum apare în româneşte şi cartea scrisă de Lena Constante, o altă condamnată din grupul Pătrăşcanu şi amintită de mine în nr. 7/1991) au daruri multiplu revelatoare, în sensul de a arăta cum era organizat sistemul de anchetă, după ce criterii se conduceau anchetatorii, pe ce probe se sprijineau ei, cum le verificau şi mai ales, ce gîndeau cei ce anchetau şi cei din spatele lor. Şi multe alte trasee psihologice ale crimei organizate dintr-un proces pe care-l socotesc proces-pilot pentru acţiunea organelor de represiune (securitate — procuratură — justiţie) şi nu mai puţin pentru „naşii" lor direcţi, conducătorii de partid şi de stat şi consilierii lor sovietici care au urmărit zi de zi ancheta de 6 ani a grupului Lucreţiu Pătrăşcanu.

Iată în faţa mea un document al cărui titlu duce la amintirea economiei centralizate, numai că aici este vorba despre altceva: despre viaţa şi moartea unor oameni.

„Planul de muncă în legătură cu anchetarea şi alte operaţiuni necesare în procesul Pătrăşcanu"

Desigur, planul era marcat sus în dreapta „Strict Secret" şi poartă sus în stînga semnătura manuscrisă *Drăghici*, peste cuvintele „Aprob — Ministrul Securităţii Statului R.P.R. General Locotenent. Ianuarie 1953".

Documentul are 21 de pagini şi după primele patru pagini în care sînt enumerate „crimele capitale" ale lui Pătrăşcanu, rezuma obiectivele urmărite. Iată ce citim la început în acest document: „Din materialele obţinute de anchetă rezultă, că Pătrăşcanu fiind un trotchist mascat în rîndurile P.C.R. a stabilit legătura criminală cu partidele burgheze din România, cu serviciile de spionaj străine şi ducea o activitate complotistă organizată urmărind doborîrea regimului democratic existent în Republica Populară Română. Dispunem de date că Pătrăşcanu încă în 1936 a avut legături cu Siguranţa, iar mai tîrziu cu serviciile de spionaj englez şi american.

După eliberarea României de către Armata Sovietică Pătrăşcanu fiind în contact cu partide reacţionare şi monarhia avînd sprijinul organelor serviciilor de spionaj englez şi american şi-a desfăşurat activitatea complotistă şi antistatală, urmărind prin aceasta doborîrea regimului democrat în România.

Nereuşind să-şi realizeze planurile sale criminale şi temîndu-se că va fi demascat, Pătrăşcanu a încercat să fugă în străinătate.

În 1940 fiind arestat de către Siguranţă, Pătrăşcanu şi-a luat angajamentul că nu va mai desfăşura nici o activitate politică în mişcarea muncitorească.

Anchetat la Securitate, Pătrăşcanu a declarat despre întrevederile sale cu englezii şi americanii, susţinînd că aceste întîlniri n-ar fi avut un caracter criminal. Apoi Pătrăşcanu a arătat că, în timpul războiului, el într-adevăr a dus tratativele cu partidele reacţionare, cu regele şi cu reprezentantul capitalului englez în România Alexandru Ştefănescu şi cu Guvernul lui Antonescu prin Piki Vasiliu dar ar fi urmărit astfel doborîrea regimului Antonescu.

După 23 august 1944, Pătrăşcanu a avut o serie de întrevederi cu reprezentanţii partidelor reacţionare şi rege, în legătură cu formarea unui guvern prezidat de Pătrăşcanu.

Pătrăşcanu a recunoscut că în cercul său intim a discutat fuga sa în străinătate şi că în 1946 americanii i-au propus prin Vişoianu că ei se vor ocupa de organizarea fugii lui. De asemenea, Pătrăşcanu a arătat că el a fost împotriva prelungirii legii criminalilor de război şi din această cauză legea nu a fost prelungită; că el a ţinut discursuri cu conţinut naţionalist-şovin, a tărăgănat reforma judecătorească, a efectuat operaţiuni ilegale de valută şi a ascuns organizarea fugii lui Manuilă din ţară.

Pătrăşcanu însă n-a recunoscut legăturile sale cu Siguranţa şi cu serviciile de spionaj englez şi american, nici pregătirea unei lovituri de stat şi încercarea de a fugi în străinătate.

Menţionăm că în decursul anchetei în problema Pătrăşcanu şi a grupului său, conducerea de stat de atunci a avut lipsuri serioase şi anume:

Nu s-a dat o atenţie cuvenită atît verificării declaraţiilor arestaţilor cît şi documentării acestora, arestaţii se anchetau puţin şi cu pauze mari; anchetatorii nu se pregăteau suficient pentru anchetarea arestaţilor. Într-o serie de declaraţii există contraziceri mari, care n-au fost înlăturate, confruntările aproape nu s-au făcut, mereu s-au schimbat anchetatorii şi din cauză că aceştia n-au folosit cu îndeminare dovezile existente, arestaţii cunosc toate materialele de care dispune ancheta, ceea ce a împiedicat demascarea arestaţilor.

Arestaţilor li s-au creiat condiţii ca să poată comunica între ei şi a

L. Pătrăşcanu, soţia sa şi Lena Constante (Păltiniş, 1946-1947)

se pune de acord asupra declarațiilor.

Unii au fost puși în libertate și apoi rearestați avînd astfel posibilitatea de a distruge orice urme ale activității lor criminale.

Unora dintre arestați, anchetatorii le-au creiat o asemenea situație și li s-au sugerat asemenea lucruri ca ei să nu arate organelor de cercetări nici activitatea lor criminală nici a lui Pătrășcanu.

O lipsă mare și inexplicabilă este faptul că atît arestații cît și legăturile lor rămase în libertate, deși erau bine cunoscute n-au fost luate în lucrare informativă".

Și mai departe: „Luînd în considerare cele de mai sus, ancheta trebuie neapărat dusă în direcția demascării lui Pătrășcanu:

a) că a făcut parte din agentura serviciilor de spionaj anglo-americane;

b) că a dus activitate complotistă și antistatală;

c) că și-a trădat Patria (fuga în străinătate);

d) că într-adevăr a dus o activitate dușmănoasă și a avut legături cu dușmanii".

Deci, tot ceea ce în preambul se considera a fi fost premizele unei anchete de aproape 5 ani și crime dovedite, trebuiau *din nou* reluate, pentru a fi descoperite.

Pe două coloane și 17 pagini se înșiruie apoi pe partea stîngă ce se știe din anchetele și de la arestații cercetați, iar pe partea dreaptă ce măsuri să se ia în continuare.

Aici sînt cerute numeroase noi confruntări ale lui Pătrășcanu cu ceilalți acuzați (pînă la acel moment, toți declaraseră în urma torturilor exact ce doreau anchetatorii, numai Pătrășcanu nu-și recunoscuse crimele, declarînd doar ceea ce el considera că greșise față de partid), noi arestări, folosirea unor documente, etc. etc.

Se va ancheta fără pauze, aceasta era o măsură precisă dictată. Ea a avut drept urmare o nouă schemă de anchetare a acuzatului principal, care arată astfel din februarie în septembrie 1953:

„Interogatorii

16.II.1953, București (toate celelalte au avut loc tot în 1953, tot la București) - început - 19,15 - terminat - 24,05; 17-II: 8,05 - 14,00; 19-II: 8,10 - 14,30; 20-II: 16,05 - 2,30; 23-II: 18,05 - 24,00; 24-II: 8,30 - 19,20; 27-II: 16,10 - 23,40; 28-II: 16,05 - 18,10; 2-III: 20,30 - 2,10; 5-III: 16,30 - 1,40; 10-III: 9,30 - 12,25; 21-IV: 20,30 - 24,00, 5-V: 21,15 - 1,10; 15-V: 18,15 - 23,45; 16-V: 8,10 - 13,15; 22-V: 19,10 - 4,30; 26-V: 8,15 - 14,45; 1-VI: 16,45 - 23,15; 5-VI: 20,45 - 1,15; 11-VI: 8,10 - 14,20; 19-VI: 15,20 - 23,35; 24-VI: 18,15 - 0,45; 29-VI: 18,10 - 0,45; 6-VII: 20,40 - 4,30; 29-VII: 8,30 - 14,00; 2-IX: 8,30 - 14,00; 23-IX: 10,15 - 14,00".

Lucrețiu Pătrășcanu, fotografie din Dosarul Siguranței Române din perioada anilor '30

Și iată acum concluziile *planului de muncă* semnat de locotenent-colonelul de securitate Ioan Șoltuțiu, anchetatorul lui Pătrășcanu: „După ce vor fi demascate legăturile criminale ale lui Pătrășcanu cu serviciile de spionaj american și englez vom trece la anchetarea lui propriu-zisă despre activitatea lui trădătoare cu scopul de a dărîma regimul actual de democrație populară din România din însărcinarea serviciului de spionaj englez și american".

Dar, cum arăta un eșantion de interogatoriu condus de același lt. col. Șoltuțiu, din care rezultă atît inflexibilitatea acuzatului principal, cît și maniera în care se desfășurau întrebările și presiunile ce le însoțeau?

„Proces verbal de interogator

Arestatul Lucrețiu Pătrășcanu, născut la 9 Nov. 1900 în orașul Bacău, fiul lui Dumitru și Lucreția, cu ultimul domiciliu în Buc. str. Vasile Lascăr Nr. 100.

27 Octombrie 1952, București
Interogatoriul a început la ora 8,40,
s-a terminat la ora 13,20

Întrebare: În procesul verbal de interogatoriu din ziua de 25.X.1952, la întrebarea (în afară de cei arătați mai sus ai vreo cunoștință de alți spioni imperialiști) ai dat un răspuns negativ. Îți menții răspunsul dat?

Răspuns: Da, îmi mențin răspunsul dat.

Întrebare: De Nicol Gross ai vreo cunoștință?

Răspuns: De Nicol Gross am următoarele cunoștințe: știu că Nicol Gross era un vechi prieten al lui Lena Constante. În anul 1940, Nicol Gross a plecat din țară din cauza legionarilor. La plecare a fost însoțit de Lena Constante pînă la Istanbul. La plecarea lui din țară, toate bunurile ce-i aparțineau le-a lăsat lui Lena Constante în păstrare. În timpul războiului, știu de la Lena Constante, că Nicol Gross se afla în Anglia, unde lucra la o importantă industrie de război. Știu că Statul Englez, drept recompensă i-a acordat cetățenia engleză, că după sfîrșitul războiului, s-a dedicat studiului devenind asistent la Cambridge, că ține conferințe la radio Londra, una din aceste conferințe ascultînd-o chiar eu personal cu Lena Constante, soția mea, Hary Brauner, care trata despre noile metode de prelucrarea lemnului. Mai știu că Lena Constante a avut o întîlnire cu Nicol Gross la Praga în anul 1947.

Întrebare: În răspunsul de mai sus d-ta ai arătat că împreună cu Lena Constante și ceilalți din jurul d-tale ai ascultat o conferință a lui Nicol Gross ținută la radio Londra, care trata despre noile metode de prelucrarea lemnului; așa este?

Răspuns: Exact, așa este.

Întrebare: D-ta erai specialist în probleme forestiere sau te interesau așa de mult noile metode de prelucrarea lemnului, pe atunci?

Răspuns: Nu. Eu nu eram specialist în probleme forestiere și nici nu mă interesau în mod deosebit noile metode de prelucrare a lemnului, dar mă interesa orice

conferință științifică, deoarece eu sunt un om cult.

Întrebare: Ancheta socotește că răspunsul pe care l-ai dat este lipsit de seriozitate și chiar comic. Continui totuși să-l menți?

Răspuns: Da, continui totuși să-l mențin, întrucît nu am alt răspuns.

Întrebare: Ce legături avea Nicol Gross cu Lena Constante?

Răspuns: Nicol Gross a cerut în căsătorie pe Lena Constante încă din 1940, înainte de a pleca din țară. De alte legături între Lena Constante și Nicol Gross nu știu.

Întrebare: Ce legături avea Lena Constante cu Legația Engleză din București?

Răspuns: Lena Constante nu avea nici-o legătură cu Legația Engleză din București. În iarna anului 1945, un secretar de la Legația Engleză din București i-a adus o scrisoare de la Nicol Gross.

După ce mi-a spus acest lucru, i-am atras atenția lui Lena Constante să fie atentă în relațiile ei cu englezii.

Întrebare: Ai avut vreo înțelegere cu soția d-tale privitor la relațiile dintre Lena Constante și Nicol Gross?

Răspuns: Da, fiind la Snagov, împreună cu soția mea, i-am spus să nu vorbească la cercetări de raporturile și relațiile dintre Lena Constante și Nicol Gross, lăsînd-o pe ea să spună ce vrea.

Întrebare: Ce fel de întîlnire a avut Lena Constante cu Nicol Gross la Praga, și cum a avut Lena Constante posibilitatea de a se întîlni cu Nicol Gross în străinătate?

Răspuns: În vara anului 1947, eu am plecat la Conferința juriștilor de la Bruxelles, prin Praga. Soția mea și cu Lena Constante de mult timp vroiau să meargă la Praga să viziteze teatrele de păpuși. Între timp, Lena Constante a primit o telegramă de la Nicol Gross, în care o anunța că el are treabă la Praga și să vină și ea. Telegrama a primit-o în preajma plecării noastre la Bruxelles. După primirea telegramei, i-am propus lui Lena Constante să o duc eu la Praga, avînd un avion la dispoziție; gratis. Cînd am sosit noi la Praga, Nicol Gross încă nu sosise, sosind după o zi sau două după ce noi plecasem la Bruxelles. Lena Constante telegrafiindu-i că ea se află la Praga. După ce noi ne-am reîntors la Praga Nicol Gross plecase cu o zi înainte.

Întrebare: De ce Nicol Gross plecase cu o zi înainte și nu a mai stat pentru a-ți face Lena Constante cunoștință cu el?

Răspuns: Cred că pe Nicol Gross nu îl interesa persoana mea și n-a vrut să mă cunoască: în al doilea rînd, Lena Constante i-a spus să plece, din vanitate, pentru că mi-l prezentase ca un tip foarte bine, dar probabil că după șapte ani nu mai era așa de bine.

Întrebare: De ce nu a plecat Lena Constante cu d-ta pînă la Bruxelles sau Paris?

Răspuns: Inițial pe Lena Constante vroiam să o iau cu mine la Bruxelles și apoi la Paris. Cum însă Lena Constante nu a putut obține viza franceză și nici cea belgiană, ea a rămas la Praga. Planul era următorul: Lena Constante să stea cîteva zile la Praga cu Nicol Gross, apoi să vină după noi la Bruxelles și apoi să treacă mai departe la Paris, unde avea o mătușe foarte bogată.

Întrebare: Cu ce alți spioni din slujba imperialiștilor americani și englezi ai mai avut d-ta legătură?

Răspuns: Nu am avut niciodată și sub nici o formă legătură cu vreun spion din slujba imperialismului american sau englez.

Întrebare: Atunci arată ce legături ai avut d-ta cu Vișoianu?

Răspuns: Pe Vișoianu l-am cunoscut din anul 1937 pe linia activității «Frontului Popular». L-am revăzut în anul 1944, cînd am reluat legătura cu el informîndu-mă că el este trimis la Cairo. În anul 1944, i-am propus să intre ca ministru de externe, într-unul din guvernele de coaliție. Propunerea am făcut-o lui Ana Pauker, ea fiind de acord. În anul 1945, am avut cu Vișoianu o discuție în timpul căreia am discutat și unele nemulțumiri ale mele, privind situația mea de partid.

În ajunul plecării mele la Paris, în anul 1946, Vișoianu a venit din partea lui Schuyler cu propunerea să plec în America, în orice condiții voesc.

În toamna anului 1946, Vișoianu a fugit din țară. În vara anului 1947, cînd eu mă aflam la Bruxelles, fiind chemat de Stoilov la Paris, i-am spus lui Torosian, pe care-l chemasem de la început la Bruxelles să-l caute pe Vișoianu, deoarece vroiam să stau de vorbă cu el.

În anul 1945, cînd Vișoianu era ministru, am vrut să propun intrarea lui în Partid.

În toamna anului 1947, știu că Vișoianu a trecut de partea emigrației și apoi a plecat în America.

Întrebare: Cu ce alți spioni ai mai avut legătură?

Răspuns: N-am avut legătură cu nici un fel de spion.

Întrebare: Atunci arată cum a ajuns trădătorul și spionul Barbu Zevedei la Londra?

Răspuns: În timp ce mă aflam în Comisia de numiri în diplomație, l-am propus pe Barbu Zevedei la partid, la S.S.I. și în Comisia de la Externe, pentru a fi trimis ca consilier la Legația Română din Londra.

Întrebare: Cu ce alți spioni ai mai avut legătură?

Răspuns: N-am avut legătură cu nici un fel de spion.

Întrebare: Atunci arată cum a ajuns spionul Torosian la Paris?

Răspuns: Pe Torosian eu l-am propus ca consul general al României la Paris, în aceleași condițiuni ca și pe Barbu Zevedei.

Întrebare: Cu alți spioni ai mai avut legătură?

Răspuns: N-am avut legătură cu nici un fel de spion.

Întrebare: Atunci arată cum a ajuns spioana și trădătoarea Violeta Zubcov la Washington.

Răspuns: Pe Violeta Zubcov am propus-o în aceleași condițiuni ca pe Barbu Zevedei și Torosian.

Acest proces-verbal de interogatoriu a fost citit de mine cuvînt cu cuvînt și corespunde întru totul cu cele declarate de mine, drept pentru care susțin și semnez.

Arestat ss/L. Pătrășcanu

Lt. Col. de Securitate I. Șoltuțiu"

Am numit acest *proces pilot* pentru galeria proceselor comuniste. Nu în sensul că după procesul Pătrășcanu s-ar fi orientat toate celelalte acte de justiție samavolnică și pe baze politico-ideologice. Ci pentru că procesul grupului Pătrășcanu încorporează *toate* viciile de structură ale sistemului de guvernare totalitară din țara noastra.

Voi enumera doar cîteva dintre trasaturile ce definesc urmărirea, arestarea, anchetarea, judecarea și executarea în cazul Lucrețiu Pătrășcanu.

1. Întregul proces — asemenea tuturor proceselor făcute adversarilor politici a miilor de personalități ale științei și culturii, și a sute de mii de oameni obișnuiți, de asemenea potrivnici comunismului — s-a desfășurat pe bazele juridice staliniste, elaborate teoretic și aplicate pentru prima dată în U.R.S.S. de Andrei Ianuarievici Vîșinski începînd din 1936. Vîșinski apare în felul acesta în istoria românească într-o dublă ipostază: a) trimisul lui Stalin pentru impunerea unui guvern dominat de comuniști în martie 1945, b) autorul prezumției de vinovăție și a condamnării acuzatului pe temeiul propriilor incriminări, fără alte probe (desigur, rolul lui Vîșinski privește în primul rînd istoria sovietică, iar în viața internațională acțiunile sale trebuie evaluate în funcție de momentele de progres sau regres pe care le-a stimulat, dar pentru istoria românilor el rămîne cu cele două negative reputații).

2. Procesul Pătrașcanu intentat unui lider comunist, unii dintre inculpați fiind de asemenea membri ai partidului comunist, a fost instruit exact ca toate celelalte procese represive, ceea ce reprezintă un numitor comun al regimului totalitar, poate cu o nota de asprime în plus pentru „grupul" Patrașcanu prin permanentul interes al conducerii P.C.R. și al consilierilor sovietici și excesul de zel al anchetatorilor și judecătorilor pentru „demascarea spionilor strecurați în rîndurile partidului". Amintesc doar ca potrivit declarațiilor anchetatorilor și altor documente, un grup format din Ronea Gheorghiu, activist la C.C. al P.C.R., general de interne Mazuru, procuror Grigore Răpeanu, lt. col. de securitate Șoltuțiu a fost trimis la Praga în toamna anului 1952[1], spre a se specializa în timpul procesului lui Rudolf Slansky, fost secretar al C.C. al P.C. Cehoslovac. Ei trebuiau să se documenteze pentru un viitor proces Pătrășcanu, decis deci pe cînd ancheta era încă în desfășurare.

3. Procesul Pătrășcanu a fost nu numai o evidentă manifestare a dictaturii partidului-stat, care excludea orice separație a puterilor, dar *a fost organizat exclusiv din inițiativa puterii politice* și *cu amestecul flagrant al specialiștilor din alt stat* (U.R.S.S.).

4. În acest proces — ca și în toate celelalte — nu s-a respectat nici o regulă de drept, începînd cu prezumția de nevinovăție și terminînd cu autenticitatea probelor examinate.

5. Organele care au instrumentat ancheta — securitatea — și apoi justiția militară au acționat pe baza unor ordine politice prestabilite și fără nici un respect pentru normele de drept, pentru jurisprudență, pentru cel mai elementar drept al omului.

6. Întregul dosar a fost fabricat pe baza minciunilor, calomniilor și intrepretărilor, urmărind învinuirea inculpaților. Au fost considerate probe ideile și textele scrise și publicate de ani de zile de arestați. Au fost încălcate drepturile la secretul vieții private, ca și cel al corespondenței, telefoanelor etc. Au fost implicate fără dovezi state străine, precum și alți cetățeni români, ceea ce a creat prejudicii credibilității și moralității statului român, ieșit istovit după 4 ani de război în Est și Vest. Toate mărturiile autodemascatoare ale coacuzaților au fost obținute prin bătăi, regim extrem de dur de arest și de închisoare, amenințări, presiuni necontenite fizice și morale. Lucrețiu Pătrășcanu nu a recunoscut nici una dintre „crimele" de care era învinuit; după toate informațiile de care dispun, el nu a fost însă torturat.

Vom urmări în alte secvențe comportamentele acelor implicați în acest caz — simbol al crimelor comuniste, îi vom revedea atît pe arestați, cît și pe torționari. ●

(Va urma)

---

[1] Arestat în noiembrie 1951, execuția lui Slansky a avut loc la 3 decembrie 1952. În 1963, procesul Slansky a fost revizuit, iar acuzațiile de spionaj și trădare de țară în favoarea puterilor occidentale considerate absolut inventate de conducerea de atunci a Partidului Comunist Cehoslovac cu sprijin sovietic, precum și de organele de interne și securitate din aceste două state socialiste.

În Ungaria, Laszlo Rajk a fost judecat, condamnat și executat în octombrie 1949, reabilitarea sa deplină având loc în octombrie 1956.

În Bulgaria, Traicio Kostov a fost judecat și executat în 1949, reabilitarea sa fiind pronunțata în 1956 și 1989.

TUTUROR CITITORILOR

Nu așteptați sfîrșitul anului pentru a vă reînnoi abonamentele la *Magazin istoric!*

Un abonament *Magazin istoric* 1992 vă garantează primirea, lună de lună, a cărții dv. îndrăgite de istorie, cu atractive, pasionante și inedite informații și memorii istorice din țară și din toată lumea, din toate timpurile, pentru toate vîrstele și preferințele.

Nu lăsați pentru mîine ceea ce puteți face chiar astăzi: abonați-vă sau reînnoiți-vă abonamentul la *Magazin istoric.*

PUBLICITATE = EFICIENȚĂ = REUȘITĂ

Nu ocoliți posibilitatea de a vă adresa celor mai largi categorii de cititori!

Oferta dv. poate interesa chiar pe cititorul acestor rînduri.

Adresați-vă cu încredere lui prin intermediul paginilor noastre.

Magazin istoric vă stă la dispoziție pentru a vă prezenta cu produsele dv., cu inițiativele și ofertele dv., cu semnificative pagini din cronica ascensiunii dv. în afaceri.

Publicitatea în *Magazin istoric* vă oferă o șansă de a vă întîlni cu istoria!

Din iadul închisorilor comuniste (II)

General-lt. (r) GH. D. MARINESCU

Scurtă vreme după ieşirea din Spitalul Militar şi eliberarea sa, generalul Marinescu a fost pus la dispoziţia Ministerului apărării naţionale. În anul 1946, a fost pus în disponibilitate, iar la 1 septembrie 1947, împreună cu alte cîteva mii de ofiţeri, trecut în poziţie de rezervă. Li s-au acordat pensii, cu totul insuficiente pentru nevoile lor şi ale familiilor. Tinerii ofiţeri care nu aveau minimum 10 ani de serviciu nu puteau primi pensii şi au fost, pur şi simplu, lăsaţi pe drumuri. Noul regim nu a permis utilizarea lor în alte servicii sau întreprinderi economice de stat. Ba, mai mult, extinzînd principiul luptei de clasă şi în acest domeniu, agenţii comunişti au început o susţinută propagandă în cadrul sindicatelor muncitoreşti pentru ca acestea să-şi sporească vigilenţa. Ca urmare, foştii ofiţeri nu erau acceptaţi de sindicate nici pentru muncile cele mai de jos. Aşa s-a întîmplat cu un grup de tineri ofiţeri care se angajaseră în gara Obor la descărcatul vagoanelor cu lemne pentru iarnă şi care, îndată ce s-a aflat că aceştia erau foşti ofiţeri, au fost alungaţi de sindicatul muncitorilor din gară.

Alte fragmente din lucrarea Povestea unei vieţi, **pe care le reproducem în continuare cu supratitlul redacţiei noastre. Reamintim că manuscrisul ne-a fost pus la dispoziţie de soţia defunctului, doamna general Maria Marinescu, căreia îi aducem, şi pe această cale, cuvenitele mulţumiri.**

În 1949, chiar şi acele pensii de mizerie acordate la trecerea noastră în rezervă au fost reduse de guvern la jumătate. Foştii ofiţeri au început să alerge din stradă în stradă pentru a găsi cîte ceva de lucru. Am întîlnit pe stradă un fost colonel, cu scaunul, ferăstrăul şi toporul în spinare, întrebînd din casă în casă dacă nu au lemne de tăiat, despicat sau cărat. Un fost general, care îmi era prieten, a trebuit să se angajeze la un mare magazin din centru pentru spălarea şi lustruirea geamurilor de la vitrine.

Să protestezi împotriva acestei situaţii era imposibil, deoarece toate celelalte partide, care într-un stat democratic ar fi trebuit să formeze opoziţia, fuseseră desfiinţate, toate mijloacele de comunicare şi informare fuseseră luate în stăpînire de guvernul comunist care, chiar şi pentru cea mai bine intenţionată critică, arunca pe făptaş în puşcărie, unde deseori aştepta cu anii cuvenita judecată. Singura cale ce mai rămăsese milioanelor de români lipsiţi de apărare legală, pentru a face cunoscută omenirii situaţia ce se instaurase în ţară, era apelul la conştiinţa şi ajutorul celor din afara puterii comuniste.

Cum ştiam că generalul Rădescu, şeful ultimului guvern constituţional al României şi fostul meu profesor de la Şcoala Superioară de Război, după ce reuşise să scape din România, se stabilise la Londra, am întocmit o scrisoare-memoriu asupra situaţiei tragice din ţară şi i-am trimis-o, cu rugămintea de a interveni pe lîngă marile puteri din Occident, pentru ca acestea să cunoască tratamentul ce se aplica poporului român de către „marele lui aliat din Răsărit" şi să caute a-i uşura soarta. Scrisoarea-memoriu urma să-i parvină printr-una din ambasadele occidentale din Bucureşti, ambasadă cu care persoana căreia i-o încredinţasem avea strînse legături. Nu ştiu dacă indiscreţia asupra scrisorii s-a produs la persoana care trebuia s-o predea sau la ambasada care trebuia s-o primească, cert este însă că, începînd cam de prin iunie 1950, am început să fiu urmărit de agenţii securităţii comuniste: controlul telefonului, vizite inopinate ale agenţilor care cercetau apartamentul şi interceptau corespondenţa personală etc., pînă cînd, într-o noapte de la sfîrşitul lui iulie, o echipă a securităţii se prezintă la domiciliul meu din Calea Dorobanţi 148, cu mandatul de arestare. Cum nimeni nu răspunde la apelul soneriei, forţează uşile şi se conving că nu este nimeni acasă. Într-adevăr, chiar în dimineaţa acelei zile, eu plecasem cu fiica noastră la bunici, la Poiana Ţapului, unde urma să petreacă vacanţa de vară, iar soţia mea dormea în acea noapte la o prietenă. După ce am instalat-o pe fiica mea, chiar a doua zi dimineaţa, am luat primul tren de Bucureşti, am debarcat în gara Chitila şi de acolo am luat autobuzul pentru Capitală, coborînd aproape de centru. Cum, de cînd simţisem că sînt pus sub urmărire, îmi luasem obiceiul de a nu intra în curte pînă cînd nu mă încredinţam că în casă nu se aflau agenţi de-ai securităţii, şi de data aceasta, în loc să mă duc spre intrarea din faţă, am luat-o prin spate, pe str. Pictor Iscovescu, de unde, printre clădiri, se putea vedea bine la mine acasă. N-a fost nevoie de prea

multă observare spre a constata că apartamentul fusese ocupat de agenți, dintre care unul ieșise și fuma pe balconul din spatele casei. Trebuia deci să-mi găsesc o altă locuință, cît mai discretă și mai depărtată de cartierul în care eram cunoscut.

Am luat autobuzul și am coborît la Universitate, de unde m-am dus în Cișmigiu. Pe o bancă l-am văzut pe colonelul în rezervă Trutescu, fost comandant al Regimentului 8 artilerie antiaeriană, cu care am intrat în vorbă, arătîndu-i situația în care mă aflam. El îmi spune că are un prieten, doctor, neînsurat, care locuiește în cartierul Cotroceni, nu departe de el, singur într-un apartament, în care are cel puțin o cameră disponibilă. Cum îi cunoaște sentimentele, este sigur că îmi va oferi adăpostul de care aveam nevoie.

Am mers, deci, împreună la doctorul Iriminoiu. Auzind despre ce este vorba, acesta mi-a oferit o cameră. Am locuit acolo timp de aproape o lună și jumătate, vreme în care dr. Iriminoiu nu numai că m-a găzduit, dar m-a și întreținut. Aici am fost arestat, în seara de 13 octombrie 1950, împreună cu dr. Iriminoiu și colonelul Trutescu, care venise să-mi aducă pensia. Am fost transportați separat. Eu am fost dus la Ministerul de interne, unde am fost interogat de subsecretarul de stat al securității și apoi închis într-o cameră de la subsolul clădirii, în care, drept mobilier, se afla un pat de fier; nici saltea, nici pernă, nici cearceaf, nici prosop, nici sticlă pentru apă, nici pahar, nimic, nimic. Pentru orice nevoie, trebuia să chemi gardianul.

Interogatoriile se făceau numai după ora 12 noaptea. Noaptea era un zgomot infernal în acest subsol-închisoare, unde în fiece oră soseau noi arestați. Nu eram scoși afară din celulă pînă nu ni se puneau ochelari opaci, chiar dacă mergeam și numai pînă la closet. Mîncarea consta dintr-o zeamă murdară și subțire, în care pluteau cîteva boabe de arpacaș, pe care o primeam la prînz și seara, plus un sfert de pîine pe zi.

La începutul lunii noiembrie, într-o noapte, am fost luat din subsolul Ministerului de interne, urcat într-o autodubă cu celule și dus la închisoarea Jilava, unde am fost încarcerat în Camera 7 a fostului fort, ocupată deja peste capacitatea ei, de mai mult de 70 de arestați politici. Și, cu toată această înghesuială, erau nopți în care ușa camerei era descuiată, trîntită de perete și grupuri de 2-3 noi arestați erau aruncați de gardieni înăuntru. Se ajunsese să fie ocupate și spațiile goale de sub cele două paturi comune de lemn, spații unde se dormea pe ciment (poreclite „Șerpărie") și chiar și colțul rezervat hîrdăului în care deținuții își făceau nevoile. Erau o mizerie și o promiscuitate inimaginabile.

Mîncarea era la fel de proastă ca la închisoarea Ministerului de interne. Cam de la începutul lunii decembrie 1950 și pînă la finele lui februarie 1951 n-am primit ca hrană decît ciorbă de morcovi furajeri, în care se fierbeau oase de animale (am găsit și bucăți de copită de cal). Cînd la începutul lui martie am fost, în fine, scoși în curtea fortului, „la mișcare", ne-am speriat unul de altul, cînd ne-am văzut fețele galben-roșcate; a trebuit să treacă aproape două luni pînă ce ne-am recăpătat culoarea normală.

La 28 aprilie 1951, cei cinci implicați în procesul meu: subsemnatul, maiorul Guilmain (din geniu), colonelul Trutescu (din artileria antiaeriană), maiorul Cassian (din Jandarmerie) și dr. Iriminoiu, am fost duși la Consiliul de Război al Comandamentului Militar al Capitalei. Atît noi, cît și avocații apărării, am luat cunoștință de conținutul dosarului cu numai 10-20 minute înainte de începerea procesului. Am fost condamnați: eu - 25 ani muncă silnică, maiorul Guilmain - 16 ani detenție grea, colonel Trutescu - 8 ani, dr. Iriminoiu - 5 ani și maior Cassian - 3 ani.

De la Consiliul de Război am fost duși înapoi la Jilava, care servea pe atunci drept închisoare „de așteptare" sau „depozit", aici fiind găzduiți deținuți din toată țara aduși în Capitală pentru diferite cercetări, apeluri la Înalta Curte de justiție, bolnavi în așteptarea unui loc în spital etc. Aici am stat în așteptarea cursei pentru Aiud, pînă către mijlocul lunii iunie, cînd, într-o noapte, ne-au luat, ne-au pus fiare la picioare (celor cu condamnări de peste 15 ani), ne-au înghesuit 42 inși într-o dubă a cărei capacitate era de 18 persoane și ne-au dus la gară, unde ne aștepta vagonul-dubă. Din grupul celor cinci lipsea colonelul Trutescu; la cîteva zile după judecarea procesului, el fusese luat împreună cu alți condamnați și trimis în brigăzile de muncă de la Canal, în Dobrogea, unde, după mai puțin de un an, și-a găsit sfîrșitul.

Penitenciarul de la Aiud are o clădire veche de pe timpul Mariei Tereza. În 1911 a fost completat cu un bloc modern cu 5 nivele, numit „Celularul". Penitenciarul dispunea de ateliere care lucrau pe specialitățile: turnătorie, construcții metalice, mecanică, tinichigerie, tîmplărie, tapițerie și vopsitorie. În „Celular" sînt cazați deținuții cu pedepse mici și medii; pavilioanele vechi sînt destinate celor cu pedepse mari sau celor cu situații speciale.

După ce am ajuns la Aiud, grupul nostru a fost separat: maiorul Guilmain, maiorul Cassian și dr. Iriminoiu au fost cazați la „Celular", urmînd să lucreze în ateliere, iar subsemnatul am fost dus într-una din clădirile cele vechi.

Corpul de clădire în care am fost internat fusese poreclit „Zarka" și era o construcție datînd de 200 ani, mîncată de igrasie pînă la nivelul etajului. Cu două decenii în urmă autoritățile sanitare propuseseră demolarea ei, fiind totalmente insalubră. Cînd am ajuns eu la Aiud, în această clădire nu erau utilizate decît încăperile de la etaj, cele de la parter fiind folosite pentru depozitarea porumbului și orzului din care se făceau „turtoiul" și ciorba de arpacaș, hrana noastră de toate zilele... ■

(Va urma)

OTTO VON BISMARCK

LA ORA GERMANIEI UNITE (III)

CONSTANTIN ANTIP

Otto von Bismarck a fost, aşadar, cum am mai văzut în numerele anterioare ale revistei, principalul artizan al celui de-al doilea Reich. Străbunul Rulo Bismarck, exclama atunci un gazetar naţional liberal, putea „să contemple din înaltul cerului, cu satisfacţie şi orgoliu, splendida mantie imperială pe care descendentul său ştiuse să o croiască regelui Wilhelm din postavul Europei".

Der leise Kaiser

Format din 4 regate, 5 mari ducate, 6 ducate, 7 principate, 3 oraşe libere şi ţinutul imperial al Alsaciei şi Lorenei (anexat de la Franţa în 1871), Imperiul german constituia un corp eterogen. Statele federate nu mai erau suverane, dar îşi păstrau principii, parlamentele, constituţiile, situaţie care punea cu acuitate sarcina integrării într-o compoziţie organică. „Poporul german şi viaţa sa naţională – gîndea Otto von Bismarck – nu pot fi repartizate între prinţi ca o proprietate privată". Dar cum imperiul se edificase în jurul Prusiei – stat de o natură cu totul specială, care-şi adjudecase hegemonia în Germania tocmai pentru că nu semăna cu restul ţării –, modelul monarhiei prusiene era în concepţia cancelarului singurul apt să asigure integrarea naţională.

Bismarck a înţeles că monarhia nu mai putea subzista în vechea ei formă, avînd ca suport doar nobilimea, ci se impunea a fi adaptată la mecanismul vieţii moderne, pe baza alianţei dintre marea proprietate funciară şi marele capital, garantată într-o formă constituţională. Spre deosebire însă de constituţia revoluţionarilor paşoptişti, care fixa centrul de gravitate al puterii în parlament, Bismarck socotea esenţial primatul executivului asupra legislativului. După el, în stat, două erau autorităţile indiscutabile: împăratul şi cancelarul. Împăratul putea guverna şi singur, deoarece era suveran, întrunind ansamblul prerogativelor puterii în Reich. O prevedere constituţională insolită îl transforma şi în parlamentar: în calitate de rege al Prusiei deţinea funcţia de preşedinte al *Bundesratului*, Consiliul federal, compus din delegaţi numiţi de state, care împreună cu *Reichstagul*, adunarea deputaţilor aleasă de popor prin vot universal, exercitau puterea legislativă. Oricum, pentru adoptarea unei legi a imperiului era necesar acordul majorităţilor celor două camere, votul negativ al preşedintelui Bundesratului sau reprezentanţilor Prusiei putînd anula orice propunere inconvenabilă. Cancelarul era responsabil în faţa împăratului – constituţional iresponsabil, nu în faţa parlamentului; el putea rămîne în fruntea guvernului dacă împăratul ordona chiar cînd reprezentanţa naţională nu era de acord, Reichstagului lipsindu-i orice posibilitate de a trage la răspundere pe miniştri. Astfel, cum subliniază profesorul Otto Pflanze, într-una dintre cele mai recente şi mai profunde lucrări consacrate epocii bismarckiene, prin acest sistem de combinare a factorilor de putere a luat fiinţă „ciudata «formă germană» de monarhie constituţională".

Două instrumente „de precizie" concentrau preocupările cancelarului: aparatul birocratic administrativ şi armata. „Această birocraţie silitoare şi prost plătită – spunea Bismarck – rezolvă cele mai multe din necesităţile noastre şi constituie una din cele mai bune forţe ale noastre". Autoritatea funcţionarilor era considerată sacrosanctă. Şi ei ştiau aceasta, încît cancelarul a devenit idolul lor; în faţa lui, odată cu plecăciunile pînă la pămînt ale slujbaşilor – consemnează în memoriile sale ultimul împărat german, Wilhelm II – luau poziţie orizontală şi pulpanele redingotelor. Cît priveşte armata, apreciind că imperiul era o *„putere saturată"* din punct de vedere teritorial, cancelarul vedea în politica militară de mare putere, în instrumentul ei de forţă, un factor de descurajare a oricăror apetituri agresive din afară. Concomitent cu rolul extern, armatei îi atribuia un important rol intern în realizarea coeziunii naţionale. Dacă viaţa ţării era sfîşiată de diverse conflicte şi diviziuni, armata era un corp omogen: întreaga naţiune era chemată să presteze serviciul militar într-o singură armată, care asculta de o singură voinţă, a împăratului. Ea se înfăţişa ca o instituţie în sînul căreia patriotismul nu mai era prusian, saxon, bavarez etc., ci german.

Dacă în fiecare dimineaţă bătrînul Wilhelm I privea liniştit de la fereastra palatului schimbarea gărzii, o putea face cu siguranţă pentru că în cancelarie îl veghea un *Leise Kaiser* (împăratul tăcit). Cum, spre 1875, împăratul a început să aibă dificultăţi în a înţelege ceea ce i se spunea şi în a exprima ceea ce voia să spună (avea 78 ani), Germania a devenit efectiv un domeniu al omnipotenţei lui Bismarck. *„Pentru el*, comenta un contemporan, *Germania este un obiect personal. A confecţionat un Kanzlerreich"*, un imperiu al cancelarului!

Autoritatea împăratului era însă respectată cu scrupulozitate de cancelar. Spre a o întări, pe lîngă transformarea prinţilor domnitori în suită pretoriană a Kaiserului, Bismarck a manevrat şi a reuşit întotdeauna să-şi creeze în Reichstag – cu toată modestia rolului în care era blocat de Constituţie – o majoritate capabilă să limiteze libertatea de acţiune a opoziţiei, să ferească autoritatea coroanei de „uzurparea parlamentară".

Repausul duminical = „prostie umanitară"

Mai mult decît în Reichstag, unde oratorii puteau să vorbească în faţa unor bănci aproape goale – absenteismul masiv al deputaţilor fiind o practică sistematică –, lupta dintre guvern şi opoziţie se desfăşura larg în campaniile electorale. Partidele angajate în competiţie – al căror număr, în Germania, era mai mare decît în celelalte state ale Europei luate împreună – îşi etalau platformele şi, mai ales, îşi disputau un public care, îndeosebi în primul deceniu de existenţă a imperiului, manifesta un dezolant indiferentism.

Confruntarea dintre cancelar şi forţele adverse şi-a avut apogeul în cele două mari „războaie preventive" interne duse împotriva catolicismului politic şi împotriva socialismului. Pentru Bismarck, atît universalismul Bisericii catolice, care considera ca păgînă doctrina suveranităţii statului şi pretindea să şi-l subordoneze, cît şi internaţionalismul socialismului, care nega ordinea de stat existentă şi îşi propunea să o desfiinţeze, erau inamici ireductibili.

Prin Kulturkampf (lupta pentru civilizaţie), declanşată în 1872, Bismarck ţintea să îngenuncheze partidul Centru, vîrful de lance al catolicismului, să anihileze pretenţia acestuia la restabilirea statutului bisericii de putere independentă în Germania. „Orice dogmă, chiar şi aceea în care personal nu credem, dar care este îmbrăţişată de milioane de locuitori ai acestei ţări, trebuie să fie, în toate împrejurările, sfîntă pentru concetăţenii lor şi pentru guvern – opina cancelarul. Dar noi nu putem concede autorităţilor ecleziastice dreptul perpetuu – la care ele au pretenţia – de a exercita o parte a puterii de stat". Dar cînd s-a impus altă direcţie de atac, Bismarck s-a reconciliat cu catolicismul pe terenul luptei împotriva a ceea ce numea el „evanghelia neantului": socialismul! Dezavuînd „iluzia" unora dintre amicii săi că „o ideologie de însemnătate istorică mondială ar putea fi combătută prin cîteva măsuri poliţieneşti mărunte", cancelarul, în acelaşi an în care se împăca cu Roma, 1878, a iniţiat „Legea apărării publice contra acţiunilor subversive ale social-democraţiei" (mereu reînnoită, abrogată abia în 1890), care trata social-democraţia nu ca o problemă de drept, ci ca o chestiune de război civil, de exterminare, ilegalizîndu-i organizaţiile, desfiinţîndu-i presa, prigonindu-i militanţii.[1]

Creşterea mişcării socialiste (ilustrată, între altele, de sporirea numărului alegătorilor ce votau candidaţii de opţiune socialistă de la 312 000 în 1882 la 1 500 000 în 1890) l-a determinat pe Bismarck să-şi îndrepte atenţia spre *„problema socială"*, care – expresia este a lui – „face să se cutremure orice guvern", opunînd socialismului marxist socialismul de stat. „Socialismul de stat – îi spunea, în 1881, confidentului său Moritz Busch – vede lumina zilei. Toţi cei ce-i vor prelua ideile vor ajunge la putere". Conceptul a fost materializat într-un sistem de asigurări sociale pentru muncitori – în caz de boală, invaliditate şi bătrîneţe – cu credinţa că omul care ştie că are o pensie garantată este mai docil şi mai puţin predispus să pornească la revoluţie. N-a voit însă cu nici un chip să admită să se meargă mai departe în întîmpinarea revendicărilor muncitoreşti, taxînd de „prostie umanitară" proiectele lui Wilhelm II de legiferare a zilei de muncă de 8 ore şi a repausului duminical.

Supraestimînd puterea de seducţie a cîştigului material, programul de asigurări – cum apreciază numeroşi analişti – nu a atins obiectivul propus de a atenua conflictele sociale şi a drena gravele fisuri intervenite în consensul general prilejuit de întemeierea imperiului. Poate că aşa se explică de ce nicăieri în memorii, Bismarck nu face referiri la poliţele de asigurări sociale, deşi erau deschizătoare de drum pe acest tărîm.

Deutschland Industriestaat!

Consolidarea imperiului era nemijlocit legată de dezvoltarea economică. Chiar din 1871, în atmosfera de optimism generată de victorie, de cele cinci miliarde de franci aur smulse ca despăgubiri de la Franţa, s-a declanşat un proces de mobilizare a resurselor şi capitalurilor, investiţiile îmbrăcînd atît aspecte raţionale, cît şi anarhice. Profitîndu-se de menţinerea legii prusiene din 11 iunie 1870, care scutea societăţile pe acţiuni de obligaţia obţinerii unei autorizaţii prealabile, în decurs de numai doi ani au luat fiinţă 780 de asemenea societăţi. Pe lîngă investitorii serioşi, numeroşi aventurieri au creat tot felul de societăţi industriale, de construcţii, bancare etc., lipsite de orice acoperire, care au exploatat credulitatea oamenilor, actele frauduloase proliferînd odată cu stagnarea agricolă şi industrială determinată de criza economică izbucnită în 1873. Nu se mai urmărea cîştigul durabil rezultat din muncă, ci numai profitul dat de febra speculaţiilor. Totul devenea materie pentru societăţile dubioase. Un ziar economic german, într-un spiritual text, caracteriza de minune situaţia: „Într-o vîlcea izolată dai de un şemineu părăsit; cu o lovitură de baghetă această ruină e transformată într-o *fabrică de maşini*. Pe o colină se învîrte o moară de vînt, cu corpul dărăpănat şi aripile sfîrtecate; iată din ce se poate înjgheba o *Societate pe acţiuni a morilor reunite*. La malul unui pîriu putrezeşte o barcă veche; este începutul unui *Lloyd*. Dugheana unui chiristigiu oferă elementele unei *Societăţi de aprovizionare cu materiale de construcţii*. Burghezi de treabă, vegheaţi asupra spălătoreselor voastre! Dacă le lăsaţi să hoinărească singure pe străzi, întreprinzătorul le va întîlni şi le va angaja într-o «Spălătorie pe acţiuni»".

Falimentele se ţineau lanţ. Munca a devenit foarte scumpă, revendicările salariale au depăşit limitele rezonabile, dar satisfacerea lor nu se solda cu îmbunătăţiri, ci, dimpotrivă, se lucra mai puţin şi mai prost[2]. Comisarul pavilionului german de la expoziţia de la Philadelphia – S.U.A., din 1876, comunica supărat: „Sîntem, din punctul de vedere al muncii sub nivelul tuturor naţiunilor; nici unul din produsele noastre nu valorează cît produsele similare străine şi cu toate acestea pretindem să vindem mai scump. Am organizat o expoziţie arătoasă..., cu busturile împăratului, lui Bismarck şi lui Moltke, ceea ce face ca sărăcia restului să apară şi mai mizerabilă; sîntem obiectul batjocurii universale"

---

[1] Şi alţi democraţi au fost victime ale predispoziţiei vindicative a cancelarului. Numai pentru că într-un discurs ţinut în septembrie 1881, în campania pentru alegerile de la începutul anului urmator, o personalitate de anvergura lui Theodor Mommsen a calificat orientarea oficială drept *Schwindelpolitik* (Schwindel = ameţeală, păcăleală), Bismarck n-a ezitat să-l dea în judecată pentru calomnie, deşi istoricul nu comisese un atac la persoană, ci pusese „în discuţie opinii şi fapte". Cu toata greutatea cancelarului instanţa a dispus achitarea (9 ianuarie 1884!).

[2] La aceasta a contribuit şi emigraţia masivă de forţă de muncă calificată. Numai în 1872 au emigrat 215 000 de persoane; cei mai mulţi s-au dus în S.U.A., unde se interzicea debarcarea şchiopilor, orbilor, surzilor sau moşnegilor, deci nu erau admişi decît oameni robuşti, pregătiţi, utili.

Pornind de la starea de lucruri dată, Bismarck a denunțat liberul schimb, practicat din 1867, drept cauza principală a crizei, a reactualizat ideea expusă încă în 1841 de economistul Friedrich List, potrivit careia munca omenească nu este o simplă afacere particulară, ci *o funcțiune a existenței naționale*, și a hotărit să treacă la protecționism; în acest scop a instituit o politică vamală favorabilă industriei, a redus conflictul dintre capitalul industrial și cel agrar prin subvenționarea și creditarea agriculturii, iar prin impozitele indirecte suportate de masa consumatorilor a degrevat în ansamblu proprietatea.

Abilitatea lui Bismarck în a recunoaște și a satisface necesități ale factorilor productivi, încurajarea apropierii dintre grupurile de interes marcante - industriale, agrare, profesionale - nu urmărea numai cuprinderea noilor forțe sociale pe care le genera industrializarea, pregătirea unei conduceri capabile să direcționeze dezvoltarea modernă, ci și punerea rezultatelor progresului economic în serviciul întăririi imperiului, a independenței sale financiare. Deși, prin repartiția rețetelor obținute din taxele vamale și impozite între imperiu și statele federate, nu a reușit să realizeze complet această independență, Bismarck se considera îndreptățit să afirme că „Reichul nu mai era un pensionar inoportun", ci „un pensionar regal instalat la un particular".

Mizeria glorioasă dintre 1873 și 1875 indica și direcția de viitor: înlocuirea Germaniei predominant agrare cu o Germanie industrială - *Deutschland Industriestaat!* Industria a devenit centrul de gravitație al producției naționale. Farmecul munților Harz și al Văii Rinului, romantismul ruinelor legendare sînt destrămate de uruitul motoarelor și zgomotul ciocanelor pneumatice. Bătrînelor clopotnițe ale catedralelor gotice li se opun prozaice furhale. Zidurile seculare ale castelelor medievale sînt concurate de halele colosale ale fabricilor. Dezvoltării industriale îi este asociată știința - fizica, chimia, electrotehnica. Cifre senzaționale dau dimensiunea avîntului industrial al Germaniei: în 1881, producția de oțel era de 897 000 de tone, iar în 1899 ajungea la 6 317 000 de tone, în vreme ce Franța producea 1 442 000 de tone, iar Anglia 4 639 000 de tone.

Un curtier cinstit

Concomitent cu consolidarea cadrului intern al dezvoltării imperiului, cancelarul Bismarck se preocupa asiduu și de asigurarea condițiilor externe favorizante, pe care le vedea în menținerea păcii în Europa grație unui raport de forțe echilibrat în sistemul marilor puteri, sistem ce se rotunjise odată cu realizarea unității Italiei și Germaniei. Esența acestei politici a fost cel mai clar definită în celebrul *Diktat de la Kissingen*, din 15 iulie 1877, în care se arăta că raportul de forțe pe eșichierul continental trebuia să fie întemeiat „nu pe achiziții teritoriale, ci pe o constelație politică generală, în care toate puterile, cu excepția Franței, vor avea nevoie de noi și vor fi împiedicate, datorită legăturilor lor mutuale, să se alieze contra noastră". Este ideea care a prezidat politica bismarckiană de alianțe de mai înainte și după acest „Diktat": Alianța celor trei împărați - ai Germaniei, Austro-Ungariei și Rusiei (1872), Tripla Alianță - Germania, Austro-Ungaria și Italia (1882), aderarea Germaniei la Tratatul de alianță secretă dintre Austro-Ungaria și România (1883), Tratatul de reasigurare cu Rusia (1887) ș.a.

În activitatea diplomatică a „Cancelarului de fier" unul din momentele de culme l-a reprezentat Congresul de la Berlin din iunie-iulie 1878. Ales președinte al Congresului, Otto von Bismarck nu a făcut doar figură protocolară, ci a condus cu iscusință lucrările. Observînd în permanență cele declarate anterior în Reichstag, anume că nu intenționa să joace *„rolul de judecător de pace"*, ci pe acela de *„curtier cinstit"*, animat de dorința *„de a duce afacerea la bun sfîrșit"*, șeful guvernului german a contribuit substanțial la rezolvarea problemei orientale în ipostaza de după războiul ruso-româno-turc, la evitarea unui conflict armat ruso-austro-englez, la prezervarea păcii în Europa. Era limpede că tratatul ce se elabora la Berlin trebuia să fie oferit de unii - cele șapte mari puteri -, acceptat de alții - țările mici pe seama cărora s-a negociat -, și aplicat de toți - ansamblul statelor continentului.

Congresul de la Berlin a conciliat Tratatul de la San Stefano din 1878 cu Tratatul de la Paris din 1856 în planul mutațiilor survenite în raportul de forțe pe continent. A lăsat însă, cum bine spune un contemporan, deschisă problema concilierii Tratatului de la Berlin cu drepturile popoarelor mici din sud-estul Europei, al căror viitor național a fost abordat nu prin prisma aspirațiilor lor legitime și juste, ci prin aceea a intereselor marilor puteri. În acest context se inscrie și modul în care au fost tratate problemele României.

Socotind Tratatul de la San Stefano „fără valoare pentru noi, fiind făcut fără noi", la 19 iunie/1 iulie 1878, la ora două și jumătate p.m., delegația țării noastre a expus în fața Congresului exigențele guvernului român cu privire la articolele referitoare la România. Argumentînd poziția românească în cel mai nevralgic punct în dispută, Mihail Kogălniceanu, ministrul de externe, a declarat: „Noi considerăm că, potrivit unei bune justiții, nici o parte din teritoriul său actual nu trebuie să fie desprins de România... Nici în 1878, după cum nici în 1812, Basarabia nu poate fi cerută de la România în virtutea dreptului de cucerire. Ea aparține unui principat pe care însăși Rusia, de-a lungul întregului curs al războiului recent cu imperiul otoman, a considerat-o și a tratat-o ca pe un stat independent și aliat", iar primul ministru Ion Brătianu a ținut să facă să se știe că „deposedarea noastră de o parte din patrimoniul nostru nu ar fi numai o profundă durere pentru națiunea română ci, în același timp, ar distruge încrederea sa în eficacitatea tratatelor și în respectarea atît a echității, cît și a dreptului scris"

După plecarea delegației române, dezbaterile i-au asociat pe toți membrii Congresului punctului de vedere rusesc. Exprimîndu-și speranța de a vedea România mulțumindu-se cu recunoașterea independenței, Bismarck și-a motivat astfel poziția: „Opera Congresului nu ar fi, după părerea mea, durabilă, dacă un sentiment de demnitate rănită ar subzista în politica viitoare a unui mare imperiu. Oricare ar fi simpatia mea pentru statul român, al cărui suveran aparține familiei imperiale a Germaniei, eu nu trebuie să mă inspir decît din interesul general care sfătuiește să se dea *o nouă garanție păcii Europei*". Sentimentul că a concurat totuși la săvîrșirea unei nedreptăți dacă nu unui stat, cel puțin unui prinț de Hohenzollern, l-a urmărit multă vreme pe cancelar. Cînd, la 1 martie 1880, domnitorul Carol îi scria „Sîntem mîndri că de azi înainte putem număra pe Excelența Voastră printre membrii Ordinului «Steaua României»", prințul Otto von Bismarck adăuga răspunsului de mulțumire regretul că „rezultatele dobîndite prin încheierea păcii nu sînt potrivite cu vitejia armatei Alteței Voastre Regale. Însă, față de tăria Puterilor de care România este înconjurată și ținînd seama de greutatea de a asigura între ele un *modus vivendi* care să garanteze pacea, n-am găsit nici eu o ieșire care ar fi putut aduce României foloase mai mari".

Antisemitismul: ruşinea secolului

În dimineaţa zilei de 4 martie 1888 împăratul Wilhelm I îşi dădea obştescul sfîrşit, urmat la numai 99 de zile de fiul său Frederic III (om de convingeri profund liberale, care dacă ar fi domnit măcar zece ani alta ar fi fost faţa Germaniei). Pe tronul imperial urca Wilhelm II. Noului Kaiser, în vîrstă de 28 de ani, nu-i convenea un mentor ereditar! „Ilustrul strămoş al Majestăţii voastre - insinua contele Alfred von Waldersee, şeful Statului major general - nu ar fi devenit Frederic cel Mare dacă ar fi trebuit să suporte lîngă el un ministru atotputernic!" Dinastia Hohenzollern sau dinastia Bismarck[1] cugeta şi ambiţiosul încoronat. După o confruntare de 21 de luni, la 20 martie 1890, împăratul aproba demisia cancelarului, atît de insistent cerută! Nu atît divergenţele privind prelungirea şi înăsprirea legii contra socialiştilor şi reînnoirea Tratatului de reasigurare cu Rusia au fost cauza separării dintre noul împărat şi vechiul cancelar, ci faptul că Wilhelm II voia să ocupe el însuşi locul pe care Bismarck îl deţinuse un sfert de secol în Germania şi în lume.

Cancelarul a dispărut, ce va deveni imperiul? - iată întrebarea care se punea. „După el libertatea!" strigau optimiştii. „După el potopul!" replicau pesimiştii. Germanii n-au primit însă mai multă libertate decît în epoca lui Bismarck, în schimb au văzut înmulţindu-se semnele vestitoare ale unui devastator potop.

Potenţialul exploziv al unităţii germane, de care fusese îngrijorat Bismarck şi căutase să-l ţină sub control, a fost preluat de promotorii „noului curs", în frunte cu Wilhelm II, şi dirijat pe un făgaş periculos.

Sentimentul naţional, nobil şi legitim, a fost confiscat, prefăcut în trufie naţională şi deturnat spre extremismul şovinist şi xenofob. Începuturile acestui extremism au fost marcate, încă în perioada anterioară, de campania antisemită declanşată şi întreţinută de partidul social-creştin, campanie care a alarmat toate conştiinţele lucide. „În Prusia, partidul pastorilor evanghelici pune în scenă, cu oarecare succes, o mişcare antisemită, iar partidul conservator sprijină această experienţă foarte primejdioasă - îi scria, în ianuarie 1880, prinţul Karl-Anton von Hohenzollern fiului său, domnitorul României. Nu pe nedrept prinţul de coroană s-a declarat contra acestei mişcări, căci dacă spiritele sînt odată dezlănţuite nu mai pot fi alungate decît prin sînge şi fier". Prinţul de coroană, viitorul împărat Frederic III, a fost acela care a formulat sentinţa: „Antisemitismul este ruşinea secolului nostru!" Iar Wilhelm II mărturisea că în timpul ultimei vizite făcute cancelarului, în iarna lui 1890, la interogaţia-reproş „Dvs. frecventaţi deci pe evrei şi iezuiţi?", s-a temut că Bismarck îi va arunca cu călimara în cap. Calificînd campania antisemiţilor „un avorton al simţămîntului naţional", marele Mommsen descifra germenii teoriilor şi practicilor rasiste: „În curînd - scria el - vom ajunge la punctul în care «cetăţean legitim» va fi recunoscut numai cel ce va putea să-şi reconstituie genealogia pînă la unul din cei trei fii ai lui Manus". (Manu - primul om, proto părintele omenirii în mitologia indiană). Nu va trece mult şi istoricul va vedea cu amărăciune constituirea acelei Alldeutscher Verband (Liga pangermanică), care-şi fixa ca ţel programatic „Germania Mare", revendicînd pentru germani rolul de „popor de stăpîni deasupra popoarelor inferioare din Europa şi a popoarelor primitive din colonii".

Partida militaristă a făcut din expansiunea în afara graniţelor ţării o religie: „Weltwirschaft und Weltpolitik!" Economie mondială, politică mondială! Peste ocean, urmaşilor vechilor colonişti spanioli, portughezi, englezi li se înfăţişează noi firme: Müller and Co, Ltd, Don Felipe Schmidt! Dar Germania se înscria tîrziu pe orbita colonialismului. Tot ce era mai bun fusese acaparat de alte puteri. De aceea politica internă reacţionară trebuia să se împletească cu o politică externă agresivă, vizînd reîmpărţirea lumii. În opoziţie cu Bismarck, care socotea că pentru a progresa Germania avea nevoie

Retras la Friedrichsruh, în tovărăşia cîinilor săi credincioşi

[1] Nu e lipsit de interes să notăm că Bismarck aprecia că gradul de nobilitate al familiei sale nu era mai prejos de cel al ramurii suabe a casei de Hohenzollern.

de pace, preconizînd chiar, prin 1883-1884, o reducere a armamentelor în Europa, reprezentantul german la o conferinţă internaţională pe tema păcii, ţinută la Haga spre sfîrşitul secolului trecut, clama: strămoşii noştri s-ar răsuci în mormintele lor la ideea unei dezarmări universale! Cu o adevărată intuiţie, un general francez, la vederea portretului Kaiserului Wilhelm II, remarca: „Seamănă cu o declaraţie de război".

30 iulie 1898, orele 22.57

Retras la Friedrichsruh, bătrînul leu nu s-a mărginit la plimbări prin parc în tovărăşia credinciosului său ciine de vînătoare, ci a transformat conacul într-un adevărat centru de opoziţie, de unde trimitea săgeţi după săgeţi împăratului şi guvernului în funcţiune. Preluate, aceste săgeţi au făcut din ziarul *Hamburger Nachrichten* cea mai interesantă foaie germană, ce va fi poreclită „Monitorul Friedrichsruhului". Desfăşurarea noii politici a lui Wilhelm II, apreciată ca funestă, l-a determinat pe Bismarck la întoarceri de 180 de grade. Pare aproape neverosimil ca de la un apărător al regalităţii de talia lui Bismarck să înregistrezi declaraţia: „Din 1847, am reprezentat permanent principiul monarhic, l-am înălţat ca pe un steag; ei bine, am văzut trei regi goi, ceea ce nu era întotdeauna în favoarea acestor înalte personagii. A spune asta lumii întregi ar fi potrivnic principiului. Nu aş avea însă dreptul să mă tem în mod laş sau să afirm contrariul". Analizînd capitolul despre Wilhelm II din memoriile „Cancelarului de fier", Emil Ludwig conchide: *„Niciodată nu s-a scris o bucată aşa de bună împotriva monarhiei"*. Omul care tot timpul a considerat că parlamentarismul, alături de presă, reprezintă plaga societăţii, ajuns să deplîngă nivelul scăzut al influenţei Reichstagului asupra vieţii publice, nivel pentru care îşi asuma partea sa de răspundere, şi consilia: „Este datoria reprezentanţilor poporului să critice, să controleze, să avertizeze guvernul şi în anumite circumstanţe să-l ghideze. Cît timp Reichstagul nu va fi aşa, nu voi fi liniştit cu privire la durabilitatea şi soliditatea dezvoltării naţionale".

În biroul său de lucru - avînd pe peretele din faţă portretul lui Wilhelm I, personificare a statului, pe peretele din spate pe cel al soţiei, simbol al familiei ca nucleu de bază al societăţii, iar alături, masa cu inscripţia „Pe această masă au fost semnate preliminariile păcii dintre Germania şi Franţa la 26 februarie 1871, la Versailles, str. Provence, nr. 14", mărturie de la naşterea imperiului german - Otto - Eduard - Leopold prinţ von Bismarck îşi evocă viaţa şi politica în *Gedanken und Erinnerungen* (Gînduri şi amintiri), liedul final al primelor două decenii ale imperiului. Într-o seară, se povesteşte într-o biografie, ex-cancelarul citea *Hoţii* de Schiller, autorul său preferat în anii senectuţii. La pasajul unde Franz Moor îi strigă bătrînului „Crezi că vei trăi o veşnicie?", privind împrejur, exprima printr-o tăcere elocventă legătura pe care o făcea cu propriul destin. La 30 iulie 1898, orele 10.57 seara, se desprindea de lumea celor vii. Spre a fixa epoca cu care şi-a împletit numele, Bismarck a ordonat ca pe piatra funerară să se scrie doar atît: „Aici odihneşte un German, credincios slujitor al împăratului Wilhelm I". ■

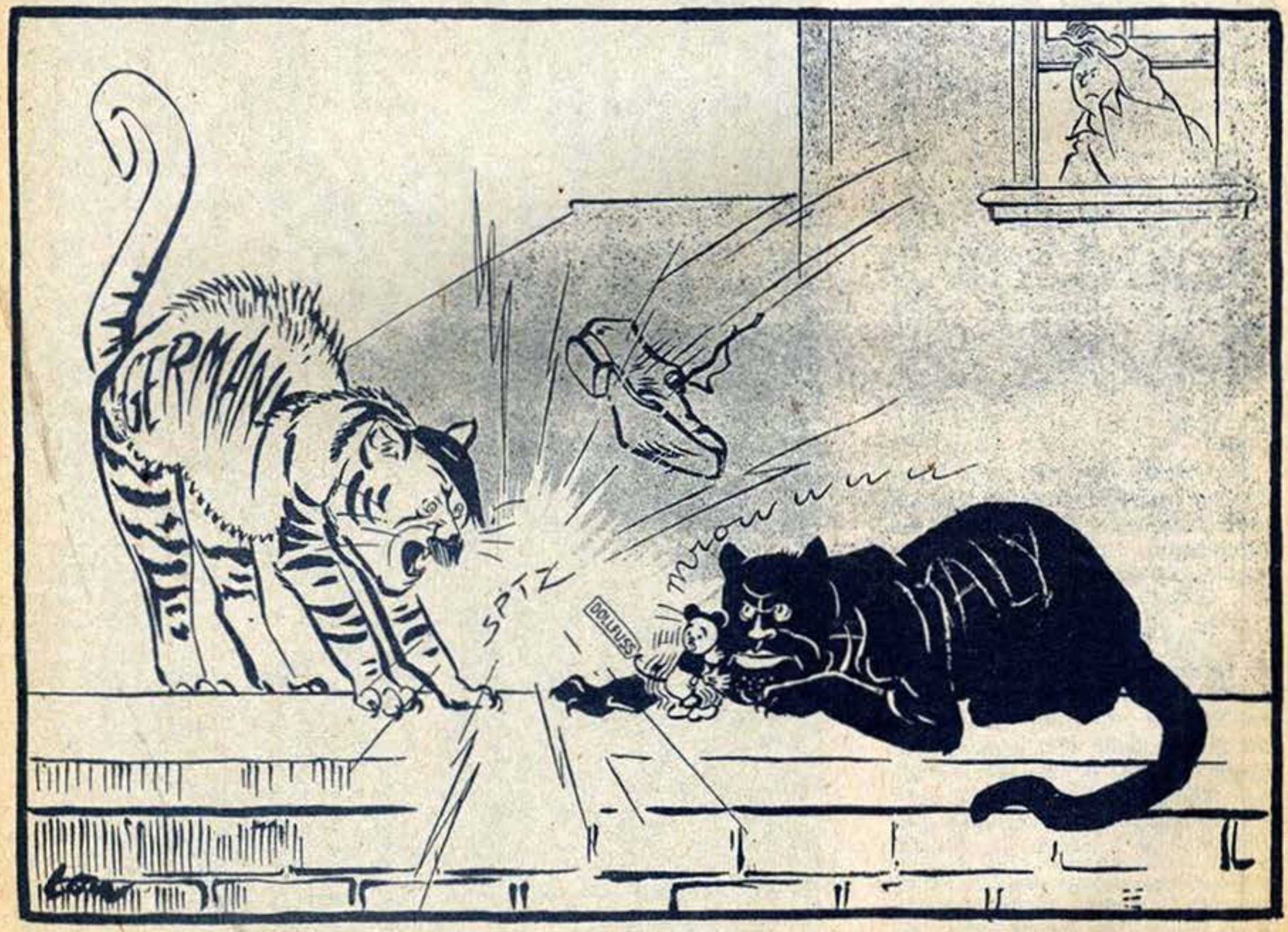

Iata cum vedea caricaturistul ziarului londonez Evening-Standard tentativa cancelarului austriac Dolfuss (asasinat in 1934) de a cauta ajutor din partea Italiei în faţa presiunilor exercitate, în anii 1933-1934, de catre Germania

Versailles, 15 septembrie 1684. Primul chinez are privilegiul de a-l saluta pe Ludovic XIV, intr-o ceremonie fastuoasă[1]. Se numea Mikhel Xin, vorbea destul de bine latineşte şi era însoţit de părintele Couplet, membru al misiunilor franceze în China. Mercure Galant **relata astfel această vizită neobişnuită la Curtea Franţei: „După ce a ascultat rugăminţile sale în limba chineză, Majestatea Sa a poruncit să-i fie pusă o farfurie pe masă, pentru a vedea curăţenia şi îndemînarea chinezilor în a se hrăni, folosind două beţişoare cu patru feţe şi lungi de un picior, pe care le ţinea în mîna dreaptă, între două degete".**

Sub titlul Curtoazia unui tînăr chinez sosit la Paris luna trecută, **aceeaşi publicaţie oferea cititorilor cîteva informaţii suplimentare privitoare la limba chineză: „Vorbesc de parcă ar cînta, diferitele accente sau tonuri ale vocii conferă felurite semnificaţii cuvintelor pronunţate... Doctorul Confucius[2], cel care a fost pentru chinezi ceea ce a fost Aristot pentru greci... a remarcat şi el acest mod de a vorbi". De altfel, ei scriu de sus în jos numai pentru că „Confucius a vrut să scrie astfel, pentru a eterniza memoria descendenţei lor din Turnul Babel!".**

Deci primii chinezi au sosit în Franţa în urmă cu trei secole. La începutul veacului XVII, cîteva zeci de savanţi iezuiţi plecaseră „La China", pentru a predica acolo adevărurile credinţei. Au scris apoi mult despre înţelepciunea discipolilor lui Confucius şi despre marii împăraţi ai dinastiei Ming (1368-1644). De aceea, filosofii europeni fremătau de curiozitate să cunoască această naţiune de la capătul lumii, unde domnea virtutea.

50 în 300 ani

Prezenţele chineze în Franţa au fost primite cu maxim interes. Lui Mikhel Xin, pe care părintele Couplet l-a purtat apoi la Londra şi la Roma, i-a urmat, 15 ani mai tîrziu, în 1699, un alt tînăr chinez convertit, înscris la Colegiul „Ludovic cel Mare". Doi ani numai, pentru că în 1701 el s-a întors la Canton (azi Guangzhou).

Dar primul burghez chinez al Parisului este considerat Arcade Huang, născut în 1680, într-o familie proaspăt convertită din Fujian, ajuns în capitala Franţei în 1702. Spirit erudit, strălucitor, neconformist, prieten cu Montesquieu şi cu academicianul Etienne Fourmont, Huang a refuzat preoţia şi s-a căsătorit cu o franţuzoaică în 1713. Dar trei ani mai tîrziu a murit. Desigur că destine chinezeşti în Parisul vremii pot fi în continuare urmărite. Pe scurt însă, se ştie că în trei secole, au venit în Franţa — sub protecţia misionarilor — 50 de tineri chinezi.

La începutul veacului XIX, chinezii şi japonezii erau puţin atraşi de ţările Occidentului, pe care le calificau „barbare". Cu atît mai mult cu cît împăraţii şi şogunii le interziceau să părăsească pămîntul natal. Aşa încît, pînă în 1840, mai ales rebelii, vagabonzii şi cei refuzaţi de societate au avut îndrăzneala, ba chiar impietatea, de a pleca dincolo de mări.

Primul mare curent de migraţie chineză către ţările de departe a fost provocat de războiul opiului[3], deschiderea cu tunurile, în 1840, a porţilor chineze de către englezi, pentru a impune libertatea comerţului cu opiu. Soldaţi şi marinari fără slujbă, hamali şi cerşetori, mici negustori şi meşteşugari chinezi au fost atunci îmbarcaţi cu forţa de către briganzi şi piraţi englezi, pentru a fi vînduţi unor armatori occidentali, care, la rîndul lor, îi „livrau" Americilor. După abolirea sclaviei, plantaţiile de trestie de zahăr din Jamaica sau minele din Peru, sau şantierele din Cali-

---

[1] Reproducem acest articol — într-o forma prescurtata — din revista franceza *Historia*, nr. 526/octombrie 1990. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 6/1985; 10/1979.

fornia duceau lipsă de mînă de lucru. Așa au ajuns emigranții chinezi în Lumea Nouă.

Dar chinezii „de calitate" au venit în America și Europa abia după crearea, în 1865, a „Zongli Yamen", organism ce se ocupa cu afacerile externe și cu trimiterea de studenți în țările occidentale. Astfel, în 1866, sosea la Paris Zhang Deyi. El va reveni în Franța cinci ani mai tîrziu, cu o ambasadă itinerantă, fiind unul dintre martorii Comunei din Paris[1], despre care va scrie în jurnalul personal. Pe Zhang Deyi l-a urmat Wang Tao (un catolic ce tradusese „Marseilleza" în chineză), vizitator al Expoziției universale din 1867, unde o trupă a operei din Canton a prezentat un spectacol ce a făcut mare vîlvă prin costumația policromă.

Prima legație chineză la Paris s-a deschis abia în 1878, după ce, cu doi ani în urmă, fusese trimis la Londra același legat al Curții chineze: Guo Songshou. În însemnările sale, acesta va nota că în Franța trăiau 9 studenți, 12 stagiari și 6 comercianți chinezi.

Un an mai tîrziu, pe Guo Songshou — în misiune diplomatică la Paris — l-a înlocuit marchizul Zeng Jizen (1839-1890), fiul ilustrului Zeng Guofan, învingătorul războiului țărănesc al taipinilor (1860-1864). La Paris sosea astfel un diplomat aparținînd unui clan foarte influent la Curtea chineză.

Cronicile relațiilor de politică externă Franța-China de la sfîrșitul veacului XIX au reținut un scandal provocat de generalul Zheng Qitong, numit atașat militar la Paris în 1885: un om de lume, încîntător, care cucerise societatea înaltă, dar căruia i-a venit ideea ciudată de a contracta un împrumut financiar... fără a consulta Pekinul. Cum Quai d'Orsayul a cerut explicații, generalul a fost rechemat la Pekin, în 1891, degradat, dînd tot restul vieții sale lecții de franceză la Shanghai și visînd la succesele sale mondene pariziene.

Mai mult sau mai puțin, de-a lungul anilor, ambasadorii Chinei la Paris se vor găsi în fața unor situații dificile, provocate de tulburările politice de la Pekin. Ecourile „Reformelor celor 100 de zile"[2], cu conflictele dintre reformiști și conservatori (1898), sau ale mișcării lui Song Zhongshan (Sun Yat-Sen)[3] împotriva dinastiei Qing (1911), confruntarea între comuniști și Guomindangul lui Jiang-Jieshi, din anii 1920-1930, cu prelungiri după 1949, toate acestea vor „face valuri" și la Paris, la nivelul Ambasadei chineze.

La spartul tîrgului

1 august 1914. Mobilizarea generală aducea sub arme pe toți francezii valizi. Începea primul război mondial. Într-o industrie de război, lucrînd cu maximum de randament, era nevoie de muncitori. Deci...' din 1915 Franța s-a gîndit la inepuizabilul rezervor de mînă de lucru ce este China, țară neutră în conflict. A urmat un acord, în martie 1916, și campania de recrutare s-a declanșat imediat. În ciuda propagandei revoluționare care chema la boicot, europenii au găsit voluntari la discreție. Contractul de angajare, pentru 5 ani, prevedea un salariu zilnic de 5 franci pentru 10 ore de muncă.

Prima deschidere a Chinei către lume a avut loc în vremea împăratului Kangxi

În august 1916, au sosit în Franța primii chinezi muncitori. Numărul lor va ajunge la 150 000, dintre care 100 000 au fost destinați corpului expediționar britanic din Flandra, iar 50 000 comandamentului francez, care va retroceda 10 000 dintre ei americanilor, în 1917. Dar, la 14 august 1917, China a declarat război Germaniei. De atunci chinezii au fost angajați și în operațiile militare de pe fronturi.

Bilanțul pierderilor chineze la sfîrșitul războiului nu a putut fi precis stabilit. Oficial, el este de 3 000 morți (dintre care 2 000 în rîndurile britanice), dar Ambasada Chinei la Londra a anunțat cifra de 9 900.

Repatrierea contingentului chinez s-a efectuat din 1919 pînă în 1922. Ea a adus în țară circa 110 000 persoane. 19 000 nu au răspuns la apelul de a se întoarce. Unde erau ei? Răspîndiți prin Europa, fără nici o îndoială. Se căsătoriseră și continuau să lucreze la uzinele Creusot sau Renault.

În 1926, „Asociația lucrătorilor chinezi din Franța" avea 2 000 membri, ce constituiau primul nucleu al imigrației chineze. Din acești „chinezi ai Marelui Război" au rămas cîțiva supraviețuitori, și ei ar fi fost total uitați dacă un tînăr sociolog, Live Yu Sion, nu le-ar fi consacrat cercetări speciale și dacă doi veterani nu ar fi primit Legiunea de onoare, în noiembrie 1988, la a 70-a aniversare a Armistițiului.

„Marele Război" nu a stopat însă trimiterea de studenți chinezi la Paris. În 1919, ei erau circa 400, pentru ca în 1920 să ajungă la 1 800 studenți-muncitori. Din rîndul acestora s-a organizat „Gruparea tineretului socia-

---

Magazin istoric, nr 2-4/1971, 10/1990, 12/1981.

list chinez", transformată în „Secțiunea partidului comunist din Franța", ce reunea 500 membri, mai mulți chiar decît avea Partidul Comunist Chinez. Mulți dintre ei își vor înscrie numele în istoria țării lor: Zhou Enlai, Li Lisan, mareșalul Chen Yi, Deng Xiaoping, Li Fuchun, mareșalul Nie Rongzhen.

Polițiștii francezi urmăreau îndeaproape activitatea acestor studenți, care de studiat studiau mai puțin, dar politică făceau tot timpul. Nu înțelegeau o boabă din această activitate, dar știau că ea nu putea fi decît subversivă... În noiembrie 1921, 110 studenți-muncitori chinezi, între care Chen Yi, viitorul ministru de externe, au fost expulzați din Lyon și îmbarcați la Marsilia. Deși din 1924, revoluționarii chinezi au început să se întoarcă în China, 400-500 dintre ei au rămas în Franța, unde au formulat revendicări modeste: un cimitir pentru morții din timpul Marelui Război, ajutor financiar

Ambasadorul Chinei se îndreaptă spre Palatul Elysée, pentru a-și prezenta scrisorile de acreditare președintelui Poincaré

și material pentru educarea copiilor etc. — toate nesatisfăcute.

Un „strat" special al imigrației chineze în Franța îl constituie cei veniți din Qingtian, orășel din sudul provinciei Zhejiang. Vocația lor dintotdeauna a fost comerțul ambulant. În 1922, aceștia s-au stabilit în împrejurimile gării din Lyon, în curînd numărul lor ajungînd la 300. 20 de hoteluri sordide și birturile din pasajele pariziene Raguinot și Brünoy, locuite și frecventate de negustorii ambulanți chinezi, aveau să for-

„Una dintre cele mai mari descoperiri arheologice ale sec. XX"

Fragmente de oase cu inscripții, de mărimea unui deget, descoperite în cursul săpăturilor efectuate de arheologii chinezi la Palatul Weiyang, reședința imperială a dinastiei Han de Vest, din Xi'an, s-au dovedit a fi o cheie de neprețuit pentru descifrarea tainelor istoriei străvechi a Chinei. După aprecierea arheologului Liu Qingzhu, conducătorul unui grup de lucru de la Institutul de Cercetări Arheologice al Academiei Chineze de Științe Sociale, care efectuează săpături aici de mai mulți ani, este vorba despre „cele mai bogate materiale arheologice descoperite vreodată care descriu economia, sistemul politic și scrierea cu caractere chineze în vremea dinastiei Han de Vest (206 î.e.n.-24 e.n.)". Bucățile au între 58-72 mm lungime, 21-32 mm lățime și 5 mm grosime. Partea posterioară a fragmentelor este dreaptă, iar cea anterioară arcuită. Scobitura în formă de semiluhă, de la mijlocul fiecărui os, era săpată — după opinia arheologilor — pentru a lega, cu ajutorul unei sfori, cîte două oase la un loc.

Obiectele erau împrăștiate în cuprinsul unei vechi ruine, plasată la 880 m nord de Palatul Weiyang. Construcția a fost identificată drept sediul dregătorilor însărcinați cu supravegherea producției meșteșugărești în cadrul statului condus de dinastia Han de Vest. Săpăturile, care au început în anul 1986, au dat la iveală o curte rectangulară, cu o suprafață de 9 600 m², închisă de ziduri groase (între 1,5 și 2,7 metri). Un canal de scurgere împarte totul de la nord la sud, în două părți simetrice. Fiecare parte are cîte un șir de case strict aranjate. Ele sînt mari, chiar și cea mai mică dispune de o suprafață de 109 m². Mult prea spațioase pentru a fi fost doar simple locuințe, au exact forma unor birouri și ateliere meșteșugărești din acea vreme. Armele descoperite, foarte diferite, dar în număr mic, exclud posibilitatea ca ele să fi fost păstrate în stoc. În plus, explică Liu, cele mai multe dintre ele au fost descoperite lîngă ziduri sau la uși. Nu există altă explicație, decît că trebuie să fi aparținut gărzilor care păzeau clădirea. „Toate acestea arată că ruinele nu pot fi decît ale sediului unei instituții de rang central", este de părere Liu.

Fragmentele de oase sînt în număr de 30 000, aproximativ jumătate dintre ele bine păstrate. Din cauza spațiului limitat, caracte-

meze primul „cartier chinezesc" al capitalei Franței.

Începînd din 1930 au sosit alți imigranți chinezi, tot negustori, provenind din Wenzhou, alt oraș din provincia Zhejiang. Ei s-au așezat în inima cartierului evreiesc din Arondismentul III, constituind acolo al doilea „cartier chinezesc", ce furniza parizienilor cravate și obiecte de mercerie și de marochinărie.

Închistați în specializările lor, în dialectele lor, în structurile lor familiale, chinezii din Wenzhou, deveniți parizieni, și-au cultivat tenace izolarea, inclusiv față de compatrioții lor, proveniți din alte provincii ale Chinei. Nimic nu i-a urnit din însingurare, nici războiul chino-japonez din 1937[1] (care i-a obligat pe o parte dintre ei să se întoarcă în patrie), nici cel din 1939-1945.

În timpul ocupației germane, Gestapoul nu a acordat o atenție specială micii colonii chineze din Paris. S-a spus chiar că a menajat-o, fie datorită simpatiei de care generalii celui de-al treilea Reich se bucurau în anturajul lui Jiang-Jieshi, fie pentru că germanii făceau cu greu distincția între chinezi și aliații lor, japonezii. Nesuspectați, muncitorii chinezi au putut servi astfel ca mesageri în Rezistență, trei dintre ei murind în deportare.

După 1945, imigrația chineză în Franța a fost total diferită de cea de pînă la război. Pînă atunci sosiseră la Paris meșteșugari, comercianți, muncitori în uzine — acum veneau oameni de litere și poeți, artiști, ce fugeau de războiul civil și de un regim a cărui ideologie o refuzau.

La Paris există mai multe aglomerări chinezești, provenite și pe un alt „traseu" de imigrație: din peninsula Indochina, unde trăiesc, de multe secole, comunități chineze. Acolo, în Indochina, cînd i-au descoperit portughezii, la începutul veacului XVI, chinezii dețineau monopolul comerțului și transporturilor fluviale, excelînd prin dinamism și spirit întreprinzător. Aceleași calități îi vor impune și la Paris, unde, în anii 1975-1980, s-au stabilit în „Triunghiul de la Choisy", ce va căpăta denumirea de „Chinatown".

Aceștia s-au adaptat aparent cu ușurință la condițiile de viață din Franța, fără a renunța însă la tradițiile și la moștenirea lor culturală. Diferiți de cei sosiți din China, introvertiți, misterioși și impenetrabili, ei, cei proveniți din Indochina, au sentimentul că au sosit „la spartul tîrgului", aspirînd cu tenacitate să devină, ei și copiii lor, francezi de origine chineză. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1986.

---

rele inscripțiilor sînt subțiri și mici. Apar numele și rangurile dregătorilor care aveau în grijă producția meșteșugărească și pe meșteșugari, cît și produsele pe care ei le trimiteau către autoritatea centrală. Obiectele sînt desemnate fie cu numele lor, fie cu ajutorul unui cod. Dacă erau destinate pentru folosință imperială, erau marcate cu caracterele „Sheng Yu", adică „rădvanul imperial". Din timpul împăratului Wudi (care a domnit între 140-87 î.e.n.) numele de domnie ale suveranilor au început să fie înscrise pe fragmentele descoperite acum.

Epoca dinastiei Han de Vest a fost una dintre puținele din istoria Chinei acelei perioade în care țara a cunoscut prosperitatea și o dezvoltare economică rapidă. Dar multă vreme istoricii nu au reușit să îi evalueze realizările economice din lipsa izvoarelor arheologice. Fenomenul se datora faptului că producerea de arme și alte articole pentru nevoile imperiale trebuia ținută ascunsă de ochii oamenilor de rînd.

Acum, grație acestor documente care înregistrează mari cantități de produse artizanale, cercetătorii pot aprecia capacitatea de producție a meșteșugarilor locali și aria de distribuire a produselor. Pot, de asemenea, identifica schimbările petrecute în varietatea și calitatea produselor meșteșugărești, obținînd astfel informații despre sistemul de conducere central și local și veniturile fiscale.

În vremea dinastiei Han de Vest, caligrafia chineză a suferit mari transformări. Pictogramele chineze fuseseră standardizate în timpul dinastiei Qin (221-207 î.e.n.) în grafia *Xiaozhun*. Mai tîrziu, grafia oficială, o formă simplificată a lui *Xiaozhun*, a devenit curentă. Ea s-a menținut pînă la mijlocul perioadei dinastiei Han de Vest. În mod treptat, grafia oficială a făcut loc celei obișnuite. Dar răspîndirea acesteia a variat în diferite regiuni, ca urmare a dezvoltării economice și culturale inegale. Inscripțiile de pe fragmentele de vase descoperite sînt atît în grafia oficială, cît și în cea obișnuită. Întregul proces de modificare a scrierii chineze este reflectat în aceste inscripții, care numără 500 000-600 000 semne.

S-au mai scos la lumină și mari cantități de materiale de construcție, monede de bronz, obiecte de uz zilnic și arme. Dar Liu Qingzhu subliniază că fragmentele de oase reprezintă principalul element. „Cred că aceasta este una dintre cele mai mari descoperiri arheologice ale secolului XX", adaugă el.

Dr. Liu și colegii săi au încă mult de lucru: să analizeze numele, varietatea și cantitatea mărfurilor, zonele unde se produceau. „De exemplu —spune Liu — nu știm încă ce reprezintă numele de cod de pe fragmente. Vom avea nevoie de trei pînă la cinci ani pentru a cerceta aceste descoperiri arheologice prețioase".

(Agenția China Nouă)

ÎN R.P. CHINEZĂ

La invitația Asociației chineze pentru înțelegere internațională (Chinese Association for International Understanding) în perioada 17 iunie-1 iulie a.c. am vizitat, împreună cu acad. prof. N.N. Constantinescu, secretar general al Academiei Române, R.P. Chineză.

Istoria și valorile ei au constituit — cum este și firesc — obiectul unor pasionante discuții, atît la Institutul de istorie universală al Academiei de științe sociale chineze, cît și la Universitatea din Beijing sau la Institutul de studii internaționale de la Shanghai. Actualitatea gîndirii unor mari istorici, ca N. Iorga, sau diplomați, ca N. Titulescu, a fost adesea invocată. A fost subliniată — ca o trăsătură a contemporaneității — vocația de participare a tuturor popoarelor la istoria universală. Azi, sfera de cuprindere a conceptului de istorie universală s-a lărgit, ea privește întregul proces al dezvoltării umane, la care participă, după împrejurări ce trebuie explicate, întreaga umanitate; ea însumează contribuțiile tuturor popoarelor, mari și mici.

Este cunoscut faptul că nu există civilizații care să se fi dezvoltat rupte de civilizații contemporane lor sau care să nu fie debitoare unor forme preexistente. Desigur că împrumuturile sau sintezele au loc mai ales între popoare vecine, dar și între marile unități de civilizație existente concomitent sau care se succed. Este, de pildă, de remarcat faptul că aspecte similare de civilizație chineză și europeană se surprind încă din neolitic. Analogii surprinzătoare există între ceramica pictată neolitică, avînd ca decor spirala, descoperită în provinciile din China Ho-nan și Kan-sou (datată între 2500-500 î.e.n.) și ceramica pictată din Ucraina și România, același decor fiind caracteristic și civilizațiilor egeene și miceniene.

Parafrazîndu-l pe Nicolae Titulescu, în discuții s-a insistat asupra faptului că țările nu sînt egale în putere; istoricii și oamenii politici pot fi însă egali în dragostea și grija lor pentru pace, condiție *sine qua non* a progresului.

Cu o deosebită plăcere am remarcat interesul și cunoștințele colegilor chinezi pentru istoria românilor și a valorilor ei universale. Domnul Kang Chunlin, profesor asociat, șef de Departament la Institutul de istorie universală, care a făcut, cu ani de zile în urmă, un stagiu științific la Universitatea din București, este un profund cunoscător al operei și activității diplomatice a lui Nicolae Titulescu. Cu prilejul marcării semicentenarului morții marelui diplomat român, domnul Kang Chunlin a avut un rol însemnat în prezentarea în cercurile științifice și universitare chineze a personalității lui Nicolae Titulescu.

La întîlnirile de la Academia chineză de științe și Academia de științe sociale au fost analizate planurile de colaborare științifică româno-chineze și s-au fixat prioritățile în realizarea acestora. S-a stabilit ca printre priorități să fie și realizarea sub egida Academiei Române și a Academiei de științe sociale chineze a unei ediții din opera inedită a lui Nicolae Spătaru Milescu. Este vorba de dosarul 2006, aflat la Arhivele Statului din Beijing și care cuprinde 4 rapoarte în limba manciu privitoare la solia lui Nicolae Spătaru Milescu în anii 1675-1677 la împăratul Kangxi. Responsabil al acestui program de colaborare este, din partea română, prof. Virgil Cândea, membru corespondent al Academiei Române, cunoscut exeget al operei lui Nicolae Milescu.

Călătoria în R.P. Chineză a mai cuprins vizite la monumente istorice și la Muzeul Național de Istorie. La Beijing am ținut să vedem neapărat Palatul Imperial, Templul Cerului, Templul Lamaist, iar în apropiere de Beijing o porțiune, recent restaurată, din marele Zid Chinezesc. Multe ore am petrecut în Muzeul Național de Istorie, prilej de a cunoaște și a admira vestigii materiale ale unei străvechi și rafinate civilizații, de a pătrunde și înțelege mai bine spiritualitatea chineză. Este vorba, în fond, de resorturile istorice, care stimulează creația actuală, de natură să impună R.P. Chineză ca o mare putere a lumii.

Șt. ȘTEFĂNESCU,
membru corespondent al Academiei Române

DIN EPOCA BRONZULUI

O mare împrejmuire a fost descoperită la West Kennet, lîngă Avebury, în Marea Britanie. Datările cu radiocarbon au dovedit că a fost ridicată acum aproximativ 4 000 ani, la începutul epocii bronzului. Sectorul de nord al împrejmuirii a fost dat la iveală în primăvara anului 1989, cu ocazia lucrărilor începute în vederea ridicării unui hotel. În cursul verii aceluiași an, fotografii aeriene (favorizate de seceta severă ce a afectat regiunea) au relevat două șanțuri concentrice, cu un diametru de 50 m, la sud-vest de împrejmuire. Descoperirea ar constitui o dovadă a existenței unui complex de monumente din pămînt și lemn, legat de cel de la Avebury.

În aceeași zonă au mai fost dezgropate în decursul timpului și alte complexe similare. După cum remarca unul dintre arheologi, „avem acum o altă imagine a ceea ce se întîmpla aici în acea vreme".

S-a estimat că lemnul folosit pentru palisada ce înconjura recenta descoperire a fost obținut prin tăierea unei suprafețe de 40 hectare de pădure. Iar stîlpii de stejar erau atît de groși, încît ar fi putut rezista un secol fără să putrezească. Forța de lucru folosită la ridicarea acelui complex trebuie să fi fost, de asemenea, foarte importantă, ceea ce dovedește existența unei puternice comunități umane.

Rosturile exacte ale palisadei de la West Kennet rămîn încă un mister. Structura ar fi putut avea scop defensiv, dar așezarea ei în acel loc, într-o vale, pare a exclude o asemenea posibilitate. Mai curînd, cred specialiștii, întregul complex avea o funcție rituală. În mod sigur însă, el constituie o dovadă a gradului înalt de organizare a societății omenești din acea parte a Angliei, în urmă cu peste 4 000 ani.

D.M.

„Ştefane, Măria Ta!“

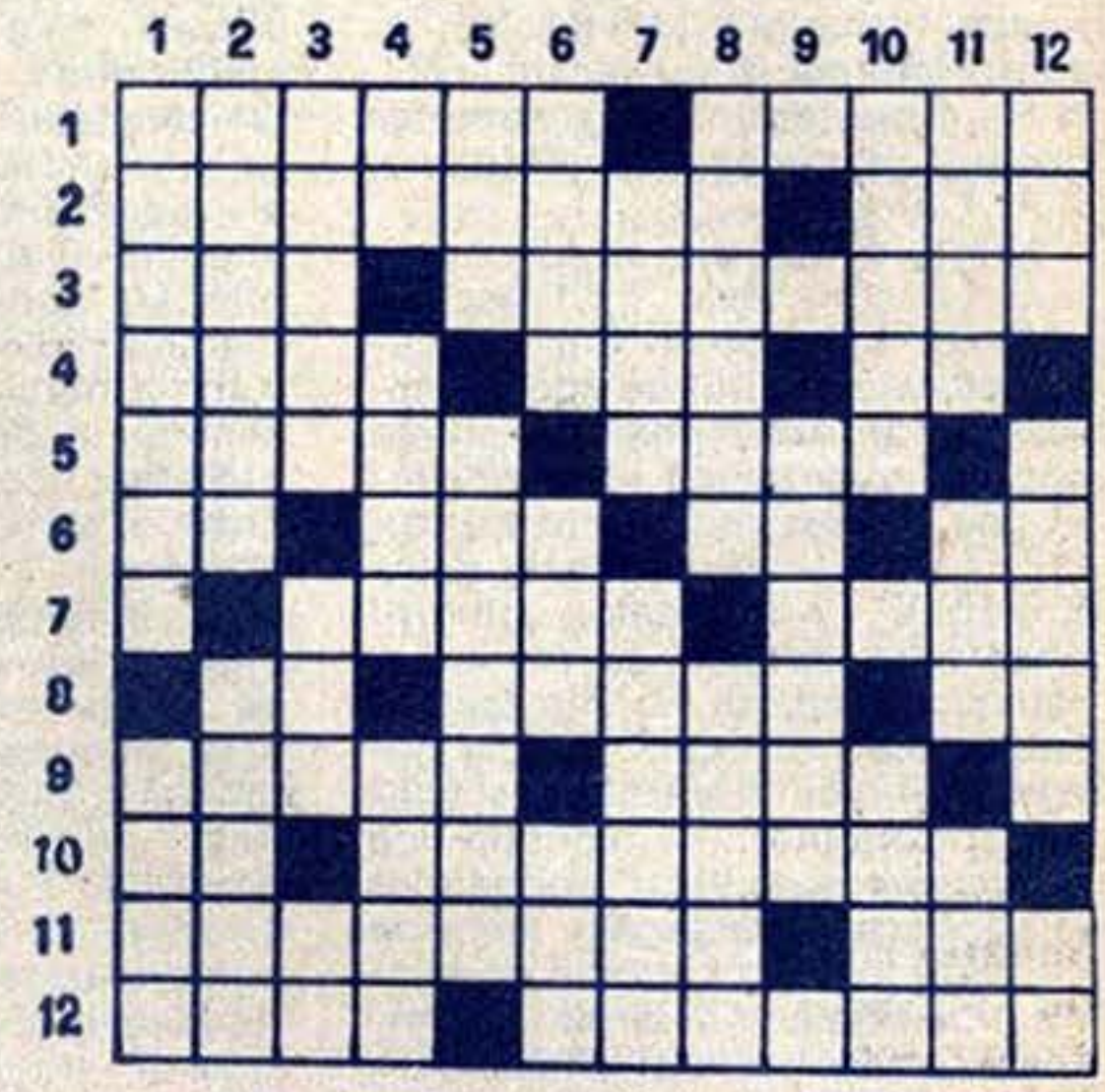

ORIZONTAL: 1) Localitate în apropierea căreia Ştefan cel Mare câştigă una dintre cele mai strălucite izbînzi asupra turcilor, la locul numit Podul Înalt, în ziua de 10 ianuarie - Mănăstirea ctitorită de Ştefan, loc de veci al marelui Voievod, a cărei construcţie a durat trei ani, fiind sfinţită la 3 septembrie 1469 de un sobor de preoţi în frunte cu mitropolitul Teoctist al Moldovei. 2) Poetul nepereche al liricii româneşti, autorul poeziei *Doina*, care se încheie cu o invocaţie către Ştefan: „De-i suna din corn o dată/ Ai s-aduni Moldova toată“ - Fiu al lui Poseidon. 3) Naş (reg.) - Localitate în judeţul Suceava, unde la 13 iunie 1487 începe înălţarea unei biserici din porunca lui Ştefan. 4) Atribut conferit vitejilor ostaşi ai lui Ştefan Vodă, el însuşi fiind primul dintre aceştia (pl.) - Auxiliari ai cavaleriei, factor determinant în multele bătălii date de marele Voievod - La intrarea în Tazlău. 5) Mare dregător al Moldovei (Jurj) căzut vitejeşte pe cîmpul de luptă de la Valea Albă (Războieni) în vara anului 1476 - Acum (reg.). 6) Cămăşi rustice - Culme muntoasă în nordul Carpaţilor Orientali - Pronume - Alexandru cel mic! 7) Pretendent la tronul Moldovei, adus de turcii din Chilia şi Cetatea Albă în incursiunea din primăvara anului 1486, încheiată cu respingerea lor lîngă Şcheia - Papă contemporan cu Ştefan Vodă unul din marii admiratori ai voievodului moldovean, pe care l-a şi numit „verus christianae fidei athleta“. 8) Negaţie - O altă denumire omagială conferită lui Ştefan de către popor - Anton Enescu. 9) Armă uşoară a luptătorilor moldoveni, care i-a pricinuit o rană la braţ regelui Matei Corvin al Ungariei, în confruntarea de la Baia (1467) - A împuţina rîndurile vrăjmaşului. 10) Folosinţă - Încrezut, asemenea regelui Matei al Ungariei, care-şi atribuia succesele militare ale lui Ştefan, prezentîndu-l ca pe „vasalul“ său. 11) Sat în Basarabia despre care tradiţia susţine că aici a înălţat Ştefan Vodă sfîntul lăcaş ce se mai păstrează şi astăzi - Purtător de veşti sau de tratative dintre cei folosiţi în vremea lui Ştefan. 12) Domn al Moldovei (1451–1457), cel ce-a poruncit uciderea la Răuseni a lui Bogdan al II-lea, tatăl lui Ştefan, pentru a-i ocupa tronul (Petru) - Danii făcute de Ştefan Vodă lăcaşurilor sfinte pe care le-a ridicat de-a lungul celor 47 de ani de domnie.

VERTICAL: 1) Mare putere navală în Evul Mediu şi important centru comercial şi politic, cu care Ştefan a întreţinut strînse relaţii diplomatice şi de colaborare - Fiul bătrînului Arbure, numit de Ştefan „portar la Suceava“. 2) Aproape amar - Construcţie din piatră în Adrianopole, ridicată de Baiazid II din prada de război dobîndită în urma cuceririi de către turci a Chiliei şi Cetăţii Albe (1484). 3) For suprem al bisericii ortodoxe - Conducător al oştilor tătăreşti - Intrarea în Pocuţia! 4) Luca Neagu - Dramaturg american (1780–1830) - Mic de nas. 5) Uniunea europeană de plăţi (abr.) - Localitate în care a fost decapitat însuşi tatăl domnitorului, Bogdan II. 6) Visternic al lui Ştefan, trimis de acesta în tabăra regelui Ioan Albert al Poloniei (1497) pentru a se informa la faţa locului despre planurile polonezilor, care înaintau prin Moldova spre Nistru, pretextînd că luptă împotriva turcilor - Căpetenie - Familiar (abr.). 7) Consiliul teritorial de apărare antiaeriana (sigla) - Conducător de stat asupritor al poporului, aşa cum nu a fost vreodată Ştefan cel Mare (pl.). 8) Membru al gărzii domneşti care, aflîndu-l pe Ştefan căzut de pe cal pe cîmpul de bătălie de la Şcheia (1486) l-a ajutat să încalece şi să revină în fruntea oştirii - Loc de baştină, ca Borzeştii, pentru Ştefan cel Mare. 9) Fluviu marcînd hotarul de răsărit al Moldovei, apărat cu străşnicie de Ştefan de-a lungul fortificaţiilor de la Hotin, Soroca, Orhei şi Cetatea Albă. 10) Logofăt al Moldovei care, transmiţîndu-i regelui polonez Ioan Albert un mesaj îndrăzneţ al lui Ştefan, a fost aruncat în temniţa de la Liov împreună cu vistiernicul Isac - Important centru moldovenesc unde, potrivit lui Miron Costin, Ştefan ar fi pus să se construiască un pod de piatră, azi dispărut odată cu sistematizarea oraşului. 11) Act cu caracter diplomatic - Osie - Neplăcere, pagubă (reg). 12) Cei 47 ai domniei lui Ştefan Vodă - Muma lui Ştefan cel Mare, despre care Ion Neculce afirmă în *O samă de cuvinte* că Doamna nu l-a primit pe fiul său în Cetatea Neamţului după înfrîngerea de la Războieni, ci l-a trimis să-şi adune oştile şi să izgonească vrăjmaşul - Cap de linie!

Andrei CIURUNGA

Dicţionar: AON, ACNU, IOOR, TOR.

Soluţia careului *Din istoria spionajului. Orizontal:* 1. MATAHARI — IEL; 2. ARS — IVANOVNA; 3. RB — DA — D — LIED; 4. CASA — SORGE — O; 5. OLANDA — IA — CU; 6. PETIT — SE — MAX; 7. OT — E — DANTON; 8. LEALITATE — AP; 9. O — S — SPRE — ARO; 10. ATÎTA — LEWIS; 11. STONE — NEFAST; 12. EON — TURNAT — A.

VISUL COPILĂRIEI LUI ROALD AMUNDSEN

ALAIN DUNOYER DE SEGONZAC

La începutul secolului XX, Arctica şi Antarctica reprezentau ultimele teritorii neexplorate ale planetei noastre. Rigorile climei şi dificultatea de a străbate aceste meleaguri stăpînite de gheaţă explică faptul că ţinuturile de la Pol au rămas multă vreme neinvestigate de om. Alain Dunoyer de Segonzac — autorul articolului care urmează, reprodus, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre şi într-o formă prescurtată din revista franceză Historia **— ziarist şi realizator de reportaje filmate, a publicat numeroase studii de istorie maritimă, consacrate unor aventuri ale exploratorilor, precum şi studii de biologie şi tehnologie submarină. În textul de faţă, el ne relatează încercarea lui Amundsen de a ocoli pentru prima oară continentul american prin apele arctice.**

Mult preţuita „coajă de nucă"

La baza primelor explorări ale Arcticii, către sfîrşitul veacului XVI, a stat interesul economic. Se punea problema găsirii unei noi căi maritime spre Pacific şi Asia, care să nu traverseze mările din sud, controlate de spanioli şi portughezi. Primele expediţii pentru descoperirea acestui nou drum, ce se anunţa deosebit de avantajos, au fost întreprinse de navigatorul John Davis şi finanţate de negustorii englezi (vezi reperele cronologice anexe). În 1585, Davis a descoperit strîmtoarea care-i poartă numele (între Groenlanda şi America), deschizînd astfel o cale pe care o vor urma, timp de mai bine de trei secole, alte şi alte expediţii: Hudson, Baffin, Franklin, Nansen etc. Şi deşi unele dintre aceste expediţii au implicat mijloace considerabile, iar cei care le-au întreprins, aproape fără excepţie, şi-au pierdut chiar viaţa, eforturile lor rămîneau zadarnice. Drumul către Asia continua să fie blocat de gheaţă.

La începutul veacului XX, un tînăr norvegian, temerar şi dornic de aventură, Roald Amundsen (1872-1928), s-a decis să-şi încerce şi el norocul şi să caute faimoasa trecere de la nord la vest, avînd drept mijloace financiare modestele sale economii. Tînărul a achiziţionat „Gjoa", un iaht de 47 tone care, de mai bine de 20 ani, era folosit la pescuitul de foci pe coastele arhipelagului norvegian Spitsbergen. Un vas care pentru toată lumea părea o coajă de nucă, ce nu putea face faţă — nici pe departe — unei asemenea călătorii. Cum să reuşească un mic iaht, acolo unde eşuasera mari nave ale puternicelor expediţii organizate de Amiralitatea britanică?

Dar lui Amundsen nu-i pasă! El este încrezător şi porneşte în croazieră în vara lui 1901 spre arhipelagul Spitsbergen, pentru a învăţa să-şi manevreze ambarcaţiunea şi „a-şi face mîna". Mulţumit de iaht, se întoarce şi începe adevăratele pregătiri: strînge un echipaj, procură banii necesari, înzestrează corabia cu un motor... În sfîrşit, stabileşte programul de cercetări ştiinţifice privind magnetismul terestru şi observaţiile meteorologice.

Timp de un an şi jumătate. Amundsen îşi cheltuieşte întreaga energie pentru pregătirea călătoriei. În mai 1903

„Gjoa" poate, în sfîrșit, ridica ancora. Șase oameni îl însoțesc pe căpitan. Pe întinsul Mării Baffin condițiile sînt bune: nici urmă de sloiuri, se navighează — peisaj grandios — între aisberguri monumentale, eșuate în apropierea coastei. În mai puțin de zece zile, expediția ajunge în micul golf Melville. Toți se tem de traversarea lui; este cunoscut ca o capcană pentru ambarcațiuni. Cu toate acestea, într-o săptămînă, cei șapte trec și peste această încercare, e adevărat, foarte greu: ceață, sloiuri amenințătoare, nava blocată 24 ore de ghețuri, care, după o zi de imobilizare, vor lăsa un mic culoar de trecere. „Gjoa" ancorează la 15 august în fața insulei Dalrymple Rock, situată în extremitatea nordică a golfului Melville, la aproximativ 75° latitudine nordică. Această acostare era imperios necesară, pentru a recupera o serie de provizii lăsate de un balenier american. Solidaritate a marinarilor și a oamenilor din Marele Nord... această tehnică de „a lăsa provizii". Cel ce deține mijloace logistice îl ajută și pe cel mai slab să profite de ele. Echipajul pornește apoi spre strîmtoarea Ross.

Imobilizată între ghețuri la Port-Gjoa

Viața depinde de o ancoră

Deodată izbucnește o furtună și „Gjoa" se strecoară cu vîntul din spate în acest loc necunoscut. Este greu de imaginat o călătorie efectuată mai la întîmplare și, deci, mai periculoasă. În timpul nopții, corabia atinge ușor fundul, fără a eșua însă complet și, la ivirea zorilor, Amundsen găsește un vag adăpost lîngă o insulă, unde va aștepta ca vremea să se liniștească. Era și timpul... A doua zi vîntul se potolește.

Drumul prin aceste canale înguste continuă, cu frica permanentă a unei eșuări. Vîntul bate din nou cu putere. De data aceasta, vasul ancorează imediat. Dar vîntul se abate asupra coastei. Vor petrece cinci zile în această poziție periculoasă. Cinci zile în care viața membrilor expediției atîrnă de soliditatea unei ancorări!...

La 8 septembrie 1903 pot din nou să se pregătească de drum. Dar și corabia și oamenii au nevoie de odihnă. De data aceasta, norocul le surîde, deoarece găsesc repede, pe coasta de sud a teritoriului Wilhelm II, un golf suficient de închis pentru a proteja ambarcațiunea de o excesivă presiune a gheților. Aici echipajul va rămîne peste iarnă. La 12 septembrie, Amundsen și echipajul său ancorează în acest mic golf, care va primi numele de Port-Gjoa. Vor rămîne aici doi ani fără o lună.

Încep instalarea pe uscat. Cutiile cu material sînt debarcate și demontate. Au fost construite în Norvegia, cu foarte mare grijă, fără nici un cui sau altă piesă metalică — care ar putea să influențeze observațiile magnetice —, pentru a fi folosite la ridicarea unui observator științific. Dupa ce construiesc acest observator, marinarii vor mai înălța o cabană solidă, adăpost pentru oameni, și alte două pentru cei 16 cîini. Interiorul corăbiei, golit de materialul debarcat pe uscat, devine spațios. Numai bun pentru oamenii care vor petrece acolo două ierni.

Un ultim avantaj — și nu dintre cele mai neînsemnate — între toate avantajele acestei ancorări: ținutul este bogat în vînat. În fiecare zi, doi oameni pornesc după vînat și se întorc cu reni; uneori cîte 20 într-o zi. A asigura, în cîteva zile (înainte de a veni gerurile mari), o rezervă de carne pentru șapte oameni și 16 cîini implică o anumită energie cinetică.

La 1 octombrie 1903, iarna se instalează printr-o rafală de vînt dinspre nord-est. Micul golf se acoperă cu un strat subțire de gheață. Două zile mai tîrziu, se poate deja merge pe uscat pe jos. Este sfîrșitul lungii nopți polare. În timpul acestei prime ierni arctice, plină de îndatoriri cotidiene, științifice sau menajere, întîlnirile cu eschimoșii aduc o notă de diversitate, iar o expediție cu sania trasă de cîini a lui Amundsen, în-

soţit de unul dintre cei şase tovarăşi ai săi, spre polul magnetic le oferă posibilitatea de a descoperi noi locuri.

Primii vizitatori eschimoşi sosesc chiar la începutul iernii. Popoarele Marelui Nord sînt încă primitive. Eschimoşii trăiesc în mici triburi nomade, formate din 20 pînă la 60 indivizi, care se deplasează în funcţie de vînat: foci şi reni. Pe lîngă distracţia în sine, avantajele trocului (carne şi grăsime de focă, în schimbul unor obiecte), eschimoşii aduc ştiinţa şi experienţa lor în faţa rigorilor climatului, în special în ceea ce priveşte veşmintele din piei de ren sau de lup, care se dovedesc superioare oricărui echipament de „excursionist" ce călătoreşte cu sania la 50°—60° sub zero! Totodată, colibele din cuburi de gheaţă pe care exploratorii învaţă de la ei să le construiască se vor dovedi mult mai confortabile decît cortul. În cursul expediţiei lor cu sania, Amundsen şi tovarăşii săi vor profita de bunele lor raporturi cu eschimoşii, pentru a se adapta mai bine acestor ţinuturi.

Prima călătorie începe în martie 1904, cu două sănii cu cîte cinci cîini. Sînt singurele atelaje disponibile, căci şase animale au murit la începutul iernii. Amundsen presupune că o alimentaţie insuficientă este cauza acestei mortalităţi (3,5 tone de hrană fuseseră aruncate peste bord).

În povestirea lui Amundsen se face acum simţită izolarea care îi apăsa pe aceşti şapte oameni, prinşi între gheţuri. Au trecut deja doi ani de cînd nu mai au nici un contact cu „civilizaţia" şi cu cei care le sînt dragi. Eschimoşii sosesc într-o zi de la sfîrşitul lui mai 1905 la Port-Gjoa şi le propun să preia corespondenţa şi să o ducă spre marile baze de la Hudson. Bucurie, desigur... dar şi neîncredere. Şi dacă, după ce-şi va primi plata, acest om va arunca focilor întreaga corespondenţă? Viitorul va dovedi că poştaşul neobişnuit şi-a îndeplinit riguros misiunea. Va reveni cîteva luni mai tîrziu, purtător a numeroase veşti, date de un balenier care ierna în Arctica. Alte timpuri, alte mijloace de comunicaţie...

Abia la 28 iulie gheaţa permite marinarilor să ridice ancora. În fiecare zi, cineva se caţără pe un mic promontoriu pentru a privi în zare cu binoclul. Zilele trec, vara înaintează şi gheaţa este la locul ei. Visul urît de a petrece o a treia iarnă la Port-Gjoa începe să devină obsedant. La 12 august, un culoar liber apare de-a lungul ţărmului; cu toată incertitudinea legată de starea gheţurilor dincolo de această zonă, trebuie să se profite de şansa oferită. Cîinii şi bărcile sînt ambarcate în grabă şi, a doua zi de dimineaţă, „Gjoa" ridică ancora.

La bord, atmosfera este încordată: „Gjoa" înaintează cu prudenţă spre necunoscut, spre o zonă a Arcticii unde nici o ambarcaţiune nu a mai navigat vreodată.

27 august 1905. „27 august dimineaţa — scrie Roald Amundsen. Terminîndu-mi cartul, am coborît să mă odihnesc. Dormeam profund de cîtva timp, cînd am fost trezit de un zgomot de paşi precipitaţi pe punte. Se petrecea desigur ceva neobişnuit; au zărit vreun urs sau vreo focă, mi-am spus; şi tocmai îi înjuram pe cei ce-mi tulburau somnul, cînd locotenentul Hansen a intrat ca o bombă în cabină strigînd: «Căpitane! o pînză la orizont!» Şi astfel s-a descoperit drumul maritim de nord-vest. Visul copilăriei mele s-a realizat. Sînt foarte emoţionat, am lacrimi în ochi".

În acel august al anului 1905, un vis se împlinise într-adevăr; ultima mare pagină din istoria descoperirilor maritime fusese întoarsă. Ceea ce nu însemna şi sfîrşitul aventurii lui Amundsen.

În 1928, Roald Amundsen pornit în căutarea lui Umberto Nobile, a cărui expediţie cu dirijabilul „Italia" spre Pol s-a pierdut — dispare în Arctica. ■

În româneşte de
Martha ŞTEFĂNESCU

Ghidaţi de un eschimos, în expediţia pe banchiză

Repere cronologice

1524. Florentinul Giovanni Verrazzano (c. 1485-c. 1528) — aflat în serviciul Franței lui Francisc I — descoperă țărmul estic al Americii de Nord, cuprins între Peninsula Florida și Noua Scoție.

1609. Navigatorul englez Henry Hudson (c. 1550-c. 1611) pornește pe urmele lui Verrazzano și explorează fluviul care-i poartă numele.

1610. A doua expediție a lui Hudson. Descoperirea marelui golf (golful Hudson), a peninsulei și strîmtorii Hudson. Exploratorul este abandonat de echipajul răsculat.

1611. Reîntoarcerea rebelilor, care nu sînt executați, căci se crede că ei cunosc cheia unui canal de trecere spre vest. Se organizează apoi numeroase expediții, la care iau parte și acești rebeli. Contururile golfului Hudson devin cunoscute.

1616. Navigatorii englezi William Baffin și Robert Bylot — la bordul lui „Discovery", vechea corabie a lui Hudson — descoperă coasta apuseană a Groenlandei între 72° și 76° lat. N, Golful și Țara lui Baffin. Ei revin în țară, declarînd că nu există nici o trecere spre vest. În urma acestor eșecuri repetate, o lungă pauză intervine în expedițiile de căutare a unei treceri de la nord la vest.

Sec. XVIII. Amploarea pescuitului de balene în apele Arcticii. Consecința: dispariția balenelor și grave prejudicii aduse populațiilor de eschimoși.

1817. Amiralitatea britanică relansează explorările pentru a găsi mijlocul de a atinge Pacificul prin nord.

1819-1825. În cursul mai multor călătorii, exploratorul englez Sir William Edward Parry străbate cea mai mare parte a „Drumului maritim de nord-vest", descoperind insula și peninsula Melville, arhipelagul Parry și insulele Somerset, Cornwall, Bathurst și Banks. El a demonstrat pentru prima oară că Țara lui Baffin este o insulă uriașă, și nu o parte a continentului nord-american, cum se credea.

1829-1833. Exploratorul polar englez Sir John Ross (1777-1856), însoțit de nepotul său Sir James Clark Ross, pornește într-o expediție arctică pentru găsirea „Drumului maritim de nord-vest". După ce ocolesc pe la nord insula Țara lui Baffin, descoperă golful și peninsula Boothia, insula King William și polul magnetic nordic al pămîntului.

1878-1879. Navigatorul și exploratorul suedez Niels Adolf Erik Nordensjöld realizează prima călătorie din istoria navigației în Oceanul Atlantic și Oceanul Pacific prin nordul Asiei, deschizînd calea „Drumul maritim de nord-vest".

1888-1896. Exploratorul norvegian Fridtjof Nansen, însoțit de exploratorul Otto Neuman Sverdrup, traversează Groenlanda de la est la vest pe schiuri și pe sănii trase de cîini (560 km), descoperind uriașa calotă de gheață care acoperă interiorul insulei. Între 1893 și 1896, în tentativa sa de a atinge Polul Nord, Nansen întreprinde celebra călătorie pe vasul „Fram" în apele Mării Kara. Prins de ghețuri, Nansen părăsește vasul și încearcă, împreună cu Frederik Hojalmar Johansen, să înainteze pe jos spre Polul Nord.

1897-1899. Exploratorul Adrien Victor Joseph de Gerlache conduce expediția științifică belgiană în Antarctica pe vasul „Belgica", la care participă, printre alții, Roald Amundsen, ca pilot-șef, și naturalistul român Emil Racoviță. Este prima expediție care iernează în apele antarctice la latitudini mari (70-71° lat. S.). Sînt descoperite insule, strîmtori, coaste, munți, canale, unele dintre ele căpătînd nume românești (insula Cobălcescu). Racoviță face ample cercetări asupra vieții balenelor, pinguinilor și păsărilor din Antarctica.

1898. Inginerul și călătorul George Bazil Assan (1860-1918), primul român care a efectuat ocolul Lumii, este și primul român care ajunge la 81° 35 latitudine nordică, în cadrul unei expediții norvegiene spre Polul Nord, la care a luat parte în 1896.

1903-1906. Exploratorul norvegian Roald Amundsen străbate în întregime „Drumul maritim de nord-vest" de la est (Oceanul Atlantic) la vest (Oceanul Pacific), ocolind pentru prima oară continentul american prin apele arctice.

1909. Exploratorul american Robert Edwin Peary (1856-1920), după trei încercări nereușite, însoțit de un negru și patru eschimoși, atinge pentru prima oară în istorie Polul Nord (6 aprilie 1909). Gloria acestei descoperiri a fost contestată însă de compatriotul său medicul Frederik A. Cook, care pretinde că a atins Polul Nord la 21 aprilie 1908. Ulterior s-a dovedit că Cook a fost un impostor (*Magazin istoric*, nr. 5/1970).

Recent, un astronom american, reanalizînd informațiile conținute în jurnalul de navigație al lui Peary, a ajuns la concluzia că acesta nu a ajuns decît la 194 km distanță de Polul Nord. În acest caz, al infirmării performanței lui Peary, specialiștii susțin că primul om care a ajuns la Polul Nord prin vreun mijloc oarecare a fost Roald Amundsen, care a reușit acest lucru în 1926, la bordul unui avion.

1926, 9 mai. Aviatorii americani Richard E. Byrd (1888-1957) și Floyd Bennett, decolînd din fiordul Kongs, cu un avion cvadrimotor tip „Fokker", realizează primul zbor aerian deasupra Polului Nord. După 15 ore de zbor continuu și 2 400 km parcurși, aterizează la locul de plecare. Două zile mai tîrziu, la 11 mai, exploratorul norvegian R. Amundsen decoleaza din același loc cu dirijabilul „Norge" și zboară deasupra Polului Nord pîna în Alaska, la Port Clarence.

F.D.

PERSONALITĂŢI ISTORICE

ÎN LECTURĂ... MEDICALĂ

Dr. ALEXANDRA MIHAIL

„Toată lumea a remarcat că, din punct de vedere fizic, Roosevelt este o ruină şi fiecare mă întreba cărei cauze i se datoreşte acest fapt, nu numai uzura organică atrăgea atenţia. În timpul discuţiilor, a stat nemişcat, cu gura deschisă, intervenind rareori. Odinioară, cînd nu era suficient documentat, ingeniozitatea lui masca lipsa de informaţie. Acum însă această abilitate a dispărut. După cît am putut constata, mă îndoiesc că de astă dată a fost la înălţimea rolului". Aşa relata Charles Wilson, lord Moran, medic, confident şi biograf al lui Churchill, prezenţa preşedintelui american la Conferinţa de la Ialta.

Informaţiile despre starea sănătăţii „oamenilor mari" şi-au păstrat dintotdeauna interesul la public, pentru că sănătatea, de fapt existenţa, în general — cînd este complexă, super-solicitată, tumultuoasă, epuizantă, contradictorie — influenţează covîrşitor asupra omului ce conduce, în acel moment, destinele ţării sale, îl marchează puternic în elaborarea strategiilor şi a oricăror decizii.

Observarea naturii umane sub toate aspectele şi ascunzişurile ei a incitat numeroşi discipoli ai lui Esculap la mînuirea condeiului. Personalităţi celebre ale literaturii universale, printre care Rabelais, Cehov, Somerset Maugham au fost medici. La noi în ţară s-a bucurat de un real succes cartea regretatului acad. Marin Gheorghe Voiculescu: Scriitori medici — medici scriitori, **iar medicul Augustin Buzura se află în primul rang al literaturii române contemporane. Dar cum realitatea depăşeşte de multe ori cea mai debordantă imaginaţie scriitoricească, tentaţia studiilor istorice a atras către acest domeniu şi medici cu certe aptitudini literare. Un nume care a atras şi atenţia istoricilor, nu numai a publicului de specialitate, este dr. Pierre Rentchnick, redactorul-şef al revistei elveţiene** Médicine et Hygiene, **publicaţie medicală de înaltă ţinută ştiinţifică şi calitate stilistică. Dr. Rentchnick este autorul unor originale biografii „medicale", cărora le-a acordat termenul generic de patografii. Prin acestea doreşte să demonstreze influenţa stărilor patologice, a bolilor asupra puterii de judecată, capacităţii de discernămînt şi de decizie ale unor importante personalităţi istorice, şefi de state, conducători militari sau din domeniul artelor (scriitori sau pictori celebri) şi implicaţiile survenite în urma acestor dereglări patologice asupra evenimentelor istorice.**

Patografiile întrunesc deopotrivă solide cunoştinţe medicale şi istorice. Grupate în trei volume, primul apărut în 1976, în editura „Stock" din Paris, Aceşti bolnavi care ne conduc **(de P. Accoce şi P. Rentchnick), al**

În imagine: Roosevelt, Brejnev (sus), Wilson, Stalin, Eisenhower — numai cinci dintre „bolnavii" care au condus lumea.

doilea, în 1983, la editura „Plon“, Acești bolnavi care fac istoria **(de P. Rentchnick) și, în fine, al treilea, în 1988, tot la editura „Stock“,** Acești noi bolnavi care ne conduc (II) **(de P. Accoce și P. Rentchnick), patografiile au obținut mari succese de librărie, au fost chiar best-sellers.**

După decembrie 1989, și în presa noastră (în revista Lumea **și nu numai) au apărut, traduse și adaptate, cîteva dintre cele mai interesante patografii (Kennedy, Stalin, Churchill). Dr. Pierre Rentchnick a scris și patografia lui N. Ceaușescu, dar conținutul ei nu ni s-a părut relevant, poate din insuficiența datelor. Din acest punct de vedere mult mai avizat ni s-a părut reportajul apărut în revista franceză** Marie Claire, **din luna aprilie 1990, bazat pe mărturiile inedite ale unuia dintre medicii personali ai fostului dictator al României.**

La 14 decembrie 1989, la Paris, cu ocazia unor manifestări științifice organizate de Societatea franceză pentru studierea hipertensiunii arteriale, dr. Pierre Rentchnick a ținut conferința inaugurală, intitulată Acești hipertensivi care ne conduc, **consacrată urmărilor bolii hipertensive asupra orientării politice și actelor decizionale ale unor conducători de state, europeni sau americani.**

Lectura medicală a actelor istorice trebuie percepută dincolo de anecdotică, deoarece se bazează pe documente științifice, medicale, dar considerăm că ea nu poate fi acceptată fără rezerve.

Parafrazind celebra zicală pascaliană „dacă nasul Cleopatrei ar fi fost mai scurt, mersul istoriei ar fi fost altul“, am putea spune că: „dacă Lenin n-ar fi încetat din viață la numai 54 de ani, ca urmare a complicațiilor unei hipertensiuni maligne, soarta Rusiei sovietice ar fi fost alta“... Explicația ar fi însă mult, mult prea simplistă!

Doamna președintă Wilson la comanda

În 1919, în urma semnării Tratatului de pace de la Versailles, președintele Wilson se întoarce în țară, urmînd să-i convingă pe concetățenii săi și pe oamenii politici de necesitatea intrării Statelor Unite ale Americii în Societatea Națiunilor. Victimă a hipertensiunii și a arteriosclerozei, el nu este capabil să-și convingă interlocutorii, și Senatul se opune intrării Statelor Unite ale Americii în Societatea Națiunilor, lipsind Europa de sprijinul american și lăsînd cale liberă revendicărilor teritoriale ulterioare ale lui Hitler.

Boala hipertensivă a președintelui Wilson se instalase cu mult înainte ca el să devină președintele Statelor Unite, în 1912. Încă din 1896, la vîrsta de 40 de ani, Wilson suferise de o insuficiență circulatorie cerebrală, manifestată sub forma unei impotențe funcționale a brațului și mîinii drepte, ceea ce îl obliga să joace golf ca un stîngaci. În 1908 hipertensiunea se agravează, apar o pareză a brațului drept și hemoragii retiniene.

Deci, în 1912, cînd preia funcția de președinte al S.U.A., Wilson este un mare hipertensiv, un om bolnav. După întoarcerea de la Conferința de la Versailles, în 1919, și discuțiile stressante din Senat, la 25 august același an, este lovit de o hemiplegie stîngă și de afazie (incapacitatea de a vorbi). Medicul lui personal ascunde realitatea și se petrece ceva inimaginabil: soția, doamna Wilson, preia efectiv puterea, se consultă cu miniștrii, impunînd secretul absolut. După șapte luni de la gravul accident cerebral, Wilson apare în public: prezidează Consiliul de Miniștri. Este slăbit, incoerent, nu reușește să lege două fraze. La un semn al doamnei Wilson, ședința se întrerupe și președintele iese din sală.

În timpul bolii sale, Senatul adusese numeroase amendamente textului Tratatului de la Versailles, pe care-l semnase Wilson. Cînd acesta a luat cunoștință de aceste schimbări, a refuzat să semneze tratatul modificat (*Magazin istoric*, nr. 11, 12/1987). Astfel Statele Unite nu au intrat în Societatea Națiunilor. În 1924, Wilson moare în urma unei hemoragii cerebrale.

După cum se știe, în perioada întîlnirii istorice de la Ialta (februarie 1945), președintele Roosevelt era grav bolnav, fapt greu de admis pentru partizanii și admiratorii săi. Doar cîțiva medici apropiați cunoșteau situația reală. Medicul personal al premierului britanic, lord Moran, îl informa pe Churchill: „Președintele apare ca un om grav bolnav. Are simptome avansate de arterioscleroză cerebrală. Îi mai dau doar cîteva luni de viață. Dar cînd oamenii nu vor să vadă ceva, se lasă orbiți. Fiica sa nu crede că este realmente bolnav, iar dr. Ross McIntire o susține“.

Alt medic englez a fost și mai dur în aprecieri: „Era evident că președintele Roosevelt se afla în stadiul terminal al maladiei sale. Am fost șocați să vedem sosind un muribund. În starea precară de sănătate în care se afla, decizia de a-și asuma responsabilitatea întrunirii de la Ialta a fost o hotărîre eronată, atribuită doar curajului de neînvins al lui Roosevelt și puterii sale de sacrificiu pentru îndeplinirea unor înalte responsabilități“.

Medicul personal al președintelui Roosevelt nu era cel mai calificat în tratarea bolii acestuia, pentru simplul motiv că era specialist... otorinolaringolog. El se îngrijea în special de răcelile și de sinuzita președintelui, iar unele simptome clasice ale hipertensiunii (cefaleele) le punea pe seama sinuzitei. Decît să-i măsoare tensiunea și să-i asculte cordul, îi venea mai la îndemînă să găsească o explicație anodină gravelor tul-

burări respiratorii (dispnee), datorate, de fapt, unei insuficiențe de cord stîng. Din cartea de memorii pe care a scris-o dr. McIntire, *12 ani la Casa Albă,* reiese că, în realitate, niciodată nu-l preocupase în mod serios sănătatea președintelui. Singurul lui merit este că în 1944, în luna martie, a apelat la ajutorul unui cardiolog experimentat, dr. H.G. Bruenn. În urma consultației, dr. Bruenn notează: hipertensiune instalată din 1937, cu valori ale tensiunii arteriale de 186/106 mm, modificări patologice ale electrocardiogramei, o mărire de volum a ventricolului stîng. El indică președintelui tratament cardiotonic cu digitală, regim fără sare, repaus la pat și injecții cu diuretice. Starea lui Roosevelt se ameliorează întrucîtva, dar valorile tensionale ridicate se mențin: 200/106 și chiar 210/110. (În zilele noastre un bolnav cu asemenea hipertensiune este ori imediat spitalizat, ori supus unui tratament extrem de sever acasă, la pat!).

După cîteva luni, în iulie 1944, președintele Roosevelt pleca în Pacific, pentru a pune la punct, împreună cu comandanții militari, planurile finale de distrugere a forțelor de război japoneze. Pentru prima dată el se plînge de dureri angioase, retrosternale, cu iradieri în umeri. La sfîrșitul anului este pentru a patra oară reales președinte, în pofida protestelor familiei sale, îngrijorată de anumite fenomene: scăderea atenției, tulburări de memorie, iritabilitate exagerată. Același medic personal, dr. McIntire, susține că președintele are o condiție fizică perfectă și este în stare să suporte stressul unui nou mandat prezidențial. Minciună sau inconștiență? Tensiunea arterială a lui Roosevelt ajunsese în mod constant extrem de ridicată (250/150) și dr. Bruenn îi interzisese orice efort fizic. În timpul conferinței de la Ialta starea președintelui se agravează, are un puls anormal, alternant și o tensiune de 240/130. Cu mare efort prezidează dezbaterile, oferind astfel avantajul lui Stalin, care profită, pentru a-și impune condițiile. Șase săptămîni mai tîrziu, Roosevelt se simte foarte rău, are dureri de cap insuportabile, iar tensiunea arterială se ridică la cifre maxime: 300/200! La 12 aprilie 1945, președintele F.D. Roosevelt moare, din cauza unei hemoragii cerebrale masive. Avea 63 de ani[1].

Peste ani de zile, dr. Bruenn va declara: „Adeseori m-am întrebat ce curs ar fi urmat Istoria dacă în acel moment (Conferința de la Ialta) am fi dispus de mijloace moderne de tratare a hipertensiunii".

Stalin întîrzie la întîlnire

În cazul lui D.D. Eisenhower se produce o schimbare în protocolul informării publicului despre starea sănătății președintelui. Cînd, la 62 ani, în 1952, fostul comandant șef

Magazin istoric. nr. 4/1972
4/1990

al Forțelor Aliate din Europa, generalul D.D. Eisenhower, este ales președintele S.U.A., starea sănătății sale este bună. Suferă doar de o hipertensiune moderată, 160/110, dar continuă să fie un mare fumător (60 țigări/zi). În septembrie 1955, Eisenhower face un prim infarct miocardic și, cu toate reticențele medicului său personal, dorește ca poporul american să afle adevărul despre boala sa. Cu acest prilej, celebrul cardiolog care-l îngrijea, dr. Paul Dudley White, prezintă presei în detaliu evoluția bolii președintelui și profită de ocazie să ofere publicului o serie întreagă de măsuri preventive împotriva coronaropatiilor și a infarctului miocardic, subliniind că tabagismul și colesterolul sînt factori favorizanți. În memoriile sale , publicate după retragerea de la Casa Albă, D.D. Eisenhower consacră un capitol întreg crizei sale cardiace. În cadrul acestui capitol, el declară, cu o sinceritate dezarmantă, că boala a survenit într-un moment de calm politic și de avînt economic, moment în care n-a fost nevoit ca președinte să ia anumite decizii hotărîtoare, recunoscînd, implicit, că în perioada acută a unei afecțiuni atît de grave ca infarctul miocardic, simțul critic și puterea sa de decizie ar fi fost profund afectate, cu urmări nefaste asupra actelor sale decizionale.

După aprecierea dr. Pierre Rentchnick, succesul revoluției din octombrie 1917, din Rusia, a depins și de faptul că, în acel an, V.I. Lenin, în vîrstă de 47 de ani, suporta încă bine afecțiunile de care era atins, hipertensiune și arterioscleroză, și era încă în deplinătatea forțelor sale fizice și psihice. Deteriorarea gravă a sănătății liderului revoluției sovietice se va produce în 1922, cînd suferă cîteva atacuri succesive de apoplexie, urmate de o hemiplegie (paralizie a părții drepte a trupului). În 1924 Lenin moare la numai 54 de ani, din cauza unei arterioscleroze cerebrale întinse, localizate predominant în emisfera cerebrală stîngă, cu numeroase focare hemoragice și de ramolisment cerebral. Deci, în ultimii ani ai vieții sale, Lenin a fost în mod cert diminuat de boală, nemaiputînd contracara actele politice ale lui Stalin și ascensiunea lui lentă la putere.

I. V. Stalin s-a numărat și el printre hipertensivii celebri. În 1945 a ieșit la iveală că „părintele popoarelor" suferea de această boală și că se adresase ambasadorului Statelor Unite la Moscova pentru obținerea unor metode noi de tratament cu ajutorul medicilor americani. La Conferința de la Potsdam, din iulie 1945, cu președintele Truman, dictatorul sovietic a întîrziat cu o zi din cauza celui de al treilea infarct miocardic, în răstimp de cinci luni. În timpul convorbirilor, în fața unui Truman, tranșant și în plină forță, Stalin apare diminuat, îmbătrînit. Reacționează surprinzător, cu indiferență aproape (poate era informat) la știrea că America deține bomba atomică și că intenționa s-o utilizeze împotriva Japoniei. Cu trecerea anilor, crizele de hipertensiune îi încețoșează mintea. Are uneori halucinații și vorbirea îi este de multe ori îngreunată, împleticită. Începe să-și extindă tirania asupra literaturii și științei, savanții sovietici sînt declarați infailibili în toate domeniile. Cine nu urmează preceptele pseudogeneticianului G.T. Lîsenko (1898-1976) ajunge în lagărele de concentrare. Psihiatria devine o unealtă a securității. În 1952, Stalin este atît de slăbit, încît nu este în stare să citească raportul la Congresul XIX al partidului comunist și-l deleagă pe Malenkov să-l prezinte.

Nevoit să se supună permanent unor controale medicale și unor tratamente, Stalin atinge culmea paranoiei, declanșînd procesul celor nouă medici, așa-numitul „complot al halatelor albe", complici ai „asasinării" lui Gorki și Kuibîșev.

La 13 ianuarie 1953, *Pravda* publică urmatorul anunț: „organele Securității Statului au demascat un grup terorist de medici, al căror scop era scurtarea vieții unor conducători ai U.R.S.S., aplicîndu-le tratamente nocive". Acești medici fuseseră printre cei care avuseseră acces permanent la Kremlin și ani de zile se bucuraseră de încrederea lui Stalin și a membrilor Comitetului Central. Cu toate acestea, fără probe, sînt judecați de urgență și condamnați la moarte prin spînzurare.

La aproximativ o lună de la acest tragic proces, la 28 februarie 1953, după un banchet copios, Stalin este victima unei hemoragii cerebrale cu hemiplegie dreaptă, afazie motorie și infarct de miocard. Comunicatul oficial anunță că „tratamentul tovarășului Stalin are loc sub supravegherea constantă a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și a Guvernului Sovietic", dar, cu toate acestea, la 5 martie același an Stalin decedează[1].

Cel mai subtil drog

În 1966, cînd este ales secretar general al P.C. al Uniunii Sovietice, Leonid Brejnev (născut în 1906) are consemnate în fișa lui medicală trei afecțiuni de risc — diabet, hipercolesteromie și hipertensiune arterială. În urma „primăverii de la Praga", la 15 iulie 1968, Uniunea Sovietică adresează un avertisment Cehoslovaciei. La 3 august, Brejnev acceptă convorbiri cu Dubcek într-un oraș de frontieră, dar acestea se întrerup brusc, deoarece Brejnev suferă un atac de infarct miocardic. Motivațiile politice sînt exacerbate probabil de starea de iritabilitate a cardiacului, și Brejnev ordonă intrarea trupelor sovietice în Cehoslovacia. Pînă în 1971 mai sufera trei atacuri de cord; în 1974 un altul, ținut în secret ca și celelalte. Încă nerestabilit, Brejnev este nevoit să pri-

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1991.

mească o delegație egipteana în pijama, culcat pe divan și, deci, starea precară a sănătății lui este dată în vileag. Mai mult, datorită indiscreției involuntare a unui medic, în cercurile diplomatice se află că Brejnev suferă de tulburări grave de ritm cardiac. În 1975 trebuie să-și anuleze o serie de întrevederi internaționale și în urma unor consultări cu medici cardiologi francezi și olandezi i se implantează un pacemaker (baterie reglatoare a ritmului inimii). Starea generală se ameliorează, dar boala hipertensivă avansează. Cu toate precauțiile protocolare, nu se poate ascunde faptul că secretarul general al P.C.U.S. este suferind. El apare în fața camerelor de luat vederi îmbătrînit, buhăit, obosit, greoi. Cu ajutorul celor mai noi tratamente medicale și a celor mai buni specialiști se reușește menținerea în viață a conducătorului bolnav pînă în 1984, cînd se sfîrșește, în urma unui nou infarct miocardic și a complicațiilor unui anevrism de aortă.

În prezent, hipertensiunea arterială ca entitate patologică este bine cunoscută și arsenalul terapeutic, în condițiile unei folosiri adecvate, este extrem de eficient, astfel încît boala poate fi stăpînită.

Credincios jurămîntului hippocratic, medicul este obligat să păstreze secretul profesional. Dar, după opinia dr. P. Rentchnick și a altor personalități medicale, această obligație n-ar trebui să se aplice în cazul șefilor de state, care răspund de viața unor popoare.

Relațiile între medici și conducătorii de state variază în raport cu gradul de democrație instituit de la un stat la altul și în funcție de persoana respectivului șef de stat. Uneori necesitățile de moment au impus crearea unor comisii mixte formate din medici și politicieni, care să certifice incapacitatea de a guverna a unui șef de stat (sau prim-ministru) și să justifice destituirea lui. Citățm cîteva exemple istorice: regele George III al Angliei a fost silit să se retragă, deoarece o comisie de medici și parlamentari a certificat incapacitatea sa de a guverna, din cauza unei maladii mentale (psihoză maniacodepresivă); Ludovic II al Bavariei (1864-1886), admiratorul și protectorul lui Richard Wagner, a fost îndepărtat de la domnie pentru că era schizofrenic; în 1920 președintele Republicii Franceze, Paul Deschanel, este demis, tot din motive medicale (psihoză delirantă depresivă sau paralizie generală luetică) și, mai aproape de noi, președintele Tunisiei, Habib Bourguiba, a fost declarat și el inapt să conducă țara, din motive medicale, și silit să demisioneze, în urma unei lovituri de stat, în noiembrie 1987[1].

(Continuare în pag. 94)

[1] În țara noastră primul ministru Dimitrie A. Sturdza (1833-1914) a fost de asemenea silit să se retragă din funcție, după un consult medical. Se povestește că profesorul francez care l-a examinat în 1908 ar fi spus profesorului român cu care venise prințul Sturdza, premier între 1895-1896, 1897-1899, 1901-1904, 1907-1908, președinte al P.N.L. (1892-1908), academician (1871) și președinte al Academiei române: Heureux pays. Il est fou dépuis dix ans (Fericita țară. Pacientul este nebun de zece ani). Fapt relatat de profesorul Vlad Maximilian cu trimitere la „epoca de aur".

În jurnalul său inedit, aflat la Biblioteca Academiei, Titu Maiorescu menționează și el boala lui D.A. Sturdza

„1908

Marți 9 dec. [...] Azi pe la 11 dimineața Carp la mine ca să-mi comunice știrea primită de la Marghil[oman] că ieri Dimitrie Sturdza a avut un acces de nebunie senilă. [...]

Sîmbătă 13/26 dec. Ieri a fost Zoe Sturdza [soția lui D.A. Sturdza] să-și ia ziua bună de la rege și regină, avînd să plece mîine cu Mitiță Sturdza la Paris (congediu de o lună, intermediar retragerii definitive?). La ieșirea din sala suveranilor, Zoe Sturdza a izbucnit în plînsete [...]: « C'est horrible! C'est horrible!» Bărbatu-său, Mitiță, atins de demență senilă, cu accente de furie. [...]

Duminică 14 dec. [...] Azi cu trenul 8 ore dim. prin Predeal a plecat Zoe Sturdza cu bărbatul său Mitică prin Predeal la Paris; bietul om și ieri la Palat între 1 și 3 un acces de manie religioasă cu adjut. Baranga, pe care îl tot ruga de iertare pentru că i-a păcătuit și făcea cruci (îmi povestește Carp, confirmă Marghiloman)."

L-A OTRĂVIT STALIN PE LENIN?

În august 1940, cu cîteva zile înainte de a muri, Trotki a afirmat că Lenin a fost otrăvit de Stalin. Istoriografia sovietică a dezbătut recent această posibilitate, luînd în calcul diverse mărturii documentare. Se știe cu certitudine că: a) însănătoșirea lui Lenin ar fi însemnat „moartea politică" a lui Stalin; b) scopul ultimei lupte a lui Lenin a fost îndepărtarea lui Stalin, ce punea tot mai evident partidul sub propriul control. *Izvestiia C.C. al P.C.U.S.* din decembrie 1989 publică două mărturii privind atmosfera din jurul lui Lenin bolnav. În octombrie 1923, dezgustată de politicianismul practicat în spatele camerei liderului agonic, N. Krupskaia nota: „M-am gîndit: merită oare să se facă bine? Cînd tovarășii lui de muncă cei mai apropiați se poartă așa cu el, îi iau atît de puțin în seamă opiniile, le denaturează atît de mult..." Și să nu uităm că prima persoană pe care Stalin a persecutat-o încă în timpul vieții lui Lenin a fost Nadejda Krupskaia. Iar sora mai mică a lui Lenin, Ulianova, scria, reproducînd chiar cuvintele lui Stalin, că, temîndu-se de paralizie, Lenin „a obținut cuvîntul lui Stalin, că, în acest caz, îl va ajuta să facă rost de cianură de potasiu". Iar „Stalin a promis". Cînd a apărut o oarecare ameliorare a stării sănătății lui Lenin, Stalin a declarat că „n-a venit încă vremea să-i îndeplinească dorința".

Trotki și Ulianova explică în mod diferit motivul pentru care s-a adresat Lenin tocmai lui Stalin. Primul este de părere că bolnavul și-a dat seama de „directa lui interesare" în problemă. Ulianova afirmă că Lenin știa că Stalin este „un om dur, de oțel, căruia îi este străin orice sentimentalism. Altcuiva nici nu putea să i se adreseze cu această rugăminte". A doua motivație sună mai convingător - susține doctorul în istorie G.Z. Ioffe într-un articol din *Za rubejom* -, pentru că nimeni din anturajul lui Lenin nu era mai capabil de așa ceva. Stalin nu a disprețuit niciodată asasinatul politic.

L-a otrăvit sau nu Stalin pe Lenin? Probabil nu se va ști niciodată. Dar că „tătucul" a creat condiții care să-i grăbească moartea lui Lenin, acesta este un lucru cert. Pentru că deși bolnav Lenin se împotrivea încă instituirii dictaturii sîngeroase a lui Stalin. Putem deci să nu ne îndoim de cele relatate de Trotki, că, în 1927, Krupskaia i-ar fi spus : „Dacă ar fi trăit Lenin, precis era și el într-o închisoare stalinistă". (Trotki, *Viața mea*, Berlin, 1930.)

SOCIETATEA COMERCIALĂ „MECORD" S.A. ORADEA — MARCĂ BIHOREANĂ DE PRESTIGIU —

În urma transformărilor profunde ce au avut loc în țara noastră pe linia orientării întregii activități spre economia de piață, Întreprinderea Mecanică și Piese de Schimb Oradea (I.M.P.S.) a devenit Societatea Comercială „Mecord" S.A., având în componența sa 7 filiale, situate în Oradea și în orașele Marghita, Beiuș și Aleșd. Structura organizatorică, dotarea tehnică și bogată în experiență a salariaților în domeniul prelucrărilor mecanice permite Societății Comerciale „Mecord" S.A. ca prin filialele sale să realizeze și să ofere solicitatorilor din întreaga țară o largă gamă de produse de înaltă tehnicitate și de calitate ireproșabilă, competitive cu produsele similare fabricate în țară sau în străinătate.

FILIALA „MECORD" VEST-ORADEA
3700 — Oradea,
Str. Uzinelor nr. 8,
telefon 991/5-36-40

Este un nume important pentru peisajul industrial al României.

Experiența de peste un deceniu a firmei noastre în concepția, producerea și dezvoltarea echipamentelor și instalațiilor de sudură prin procedee de înaltă tehnologicitate, ca și participarea noastră la programele de vîrf ale industriei românești, ca de exemplu programul nuclear, constituie o garanție pentru succesul investiției pe care o veți face cumpărînd produsele noastre.

Cîmpul de activitate al acestei filiale se întinde pe cîteva sectoare distincte:

— instalații și echipamente pentru sudarea în mediu de gaze protectoare prin procedeele MIG/MAG și WIG;

— instalații și echipamente pentru sudarea sub strat protector de flux;

— mașini pentru sudarea prin frecare;

— poziționare și manipulatoare pentru sudare;

— mașini specializate la temă pentru mecanizarea și automatizarea sudurilor de serie mare sau care necesită o foarte mare productivitate;

— robotizarea sudării;

— construcții metalice sudate de mare complexitate;

— mașini comunale pentru curățirea spațiilor înguste din piețe, peroane, trotuare, pentru întreținerea spațiilor verzi, pentru lucrări mici de intervenție la construcții realizate în colaborare cu firma austriacă ERNST AUGL;

— remorci auto de mică capacitate pentru autoturisme (300 kg);

— piese de schimb auto;

— mașini și utilaje pentru producătorii agricoli individuali;

— ștanțe și matrițe pentru prelucrarea metalelor;

— matrițe de vulcanizare pentru cauciuc;

— matrițe de injecție pentru mase plastice;

— articole tehnice din cauciuc și metal cauciuc;

— reparații capitale de mașini unelte, mașini și utilaje;

— flanșe de diferite tipuri și dimensiuni.

CONTRACTAȚI-NE LA ADRESA DE MAI SUS!

Vom răspunde prompt la orice solicitare.

FILIALA „MECORD" CENTRU
3700 — Oradea,
Piața Cetății nr. 18
telefon 991/1-63-61

Pentru ușurarea pornirii motoarelor în sezonul rece și pentru a avea un climat plăcut în cabina autovehiculului, vă rugăm să vă adresați întreprinderii „Mecord" S.A.-CENTRU, care vă poate rezolva toate problemele prin intermediul produselor sale:

— preîncălzitor pentru motoare Diesel cu alimentare 24 V;

— preîncălzitor pentru motoare ARO-Diesel cu alimentare 12 V;

— instalație de încălzire independentă a cabinei auto alimentată la 24 V și 12 V în două variante cu putere calorică de 3 500 kcal/h, respectiv 2 500 kcal/h;

— agregat de preîncălzire motoare autobuz și încălzire a habitatului acestuia.

Mai produce și oferă solicitatorilor bunuri de larg consum de o înaltă calitate care dau garanția unei îndelungate utilizări:

— prese struguri;
— rîșniță porumb;
— spițe bicicletă;
— stativ bicicletă;
— mecanism întindere și fixare.

De asemenea, „Mecord" S.A.-CENTRU vă stă la dispoziție pentru executarea construcțiilor metalice de o ridicată complexitate și a flanșelor plate.

FILIALA „MECORD" AUTOBAZĂ
3700 — Oradea
str. I. Ciordaș nr. 1,
telefon 991/1-46-10

Realizează prestări servicii în domeniul transportului.

FILIALA „MECORD" ALEȘD
3575 — Aleșd
Str. Ciocîrliei nr. 2,
telefon 991/1-15-52

Produce și livrează la cerere:

— ambalaje metalice (butoaie de 80 l);

— măști de sudură;

— o gamă largă de bunuri de larg consum (răzătoare, stropitoare și altele).

PREÎNCĂLZITOR PENTRU MOTOARE ARO-DIESEL D-127 TIP PAD 1000 M
ARO-D-127 DIESEL MOTORS PREHEATER TYPE PAD 1000 M
VORERWÄRMER FÜR ARO-D-127 DIESELMOTORE TYP PAD 1000 M

Asigură preîncălzirea motoarelor Diesel D-127 în vederea ușurării pornirii lor pe timp rece.

Realise the preheating of D-127 Diesel motors for easy starting in the cool seasons.

Dient zum Vorerwärmen der D-127 Dieselmotore zur Erleichterung der Anfahrt bei kaltem Wetter.

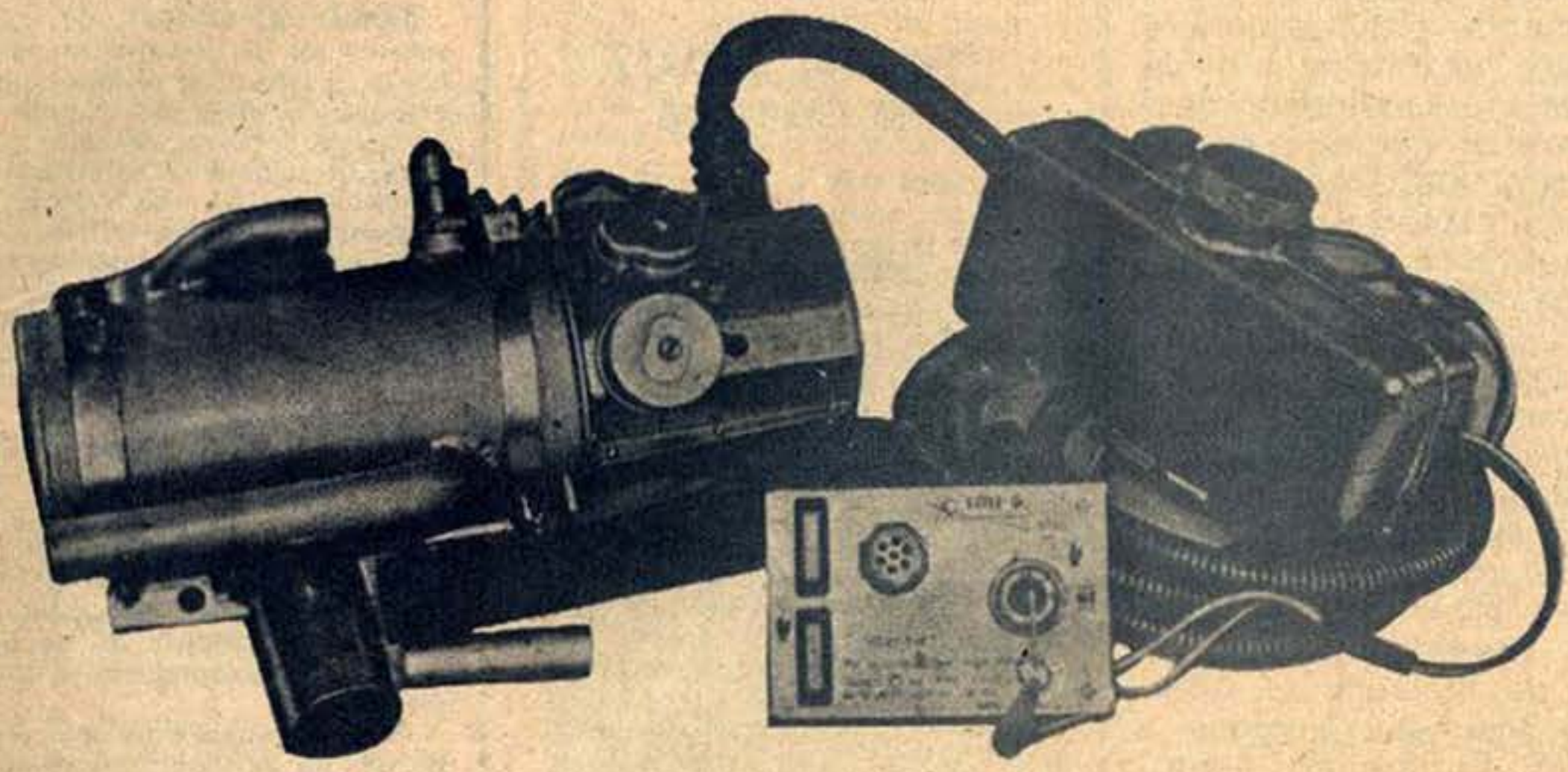

IMPS ORADEA

3700 — ORADEA PIAȚA CETĂȚII NR. 18
ROMÂNIA — telefon: 1 63 61* Telex: 034 245

Specialiștii noștri vă stau la dispoziție pentru rezolvarea diferitelor probleme, avînd o mare capacitate de proiectare și o bogată experiență tehnologică.

Produsele Societății Comerciale „Mecord" S.A. precum și alte produse: articole de uz casnic și gospodăresc, cum ar fi cratițe și oale, dulapuri de pantofi, șurubelnițe, burghie, clești patenți, bidoane din PVC, coșuri de pîine, feronerie metalică, tacîmuri, articole cosmetice, confecții textile, seturi conducte frînă „Dacia" 1300 (import Franța), sînt comercializate prin noul magazin de prezentare și desfacere „Mecord" din Piața 1 Decembrie (fostul magazin Căminul). Program: 9-17.

Ne puteți contacta la adresele mai sus menționate sau la telex nr. 034245, telefax 991/1-15-99.

FILIALA
„MECORD" MARGHITA
3775 — Marghita
Str. I.L. Caragiale nr. 20,
telefon 993/6-03-20

Vă oferă spre achiziție:
— menghine paralele;
— cilindri de basculare pentru vagoane căi ferate;
— box palete;
— alte piese turnate din fontă.

Personalităţi istorice în lectură...

(Urmare din p. 91)

Nu se cunoaşte însă nici un caz de demisii voluntare ale unui şef de stat din motive de sănătate... Puterea este poate cel mai subtil drog.

În timp ce în statele dictatoriale din Estul Europei, din Orient sau Extremul Orient s-a păstrat secretul despre bolile „marilor conducători", ale „eroilor neamului", ale „celor mai iubiţi fii ai poporului" care trebuiau să apară infailibili, în Statele Unite, începînd din perioada preşedintelui Eisenhower, mass-media publică ample informaţii despre starea de sănătate a preşedintelui, despre cele mai minore intervenţii chirurgicale. Dar... pentru că şi aici intervin uneori anumite motive de ordin politic... avalanşa de ştiri medicale ascunde unele situaţii mai grave (preşedintele Johnson a vorbit pe larg în faţa publicului despre colecistectomia sa, păstrînd tăcere asupra extirpării unui polip canceros de pe coarda vocală, iar preşedintele Kennedy n-a recunoscut public niciodată că suferă de maladia lui Addison, o insuficienţă gravă a glandelor suprarenale, pentru a nu-şi aliena încrederea electoratului).

Preşedintele Ronald Reagan şi-a expus însă în presă şi la televiziune toate avatarurile medicale, atît ale lui cît şi ale soţiei sale, Nancy (spitalizări, operaţii pentru tumori maligne etc.). Uneori, aceste ştiri de primă pagină, „bombe publicistice", sînt folosite intenţionat pentru a sublinia tăria de caracter, dîrzenia, capacitatea vitală a unui conducător.

Ce final mai potrivit am putea găsi decît acest citat din Pascal: „Bolile ne îngreunează judecata şi simţurile, de aceea nu poate fi zadarnică încercarea de a afla de ce boală a suferit acela care a condus destinele unei împărăţii". ■

DIALOG CU CITITORII

În continuarea celor prezentate în p. 93, iată încă o adresă a unei Filiale a Societăţii Comerciale „Mecord" S.A. Oradea:

Filiala
„Mecord" Beiuş
3600 — Beiuş
Str. Pandurilor nr. 8,
telefon 992/1-26-41

Printre principalele produse oferite de filiala Beiuş se numără ambalajele metalice de 22 l (bidoane pentru vopsea), autogunoiera compactoare utilizată la colectarea şi transportul reziduurilor menajere.

PENTRU ŞCOALĂ ŞI BISERICĂ

Din satul Cib, of.p. Almaşu Mare, jud. Alba, **primim această scrisoare, pe care o reproducem în întregime, pentru bogăţia şi frumuseţea sentimentelor exprimate, precum şi pentru rugămintea adresată în finalul ei:**

De un sfert de veac sînt abonatul revistei dv. Ca preot ortodox român şi învăţător în Apuseni, sub orice fel de „coloraţiune" dată revistei de „vremile" sub care am trăit, s-a reuşit în mod încă nerecunoscut suficient să se dea jaloane precise şi luminoase, pentru cine a dorit să cunoască istoria. Şi trăgînd învăţăminte, să acţioneze mai ferm pentru prezent şi cu încredere că, mai sînt — totuşi — şi vremile sub om.

Felicitări, e banal spus. Mai bine în sensul: virtutel Deci, înainte.

Nu poate fi „la zi" şi în exercitarea trudei nici dascălul, nici preotul român ce nu este la curent cu sinteza şi orizonturile **Magazinului istoric.** Vă mulţumim.

Sper să vă trimitem şi noi cîteva informaţii.

O rugăminte am avea: de s-ar afla cineva să ne expedieze contra ramburs (costă enorm o deplasare la dv.) nr. 3 (martie) 1991 (din colecţie mai avem lipsă nr. 1 şi 3/1967, dar am plus nr. 1/1976, 10/1978, 8/1980, 9/1980, 2/1983 şi nr. 8/1987).

Adresa: Preot-iconom VALER-PETRU OLEA, cod p. 2535 sat Cib, poşta Almaşu Mare, jud. Alba.

PRIETENI

Doamna STELUŢA CRĂINICEANU IMBROANE, din Bucureşti, **fiica dr. Avram Imbroane (1880-1938), luptător pentru Marea Unire din 1918, evocă prietenia dintre tatăl d-nei şi scriitorul Camil Petrescu. Cei doi s-au întîlnit în 1919, între ei legîndu-se relaţii de apropiată colaborare. Fondînd ziarul** Banatul **(1919), transformat apoi în** Banatul românesc, **A. Imbroane l-a numit pe Camil Petrescu redactor şef.**

Îi lega — **scrie corespondenta noastră** — aceeaşi dragoste de neam şi antipatie pentru tot ce constituia politicianismul ieftin. În revista **Ţara,** nr. 27/1921, Camil Petrescu scria „Am nutrit o reală simpatie pentru sufletul mistic pînă la enigmă al agitatorului bănăţean Avram Imbroane. În fraza cuvîntărilor lui, cu întorsături evanghelice, în seninătatea cu care aluneca deasupra învălmăşelilor şi frecăturilor spre o mare ţintă, dr. A. Imbroane avea ceva ce trebuia să atragă un îndrăgit de lucruri neobişnuite, ca cel care semnează aceste rînduri".

REVISTĂ DIN OLANDA

Primim nr. 14/1991, din cel de-al zecelea an de apariţie, al publicaţiei Mărturie ortodoxă, **revista comunităţii ortodoxe române din Olanda (redactor preot iconom, stavrofor dr. Ioan Dură). În paginile ei semnează pr. Ion Ionescu, pr. dr. Ioan Dură, pr. dr. Gheorghe I. Drăgulin. Este consemnată, de asemenea, împlinirea a zece ani de la oficierea — la 25 ianuarie 1981 — primei Sfintei Liturghii în Parohia ortodoxă română din Olanda.**

SOLICITĂ NR. 3/1991

Continuăm să primim alte şi alte solicitări din partea cititorilor noştri care, din vina serviciilor de difuzare, nu au primit la abonament sau nu şi-au putut procura de pe piaţă nr. 3/1991, **descompletîndu-şi astfel colecţiile.**

Cum la redacţie nu mai dispunem de nici un exemplar din acest număr, în urma nenumăratelor cereri venite din toată ţara întreg stocul aflat la punctul nostru de desfacere fiind epuizat, publicăm adresele celor care solicită încă nr. 3/1991, cu rugămintea şi a noastră de a fi ajutaţi să intre în posesia lui, pentru a nu-şi descompleta colecţiile: EUGEN COVACI, sat Ilteu, nr. 34, of. p. Petriş, jud. Arad; **TEODOR APOLZAN,** com. Petreşti, str. 1 Mai, nr. 312, jud. Alba; **NICOLAE CHICHERNEA,** Braşov, str Panseluţelor, nr. 7A; **ILIE LUPU,** Bucureşti, bd. 1 Mai, nr. 45.

PORT LA MARE

Dl. EDUARD MEZINCESCU, din Bucureşti, **într-o mai lungă scrisoare, ne atrage atenţia asupra situării portului francez Dunkerque (în articolul** Ar fi putut cîştiga Germania primul război mondial?, **de Daniel David, nr. 4/1991, p. 91)** „pe malul oceanului". **Este evident vorba despre o licenţă a traducătorului, care a inclus Dunkerque-ul, aflat la Canalul (sau Marea) Minecii, în spaţiul Oceanului Atlantic.**

DIALOG CU CITITORII

RENAȘTEREA

Primim primul număr al noii serii a publicației de spiritualitate creștină Renașterea, **editată de Episcopia Rîmnicului. După cum subliniază P.S. Gherasim, episcopul Rîmnicului, în cuvîntul de deschidere intitulat** Hrană pentru suflet, **revista** Renașterea **a fost înființată în 1922, împreună cu societatea cu același nume, fiind interzisă odată cu instaurarea în țara noastră a regimului comunist.**

În noua ei serie, publicația apare trimestrial, străduindu-se ca „în paginile ei clerul și credincioșii noștri să găsească oricînd hrana pentru suflet, atît de necesară tuturor".

SIRET — DUBLĂ ANIVERSARE

Anul trecut — **ne mărturisește dl. prof. SILVESTRU PÂNZARIU, din orașul** Siret — publicația județeană din Suceava **Crai Nou** a marcat pe larg jumătatea de mileniu a orașelor Fălticeni și Gura Humorului. **Constatarea d-sale are și o explicație. Anume aceea că despre** orășelul meu Siret, fostă capitală a Moldovei, care a împlinit anul trecut 650 de ani, nu s-a șoptit nici o vorbă... Nici despre cele șase veacuri ale bisericii „Sf. Treime".

V-aș ruga să-mi clarificați această problemă, care interesează, de fapt, mai multă lume.

Menționat pentru prima oară în anul 1340, cu aproape două decenii înaintea apariției statului feudal Moldova, tîrgul Siret a cunoscut încă din primii ani o dezvoltare înfloritoare, fiind așezat pe via wallachiensis **(drumul românesc) ce unea, pe valea riului Siret, Lvovul de Cetatea Albă. Această dezvoltare s-a răsfrînt în creșterea importanței politice a orașului, care, după întemeierea Moldovei, a devenit una din reședințele țării, aici funcționînd din anul 1371 și o episcopie catolică (** Magazin istoric, **nr. 2/1986). Însuși papa Urban V îl menționează într-o scrisoare din această perioadă, numindu-l „oraș însemnat prin mulțimea locuitorilor săi și întru toate spre a fi distins cu numele de cetate". De fapt, la Siret au funcționat nu una, ci două cetăți: una pe dealul sugestiv numit Ruina (ale cărei urme de plan rectangular se mai păstrau încă pe la mijlocul veacului XVIII) și alta, pe un alt deal, peste riul Negoștina, numită Sasca și atribuită de tradiția locală lui Sas voievod, urmașul lui Dragoș. În această zonă a orașului se păstrează, de altfel, și vechile monumente de arhitectură religioasă ale Siretului, între care un loc de mare însemnătate — religioasă, dar și arhitectonică — îl are biserica „Sf. Treime". Atribuită și ea, de legendă, lui Sas voievod, această biserică,** cel mai vechi lăcaș de plan triconc din Moldova, **decorată în exterior cu plăci de faianță (un procedeu ce va înregistra o mare răspîndire în Moldova) datează din vremea lui Petru Mușat (1375-1391), construcției aducîndu-i-se îmbunătățiri și reparații în vremea lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș și a altor domnitori ai Moldovei. Prin mutarea, sub același voievod, Petru Mușatinul, a reședinței domnești la Suceava, rolul tîrgului Siret a scăzut în veacurile următoare, ruinele celor două cetăți și biserica „Sf. Treime" rămînînd să poarte, peste vreme, amintirea faimei de odinioară a acestei „ciuitate Czeretensi Wallachie minores" (cetate Siret a Valahiei mici = Moldova), cum era desemnat orașul într-un document latin din anul 1391.**

PUMNAL BRÎNCOVENESC

Prof. DUMITRU IONIȚĂ, din com. Farcașa, jud. Neamț, **ne scrie că în colecțiile Muzeului sătesc din această localitate nemțeană a intrat încă o piesă de valoare — un pumnal de epocă brîncovenească (în imaginea de mai jos).**

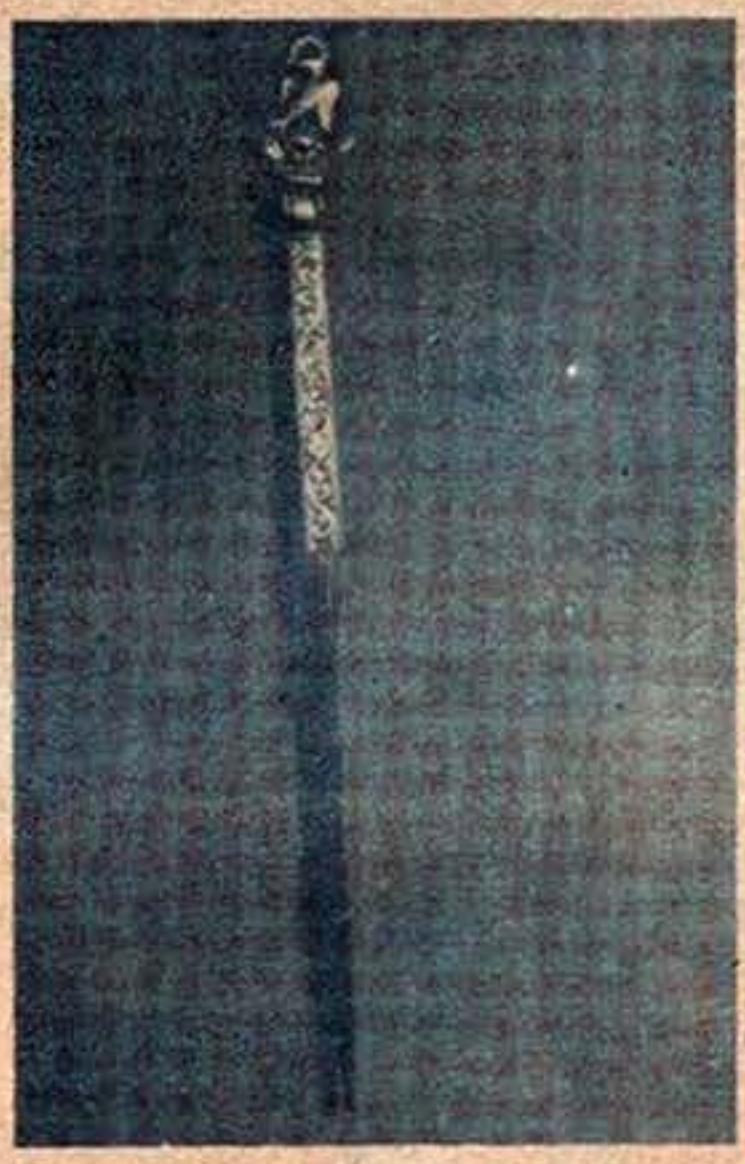

Confecționat din oțel de foarte bună calitate, pumnalul are minerul de argint, bogat împodobit cu motive florale caracteristice perioadei brîncovenești. Spre capăt, minerul are o coroană stilizată, alcătuită din două ramuri de lauri, deasupra cărora se află acvila cruciată, caracteristică stemei muntene.

DE-ALE DIFUZĂRII

Abonaților PETRU CHIRILĂ, din Piatra Neamț; **ION T. MANEA, din** satul Vlășceni, com. Potlogi, jud. Dîmbovița; **NECULAI DOBRE, din** Galați; **IOAN MUREȘAN, din** Sibiu; **VASILE POPA, din** Galați; **MARIA BĂIEȚELU, din** București; **VICTOR FENECIUC, din** Iași, **GHEORGHE I. PÂTEA, din** com. Dîmbovicioara, jud. Argeș; **PETRE ROȘCA, din** com. Călata, jud. Cluj; **EUGEN NICOLESCU, din** București, **precum și altor cititori din București sau din provincie care ne-au sesizat telefonic de neprimirea abonamentelor la revista noastră, sau de alte nereguli în difuzarea ei, le comunicăm că am trimis sesizările lor Direcției generale a poștelor și difuzării presei din cadrul Ministerului comunicațiilor.**

Iată însă că primim și o altfel de scrisoare în legătură cu difuzarea revistei, semnată ing. NICOLAE BOGLUȚ, din satul Ucuriș, jud. Bihor: După cum am aflat din paginile dvs., în multe localități din țară **Magazin istoric** ajunge greu sau deloc, creînd multe nemulțumiri în rîndul cititorilor. Pe această temă, vă rog să-mi permiteți să vă dau o veste bună de la noi din județul Bihor, de la oficiul poștal Tinca, unde, deși la 600 km distanță de Capitală, **Magazin istoric** ajunge la noi lună de lună (e drept, uneori cu unele întîrzieri) și nu ne descompletăm colecțiile. Cred că merită să amintim numele celor care se străduiesc să primim cu regularitate revista; **Nicolae Oancea,** diriginte, **Florica Tripe,** șef difuzarea presei de la oficiul poștal Tinca și **Floarea Flaruncuțiu,** poștaș în Ucuriș.

Adresăm și noi, odată cu cititorul nostru, felicitări acestor funcționari de cea mai bună calitate de pe plaiuri bihorene.

CERERI ȘI OFERTE

MIHAI DEAC, com. Vadu Izei, nr. 349, jud. Maramureș, **oferă: numere disparate din anii 1967-1990.**

VASILE SÎMBOTELECAN, com. Balcaciu, jud. Alba, **oferă: nr. 4/1969; 10, 12/1972; 3, 11/1973; 9/1974; 3/1975; 4, 7, 9/1976; 2/1977; 6/1978; 3/1979; 4/1980; 1, 4, 5, 10/1981; 4, 7/1982; 3/1984; 8/1985; 12/1986.**

GHEORGHE ILIESCU, Brăila, cartier Progresu, str. V. Măracineanu, nr. 1, bl. B1, sc. 3, ap. 36, **oferă colecția completă.**

DUMITRU ADRIAN STOICA (NICOLAE DOBOȘ), Cluj-Napoca, calea Florești, nr. 60, bl. A2, sc. IV, ap. 131, **solicită: nr. 1, 2/1990; 1/1991.**

C. TIUTIUC, Timișoara, str. Albac, nr. 27, bl. 3, sc. B, ap. 7, **solicită: nr. 1/1967; 1/1990; 2/1991.**

LIVIU TUFESCU, București, bd. Duca, nr. 1, et. V, ap. 20, **oferă colecția completă.**

JEANA ILIE POPOVICI, Bacău, str. Mihai Viteazul, nr. 12, sc. D, ap. 12, **oferă colecția completă.**

PETRE OMETA, Deva, str. Gh Doja, nr. 42, **oferă colecția completă.**

EUGEN CUZMIN, București, str. Șt Plavăț, nr. 6, **solicită: nr. 6-9/1990; oferă colecția incompletă 1967-1991.**

CONTENTS (Romanian History) **C. Rădulescu-Motru** The Past Lesson • School Books — A Survey (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Reminiscences (III) • **G. Mărzescu** Iaşi, the Autumn of 1917 • **R. Theodorescu** The Artistic Historical Model • **V. Curticăpeanu** Al. Papiu-Ilarian (1828-1878) • **Al. Duţu, M. Ştefan, Şt. Lache, C. Popişteanu, F. Dolghin** Romania in the World War II — Unpublished Documents (V) • In Bucharest, 50 Years Ago • **M. Drăgescu** 1941-1945. Women Pilots (II) • **I. Lăcustă** 1939-1940. Behind the Censor's Office (III) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Political Trials: Pătrăşcanu (IV) • **G.D. Marinescu** The Hell of Communist Dungeons (II)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **C. Rădulescu-Motru** La mission de l'histoire • Le livre d'histoire aux licées (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Souvenirs (III) • **G. Mărzescu** A Iassy, l'automne de 1917 • **R. Theodorescu** Le modèle historique de la culture artistique • **V. Curticăpeanu** L'historien Al. Papiu-Ilarian (1828-1878) • **Al. Duţu, M. Ştefan, Şt. Lache, C. Popişteanu, F. Dolghin** La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale — documents inédits (V) • A Bucarest, il y a 50 ans • **M. Drăgescu** 1941-1945. Des femmes aux manches (II) • **I. Lăcustă** 1939-1940. Dans les coulisses de la censure (III) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grands procès politiques. Patraşcanu (IV) • **G.D. Marinescu** Dans l'enfer des prisons communistes (II)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **К. Рэдулеску-Мотру** Назначение истории • **Учебник по истории — анкета (II)** • **Р. Нецхаммер** 1914-1918. Воспоминания (III) • **Г. Мырееску** В Яссах, осенью 1917 г. • **Р. Теодореску** Историческая модель в культуре • **В. Куртикэпяну** Ал. Папиу-Илариан (1828-1878) • **Ал. Дуцу, М. Штефан, Шт. Лаке, К. Попиштяну, Ф. Долгин** Румыния во второй мировой войне — неопубликованные документы (V) • В Бухаресте 50 лет тому назад • **М. Дрэгеску** 1941-1945. Летчицы в войне (II) • **И. Лэкусте** 1939-1940. За кулисами цензуры (III) • **К. Попиштяну** 1946-1954. Политические процессы: Пэтрэшкяну (IV) • **Г. Д. Маринеску** Ад коммунистических тюрем (II)

INHALT (Rumänische Geschichte) **C. Rădulescu-Motru** Die Bestimmung der Geschichtswissenschaft • Die Geschichtswissenschaft in der Schule (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Erinnerungen (III) • **G. Mârzescu** Im Iaşi, Herbst 1917 • **R. Theodorescu** Das geschichtliches Modell in die Kultur • **V. Curticăpeanu** Al. Papiu-Ilarian (1828-1878) • **Al. Duţu, M. Ştefan, Şt. Lache, C. Popişteanu, F. Dolghin** Rumänien in den zweiten Weltkrieg — unveröffentliche Urkunden (V) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **M. Drăgescu** 1941-1945. Fliegerinen während des Krieges (II) • **I. Lăcustă** 1939-1940. Das sichtbare und das unsichtbare Gesicht der Zensur (III) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grosse politische Prozesse: Pătrăşcanu (IV) • **G.D. Marinescu** Aus den Höllen der kommunistischen Kerker (II)

SUMARIO (Historia rumana) **C. Rădulescu-Motru** La misión de la historia • El manual de historia — encuesta (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Recuerdos (III) • **G. Mărzescu** En Iaşi, en el otoño de 1917 • **R. Theodorescu** El modelo histórico en la cultura • **V. Curticăpeanu** Al. Papiu-Ilarian (1828-1878) • **Al. Duţu, M. Ştefan, Şt. Lache, C. Popişteanu, F. Dolghin** Rumania en la Segunda Guerra Mundial — documentos inéditos (V) • En Bucarest, hace 50 años • **M. Drăgescu** 1941-1945. Aviadoras en la Guerra (II) • **I. Lăcustă** 1939-1940. Entre los bastidores de la cenzura (III) • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grandes procesos politicos: Pătrăşcanu (IV) • **G.D. Marinescu** Del infierno de las cárceras comunistas (II)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prsfir.
Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Lei 25
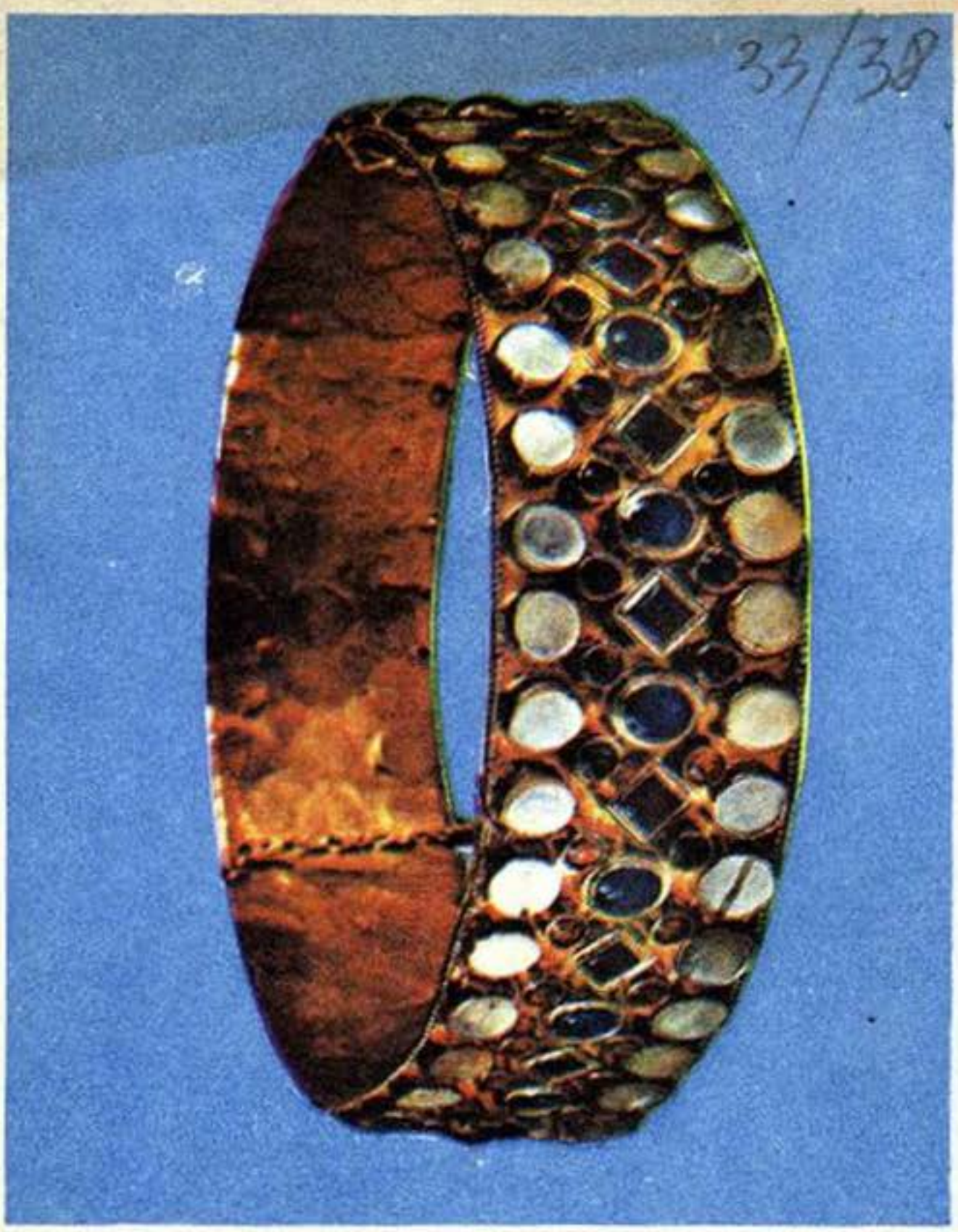
33/38